НИКОС КАЗАНДЗАКИС

АЛЕКСИС ЗОРБАС

НАРОДНА КУЛТУРА

ИЗБРАНИ РОМАНИ

НИКОС КАЗАНДЗАКИС
АЛЕКСИС ЗОРБАС

Превод: Георги Куфов

chitanka.info

Увлекателен разказ за една неспокойна човешка съдба, за великото и нищожното в живота, за трагичното и комичното, за бунта и примирението, за възвишеното и първичното, за Алексис Зорбас, когото Никос Казандзакис нарича „този възхитителен лакомник, пияч, як работник, женкар и скитник. Най-широката душа, най-крепкото тяло, най-свободният вик, който съм срещал през живота си.“

Много пъти съм имал желание да опиша живота и дейността на Алексис Зорбас, един стар работник, когото много обикнах.

През живота ми мои най-големи благодетели са били пътешествията и мечтите; от хората, живи или покойници, малцина са ми помогнали в борбата ми. Ако обаче бих поискал да определя кои хора са оставили най-дълбоки следи в душата ми, бих се ограничил вероятно на трима-четирима: Омир, Бергсон, Ницше и Зорбас.

Първият бе за мен ясното, блестящо око — като слънчевия диск, — което осветява със спасителното си сияние всичко; Бергсон ме избави от неразрешими философски терзания, които ме измъчваха през ранната ми младост; Ницше ме обогати с нови терзания и ме научи да превръщам нещастието, огорчението, неувереността в гордост; а Зорбас ме научи да обичам живота и да не се боя от смъртта.

Ако би трябвало днес да избера измежду всички хора някого за свой духовен водач, „гуру“, както го наричат индусите, „старец“, както го наричат монасите в Света гора, сигурно щях да избера Зорбас.

Защото той притежаваше онова, което е нужно на един писарушка, за да се спаси: онзи първичен поглед, който в миг се стрелва високо и улавя храната си, онази, съзидателна, всекидневно обновяваща се простота да вижда винаги нещата сякаш за първи път и да придава девственост на вечните обикновени елементи: въздух, море, огън, жена, хляб; уверена ръка, младо сърце, смелост да се подиграва със собствената си душа сякаш в него имаше някаква друга, по-голяма от душата му сила, и най-сетне онзи буен, ясен смях, който идеше нейде от дълбоко, по-дълбоко и от глъбините на човека, и в критичните моменти избухваше като избавление от старческите гърди на Зорбас; избухваше и можеше да срине и сриваше всички прегради — морал, религия, отечество, — които клетият страхлив човек е издигнал около себе си, за да изкрета безопасно животеца си.

Когато помисля с каква храна са ме тъпкали толкова години книгите и учителите, за да наситя една изгладняла душа, и с какъв лъвски ум ме нахрани Зорбас за няколко месеца, с мъка успявам да сдържа гнева и огорчението си. По една случайност животът ми отиде на халос — много късно срещнах този „старец“ и онова, което все още можеше да се спаси в мен, беше вече незначително. Големият поврат, цялостната промяна на фронта, „възпламеняването“ и „обновлението“ не станаха. Беше вече много късно. И така, Зорбас, вместо да стане за

мен един висок, повелителен образец на живот, изпадна дотам, че се превърна, уви, в литературна тема, та да надраскам още доста коли хартия.

Тази жалка привилегия — да правиш от живота изкуство, се оказва гибелна за множество хищни души. Защото намирайки по този начин изход, силната страст се измъква от гърдите и душата бива облекчена, не се разпалва вече, не чувствува вече нужда да се бори тяло с тяло, като се намесва пряко в живота и деятелността — а се радва, когато вижда как силната й страст се разтапя във въздуха като колелце от дим.

И не само се радва, но се и гордее с това; смята, че върши някакво високо дело, като превръща този мимолетен неповторим миг — единствения, който в безкрая на времето има плът и кръв — уж във вечен. И така, Зорбас, този изтъкан само от плът и кости човек, се превърна в ръцете ми в мастило и хартия. Без да желая това — напротив, аз дори исках тъкмо обратното, — в мен отдавна започна да кристализира митът за Зорбас. В глъбините на душата ми започна тайнствената преработка; отначало някакво звучно вълнение, една трескава наслада и тревога, сякаш в кръвта ми беше проникнало чуждо тяло и организмът ми се мъчеше да го надвие и унищожи, като го асимилира. И около това ядро започнаха да се въртят думите, да го обграждат и да го хранят като зародиш. Избистряха се мъглявите спомени, изплуваха потъналите в забрава радости и скърби, преместваше се в някаква по-лека атмосфера животът, превръщаше се Зорбас в приказка.

Не знаех още каква форма да придам на тази приказка за Зорбас: роман, песен, заплетен фантастичен разказ на Шехерезада или сухо, кратко да възпроизведа разговорите си с него някъде из критското крайбрежие, където живяхме известно време — копаехме и търсехме уж лигнит. И двамата знаехме много добре, че този практичен повод беше само прах в очите на хората; ние гледахме час по-скоро да залезе слънцето, да си отидат работниците, та да се проснем и двамата на крайбрежния пясък, да хапнем от вкусното ни селско ядене, да пийнем от сухото критско вино и да подхванем приказките.

Аз повечето пъти не говорех: какво може да каже един „интелигент“ на една хала? Слушах го как ми разказва за своето село на Олимп, за снеговете, вълците, комитите, „Света София“, лигнита,

магнезита, жените, бога, отечеството и смъртта — и изведнъж, когато се разпалваше и думите не му достигаха вече, той скачаше прав върху едрия крайбрежен чакъл и почваше да играе хоро.

Як, строен, кокалест, с отметната назад глава, със съвсем кръгли, малки като на птица очи, той подскачаше и крещеше и тупаше с широките си ходила край брега, и пръскаше със солена вода лицето ми.

Ако се бях вслушал в зова му — не в зова, а във вика му, — животът ми щеше да придобие стойност, щях да изживея с плът и кръв, и кости всичко онова, което сега като наркоман обмислям и създавам с перо и хартия.

Но не посмях. Гледах как Зорбас посред нощ играе хоро и цвили и ми вика да изскоча и аз от удобната черупка на благоразумието и навика, да тръгна на големи пътешествия с него, но аз продължавах да стоя неподвижно и да зъзна.

Много пъти съм се срамувал през живота си, защото съм залавял душата си, че не смее да направи онова, което най-великото безумие — същността на живота — ме зовеше да извърша; но никога не съм се срамувал заради душата си толкова много, колкото пред Зорбас.

Една сутрин, на разсъмване, ние се разделихме; аз потеглих пак за чужбина, неизлечимо засегнат от фаустовската болест на познанието; а той се отправи на север и се установи на една планина близо до Скопие, където открил уж богата жилка магнезит, омотал неколцина паралии хора, закупил инструменти, наел работници и отново започнал да пробива галерии под земята. Хвърлил във въздуха скали, прокарал пътища, докарал вода, построил си къща, оженил се — здравенякът му старик! — за една хубава и весела вдовица, Люба, и й направил едно дете.

Един ден в Берлин получих телеграма „Открих прекрасен зелен камък, ела веднага. Зорбас“.

Беше тъкмо през периода на големия глад в Германия. Марката беше толкова паднала, че дори и за някаква дребна покупка човек трябваше да мъкне цял чувал с пари; а когато отиваше да се нахрани в ресторант, разтваряше издутата си от банкноти чанта и я изпразваше

върху масата, за да плати сметката; а настъпиха и дни, когато бяха необходими десет милиарда марки за една пощенска марка.

Глад, студ, протрити сака, пробити обувки, румените немски бузи бяха пожълтели. Духаше есенен вятър и хората капеха като листа по улиците. На бебетата даваха да смучат парче гума, та да се залъгват и да не плачат. Полицията патрулираше по мостовете, за да попречи на майките да се хвърлят нощем с пеленачетата си в ръце в реката, за да се отърват.

Зима, валеше сняг. В съседната стая един немски професор синолог[1], за да се сгрее, вземаше дългата четчица и се мъчеше по уморителния далекоизточен начин да препише някоя стара китайска песен или някоя сентенция на Конфуций. Върхът на четчицата, високо повдигнатият лакът и сърцето на учения трябваше да образува триъгълник.

„Само след няколко минути — казваше ми доволен той — пот започва да се стича под мишниците ми и по този начин се сгрявам.“

През тези именно горчиви дни получих телеграмата на Зорбас. Отначало се ядосах. Милиони хора се унижават и падат на колене, защото нямат и парче хляб да подкрепят тялото и душата си, а този тук седнал да бие телеграми да съм преминел хиляди километри, за да видя един хубав зелен камък! Проклета да бъде, казах, красотата, защото е безсърдечна и никак не я е еня за мъката на човека.

Но изведнъж се изплаших; гневът ми беше преминал и аз с ужас почувствувах, че този жесток повик на Зорбас откликваше на някакъв друг жесток повик в мен. Някаква свирепа хищна птица размахваше вътре в мен криле и се готвеше да отлети.

Но не отлетях; пак не се осмелих. Не се качих на влака, не последвах божествения див вик в мен, не извърших една смела безразсъдна постъпка. Последвах трезвия, студен човешки глас на разума. И тогава взех перото, писах на Зорбас и му обясних…

А той отвърна:

„Ти си, да прощаваш, началство, един писарушка. Можеше и ти, нещастнико, поне веднъж в живота си да видиш един хубав зелен камък, но не го видя. Дявол да го вземе, седях си понякога, когато си нямах работа, и си казвах: «Има ли, или няма ад?» Но когато получих вчера писмото ти, си рекох: «Сигурно трябва да има ад за някои писарушки!»“

Заредиха се спомените, почнаха да се блъскат помежду си и да бързат. Време е да сложим ред. Да започнем с живота и дейността на Алексис Зорбас от самото начало. И най-незначителните случки, свързани с него, блестят в този миг в паметта ми, ясни, живи и свидни като пъстроцветни риби сред бистро лятно море. Нищо от него не е умряло в мен, всичко, до което се докосна Зорбас, сякаш стана безсмъртно, и все пак тези дни изпитвам някаква внезапна тревога: две години, откакто не съм получил писмо от него, Зорбас ще да е на седемдесет и няколко години вече, може би се намира в опасност. Сигурно се намира в опасност, иначе не мога да си обясня обхваналата ме внезапна нужда да прехвърля през ума си всичко, свързано с него, да си припомня всичко, което каза и извърши, и да го закрепя на хартия, за да не изчезне. Сякаш искам да прогоня чрез заклинания смъртта. Неговата смърт. Не е, боя се, книга това, което пиша, а помен.

Тя притежава, сега виждам това, всички белези на помена. Украсеният поднос с коливото, посипано с дебел пласт ситна захар, а върху нея — написано с канела и бадеми името: АЛЕКСИС ЗОРБАС. Гледам името и изведнъж синьото критско небе се надига и залива мислите ми. Думи, смях, хора, гуляи, грижи, тихи разговори привечер, кръгли очи, които ме гледаха с нежност и презрение, сякаш всеки миг ме поздравяваха с „добре дошъл“, сякаш всеки миг се сбогуваха с мен, завинаги.

И както когато гледаме богато украсения погребален поднос, провисват на връзки като прилепи и други спомени в пещерата на сърцето ни, така и сега, без да желая това, още от първия миг със сянката на Зорбас се преплете една друга любима сянка, а зад нея неочаквано още една — сянката на една изпаднала, нагиздена, нашарена, безброй пъти любена жена, която срещнахме някога със Зорбас на един песъчлив критски бряг, на Ливийско море…

Изглежда, че човешкото сърце е една затворена, пълна с кръв яма и когато тя се открие, всички жадни и безутешни сенки, които непрекъснато се струпват около нас и затъмняват въздуха, се втурват да пият, за да оживеят. Втурват се да пият от кръвта на сърцето ни, защото знаят, че друго възкресение не съществува. И днес пред всички

тях тича: Зорбас, с големите си крачки, и отмества настрани другите сенки, защото знае, че за него се извършва днес поменът.

Нека тогава му дадем от кръвта си, за да оживее. Нека сторим всичко, което можем, за да поживее още малко този възхитителен лакомник, пияч, як работник, женкар и скитник. Най-широката душа, най-крепкото тяло, най-свободният вик, който съм срещал през живота си.

---

[1] Специалист в областта на китайския език, изкуство и култура. — Б. пр. ↑

I

Запознах се с него в Пирея. Бях отишъл на пристанището да взема кораба за Крит. Наближаваше да съмне. Валеше. Духаше силен вятър и морските пръски достигаха чак до малкото кафененце. Стъклената врата беше затворена и въздухът беше изпълнен с тежка, спарена миризма на хора и градински чай. Навън беше студено и стъклата се бяха изпотили от дъха на посетителите. Пет-шест немигнали през цялата нощ моряци с кафяви, изплетени от козя вълна фланели пиеха кафе и градински чай и гледаха през изпотените стъкла морето.

Рибите, замаяни от ударите на бурята, бяха потърсили убежище по-надълбоко, в тихите води, и чакаха светът горе да се успокои, а рибарите, натъпкани по кафенетата, чакаха и те края на божествената тревога, та рибите да се престрашат и се изкачат на повърхността на водата, за да клъвнат. Калканите, морските дяволи, скатовете се завръщаха от нощните набези да спят. Разсъмваше се. Стъклената врата се отвори; един нисък, изпечен пристанищен работник влезе — гологлав, бос, целият изкалян.

— Ей, Костандис! — извика един стар морски вълк със синьо наметало. — Какво правиш, бре?

Костандис се изплю сърдито.

— Какво да правя? — отвърна той. — Добър ден, кафене. Добър вечер, също! Добър ден, кафене! Добър вечер, също! Ето живота ми. Работа — йок!

Неколцина се засмяха, други поклатиха глава, изругаха.

— Животът е доживотен затвор — каза един мустакат мъж, който беше получил философското си образование при Карагьоза[1]. — Доживотен затвор, проклет да бъде!

Мека синьо-зелена светлина заля мръсните стъкла, влезе и тя в кафенето, провеси се по ръце, носове и чела, скочи на огнището, пламнаха бутилките. Електрическите лампи загубиха силата си, немигналият, махмурлия кафеджия се протегна и ги угаси.

За миг настана тишина. Всички очи се вдигнаха и погледнаха навън разкаляния ден. Чу се шумът на вълните, които се разбиваха с рев, и гъргоренето на няколко наргилета в кафенето.

Старият морски вълк въздъхна.

— Абе какво ли прави капитан Лемонис? — извика той. — Господ да му е на помощ! — И плъзна сърдит поглед по морето. — Пфу на тебе, мръснико, дето разделяш мъжете от жените им! — изръмжа той и прехапа посивелите си мустаци.

Седях в един ъгъл, зъзнех, поръчах си втора чаша градински чай; спеше ми се, борех се със съня, с умората и с утринната печал на деня. Гледах през мътните стъкла пристанището, което се събуждаше и ревеше с корабните си сирени, с каруцарите и лодкарите си. Гледах, гледах и някаква плетеница, много гъста плетеница от море, дъжд и отпътуване се омотаваше около сърцето ми.

Бях вперил поглед насреща, в черния нос на един голям кораб, който от палубата надолу беше все още потопен в мрак. Валеше и аз гледах нишките на дъжда, които съединяваха небето с калта.

И както гледах черния кораб и сенките, и дъжда, полека-лека тъгата ми приемаше образ, изплуваха спомените и във влажния въздух, направен от дъжд и копнеж, се възправяше любимият приятел. Кога? Лани ли? През друг живот ли? Вчера ли? — бях дошъл на същото това пристанище, за да се сбогувам с него. Спомням си пак дъжд и студ, и развиделяване; и сърцето пак преливаше от мъка.

Горчива е бавната раздяла с хората, които обичаш, по-добре да отрежеш изведнъж като с нож и да останеш отново сам в естествения климат на човека — самотата. Но в онова дъждовно утро не можех да се откъсна от приятеля си. (По-късно разбрах — уви, много късно! — причината за това.) Бях се качил заедно с него на кораба и седях в кабината му сред разхвърляните куфари. Гледах го продължително, настойчиво, когато се извръщаше настрани, сякаш исках да запечатам в паметта си една по една всички подробности на физиономията му — светлите синьо-зелени очи, пълното младежко лице, изящното гордо изражение и най-вече благородството на ръцете му с дългите тънки пръсти.

В един миг той улови погледа ми, който се плъзгаше по него жадно, сякаш го изпиваше; извърна се с онова подигравателно изражение, което приятелят ми приемаше, когато искаше да прикрие

вълнението си. Погледна ме с крайчеца на окото; разбра. И за да прогони тъгата при раздялата, ме запита, като се усмихваше иронично:

— Докога?

— Какво докога?

— Ще ядеш хартия и ще се цапотиш с мастило? Ела с мен; отвъд, там в Кавказ, хиляди хора от нашето племе са в опасност; ела да ги спасим.

Засмя се, сякаш искаше да се подиграе с тази възвишена своя цел.

— Може, разбира се, и да не ги спасим — добави той, — но поне ние ще се спасим в стремежа си да спасим други. Не е ли така? Нали тъкмо това проповядваш, учителю мой? „Единственият начин да спасиш себе си се състои в това, да се бориш да спасиш другите!“ Напред тогава, учителю, ти, който учеше!… Ела!

Не отвърнах. Свещен Изток, родина на богове, високи планини, Прометеев вик, прикован на скалата… Приковано в онези години на същите тези скали, нашето племе викаше. То беше в опасност и зовеше отново някой от своите синове да го спаси. А аз го слушах и бездействувах, сякаш страданието беше сън, а животът — някаква увлекателна трагедия и би било голяма простащина и наивност да скочиш от ложата на сцената и да се намесиш в действието.

Приятелят ми, без да дочака отговор, стана. Корабната сирена свиреше вече за трети път. Подаде ми ръка.

— Бъди здрав, книжни плъхо! — каза той подиграателно, за да прикрие вълнението си.

Знаеше много добре, че е срамно да не можеш да овладееш сърцето си. Сълзи, мили думи, несвързани движения, простонародни интимности му се струваха грозни неща, недостойни за човека. Никога ние двамата, които толкова много се обичахме, не си бяхме разменили нито една мила дума; играехме си и се дращехме като зверчета. Той — изящен, ироничен, културен; аз — варварин. Той сдържан, свеждащ удобно всички прояви на душата си само до усмивката; аз — рязък, избухващ в неуместен, некултурен смях.

Опитах се да прикрия и аз с някоя по-сурова дума вълнението си, но се засрамих. Не, не се засрамих — не можах. Стиснах ръката му, държах я и не я пусках. Приятелят ми ме изгледа учудено.

— Вълнение ли? — запита ме той, като се мъчеше да се усмихне.

— Да — отвърнах му аз тихо.

— Защо? Нали сме си казали, нали още преди години се бяхме разбрали? Как го наричат това японците, които ти толкова обичаш? „Фудосин!“ Апатия, атараксия, усмихнато лице като неподвижна маска. А какво става под маската — наша си работа!

— Да! — отвърнах отново аз, като се мъчех да не се издам с някое голямо изречение — не бях сигурен дали ще мога да овладея гласа си да не трепери.

Гонгът на кораба удари и подгони от кабина на кабина изпращачите. Валеше тихо. Въздухът се изпълни с пламенни слова на раздяла, клетви, провлечени целувки, припрени, задъхани заръки… Майката се хвърляше върху сина си, жената — върху мъжа си, приятелят — върху приятеля си. Сякаш се разделяха завинаги; сякаш тази кратка раздяла им припомняше другата. Великата. И приятният звън на гонга изведнъж отекна от единия до другия край на кораба, сред влажния въздух като погребална камбана.

Приятелят ми се наведе.

— Слушай — каза той тихо, — да не би да имаш някакво лошо предчувствие?

— Да — отвърнах аз отново.

— Вярваш ли в тези приказки?

— Не — отвърнах аз уверено.

— Е, тогава?

Нямаше никакво тогава — не вярвах, но се страхувах.

Приятелят ми постави леко лявата си ръка върху коляното ми, както имаше обичай да прави това в най-сърдечните мигове, когато разговаряхме и аз го подтиквах да вземе някакво решение, а той се дърпаше, но накрая приемаше и ме докосваше по коляното, сякаш ми казваше: „Ще сторя, каквото искаш, от обич…“

Клепачите му потрепнаха няколко пъти. Погледна ме отново. Разбра, че изпитвам голяма мъка, и се отказа да употреби любимите ни оръжия — смеха, присмеха…

— Добре — рече той. — Дай ми ръката си — ако един от двама ни изпадне в смъртна опасност…

Той млъкна, сякаш се засрами. Ние, които години наред се подигравахме с тези метемпсихически полети и поставяхме в един и същ кюп вегетарианци, спиритисти, теософи и ектоплазми…

— Е, и какво? — запитах аз, като се мъчех да отгатна това, което щеше да ми каже.

— Нека го приемем ей тъй, като шега — каза той бързо, за да се отърве от опасното изречение, в което се бе оплел. — Ако някой от двама ни изпадне в смъртна опасност, да помисли за другия с такава сила, че да го предизвести, където и да се намира… Съгласен?

Опита се да се засмее, но устните му се бяха сякаш сковали — не се помръднаха.

— Съгласен… — казах аз.

Приятелят ми се изплаши, да не би да е издал твърде много вълнението си, затова добави бързо:

— Не вярвам, разбира се, в такива въздушни психически връзки…

— Няма значение — промълвих аз, — нека…

— Добре тогава, тъй да бъде; нека се пошегуваме. Съгласен?

— Съгласен — отвърнах отново.

Това бяха последните ни думи. Стиснахме си мълчаливо ръце, пръстите ни се съединиха с копнеж, откъснаха се рязко и аз си тръгнах бързо, без да се обърна назад, сякаш ме гонеха. Понечих да извърна глава, за да погледна за последен път приятеля си, но се въздържах. „Не се обръщай! — заповядах си аз. — Стига!“

Цялата в кал е душата на човека, неугледна, недодялана, с все още груби, просташки чувства, и не може да предугади нищо ясно, сигурно; ако предугаждаше, колко различна щеше да бъде тази раздяла!

Светлината се усилваше, двете утрини се сливаха, любимото лице на приятеля ми — виждах го сега по-ясно — стоеше под дъжда, мокро, неподвижно, печално, във въздуха на пристанището. Стъклената врата на кафенето се отвори, морето изрева, влезе с разкрачена походка един моряк, късокрак, с провиснали мустаци. Радостни викове екнаха:

— Добре дошъл, капитан Лемонис!

Свих се в ъгъла си, помъчих се да съсредоточа отново душата си; но лицето на приятеля ми се беше разтопило вече в дъжда, беше изчезнало.

Капитан Лемонис беше измъкнал броеницата си и прехвърляше зърната, спокоен, тежък, мълчалив. Мъчех се да не гледам, да не слушам, да задържа още видението, което чезнеше. Да изпитам отново яда, който ме беше обзел тогава, не яда, а срама, когато приятелят ми ме нарече „книжен плъх“. Имаше право! Как тъй аз, който толкова обичах живота, бях затънал вече от години сред хартия и мастило! Приятелят ми, тогава при раздялата, ми помогна, отвори ми очите. Зарадвах се; след като знаех вече името на злочестината си, щях може би по-лесно да я надвия. Тя като че ли не беше вече нищо пръснато, безплътно, неуловимо; сякаш беше приела плът и сега можех по-лесно да се боря с нея.

Острата дума на приятеля ми тлееше вътре в мен и оттогава търсех повод да захвърля книгите и да се заловя за дела. Отвращавах се и се срамувах да имам за духовен мой герб това лакомо животно. И преди месец намерих сгоден случай — наех в един кът от критското крайбрежие на ЛИБИЙСКО море една изоставена лигнитна мина и сега отивах в Крит да живея сред прости хора, работници, селяни, далеч от класата на книжните плъхове.

Приготвих се да замина, бях много развълнуван, сякаш това пътуване имаше някакъв много скрит смисъл; в себе си бях взел решение да поема по нов път. „Досега, душо моя — казвах си аз, — гледаше само сенки и се насищаше; сега те водя на месо.“

Бях готов; в навечерието на заминаването, ровейки се из книжата си, открих един полузавършен ръкопис. Взех го в ръце, запрелистих го колебливо. От две години вече ме изпълваше едно вълнение, един силен копнеж, едно семе — Буда. Чувствувах го в себе си как безспирно се храни, асимилира, връзва плод. Растеше, риташе, започваше да блъска гърдите ми, за да излезе. И сега не ми даваше сърце да го захвърля, не можех. При това беше вече много късно за един такъв духовен аборт.

В един миг, така както стоях и държах нерешително ръкописа, усмивката на приятеля ми се появи във въздуха, изпълнена с ирония и нежност. „Ще го взема! — заинатих се аз. — Не се страхувам от него, ще го взема, не се усмихвай!“ Увих го внимателно, сякаш повивах бебе в пелени, и го отнесох.

Чу се гласът на капитан Лемонис, тежък, дрезгав. Дадох ухо; говореше за таласъмите, които се вкопчили сред бурята в мачтите на кораба му и ги лижели.

— Меки, лигави, щом ги пипнеш, и целите ти ръце почват да светят; намазах си с тях мустаците и цяла нощ лъщях като дявол. Та ви разправям, значи, водата заля кораба, намокриха се въглищата, които бях натоварил, натежаха. Корабът започна да се наклонява, но простря бог десницата си, падна гръм, строши се бордът, изпълни се морето с дървени въглища. Корабът олекна, изправи се, отървах се. Мина и това!

Измъкнах от джоба малкия си Данте, спътника си, запалих лулата, облегнах се на стената, нагласих се удобно. Желанието ми за миг се поколеба — откъде да подема безсмъртните стихове? От кипящия катран на Ада ли, от прохладния пламък на Чистилището ли, или да се втурна право в най-високия етаж на Човешката Надежда? Мога да си избера каквото си искам! Държах миниатюрния си Данте и се наслаждавах на свободата си. Стиховете, на които щях да се спра сутринта, щяха да определят ритъма на целия ми ден.

Надвесих се над най-сгъстеното зрелище, за да взема решение, но не сварих: изведнъж неспокойно вдигнах глава. Почувствувах, не знам и аз как, че на върха на главата ми сякаш се разтваряха две дупки; извърнах се внезапно, погледнах зад себе си, към стъклената врата. Като мълния премина през ума ми надеждата: „Ще видя отново приятеля си!“ Бях готов да приема чудото. Но се излъгах; един около шейсет и пет годишен старик, много висок, сух, с опулени очи, беше долепил лице на стъклото и ме гледаше. Носеше малък сплескан вързоп под мишница.

Това, което ми направи най-силно впечатление, бяха очите му — присмехулни, тъжни, неспокойни, изпълнени с плам. Така ми се сториха.

Щом погледите ни се срещнаха, той сякаш се убеди, че именно аз съм този, когото търси, протегна решително ръка и отвори вратата. Премина между масите с бърза гъвкава походка и застана пред мен.

— На път ли? — попита ме той. — За къде, ако е рекъл господ?

— За Крит. Защо питаш?

— Вземаш ли ме с тебе?

Изгледах го внимателно. Хлътнали страни, масивна челюст, изпъкнали скули, сиви, кълрави коси искрящи очи.

— Защо? Какво ще те правя?

Той повдигна рамене.

— Защо! Защо! — изрече пренебрежително. — Не може ли най-сетне човек да направи нещо и без защо? Ей тъй, за кеф. На вземи ме, да речем, за готвач; знам да майсторя едни чорби!…

Прихнах да се смея. Харесаха ми се прямото му държане и думите му; харесаха ми се и чорбите. „Няма да е зле — рекох си — да взема със себе си този стар дангалак на отдалечения пуст бряг. Чорби, смях, разговори…“ Имаше вид на много странствувал, много преживял морски вълк, хареса ми.

— Какво му мислиш? — каза ми той, като поклати тежката си глава. — Държиш и твоя милост теглилка, а? И претегляш на драмове, а? А бре, реши се изведнъж, по дяволите теглилките!

Той се беше изправил над мен, източен, костелив, и аз се уморих да извивам врата си назад, докато му говорех. Затворих Данте.

— Седни — казах. — Ще пиеш ли един градински чай?

Той седна и постави внимателно вързопа си на съседния стол.

— Градински чай ли? — рече той презрително. — Я, кафеджията, ела тук! Един ром!

Изпи рома глътка по глътка; задържаше го дълго в устата си, за да му се наслади, а сетне го оставяше да се стича бавно по гърлото и да сгрява вътрешностите му. „Сластолюбец — помислих си аз, — мераклия…“

— Какво работиш? — запитах го аз.

— Всякакъв вид работа — и за краката, и за ръцете, и за главата, всичко. Само това ни остана сега — да седнем да подбираме.

— Къде работеше напоследък?

— В един рудник. Аз съм, трябва да знаеш, добър миньор; разбирам от метали, откривам жилки, прокарвам галерии, спускам се в шахтите, не се боя. Добра работа имах, бях майстор, не мога да се оплача; но ето че дяволът си нема работа. Миналата събота вечер направих главата и — хоп-троп! — отивам, намирам собственика, който него ден беше дошъл да ни инспектира, и го пребивам от бой.

— Но защо? Какво ти стори?

— На мен ли? Нищо! Ама нищичко, ти казвам! За първи път го виждах човека! Беше ни раздал и цигари, горкият!

— Е, тогава защо?

— Уф, седнал си да ме питаш! Така ми скимна бре, брате! От задника на мелничарката дириш правопис! Задникът на мелничарката — това е умът на човека!

Бях чел много определения за човешкия ум; това ми се стори най-удивителното и ми хареса. Погледнах новия си събеседник; лицето му беше цялото в бръчки, издълбано, разядено, сякаш го бяха оглозгали слънцето, ветровете и дъждовете. Едно друго лице, след няколко години, ми направи същото впечатление на издълбано, изтерзано дърво — лицето на Панаит Истрати.

— Ами какво носиш във вързопа? Храна? Дрехи? Инструменти?

Събеседникът ми повдигна рамене и се засмя.

— Много благоразумен ми изглеждаш, да прощаваш — каза той.

Погали с дългите си корави пръсти вързопа и добави:

— Не, сандур[2].

— Сандур! Свириш ли на сандур?

— Когато ме налегне сиромашията, обикалям из кафенетата и свиря на сандур. Пък и пея разни стари хайдушки песни, македонски. А след това изнасям дискос — на, ей тази капа, и събирам парса.

— Как те казват?

— Алексис Зорбас. Казват ми и Телеграфа, на подбив, защото съм дълъг като върлина. Ама да ми викат както си щат! Казват ми и Цакацука, защото по едно време продавах печени семки. Викат ми и Пероноспора, защото, където отида, правя всичко на пух и прах. Имам и други прякори, за тях друг път…

— Ами как си се научил на сандур?

— Бях по онова време на двайсет години. На един панаир в селото ни, в полите на Олимп, чух за първи път сандур. Дъхът ми се пресече. Три дни не турих хапка в устата си. „Какво ти е, бре?“ — вика ми баща ми, бог да го прости. „Искам да се науча на сандур!“ — „А бре, не те ли е срам? Циганин ли си ти? На инструменти ще ми свириш?“ — „Искам да се науча на сандур!“ Бях скътал в един възел някоя и друга пара, за да се оженя, когато му дойде времето. Детска ми работа, нали знаеш, луда глава; кръвта ми кипеше, женитба ми трябваше на мен, козлето! Дадох всичко, каквото имах и нямах, и си

купих сандур. На, този тук, дето го виждаш. Взех го и тръгнах, отидох в Солун и право при един мераклия турчин, Реджеб ефенди, учител по сандур. Хвърлих се в краката му. „Какво искаш бре, гърче?“ — ми вика. „Искам да се науча на сандур!“ — „Е добре де, ама защо се хвърляш в краката ми?“ — „Защото нямам пари да ти платя!“ — „Имаш ли мерак за сандур?“ — „Имам!“ — „Е, сядай тогава, бре, не ти искам пари!“ Останах при него цяла година и се научих да свиря. Господ да освети костите му, сигурно е умрял вече. Ако господ пуска в рая и кучета, нека пусне и Реджеб ефенди. Откак се научих да свиря на сандур, станах друг човек. Когато ме хване съклет или ме налегне сиромашията, свиря на сандур и ми олеква. Когато свиря, не чувам какво ми приказват; а и да чуя, не мога да отговоря. Искам, искам, ама не мога.

— Защо бре, Зорбас?

— Ее, севда!

Вратата се отвори; ревът на морето отново нахлу в кафенето, ръцете и краката ми потръпнаха от хлад. Свих се още по-навътре в ъгъла си, загърнах се в палтото; завладя ме някакво неочаквано чувство на щастие. „Къде ще вървя? — помислих си аз. — Добре ми е тук. Да можеше с години да трае този миг!“

Погледнах странния гост до себе си; очите му бяха впити в мен — малки, кръгли, съвсем черни, с червени жилчици по бялото; чувствувах как ме пронизваха и жадно ме разучаваха.

— И тъй! — рекох. — После?

Зорбас повдигна отново костеливите си рамене.

— Зарежи я тая! — рече той. — Ще ми дадеш ли една цигара?

Дадох му. Измъкна от жилетката си кремък и огниво, запали. Очите му се притвориха от удоволствие.

— Женил ли си се?

— Ами че нали съм човек? А човек ще рече — кьорав. Скочих и аз с главата надолу в трапа, където бяха скочили и другите преди мен. Ожених се. Затъркалях се по нанадолнището. Станах стопанин, построих си къща, народиха ми се деца. Грижи. Но да е жив и здрав сандурът.

— Свиреше ли си и в къщи, за да пропъдиш грижите, а?

— Е бре, как веднага се вижда, че не свириш на никакъв инструмент! Виж какви ми ги дрънкаш! Къщата е бели — жена, деца,

какво ще ядем, какво ще облечем, какво ще стане с нас! Пъкъл! А сандурът иска весело сърце. Рече ли ми на мен жената някоя дума в повече, къде ще ти имам сърце за сандур? Когато децата ти са гладни и хленчат, заповядай, твоя милост, да свириш! Сандурът иска да мислиш само за сандур, разбра ли?

Разбрах, че този Зорбас е човекът, когото толкова време търсех, и все не го намирах; едно живо сърце, един топъл глас, една сурова голяма душа, чийто пъп все още не се бе откъснал от майка си — Земята.

Какво значи изкуство, любов към красотата, душевна чистота, страст — този работник тук ми обясняваше всичко това с най-прости човешки думи.

Погледнах тези ръце, които знаеха да държат и казмата, и сандура — целите бяха в мазоли, напукани, изкорубени, нервни. Те разтвориха внимателно, нежно, сякаш събличаха жена, торбичката и измъкнаха от нея един стар, излъскан от времето сандур, с много струни, с украшения от бронз и слонова кост и с червен копринен пискюл на края. Грубите пръсти се плъзнаха по него ласкаво, бавно, чувствено, сякаш галеха жена. Сетне отново го загърнаха, така както загръщаме тялото на любимата ни, за да не настине.

— Ето това е! — промълви той с нежност и отново го постави внимателно на стола.

Моряците се чукаха с чашите си, заливаха се в смях. Един от тях потупа ласкаво капитан Лемонис по рамото.

— Е, ама ти е било четири-пет, а, капитан Лемонис, кажи си правичката! Един господ знае какви големи свещи си обещал на свети Никола!

Капитанът сви щръкналите си вежди.

— На, кълна се в морето бре, момчета — когато видях смъртта пред себе си, нито за Богородица се сетих, нито за свети Никола! Извърнах се към Кулури, помислих си за жената и извиках: „Ех мари, Катерина! Де да бях сега в леглото ти!“

Избухнаха отново в смях моряците, засмя се и капитан Лемонис.

— Какъв звяр е това човекът, брей! — рече той. — Архангелът застанал вече над него с меч в ръка, а акълът му пак там! Пфу, да пукне дано, мискинът му неден!

Плесна с ръце.

— Ей, кафеджията! — извика той. — Донес да почерпиш момчетата!

Зорбас беше наострил уши и слушаше. Извърна се, изгледа моряците, сетне мен.

— Къде „там“? — запита ме той. — Какво разправя този?

Но изведнъж се досети и подскочи.

— Браво, бре! — рече той удивено. — Това моряците знаят тайната. Ами че иначе защо се борят ден и нощ със смъртта!

Махна с ръчището си.

— Както и да е — каза той, — друг тропар е и това. Да се върнем на думата си: да остана ли, или да си вървя? Решавай.

— Зорбас — казах аз и едва се сдържах да не сграбча ръката му. — Зорбас, съгласно! Ще дойдеш с мен! Аз имам лигнитна мина в Крит, ще надзираваш работниците. Вечер ще се изтягаме и двамата на пясъка край брега — жена, деца, кучета нямам, — ще ядем и ще пием заедно. А след това ще свириш на сандур.

— Ако имам кеф, чу ли? Ако имам кеф. Ще ти работя колкото щеш — роб ти ставам! Но сандурът е друга работа. Звяр е той, свобода иска. Ако имам кеф, ще свиря и ще пея дори. И ще играя и зейбекското хоро, и касапското, и пендозали[3], но трябва да сме наясно — да имам кеф! Чисти сметки — назориш ли ме, изтървал си ме! В тия работи, трябва да знаеш, аз съм човек.

— Човек ли? Какво искаш да кажеш?

— Ами на — свободен.

— Ей, кафеджията! — извиках аз. — Още един ром!

— Два рома! — обади се Зорбас. — Ще пиеш и твоя милост, да се чукнем. Ром с градински чай сватлък не прави; ще пиеш и твоя милост ром. Та да стане сватлъкът.

Чукнахме чашите си; беше се разсъмнало вече съвсем. Параходът свиреше. Дойде лодкарят, който беше откарал багажа ми на кораба, и ми направи знак да тръгваме. Станах; побутнах леко Зорбас по рамото.

— Да вървим — казах, — в името божие!

— И на дявола! — добави спокойно Зорбас.

Наведе се, взе сандура под мишницата, отвори вратата и излезе пръв.

[1] Постоянен герой в някогашните куклени театри по панаирите. — Б. пр. ↑

[2] Вид струнен музикален инструмент. — Б. пр. ↑

[3] Буйно критско хоро. — Б. пр. ↑

II

Море, мека есенна сладост, окъпани в светлина острови, прозрачно було от ситен дъждец, което покриваше безсмъртната голота на Гърция. „Блазе на този, мислех си аз, който, преди да умре, е плувал по Егея.“

Много радости има на този свят — жени, плодове, идеи; но през мека есен да пориш това море, шепнейки името на всеки остров — струва ми се, че няма друга такава радост, която да потапя така дълбоко сърцето на човека в рая. Никъде другаде не се пренасяш толкова спокойно и леко от действителността в мечтите: границите се разтапят, а мачтите и на най-проядения кораб пускат филизи и гроздове; наистина тук, в Гърция, чудото е неизбежното цвете на нуждата.

Към обяд дъждът престана, слънцето разкъса облаците и се показа, свежо, приятно, току-що окъпано, и започна да гали с лъчите си любимото му море и суша.

Стоях на носа на кораба и се любувах, чак до края на морския хоризонт, на чудото; а вътре в кораба — хитри, изпечени гърци, дребно търговски глави, махленски кавги, едно раздрънкано пиано, почтени, жлъчни лицемерки, тягостна, еднообразна провинциална мизерия. Идеше ти да хванеш кораба за двата края, да го натопиш в морето, да го разклатиш хубавичко, та да се махнат всички гадини, които го мърсят — хора, мишки, дървеници, — и да го поставиш отново върху вълните, празен и измит.

Понякога пък изпитвах съчувствие, някакво особено съчувствие, будистко, студено, като последица от сложни метафизически размишления. Съчувствие не само към хората, а към целия свят, който се бори, крещи, плаче, надява се и не вижда, че всичко е мираж на Нищото. Съчувствие към гърците, към кораба, към морето, към себе си, към работата с лигнита, към ръкописа на „Буда“, към всички тези празни съчетания от светлини и сенки, които в един миг разтърсват и омърсяват въздуха.

Гледах Зорбас, който прежълтял от морската болест, се беше свил намусен върху куп въжа на носа на кораба. Помирисваше един лимон и даваше ухо към разговорите на пътниците — този се нахвърляше на краля, онзи на Венизелос… Зорбас поклащаше глава, плюеше.

— Стари политиканствувания! — промърмори презрително той. — Не ги е срам!

— Какво ще рече това, „стари политиканствувания“, Зорбас?

— На, всички тези неща: крале, републики, депутати, маскарлъци!

В ума на Зорбас съвременността се беше превърнала в нещо прастаро; до такава степен я беше вече надживял в себе си. Вероятно на него и телеграфът, и параходът, и железницата, и сегашният морал, и родината, и религията му се струваха стари политиканствувания. Душата му се движеше напред много по-бързо от света.

Скриптяха въжетата по мачтите, бреговете танцуваха, жените бяха станали жълти като восък. Бяха сложили оръжие — мазила, фуркети, гребенчета, — устните им бяха побелели, ноктите посинели. Разрошиха се свраките, паднаха чуждите пера — панделки, фалшиви вежди, фалшиви бенки, забрадки — и като ги гледаше човек такива, готови да повърнат, изпитваше отвращение и голямо съчувствие към тях.

Прежълтя и Зорбас, позеленя, блестящите му очи помътняха. Едва надвечер погледът му просветна; протегна ръка и ми посочи два големи делфина, които подскачаха и се надбягваха с парахода.

— Делфини! — възкликна той радостно.

И тогава за първи път забелязах, че показалецът на лявата му ръка беше откъснат почти наполовина.

— Какво ти е пострадал пръстът, Зорбас? — извиках аз.

— Нищо! — отвърна той, засегнат, че не се зарадвах, както трябва на делфините.

— Някоя машина ли го е откъснала? — настоях аз.

— Каква ти машина си седнал да разправяш! Сам си го отсякох!

— Сам ли? Защо?

— Къде можеш да ги разбереш тия работи ти, началство! — каза той, като повдигна рамене. — Нали ти казах, че съм преминал през всички занаяти. Та по едно време бях и грънчар. Обичах като луд тоя

занят. Знаеш ли какво значи да вземеш една буца кал и да направиш от нея каквото си щеш! Фъррр! — фучи колелото, калта се върти като бясна, а ти си застанал над нея и си казваш: „Ще направя делва, ще направя паница, ще направя светилник, ще направя дявол, ако ща!“ Това ще рече човек, ти казвам: свобода!

Беше забравил морето, не хапеше вече лимона, погледът му се проясни.

— И тъй? — рекох. — Ами пръстът?

— На, пречеше ми, когато бях на колелото, все се вреше и ми разваляше работите. Грабнах тогава един ден теслата…

— Ами не те ли заболя?

— Как да не ме заболя! Да не съм нещо пън! Човек съм, заболя ме. Но ми пречеше, ти казвам, на работата — тури му сатъра тогава!

Слънцето залезе, морето се поуспокои, пръснаха се облаците. Вечерницата звънна на небето. Погледнах морето, погледнах небето, потънах в размисъл… Така да обичаш, че да вземеш теслата, да те боли и да отсечеш… Но спотаих вълнението си.

— Лоша система е тази, Зорбас! — казах аз със смях. — По същия начин и един аскет веднъж, казват житиетата, видял една жена, пламнал, грабнал една брадва…

— Да го вземат мътните! — пресече ми думата Зорбас, който се досети какво щях да кажа. — Да отреже това нещо! Да пукне дано, серсеминът! Ами че негова милост никога не пречи…

— Как! — упорствувах аз. — Пречи и още как!

— В какво?

— Да влезеш в царството небесно.

Зорбас ме погледна косо, подигравателно.

— Ами че това бре, глупако — рече той, — е ключът за рая!

Вдигна глава, изгледа ме внимателно, сякаш искаше да прецени какво мисля за задгробния живот и царства небесни, за жени и попове, но, изглежда, не можа да разбере много нещо и поклати скептично посивялата си проядена глава.

— Сакати не пускат в рая! — рече той и замълча.

Изтегнах се в кабината си, взех една книга. Буда все още властвуваше над тревогите ми; зачетох „Диалога между Буда и

Пастира“, който през последните години изпълваше гърдите ми с мир и сигурност.

„Пастирът: — Яденето ми е готово, издоих овцете си; залостена е колибата ми, пламти огънят в огнището ми; а пък ти вали си колкото си щеш, небе!

Буда: — Нямам вече нужда ни от храна, ни от мляко; ветровете са моята колиба, угасна огънят в огнището ми; а пък ти вали си колкото си щеш, небе!

Пастирът: — Имам волове, имам крави, имам бащини ливади и един бик, който покрива кравите ми; а пък ти вали си колкото си щеш, небе!

Буда: — Нямам нито волове, нито крави; нямам ливади. Нямам нищо. Не се боя от нищо; а пък ти вали си колкото си щеш, небе!

Пастирът: — Имам си една пастирка, послушна и предана; от години вече е моя жена и ми е хубаво да си играя с нея през нощта; а пък ти вали си колкото си щеш, небе!

Буда: — Имам една душа, послушна и свободна; от години вече я упражнявам и уча да играе с мен; а пък ти вали си колкото си щеш, небе!“

Говореха си все още тези два гласа, когато се унесох в сън. Пак се беше вдигнал вятър и вълните се разбиваха в стъклото на прозорчето. Носех се в някакво полутвърдо, полубезплътно състояние, като дим, между сън и действителност. Вълните се бяха превърнали в силна буря, ливадите потънаха, удавиха се волове, крави, бик. Вятърът отнесе покрива на колибата ми, угаси огъня, нададе вик жената и се строполи мъртва сред калта. И Пастирът започна да ридае; викаше, не чувах какво казваше, викаше, а аз потъвах все по-дълбоко в съня, плавно, като риба в море.

Когато се събудих на разсъмване, големият благороден остров се простираше вдясно от нас с неравно назъбен гръбнак, горд, планините се усмихваха мирно сред мъглата под утринното слънце. Морето шумеше около нас, синьо като синка.

Зорбас, загърнат в дебело кафяво одеяло, гледаше ненаситно Крит. Погледът му скачаше от планините на полето, след това се плъзгаше изпитателно край брега. Сякаш цялата тази земя тук му беше позната и сега му беше приятно отново да крачи мислено по нея.

Приближих се, побутнах го по рамото.

— Сигурно не за първи път идваш в Крит, Зорбас? — казах аз. — Гледаш го като стар приятел.

Зорбас се прозя отегчено; никак нямаше кеф за разговор.

Засмях се.

— Мързи ли те да отговориш, Зорбас?

— Не ме мързи, началство — отвърна той, но ми е някак трудно.

— Трудно ли?

Не отговори веднага. Плъзна отново бавно поглед по брега; беше спал на палубата и сивите му къдрави коси бяха влажни от росата. Слънцето сега падна върху него и освети до дъно всичките му дълбоки бръчки по бузите, брадичката и врата.

Най-сетне устните му, дебели, провиснали като на козел, се раздвижиха.

— Трудно ми е да отворя сутрин уста за приказки — каза той, — трудно ми е, прощавай.

Замълча и отново впери кръглите си очи в Крит.

Звънецът удари за утринното кафе. От кабините започнаха да се измъкват смачкани жълто-зелени физиономии; жени с провиснали, готови да се разпаднат кокове пристъпяха, залитайки, от маса на маса, миришеха на повръщано и одеколон, погледът им беше мътен, изплашен и тъп.

Зорбас, седнал срещу мен, сърбаше с дълбока наслада кафето си. Мажеше върху хляба масло и мед и ядеше. Разведри се, успокои се лицето му, устата му се смекчи. Любувах му се скришом как се измъква полека-лека от съня и мълчанието и как погледът му се оживява.

Запали цигара, смукна жадно, забълваха косматите му ноздри синкав дим. Подгъна десния си крак и седна на него, нагласи се по турски, можеше сега да говори. Заговори.

— Дали за първи път идвам в Крит ли? — започна той, като притвори очи и погледна насреща, през прозореца, Псилоритис, който блестеше. — Не, не е за първи път. През деветдесет и шеста аз бях вече истински мъж. Брадата и косата ми имаха естествения си цвят — черни като катран. Имах трийсет и два зъба и когато се напивах, изяждах мезетата, а сетне изяждах и чинията, в която бяха мезетата. И тъкмо тогава дяволът си нема работа — надигна се отново Крит.

По онова време бях пътуващ търговец. Обикалях от село на село из Македония, продавах галантерия и вземах вместо пари сирене, вълна, масло, зайци, царевица, препродавах ги и вадех двойна печалба. Вечерта, където и да замръкнех, знаех в коя къща да се настаня — във всяко село винаги се намираше по някоя състрадателна вдовица, да са живи и здрави! И тъй, давах кога някоя макара, кога някое гребенче или забрадка, черна, заради покойния, и спях с хазяйката си. Евтиния!

Евтиния, началство, блажен живот! Но ето че дяволът си нема работа и Крит отново грабна пушката. „Пфу! Проклета съдба! — рекох. — Този Крит няма ли да ни остави най-сетне на мира?“ Зарязах макарите и вдовиците, грабнах пушката, събрах се с други луди глави и потеглихме за Крит.

Зорбас замълча. Сега минавахме край един дълбок залив, песъчлив, тих, вълните навлизаха в него и се разливаха в пазвата му, без да се разбиват, като оставяха само малко пяна околовръст по пясъка. Облаците се бяха разпръснали, слънцето блестеше и дивият Крит се усмихваше кротко.

Зорбас се извърна и ме погледна подиграателно с крайчеца на окото.

— И сега, твоя милост, мислиш, че ще седна да ти изреждам колко турски глави съм отсякъл и колко турски уши съм сложил в спирт — както имат обичай да правят това в Крит… Избий си го от главата — мързи ме, срам ме е. Що за бяс е това, мисля си аз сега, когато ми дойде акълът, що за бяс е това да се нахвърляш, да хапеш един друг човек, без да ти е сторил нещо, да му отрязваш носа, да му отсичаш ухото, да му разпаряш корема и да викаш господа да слезе да ти помогне — ще рече, и той да реже носове и уши и да разпаря кореми? Но по онова време, видиш ли, кръвта ми кипеше, къде ти акъл да се замисля за тия работи! Правилните, честни мисли искат спокойствие, старини, беззъби уста. Когато си беззъб, лесно е да кажеш: „Срамота, момчета, не хапете!“ Но когато имаш всичките си трийсет и два зъба… Звяр е човекът на младини, див звяр, хора яде!

Зорбас поклати глава.

— Яде и агнета, и кокошки, и прасенца, но ако не изяде някой човек, не, не се насища — продължи той и угаси цигарата си в чинийката на кафената чашка. — Не, не се насища! Какво ще кажеш и твоя милост, премъдрий?

Но без да дочака отговор, продължи:

— Какво можеш да кажеш? — измери ме той с поглед. — Доколкото разбирам, твоя милост не си гладувал, не си убивал, не си крал, не си изневерявал — какво тогава можеш да знаеш за света? Зелена глава, неузряла плът… — промърмори той с явно презрение.

И аз се засрамих заради невиделите работа мои ръце, заради бледото си лице и дребнавия си живот.

— Както и да е — рече Зорбас и прекара снизходително тежката си ръка по масата, сякаш изтриваше нещо с гъба, — както и да е. Едно нещо само искам да те попитам — прочел си сигурно цял куфар книги. Може и да знаеш…

— Я кажи, Зорбас, какво?

— Тук има някакво чудо, началство… Някакво странно чудо, та умът ми не го побира. Всичките тези безчестия, грабежи, кланета, които ние, бунтовниците, извършихме, доведоха принц Георгиос в Крит — свободата!

Погледна ме с изблещени очи, изумен.

— Загадка! — промълви той. — Велика загадка! За да дойде, значи, свободата на този свят, трябва да станат толкова убийства и толкова безчестия? Защото, ако седна да ти изреждам какви мръсотии сторихме и какви убийства, ще ти настръхнат косите! И все пак какви бяха резултатите от всичко това? Свободата! Вместо да запрати гръм и мълния да ни изгори, бог ни дава свободата. Нищо не разбирам!

Погледна ме, сякаш търсеше помощ. Явно беше, че тази загадка го беше измъчила много и не можеше да й хване края.

— Разбираш ли ти това, а, началство? — запита той измъчено.

Какво да разбера? Какво да му кажа? Или не съществува това, което наричаме бог, или бог обича убийствата и безчестията, или това, което наричаме убийства и безчестия, е нещо неизбежно в борбата и страданията на света…

Но се помъчих да намеря за Зорбас някакъв друг отговор:

— Как от тора и мръсотията израства и се храни цветето? Кажи си, Зорбас, че тор е и човекът, а цвете — свободата.

— Ами семето? — рече Зорбас и удари с юмрук по масата. — За да поникне едно цвете, трябва семе. Кой е поставил това семе в мръсната ни вътрешност? И защо от това семе да не пониква цвете с доброта и честност, ами му трябва кръв и мръсотия?

Поклатих глава.

— Не знам — отвърнах.

— Кой знае?

— Никой.

— Ами че тогава — извика Зорбас отчаян и хвърли гневен поглед наоколо — за какво са ми и параходите, и машините, и колосаните яки?

Двама-трима съсипани от морето рибари, които седяха на съседната маса и пиеха кафето си, се оживиха, подушиха кавга и наостриха уши.

На Зорбас му стана гадно, че го подслушват, и сниши глас.

— Я да ги пратим всички тия неща по дяволите — каза той. — Като се размисля за тях, иде ми да строша всичко, което ми попадне пред очите, някой стол или някоя лампа, или главата си о стената! И после, какво разбирам? Да му се не види макар! Плащам счупеното или отивам в аптеката да ми превържат главата. И ако ли пък има господ, е-е тогава вече зарежи я! Сигурно си гледа сеира горе от небето и примира от смях.

Махна изведнъж с ръка, сякаш пропъждаше някоя досадна муха.

— Както и да е! — каза той унило. — Исках да ти кажа следното: когато царският кораб пристигна, целият окичен със знамена, и започнаха топовните салюти, и когато принцът стъпи на критска земя… Виждал ли си някога цяло едно огромно множество от хора да пощурява, защото е видяло свободата, а? Не? Е, тогава, нещастнико, сляп си се родил, сляп ще си умреш. Аз, и хиляда години да живея, и, дето е речено, само торба кокали да остана, никога няма да забравя това, което видях в онзи ден. И ако можеше някак всеки човек да си избира сам рая си на небето, според вкуса си — така и трябва, това ще рече рай! — аз щях да кажа на господа: „Господи, нека моят рай да бъде един Крит, окичен с миртови клонки и знамена; и нека трае вечно онзи миг, когато принц Георгиос стъпва на критска земя… Нищо друго не ща!“

Замълча отново Зорбас. Засука мустак, наля догоре чаша ледена вода, изпи я на един дъх.

— Какво стана в Крит, Зорбас? Разправяй!

— Приказки ли ще приказваме сега! — рече Зорбас и пак закипя. — А бре, казвам ти, загадка е този свят, а човекът е голям скот. Голям

скот и голям бог. Един комитаджия, един разбойник, който също като мен беше слязъл горе от Македония в Крит, Георгарос по име, и който беше извършил какви ли не поразии, една мръсна свиня, плачеше. „Какво плачеш бре, Георгарос? — му викам, а пък и на мен сълзите ми текат като река. — Какво плачеш бре, свиньо?“ А той се хвърли да ме прегръща и само току ме целува и плаче като дете. И след това измъкна, тази ция, кесията си, изсипа в скута си всичките златни лири, които беше обрал от турците, дето беше убил, и от къщите, дето беше оплячкосал, и започна да ги хвърля с шепи във въздуха. Разбра ли, началство? Това ще рече свобода!

Станах, качих се на палубата да ме лъхне чист въздух.

Това ще рече свобода, мислех си аз. Да имаш някаква страст — да трупаш златни лири — и изведнъж да победиш тази си страст и да разпилееш цялото си състояние във въздуха!

Да се освободиш от една страст, подчинявайки се на друга, по-възвишена… Но нима и това не е робство? Да се жертвуваш за една идея, за племето си, за бога? Или може би колкото по-високо стои господарят, толкова по-дълго е въжето на робията ни, тогава скачаме и играем из много по-просторно поле, умираме, без да стигнем края му, и наричаме това свобода?

Следобед пристигнахме на нашия песъчлив бряг. Бял, съвсем ситен пясък, все още отрупани в цвят олеандри, смокини, рожкови, а още по-нататък, вдясно, нисък сив хълм без нито едно дръвче, който приличаше на извърнато към небето лице на жена; а под брадичката й, по шията, преминаваха тъмнокафявите жилки на лигнита.

Духаше влажен вятър, бухлати облаци се носеха бързо и смекчаваха лицето на земята, хвърляйки сянка върху него; други възлизаха застрашително по небето. Слънцето ту се затуляше, ту се показваше и лицето на земята просветваше и потъмняваше като живо и развълнувано лице.

Спрях се за малко на пясъка, погледнах наоколо. Свещената самота се разстла пред мен, горчива, изкусителна като пустинята. Сиреновата песен на Буда се възнесе из пръстта и обгърна душата ми; „Кога най-сетне ще се оттегля в пустинята — сам, без другар, единствено със свещената увереност, че всичко е сън? Кога ще си

вдигна парцалите — и без никакви стремежи — ще се оттегля радостен в планината? Кога, след като виждам, че тялото ми е само болест и убийство, старост и смърт — свободен, без страх, изпълнен с радост, ще се оттегля в гората? Кога? Кога? Кога?“

Зорбас се приближи със сандура под мишница.

— Ето го лигнита! — казах аз, за да скрия вълнението си, и посочих с ръка към извърнатото нагоре лице на жената.

Но Зорбас смръщи вежди, не се обърна.

— Друг път това, началство — каза той, — нека първо да се спре земята. Люлее се още, дявол да го вземе, люлее се, мръсницата, като палуба. Да вървим по-скоро в селото!

И разтвори дългия си пергел.

Две боси селянчета, почернели от слънцето като фелахчета, изтичаха и нарамиха куфарите ни. Един митничар, синеок, пълен, пушеше наргиле в една барака, която представляваше митницата. Той ни изгледа косо, плъзна бавно поглед по куфарите, по едно време се размърда на стола си и понечи да стане, но го домързя. Вдигна бавно маркуча на наргилето.

— Добре дошли! — произнесе лениво той.

Едно от селянчетата се приближи към нас и ни намигна с черните си като маслини очи.

— От Стара Гърция[1] е! — рече то подигравателно. — Мързи го!

— Ами критяните не ги ли мързи? — рекох аз.

— Мързи ги… мързи ги… — отвърна критянчето, — но другояче…

— Далеч ли е селото?

— Ами! На един хвърлей! Ето там зад градините, в долчинката. Хубаво село, господине, има от всички божи блага: рожкови, зеле, зехтин, вино. А ей там, на пясъка, растат най-ранните краставици в Крит. Идва онзи вятър от Арабия и ги кара да растат; ако останеш да спиш нощем на бостана, чуваш ги как скърцат — кърр, кърр, кърр! — растат.

Зорбас вървеше отпред и залиташе, все още замаян.

— Смелост, Зорбас! — извиках му аз. — Хванахме корен, не се бой!

Вървяхме бързо. Пръстта бе размесена с пясък и мидени черупки; тук-там по някой сноп тръстика, отровен млечок. Задуха.

Облаците все повече се снишаваха, въздухът стана тежък.

Минавахме край една голяма смокиня; стволът й беше раздвоен, усукан, беше почнал да се изкорубва от старост. Едно от момчетата с куфарите се спря, издаде напред брадичката си, посочи ми старото дърво.

— На господарската щерка смокинята! — рече то.

Спрях се. На тази земя на Крит всеки камък, всяко дърво си имаше своята трагична история.

— На господарската щерка ли? Защо?

— По времето на дядо ми една господарска щерка залюбила едно младо овчарче. Но баща й не го искал; плачела, викала, деряла се господарската щерка, но старият си знаел своето! Не щеш ли, една вечер двамата влюбени изчезнали… Дирили ги ден, два, три, седмица — потънали сякаш вдън земя! Ала било лятно време, засмърдели, тръгнали хората по вонята и ги намерили под тази смокиня, разкапани и прегърнати. Разбра ли? Открили ги по вонята! Пфу! Пфу! — рече момчето и прихна да се смее.

До слуха ми долетя шумът на селото — кучета лаеха, жени крещяха, петлите възвестяваха промяната на времето. Въздухът миришеше на джибри от казаните за ракия.

— Ето го селото! — извикаха двете момчета и ускориха ход.

При извивката на пясъчния хълм се показа, кацнало на склона на дола, селцето. Белосани с вар къщурки с тераси, долепени една до друга; отворените им прозорци се чернееха и това им придаваше вид на избелели черепи, натрупани сред камънаците.

Приближих се до Зорбас.

— Опичай си акъла, Зорбас — заръчах му аз тихо, — дръж се както трябва сега, когато влезем в селото. Да не ни подушат, Зорбас! Да се държим като сериозни, делови хора: аз — собственикът, а ти — главният майстор. Критяните, да знаеш, не се шегуват; веднаж само да те мерне окото им и веднага ти откриват кусура и ти лепват такъв прякор, че сетне не можеш вече да се отървеш от него, тичаш с него като куче, на което са вързали тенекия на опашката.

Зорбас стисна в шепа мустаците си, замисли се.

— Слушай да ти кажа, началство — рече той най-сетне, — ако тук има някоя вдовица, не се бой; но ако няма…

Тъкмо в този миг, при входа на селото, една отрупана с дрипи просякиня изтича към нас с протегната ръка; почерняла от слънцето, цялата потънала в мазнина, с гъсти черни мустачки.

— Ей, куме! — извика тя на Зорбас. — Ей, куме, имаш ли душа?

Зорбас се спря:

— Имам — отвърна той сериозно.

— Е, тогава дай ми пет драхми!

Зорбас измъкна един оръфан кожен портфейл от пазвата си.

— Вземи! — каза той и скованите му устни се засмяха.

Обърна се към мен:

— Тук, както виждам — рече той, — е голяма евтиния — пет драхми душата.

Селските кучета се нахвърлиха на нас, жените се провесиха от терасите, децата ни сподириха с дюдюкания — едни лаеха, други свиреха като автомобили, а някои пък ни изпреварваха и ни гледаха с широко отворени прехласнати очи.

Стигнахме на селския мегдан: две грамадни тополи с възлести стволове, около тях — пейки, а насреща — кафенето с широка избеляла табела: „Кафене — месарница «Свян»“.

— Защо се смееш, началство? — попита Зорбас.

Но не сварих да отговоря — из вратата на кафе — месарницата изскочиха пет-шест мъжаги със сини бухлати гащи и червени пояси.

— Добре дошли, кумци! — извикаха те. — Заповядайте да пиете по една ракия, топла-топла още, от казана.

Зорбас млясна с език.

— Какво ще кажеш, началство? — обърна се той към мен и ми намигна. — Ще пием ли по една?

Пихме, изгориха ни се вътрешностите. Кафеджията — касапин, як пъргав старик, ни донесе столове.

Попитах за някоя квартира.

— Идете при мадам Ортанс — извика някой.

— Французойка ли е? — възкликнах аз учудено.

— От майната си отнякъде. Вряла и кипяла. Що колове е прескочила, но сега, като застаря, седна на последния кол тук и отвори хан.

— Продава и карамели! — обади се едно дете.

— Ръси се с брашно и се цапа с разни мазила! — извика друго. — Слага си и една панделка на шията; има и един папагал…

— Вдовица ли е? — запита Зорбас. — Вдовица ли е?

Но никой не му отвърна.

— Вдовица ли е? — попита той с трепет.

Кафеджията стисна гъстата си сива брада:

— Колко косми има тук, кумец? Колко, а? Е, от толкова мъже е и тя вдовица. Разбра ли ме?

— Разбрах — отвърна Зорбас и облиза устните си.

— Може и твоя милост да те направи вдовец; опичай си акъла, кумец! — извика един весел старик и всички избухнаха в смях.

Появи се отново кафеджията с поднос нови почерпки: ечемичен кравай, козе сирене, круши.

— А бре, оставете хората на мира! — извика той. — Какво сте седнали сега мадами-падами! У дома ще спят.

— Аз ще ги взема, Кондоманольос! — каза старикът. — Нямам деца, къщата ми е голяма, има място.

— Да прощаваш, барба Анагностис! — извика кафеджията, като се наведе над ухото на старика. — Аз го казах по-напред!

— Ти вземи единия — рече барба Анагностис, — аз ще взема стария.

— Кой стария? — каза Зорбас и очите му пламнаха.

— Не се делим ние — обадих се аз и направих знак на Зорбас да не пламва, — не се делим. Ще отидем при мадам Ортанс.

— Добре дошли! Добре дошли!

Една женичка, нисичка, пълничка, с избелели лененоруси коси, с космата бенка на брадичката, се показа под тополите, като се полюляваше, кривокрака, разтворила ръце. Тя носеше червена кадифена панделка на шията си и повехналите й бузи бяха наплескани със синкава пудра. Една игрива къдрица падаше на челото й и така тя приличаше на старата Сара Бернар, когато играеше в „Орлето“.

— Добре сме ви заварили, мадам Ортанс! — отвърнах аз и се наведох да й целуна ръка, обхванат внезапно от добро настроение.

Животът блесна изведнъж пред мен като приказка, като комедия на Шекспир, „Буря“, да речем. Ние сме слезли тук, целите наквасени

от въображаемо корабокрушение, изследваме непознатите брегове и поздравяваме тържествено живите твари в тази страна. И тази мадам Ортанс ми се струваше като царица на острова — някакъв особен вид, мустакат, лъскав женски тюлен, — изпаднала още преди хиляди години на този песъчлив бряг, полуразкапана, напарфюмирана, радостна. Зад нея, с цяло множество глави, омазнени, космати, доволни — Калибан народът, който я гледаше с пренебрежение и гордост.

А Зорбас, преоблеченият принц, също й се любуваше с изблещени очи като на някогашна приятелка, стара каравела, която бе воювала някъде из далечни морета, побеждавала бе, бяха я побеждавали, бяха я ранили — зейнаха амбразурите й, строшиха се мачтите й, разкъсаха се платната й, и сега, цялата в пукнатини, които затъкваше с пудра, тя се бе оттеглила на този бряг и чакаше. Навярно чакаше Зорбас, покрития с белези от рани капитан. Радвах се, като гледах как най-сетне двамата актьори се срещаха мило сред тази проста постановка, сред този грубо нарисуван критски пейзаж.

— Две легла, мадам Ортанс! — казах аз и се поклоних пред старата актриса на любовта. — Две легла без дървеници…

— Дървеници не има! Не има! — отвърна тя, като ми хвърли бавен предизвикателен поглед на стара куртизанка.

— Има! Има! — извикаха през смях устата на Калибан.

— Не има! Не има! — настояваше главната героиня, като тупаше по камъните с пълничкото си краче, обуто в дебел син чорап.

Тя носеше стари, протрити чехли, украсени с кокетна копринена панделка.

— Уу, да те вземат мътните, примадона такава! — извика пак Калибан през смях.

Но мадам Ортанс вече пристъпваше с достойнство пред нас и ни проправяше път. Миришеше на пудра и на евтин тоалетен сапун.

Зорбас вървеше след нея и я поглъщаше с очи.

— А бре, погледни я! — каза той и ми намигна. — Като патка върви, безсрамницата! Как се поклаща само — плаф! Плаф! — като ония овце, дето опашките им са само лой!…

Тупнаха две-три едри капки, небето се навъси. Синкави мълнии разсичаха планината. Малки забързани девойки с бели козиняви

наметала връщаха от паша домашната си коза и овца. Жените, клекнали пред огнището, палеха вечерния огън.

Зорбас, прехапал нервно мустак, продължаваше да гледа ненаситно поклащащия се задник на мадамата.

— Хъм! — измърмори той по едно време и въздъхна. — Проклет живот, няма край, безсрамникът му неден!

---

[1] Касае се за континентална Гърция. — Б. пр. ↑

III

Хотелчето на мадам Ортанс се състоеше от цяла редица стари бански кабини, прилепени една до друга. Първата кабина беше магазинът, там се продаваха карамелови бонбони, цигари, арабски фъстъци, фитили за лампа, буквари, смирна. Следващите четири кабини бяха спални, а отзад на двора се намираха кухнята, умивалнята, кокошарникът и зайчарникът. Околовръст, посадени на песъчливата почва, се издигаха гъсти тръстики и арабски смокини. Целият този комплекс лъхаше на море, на изпражнения и остра миризма на урина. От време на време само, когато минаваше мадам Ортанс, въздухът променяше миризмата си — сякаш лисваха цял леген бръснарски одеколон.

Французойката постла леглата ни, тръшнахме се и заспахме непробудно. Не помня какъв сън сънувах, но на сутринта се чувствувах лек и радостен, сякаш бях излязъл от морето.

Беше неделя, работниците щяха да дойдат на другия ден от околните села да почнат работа в мината; имах, значи, време да изляза днес да се поразходя и да разгледам брега, където ме беше захвърлила съдбата. Още на разсъмване излязох навън, преминах през градините, повървях покрай брега, запознах се бързо с водата, пръстта, въздуха на тази местност, набрах уханни треви и ръцете ми замирисаха на чубрица, градински чай и мента.

Изкачих се на едно възвишение, погледнах наоколо. Суров, строг пейзаж от железни камънаци, ръждиви дървета и бяла варовикова пръст, която и кирката сякаш не би могла да разбие; но неочаквано жълти, нежни цветове на крин пробиваха тази изпълнена с мидени черупки земя и блестяха на слънцето. Далеч на юг едно островче, ниско, песъчливо, розово, съвсем девствено, проблясваше и се обагряше под първите слънчеви лъчи.

Малко по-навътре на брега — маслинови дървета, рожкови, смокини, малко лозя; в закътаните долчинки, между две хълмчета —

портокалови и лимонови дървета и мушмули, а по-насам, към морето — бостани.

Дълго се любувах от височината на меките извивки на земята; на ивици, на ивици се редуваха железните камънаци, ръждиво зелените рожкови, сребристите маслини, сякаш пред очите ти се разстилаше нагъната раирана тигрова кожа. А нататък, на юг, искреше все още сърдитото море, безкрайно, пусто, достигаше чак до Барбария[1], ревеше, налиташе и ръфаше Крит.

Този критски пейзаж приличаше, така поне ми се стори, на хубава проза: гладка, сбита, освободена от излишна натруфеност, силна и сдържана. Излагаше по най-простия начин същественото. Не си играеше, не приемаше да използува какъвто и да е готов метод, не ораторствуваше; казваше това, което искаше да каже, с мъжествена строгост. Но сред строгите черти на този критски пейзаж човек откриваше една изненадваща чувствителност и мекота — в прикътаните падини благоухаеха лимонови и портокалови дървета, а от далечината, от безбрежното море, се разливаше някаква безплътна поезия.

— Крит… — шепнех аз, — Крит…

И сърцето ми потръпваше.

Спуснах се от височинната, поех покрай брега. Откъм селото се зададоха пискливи девойки със снежнобели забрадки, с жълти ботушки; повдигнали фустите си, те отиваха оттатък, в манастира край брега, да се черкуват.

Спрях се. Щом ме видяха, смехът им секна. Лицето им, щом видяха чужд мъж, се затвори сърдито в себе си, цялото им тяло се приготви за отбрана, пръстите им се вкопчиха нервно в пристегнатите, закопчани елечета, връз гърдите.

Кръвта им, прастарата им кръв, помнеше и се плашеше; из цялото това критско крайбрежие, обърнато към Барбария, векове наред налитаха пиратите, грабеха овце, жени, деца, връзваха ги с червените си пояси, нахвърляха ги в трюмовете, вдигаха котва и отиваха да ги продават в Алжир, Александрия, Бейрут. Векове наред този бряг ехтеше от плачове, покриваше се с женски плитки. Гледах как девойките се приближаваха, настръхнали, притиснати една до друга, сякаш искаха да образуват непреодолима преграда и да окажат отчаяна съпротива. Уверени движения, наложителни преди векове, се

възвръщаха без причина, следвайки ритъма на една отминала необходимост.

Но когато девойките минаваха вече край мен, аз отстъпих полекичка и се усмихнах. И веднага, те сякаш неочаквано осъзнаха, че опасността беше преминала вече от векове, сякаш внезапно се събудиха и се намериха в днешната безопасна епоха, лицата им просветнаха, стегнатият строй се разреди, бялнаха се шиите им и всички заедно ме поздравиха с ясен глас. В същия миг камбаните на далечния манастир, весели, игриви, изпълниха въздуха с ликуване.

Слънцето се беше издигнало, небето бе съвсем чисто. Промъкнах се сред скалите, сврях се като чайка в една дупка, загледах се щастлив в морето. Почувствувах тялото си силно, свежо, послушно; а мисълта ми следваше вълните, превръщаше се на вълна и се подчиняваше и тя, без съпротива, на игривия ритъм на морето.

Но полека-лека сърцето се разпалваше, мрачни гласове се надигаха вътре в мен; знаех кой викаше; щом останех за миг сам, той ревеше вътре в мен, възбуден от объркани копнежи, от пламенни, неустойчиви надежди, и очакваше от мен избавление.

Разтворих бързо Данте, спътника си, за да не го чувам; да прогоня страшния, изпълнен с печал и сила демон в мен. Прелиствах, прочитах тук-там по някой: стих, по някоя терцина, припомнях си цялата песен, надигаха се из огнените страници, крещейки, грешниците; малко по-нататък велики наранени души се мъчеха да се изкачат на една много висока планина; още по-нагоре се разхождаха сред поляни от смарагди блажените души, като блестящи светулки. Слизах и се изкачвах из страшната триетажна сграда на Съдбата, разхождах се спокойно из Ада, Чистилището, Рая, сякаш това здание беше моят дом. Страдах, надявах се и се радвах, понесен от прекрасните стихове.

Затворих Данте, плъзнах бавно поглед по морето. Една чайка опря корем върху вълните и отпусна тялото си върху великата прохладна наслада. Показа се едно момче, то вървеше босо край брега и пееше любовни песни; изглежда, че чувствуваше мъката в тях, защото гласът му беше вече почнал да кукурига дрезгаво.

По същия начин се пееха години наред, векове, в родината им и стиховете на Данте. И както любовната песен подготвя момчетата за любовта, така и огнените флорентински стихове подготвяха

италианските младежи за националната борба и освобождение. И постепенно, всички, сливайки се с душата на поета, превръщаха робството в свобода.

Зад мен се разнесе смях. Отърколих се изведнаж от върховете на Данте, извърнах се и видях, че Зорбас стои зад мен и цялото му лице се смее.

— Какво е това, началство? — извика той. — От часове вече те търся, но къде ще те открия!

И като ме гледаше да стоя безмълвен, неподвижен, той извика:

— Пладне мина! Кокошката се свари, станала е сигурно като локум, горката! Разбра ли?

— Разбрах, но не съм гладен!

— Не си гладен! — рече Зорбас, като се плесна по бедрата. — Ами че от сутринта не си хапнал нищо; и тялото има душа, съжали го. Дай му да яде, началство, дай му да яде, ами че нали то е нашето магаренце! Ако не го нахраниш, ще те остави насред път.

Отдавна презирах тези удоволствия на плътта и ако беше възможно, щях да ям скришом, сякаш вършех някаква срамна постъпка; ала сега, за да не се развика Зорбас, казах:

— Добре, ще дойда.

Тръгнахме към селото. Часовете, там сред скалите, бяха преминали, както преминават любовните — мигновено. Все още чувствувах върху себе си огнения дъх на Флорентинеца.

— За лигнита ли мислеше? — запита Зорбас с известно колебание.

— Ами че за какво друго? — отвърнах със смях аз. — Утре почваме работа, трябва да си направя някои сметки.

Зорбас ме погледна с крайчеца на окото, не продума нищо. Схващах, че пак ме претегляше, не знаеше все още — да вярва ли, или да не вярва?

— И докъде стигна? — запита той, подхождайки предпазливо.

— Че след три месеца трябва да вадим по десет тона лигнит на ден, за да покрием разходите.

Зорбас отново ме погледна, но вече обезпокоен; и след малко се обади:

— Ами защо отиде край морето? За да правиш сметки ли? Прощавай, началство, че те разпитвам, но не мога да разбера. Аз, когато се заема с цифрите, иска ми се да се свра в някоя дупка в земята, да ослепея, за да не виждам нищо. Вдигна ли аз очи да погледна я морето, я някое дърво или някоя жена, па макар и стара да е, отидоха по дяволите сметките. Крила им израстват на цифрите, проклети да са, крила им израстват и хвръкват!

— Защо е така, Зорбас? — казах аз, за да го подразня. — Ти си виновен. Нямаш сили да събереш мислите си.

— Знам ли и аз, началство? — отвърна той. — Както го погледнеш всяко нещо. Има някои работи, дето дори и премъдрият Соломон… На, веднаж минавах през едно селце. Един грохнал деветдесетгодишен старец садеше бадемово дръвче. „Ей, дядка! — викам му аз. — Бадем ли садиш?“ А той, както се беше навел, извърна се и ми рече: „Аз, чедо, върша работата си така, като че ли съм безсмъртен!“ — „А пък аз — отвърнах — върша работата си така, сякаш всеки миг ще умра!“ Кой от двама ни имаше право, началство?

Изгледа ме тържествуващо и добави:

— Тук те искам!

Мълчах. Еднакво стръмни и мъжествени бяха и двата пътя, и могат и двата да те изведат на върха. Да работиш, сякаш не съществува смърт, и да работиш, мислейки всеки миг за смъртта, е може би едно и също нещо; но тогава, когато Зорбас ме попита, не знаех това.

— И тъй? — рече Зорбас подиграателно. — Не се кахъри, началство, не можеш да му хванеш края — други приказки бре, момчета![2] В този момент умът ми е в яденето, при кокошката и пилафа, посипан с канела отгоре; и от цялата ми глава излиза пара, като от пилаф. Нека първо хапнем, нека първо се натъпчем и после ще видим. Едно по едно, всяко нещо по реда си. Сега пред нас е пилафът — пилаф тогава и акълът ни. Утре пред нас ще бъде лигнитът — лигнит тогава и акълът ни. Не работи наполовина, разбра ли?

Навлязохме в селото. Жените седяха по праговете и тихо бъбреха, старците, опрени на тоягите си, мълчаха. Под един отрупан с плод нар сбръчкана като стафида старица пощеше внучето си.

Пред кафенето стоеше изправен старец с леко изпъкнали очи с тежки клепачи, със строго, съсредоточено изражение на лицето, орлов нос, с благородна външност. Това беше Маврандонис, селският

старейшина, от когото бях наел мината. Беше минал вчера при мадам Ортанс, за да ни вземе в къщата си.

— Срамота е това — каза той, — живеете в хана, сякаш няма хора в селото.

Той беше сериозен, скъп на думи, истински благородник. Ние отказахме; той се засегна, но не настоя.

— Аз сторих своя дълг — рече той и си отиде. След малко ни изпрати две буци сирене, кошница с нарове, делва стафиди и сушени смокини и цяла дамаджана ракия.

— Много здраве от капитан Маврандонис — каза ратаят, като разтовари магаренцето, — заповядайте, малко нещо, казва, но от сърце!

Благодарихме на селския първенец щедро, сърдечно.

— Сполай ви! — каза той, като постави ръка върху гърдите си.

И не продума повече нищо.

— Не обича много приказките — измърмори Зорбас, — кисел човек.

— Горд — казах аз, — харесва ми.

Наближавахме вече хана; ноздрите на Зорбас потръпваха радостно. Мадам Ортанс, щом ни забеляза от прага, нададе радостен вик и влезе вътре.

Зорбас застла масата на двора, под окапалата лоза. Наряза големи резени хляб, донесе вино, нареди чиниите, вилиците и ножовете. Извърна се, погледна ме хитро, кимна към масата: беше сложил три прибора!

— Разбра ли, началство? — пошушна ми той на ухото.

— Разбрах — отвърнах аз, — разбрах, стари грешнико!

— Старата кокошка има още сос — каза той, като облиза устни, — знам аз.

Той сновеше припряно, очите му искряха, тихо тананикаше стари маанета.

— Това ще рече живот, началство, живот и кокошка — казваше той. — Ето на, сега върша всичко така, сякаш ще умра всеки миг, и бързам да не хвърля петалата, преди да изям кокошката.

— Заповядайте на масата! — покани ни мадам Ортанс.

Тя донесе гърнето и го постави пред нас, но остана с отворена уста — беше забелязала трите прибора на масата. Изчерви се от

удоволствие, погледна Зорбас и острите й сини очички заиграха.

— Пламнаха й мераците — прошепна ми Зорбас.

Сетне се обърна много любезно към мадамата:

— Прекрасна морска сирено — каза той, — ние сме корабокрушенци и морето ни изхвърли в твоето царство, направи ни честта да ядеш с нас, о нимфо моя!

Старата певачка разтвори и затвори широките си обятия, сякаш искаше да прегърне и двама ни, потръпна, възбудено докосна с върха на пръстите си първо Зорбас, сетне мен, и мъркайки, изтича в стаята си; но скоро се появи отново, като се полюляваше цялата, в най-хубавия си тоалет — една стара протрита рокля от зелено кадифе с жълти разнищени ширити; гърдите й бяха гостоприемно разтворени, а над гънката им беше сложила една раздърпана изкуствена роза. В ръка носеше клетката с папагала, която окачи на лозницата.

Сложихме я да седне помежду ни: Зорбас отдясно, а аз отляво.

Нахвърлихме се лакомо и тримата на яденето. Известно време не продумахме нищичко; хранехме бързо магаренцето си, поехме го с вино, превръщаше се бързо храната в кръв, идваше ни сърце на място, светът ставаше по-хубав, а жената до нас все по-млада, бръчките й изчезваха. А папагалът, който висеше насреща, зелен, с жълти гърди, и току се навеждаше и ни гледаше, ни се струваше ту като някакво малко вълшебно човече, ту като душата на старата певачка, облечена в същия жълто-зелен тоалет. И над главите ни, на оголената лозница, изведнъж израснаха едри черни гроздове.

Зорбас сключи ръцете си, сякаш прегръщаше целия свят.

— Бре, какво е това нещо! — извика той учудено. — Сръбваш една чашка вино и целият свят си загубва ума. Ех море, какво нещо е животът, а, началство? Бога ми, грозде ли е това, дето виси над главите ни, ангели ли са, не мога да различа. Или пък не е нищо, не съществува нищо, нито кокошка, нито сирена, нито Крит, а? Кажи, началство, говори, че ще се пръсна!

Зорбас беше дошъл на кеф; свърши с кокошката и загледа сега жадно мадам Ортанс. Погледът му се нахвърляше върху нея, спускаше се, изкачваше се, впиваше се в издутите й гърди и ги опипваше, като ръка. Светеха и очичките на нашата домакиня — обичаше тя винцето и беше си сръбнала доста. И немирният дявол на лозата я беше върнал назад, в онези години, беше станала пак нежна, разгърдена,

мекосърдечна; мадам Ортанс стана, залости външната врата, за да не я гледат селяните — „дивото чувек“, както им викаше, — запали цигара и из чипото френско носле започнаха да излизат кълбенца дим.

В такива мигове всички врати на жената са разтворени, стражите са заспали и една хубава дума е тогава всемогъща, като златото или любовта.

И тъй, запалих и аз лулата си и казах хубавата дума:

— Напомняш ми, мадам Ортанс, да си жива и здрава, напомняш ми Сара Бернар… когато беше млада. Толкова изящество, прелест, благородство и такава красота не очаквах да видя в това място. Кой Шекспир те е изпратил тук сред човекоядците?

— Шекспир? — рече тя, като разтвори излинелите си очички. — Какво Шекспир?

Мисълта й литна и зашари из театрите, където беше ходила, обиколи и кафе-шантаните от Париж чак до Бейрут, оттам, все покрай брега, пое към Изтока, и изведнъж се сети — в Александрия, една голяма зала с полилеи и плюшени столове, цялата тълпа мъже и жени, голи гърбове, парфюми, цветя, и неочаквано завесата се вдигна и се появи някакъв страшен арапин…

— Какво Шекспир? — повтори тя, зарадвана, че накрая се бе сетила. — Онзи, дето го казват и Отело ли?

— Същият. Кой Шекспир, мадам, те е захвърлил на този див бряг?

Тя се огледа; вратите бяха затворени, папагалът спеше, зайците се любеха, бяхме сами. И тя започна да ни разкрива сърцето си, както разтваряме някой стар сандък, пълен с уханни подправки, пожълтели любовни писъмца, стари тоалети…

Тя говореше завалено гръцки, объркваше сричките, искаше да каже „навархос“, а казваше „навракос“[3], въстанието (епанастасис) наричаше възкресение (анастасис). Но, да е живо и здраво винцето, напълно я разбирахме и ту едва сдържахме смеха си, ту пък — бяхме си доста сръбнали — се просълзявахме.

— И тъй (горе-долу такива приказки ни разправяше старата сирена в благоуханния си двор), и тъй, мен, дето ме гледате, какво бях, ах! От голяма по-голяма! Не, не бях от тия, дето са по кафе-шантаните; аз бях прочута артистка и носех копринени комбинезони с истински дантели. Но любовта…

Тя въздъхна дълбоко. И запали нова цигара от огънчето на Зорбас.

— Влюбих се в един „навракос“. Крит отново беше „възкръснал“ и флотите хвърлиха котва в Суда. След няколко дни хвърлих котва и аз. Ех, какви салтанати! Да можехте да видите четиримата „навракос“ — на Англия, на Франция, на Италия и руснака! Целите в злато, с лачени обувки и пера на главата! Като петли. Големи петли, по 60 до 70 оки единият — разглобиха ме. И какви бради! Кълрави, като същинска коприна — черни, руси, сиви, кестеняви, и как само ухаеха! Всеки си имаше своята миризма и по това ги различавах нощем; англичанинът миришеше на одеколон, французинът — на виолетки, руснакът на мускус, а италианецът беше луд по амбра! Какви бради, боже господи, какви бради!

Често пъти седяхме и петимата в „навракидата“ (флагманския кораб) и говорехме за „възкресението“ (въстанието), всички разголени. Аз бях само по една копринена ризка, която полепваше по тялото ми, защото я заливаха с шампанско. Лятно време, нали знаеш! Говорехме, значи, за „възкресението“, сериозни приказки, а аз улавях брадите и ги молех да не обстрелват горките критянчета. Гледахме ги с бинокъл, там горе на едни чукари близо до Ханя; виждаха се малки — малки като мравки; с едни такива сини гащи и жълти ботуши. И викаха, викаха: „Да живее! Да живее!“, имаха и знаме…

Тръстиките, които образуваха нещо като ограда около двора, се разклатиха. Старата победителка на адмирали млъкна уплашено; сред тръстиките проблясваха малки хитри очички. Селските хлапета бяха подушили гуляя и ни подслушваха.

Куртизанката понечи да се надигне, но не успя — беше си доста хапнала и пийнала, и отново седна запотена. Зорбас грабна от земята един камък — децата се пръснаха с дюдюкания.

— Разправяй, сирено моя, разправяй, злато мое! — каза Зорбас, като примъкна стола си към нея.

— Казвах, значи, на италианеца, пред когото имах повече смелост; хващах го за брадата и му казвах: „Канаваро мой — така се казваше, — Канаваренцето ми, не прави бум-бум! Не прави бум-бум!“

Колко пъти, да знаеш, аз, дето ме гледаш, съм спасявала критяните от смърт! Колко пъти само топовете бяха готови, а аз

стисках брадата на „навракос“ и не го пусках да направи бум-бум! Но кой ти признава днеска! Колкото вие сте видели медал, толкова и аз…

Ядоса се мадам Ортанс заради човешката неблагодарност, удари с малкото си меко, сбръчкано юмруче по масата. А Зорбас посегна към разтворените, многоотрудени колене и ги сграбчи, ужким де, от вълнение, извика:

— Бубулино[4] моя, жива да си, не прави бум-бум!

— Долу ръчищата си! — извика хазяйката ни, като се кикотеше. — За каква ме мислиш, бре!

И му хвърли ласкав поглед.

— Има господ! — казваше изпеченият стар вълк. — Не се притеснявай, Бубулино моя! Има господ! Нали и ние сме тук, не въздишай!

Вдигна старата французойка острите си сини очички към небето, но видя папагала си, зеления, който спеше в клетката.

— Канаваро мой, Канаваренцето ми… — изгугука тя сластно.

А папагалът позна гласа й, отвори очи, вкопчи се за решетките на клетката и започна да вика с дрезгав глас на давещ се човек:

— Канаваро! Канаваро!

— Тук! — извика Зорбас и отново посегна към многоотрудените колене, сякаш искаше да ги сграбчи.

Старата певачка се поотърка о стола и отново отвори набръчканата си устица:

— Била съм се и аз, гърди с гърди, юнашки. Но дойдоха и лошите дни; Крит се освободи, флотите получиха заповед да си отидат. „Какво ще стане с мен? — виках аз и сграбчвах четирите брадi. — Къде ме оставяте? Навикнах на богато, навикнах на шампанско и пилета, навикнах на матросите, които ми отдават чест, на топовете, които ме гледат, миличките, ей така, легнали, пълни, като мъже! Какво ще стане с мен, четирикратна вдовица, «навракос» мои?“

А те се смееха — ах, тези мъже! — натъпкаха ме с английски лири, с лирети, рубли и франкове. Слагах навсякъде — и в чорапите си, и в пазвата си, и в обувките си. А последната вечер плачех и виках. И „навракос“ ме съжалиха, напълниха ваната с шампанско, натопиха ме вътре и почнах да се къпя пред тях — виждаш ли какъв кураж сме имали ние! — и сетне те потапяха вътре чашите си и изпиха всичкото шампанско, халал им вера! И се напиха, и угасиха светлината…

На сутринта цялата миришех — едно през друго — на виолетки, одеколон, мускус и амбра. И четирите велики сили — Англия, Русия, Франция, Италия — ги държах ей тук, тук, на гърдите си, и ги подрусвах ей така на!

И мадам Ортанс разтвори късичките си пълни ръце и ги размаха нагоре-надолу, сякаш подрусваше някакво бебе на коленете си.

— На, ей тъй, ей тъй! И когато се съмна, започнаха салютите, на, заклевам се в честта си, започнаха салютите и една бяла лодка с дванайсет гребци ме взе и ме откара отсреща в Ханя…

Тя извади кърпичката си и започна да плаче безутешно.

— Бубулино моя! — извика Зорбас силно развълнуван. — Затвори очичките си… Затвори очичките си, злато мое, аз съм Канаваро!

— Долу ръчищата си, ти казвам! — измърмори гальовно домакинята ни. — Виж го ти, има и лице! Къде са ти златните еполети, тривърхата шапка, напарфюмираната брада? Ах! Ах!

Тя стисна нежно ръката на Зорбас и продължи пак да плаче.

Захладя. Замълчахме. Морето отвъд тръстиките въздишаше сега тихо, нежно. Вятърът беше утихнал, слънцето залезе. Две охранени гарги преминаха над нас и крилете им изсвистяха, сякаш се раздра коприна — копринената ризка, да речем, на една певачка.

Привечерта падаше като златен прах и посипваше двора. Къдрицата на мадам Ортанс пламна и заигра немирно от вечерния ветрец, сякаш искаше да избяга, за да разпростре пожара и върху съседните глави. Полуоткритите й гърди, разтворените й, старчески пълни колене, бръчките на шията й, продънените й чехли, всичко се заля в злато.

Старата ни сирена потръпна. Притвори зачервените си от сълзите и виното очички и започна да поглежда ту мен, ту Зорбас, който с пресъхнали кози устни не откъсваше поглед от пазвата й. Тя гледаше и двама ни въпросително — мръкнало се беше вече съвсем — и се мъчеше да различи кой от двама ни беше Канаваро.

— Бубулино моя — мъркаше й страстно Зорбас, а коляното му беше вече яхнало нейното, — няма бог, няма дявол, не се притеснявай. Вдигни главицата си, опри буза на ръчицата си и подхвани маането… Да пукне смъртта!

Зорбас беше пламнал! С дясната ръка сучеше мустак, а с лявата посягаше към замаяната певачка. Говореше с пресечен дъх, очите му бяха помътнели. Навярно не виждаше вече пред себе си тази нацапотена балсамирана старица, а целия „женски род“, както обикновено наричаше той жените. Индивидуалността изчезваше, лицето се заличаваше, млада или развалина, красива или грозна, всичко това се превръщаше в незначителни нюанси; зад всяка жена се възправяше, строго, свещено, изпълнено с тайнственост, лицето на Афродита.

Това лице виждаше Зорбас, с него говореше, него желаеше, а мадам Ортанс беше само една мимолетна прозрачна маска; и Зорбас я разкъсваше, за да целуне вечната уста.

— Изпъни снежнобялата си шия, злато мое — продължаваше умолително, задъхано гласът му, — изпъни снежнобялата си шия, карай маането!

И старата певачка опря много странствувалата си, напукана от пранета ръка на бузата си и очичките й се премрежиха; проточи тъжен, възгруб глас и поде любимата си, безброй пъти пята песен, като гледаше — тя беше вече направила избора си — с премрежени очи Зорбас.

На живота си по пътя,
защо те срещнах аз…

Зорбас скочи, донесе отвътре сандура, седна по турски на земята, смъкна покривката му, постави го на коленете си, протегна ръчищата си.

— Охо! Охо! — изрева той. — Вземи нож, та ме заколи, Бубулино моя!

И когато започна да се спуска нощта и Вечерницата се отърколи на небето, и се разнесоха съучастническите, подмамващи звуци на сандура, мадам Ортанс, натъпкана с кокошка с ориз и бадеми, задушени с вино, се отпусна тежко на рамото на Зорбас и въздъхна. Погали се лекичко о кокалестите му плещи, прозя се, въздъхна отново.

Зорбас ми направи знак, сниши глас:

— Пламнаха й мераците, началство! Разкарай се!

[1] Наименование, давано някога на страните в Северна Африка, разположени на запад от Египет: Либия, Тунис, Алжир, Мароко. — Б. пр. ↑

[2] Думи от известна шеговита гръцка песен. — Б. пр. ↑

[3] „Навархос“ на гръцки значи „адмирал“, „Навракос“ че значи нищо, но вероятно авторът си прави шеговита игрословица с думата „враки“ — „гащи“ и отрицателната частица „ан, ана“, за да се получи нещо като „безгащник“ — Б. пр. ↑

[4] Бубулина — героиня от гръцкото освободително въстание (1821–1828), прочута със своята храброст. Командувала малък, бързоходен кораб, който се врязвал сред турската флота, атакувал и хвърлял във въздуха флагманския кораб. — Б. пр. ↑

IV

Съмна се, отворих очи и видях, че Зорбас седи насреща ми по турски на края на леглото си и пуши, потънал в дълбок размисъл. Беше устремил малките си кръгли очи в отсрещното прозорче, което бе почнало да става млечнобяло от светлината на утрото. Очите му бяха подути, голият му кокалест врат се проточваше дълъг, необикновен, като на хищна птица.

Бях се оттеглил рано от гуляя снощи и го бях оставил сам със старата сирена.

— Отивам си — казах аз, — приятно прекарване, Зорбас! И здраво дръж!

— На добър час, началство! — отвърна Зорбас. — Остави ни нас да си извадим очите.

И изглежда, че си ги извадиха, защото в просъница чух тихо мъркане и по едно време съседната стая като че ли се разтресе; сетне се унесох отново в сън. Вече чак след полунощ усетих, че Зорбас влезе бос в стаята и се изтегна съвсем тихичко в леглото, за да не ме събуди.

И сега, на разсъмване, гледах го как се взира в светлината, но очите му не се бяха още оживили; чувствуваше се, че Зорбас е потънал в някакво плътно, гъсто опиянение, не бяха още окапали от слепоочията му крилете на съня. Спокойно, пасивно, той се отпускаше по течението на някаква мъглява, ленива като мед река; течаха светът, земи, води, мисли, хора, към някакво далечно море, течеше и Зорбас заедно с тях, без да се противи, без да се пита, щастлив.

Селото почваше да се пробужда — смесена глъчка от петли, прасета, магарета, хора. Понечих да скоча от леглото, да извикам: „Ей, Зорбас, днес имаме работа!“, но и аз изпитвах голямо блаженство така, безмълвно, неподвижно, да се отдавам на несигурните, окъпани в розова светлина внушения на зората. Целият живот в тези вълшебни мигове изглежда лек като перушина, а земята рехава, бухлата — като облак, който непрекъснато мени формата си, преобразява се от повеите на вятъра.

Гледах как Зорбас пуши, завидях му; посегнах, взех лулата си. Погледнах я развълнуван; беше ми я подарил моят приятел със сиво-зелените очи, с благородническите ръце с изящни дълги пръсти. Беше отдавна, в чужбина, веднаж по обяд; той беше завършил следването си и същата вечер заминаваше за Гърция. „Зарежи цигарите — каза ми той, — палиш ги, изпушваш ги наполовина, захвърляш ги, като уличните жени. Срамота е. Ожени се за лулата, тя е истински вярната жена — прибереш ли се в къщи, тя те чака, неподвижна. Запали я и гледай как димът се вие във въздуха — ще си спомняш за мен!“

Беше по обяд, излизахме от един берлински музей, където приятелят ми беше отишъл да се прости с любимия си „Войн“ на Рембранд, с високия бронзов шлем, с бледите, изпити бузи, с решителния, тъжен поглед. „Ако някога извърша някаква смела постъпка — прошепна той, като гледаше непреклонния отчаян войн, — на този тук ще го дължа…“

Излязохме навън, опряхме се на една колона в двора на музея; срещу нас една потъмняла бронзова статуя — гола амазонка яздеше с неизразима радост и увереност един гол кон; една малка сива птичка, една стърчиопашка, кацна за миг на главата на амазонката, помръдна припряно опашката си, изчурулика присмехулно два-три пъти и отлетя.

Потръпнах; погледнах приятеля си. „Чу ли птичката? — запитах аз. — Като че ли каза нещо и си отиде.“ — „Птичка нали е, нека си чурулика, птичка нали е, нека си пее!“ — отвърна приятелят ми и се усмихна.

Как тъй изплува рано-рано днес тук, на този критски бряг, онзи далечен миг и изпълни с горчилка сърцето ми!

Натъпках бавно лулата си с тютюн, запалих я.

„Всяко нещо си има свой скрит смисъл на този свят — помислих си аз. — Всичко, хора, животни, дървета, звезди, са йероглифи и блазе на онзи, и горко на онзи, който започва да ги срича и да разгадава какво казват… В първия миг, когато ги гледаш, не разбираш нищо; мислиш, че са хора, животни, дървета, звезди; едва след години, много късно, разбираш смисъла им.“

Войнът с бронзовия шлем, приятелят му, който се беше опрял през онзи мрачен следобед на колоната, стърчиопашката и това, което ни каза с чуруликане, и дори популярният стих на погребалната песен

на Добродетелта, всички тези неща, мисля си днес аз, може би имат някакъв скрит смисъл. Но какъв?

Следях дима, който се виеше и се развиваше в дрезгавината, заиграваше за миг, синкав, заплетен, и се разтапяше бавно, превръщаше се във въздух. И душата ми се преплиташе с него, играеше и се разтапяше, и пак се възнасяше с новото кълбо дим, и пак изчезваше. И така дълго време — изживявах направо с плътта си, без намесата на логиката, с неизразима увереност, възникването, разцвета и изчезването на света. Потъвах отново, но вече без измамните думи и безсрамните въжеиграчески хитрости на разума, в Буда. Ей този дим е същността на учението му, тези мимолетни изменчиви форми са животът, който завършва спокойно, безшумно, блажено, в синкавата нирвана… не правех разсъждения, не се мъчех да открия нищо, нямах никакво съмнение; изживявах увереността.

Въздъхнах тихо. И сякаш тази въздишка ме възвърна към настоящето, огледах се, видях жалката дъсчена кабина, малкото огледалце, закачено на стената до мен, върху което падаше първият слънчев лъч и то искреше, а насреща ми, върху леглото си, седеше Зорбас с гръб към мен и пушеше.

И изведнъж в съзнанието ми изплува, с всичките си трагикомични перипетии, вчерашният ден. Миризма на изветрели виолетки — на виолетки, одеколон, мускус и амбра; и един папагал, една човешка душа, която се бе превърнала в папагал и пляскаше с криле по желязната си клетка, и крещеше; и една стара мауна, която единствена бе останала от цялата флота и навяваше спомени за стари морски битки.

Зорбас чу въздишката ми, вдигна глава, извърна се.

— Зле се държахме — измърмори той, — зле се държахме, началство. Засмя се ти, засмях се и аз, и тя, горката, ни видя! И това, дето ти си тръгна така, без да я награбиш, сякаш е някаква стогодишна изпосталяла старица — какъв срам! Не е то това възпитание, началство, не се държат така хората, не, да ме прощаваш! Ами че нали е жена, божем, слабо създание, жалостиво. Пак добре, че поне аз останах да я утеша.

— Ама какви са тия работи, Зорбас! — засмях се аз. — С целия си ли твърдиш, че на всяка жена все това й е в акъла?

— Да, все това и е в акъла, началство. Слушай ме ти мен, дето съм видял и патил и какво ли не съм извършил, и дето ми е дошъл, уж де, акълът. На жената само това й е в главата, болно нещо е тя, ти казвам, жалостиво. Ако не й кажеш, че я обичаш и я желаеш, започва да плаче. Може и хич да не те иска, да се гнуси дори от теб, може да ти откаже — това е друга работа! Може. Но тя иска всеки, който я види, да я пожелае. Това е то, което иска, горката, стори й хатъра!

Аз имах една баба, ще да е била към осемдесет години по онова време. Историята на тази старица е истинска приказка. Както и да е, това е друга песен… Ще да е била, значи, по онова време към осемдесет години, а срещу нашата къща живееше едно девойче, ама като капка. Казваше се Крустало. Всяка събота вечер ние, селските ергенаши, си пийвахме, направяхме главата, затъквахме стръкче босилек над ухото, вземаше един мой братовчед тамбурата и правехме серенада на Крустало. Страст, любов, ревяхме като биволи. Всички я желаехме и затова отивахме всяка събота вечер заедно, та да си избере някой измежду нас.

Е, значи, ще повярваш ли, началство? Страшна загадка е жената, има си тя една рана, дето никога не зараства. Всички други рани зарастват, само тя — не слушай какво ти разправят! — не зараства никога! Какво от това, че била на осемдесет години жената? Раната си е отворена.

Всяка събота вечер, значи, бабата примъкваше миндерчето си до прозореца, вземаше скришом огледалцето и току решеше колкото коса й беше останала и я сресваше на път. Озърташе се скришом, да не би да я гледаме; а когато някой от нас се приближаваше към нея, тя се сгушваше кротко като божа кравичка и се преструваше на заспала. Но къде ти да заспи! Чакаше серенадата! На осемдесет години това! Разбираш ли каква загадка е жената, началство? На мен ми иде сега да се разплача. Но тогава бях серсемин, не разбирах нищо и затова се смеех. Един ден баба ми ме ядоса, защото ме гълчеше, че съм задирял момите, и й надумах и аз всичко: „Какво си седнала да си натриваш устните с орехови листа всяка събота вечер и да се сресваш на път! На теб ли, мислиш, че правим серенада, а? Ние Крустало харесваме, а пък ти миришеш на тамян!“

Ще повярваш ли, началство? Тогава разбрах за първи път какво ще рече жена. Две парещи сълзи потекоха от очите на баба ми. Сви се

като куче и брадичката й затрепери. „Крустало! — извиках аз и се приближих до нея, за да чуе по-добре. — Крустало, разбра ли?“ Диво нещо е младостта, жестоко, защото не разбира. Баба ми издигна съсухрените си ръце към небето. „Проклет да си, трижди проклет да си!“ — извика тя. И от него ден насетне горката ми баба тръгна назад. Посърна, изпосталя и след два месеца падна на смъртно легло. И тъкмо когато вече береше душа, зърна ме — изсъска като костенурка и посегна да ме сграбчи с костеливата си ръка: „Ти ме затри — изсъска тя, — ти ме затри, проклети Алексис! Проклет да си, каквото изтеглих, и теб същото да те стигне!“

Зорбас се засмя.

— Клетвата на старата ми баба ме стигна! — каза той, като гладеше мустаците си. Навлязох, струва ми се, в шейсет и петата, но и сто години да стана, пак акълът ми няма да ми дойде; и тогава ще нося огледалце в джоба си и ще гоня женския род.

Той се засмя отново, хвърли цигарата си през прозорчето, протегна се.

— Много кусури имам аз — рече той, — но този ще ми изяде главата!

Скочи от леглото си:

— Я да ги зарежем тия работи; много приказвахме. А днеска — на работа!

Облече се набързо, сложи грубите си обувки, изскочи навън на двора.

Отпуснах глава на гърдите си, премислях думите на Зорбас, и неочаквано в съзнанието ми изплува далечен заснежен град, а аз стоях и гледах, на една изложба на Роден, една огромна бронзова ръка — „Божията ръка“. Пръстите й бяха полуразтворени и вътре в шепата, забравили се, боричкайки се, се съединяваха един мъж и една жена.

Една девойка се приближи и застана до мен; гледаше и тя, трепнеща, вълнуващото вечно съчетание. Беше стройна, добре сложена, с гъсти руси коси, волева челюст, тесни, резки устни. В нея имаше нещо решително и мъжествено. И аз, който така мразя да подхващам лековато разговор, не знам какво ме подтикна да се обърна към нея и да я заговоря.

— Какво мислите? — запитах я аз.

— Да можеше човек да се изплъзне! — прошепна тя твърдо.

— Къде да отиде? Божията ръка е навсякъде. Спасение няма. Съжалявате ли?

— Не. Може би любовта е най-голямата радост на този свят. Може. Но като гледам сега тази бронзова ръка, бих искала да се изплъзна.

— Предпочитате свободата?

— Да.

— Ами ако ние сме свободни единствено тогава, когато се подчиняваме на бронзовата ръка? Ами ако думата „бог“ няма онзи удобен смисъл, който масата й дава?

Девойката ме погледна неспокойно. Очите й бяха металносиви, устните й сухи и огорчени.

— Не разбирам — промълви тя и се отдалечи изплашена.

Изгуби се; и оттогава никога не се бях сетил за нея; изглежда обаче, че тя живееше вътре в мен и сучеше под капака на гърдите ми — иначе как тъй сега, на този пуст бряг, се беше появила из недрата ми, без възраст, бледа, измъчена!

Зле се отнесох, имаше право Зорбас. Добър повод беше тази бронзова ръка, добре беше почнал първият Досег, удобни бяха първите разменени думи и можехме полека-лека, без и двамата да го съзнаваме, или пък, ако го съзнавахме, без да се срамуваме, да се прегърнем и да се съединим кротко в божията шепа.

Но аз неочаквано скочих от земята на небето и жената се уплаши и избяга.

Старият петел в двора на мадам Ортанс изкукурига; денят вече навлизаше съвсем светъл през прозорчето; скочих от леглото.

Работниците бяха започнали да пристигат и да стоварват с трясък кирките, лостовете и лопатите си. Чух как Зорбас даваше нареждания: беше вече поел работата, виждаше се, че това е човек, който умее да се разпорежда и обича отговорността.

Подадох глава през прозорчето и го видях застанал — висок, кокалест — сред тридесетина мургави, стройни гащатковци[1]; размахваше повелително ръка, думите му бяха кратки и точни; по едно време сграбчи за врата един момък, който нещо мрънкаше и се колебаеше.

— Имаш ли да кажеш нещо? — изкрещя му той. — Кажи го високо! Не обичам мрънкането! Работата иска настроение; ако го

нямаш — отивай в кафенето!

В този миг се появи мадам Ортанс, рошава, подпухнала, ненашарена, по мръсна широка блуза, като тътреше някакви дълги разкривени обуща. Разнесе се дрезгавата магарешка кашлица на старата певачка; спря се, погледна с любов и гордост Зорбас; очите й се замъглиха, изкашля се отново, за да я чуе той, и премина, като се полюляваше и поклащаше задника си, край Зорбас и едва не го докосна с широкия си ръкав. Но той не се и извърна да я погледне. Взе от един работник парче ечемичен кравай и шепа маслини.

— Напред, момчета! — извика той. — Прекръстете се! В името божие!

И поведе с широки крачки групата право към планината.

Няма да описвам тук работата в мината; това изисква търпение, а аз го нямам. Бяхме направили от тръстики, върбови клони и газени тенекии една барака край морето; Зорбас се събуждаше още в зори, грабваше кирката, повеждаше работниците, прокопаваше някоя галерия, изоставяше я, попадаше на някоя жилка лигнит, лъскав като каменни въглища, подскачаше от радост; но след няколко дни жилката се изгубваше и тогава Зорбас се тръшваше по гръб и чумосваше с ръце и крака небето.

Беше взел работата присърце; не ме и питаше дори. Още в първите дни всичките грижи и цялата отговорност се прехвърлиха от моите в неговите ръце. Той се нагърби да взема решения и да ги изпълнява; а аз се нагърбих само да плащам счупеното, всъщност без да се притеснявам много-много; защото добре съзнавах, че тези месеци щяха да бъдат едни от най-щастливите в живота ми; и тъй, направих си сметката и видях, че купувам много евтино щастието си.

Дядо ми по майка, който живееше в едно критско село, вземаше всяка вечер фенера и обикаляше из селото да види дали не е пристигнал някой чуждоземец; отвеждаше го в дома си, даваше му да яде и да пие колкото си ще, сядаше сетне на миндера, запалваше дългия си чибук, обръщаше се към гостенина си — дошло беше вече време за плащане — и му казваше повелително: „Разправяй!“ — „Какво да разправям, дядо Мустогеоргис?“ — „Какъв си, кой си, отде

идеш, какви страни и села са видели очите ти; всичко, всичко разкажи. Хайде, разправяй!“

И започваше гостенинът да разправя смесено лъжи и истини, а дядо ми пушеше чибука си, слушаше и пътуваше заедно с него, седнал спокойно на миндера си. И ако гостът му се харесаше, той му казваше: „Ще останеш и утре, няма да си вървиш. Имаш още неща да разправиш.“

Никога не си беше подал носа вън от селото си дядо ми; нито в Мегало Кастро беше ходил, нито в Ретимнос. „За какво да отида? — казваше той. — Оттук минават и ретимньоти, и кастриньоти, и Ретимнос и Кастро идват в къщата ми, да е жива и здрава. Нямам нужда да ходя аз там!“

И ето, продължавам и аз, тук в това крайбрежно кътче на Крит, мерака на дядо си. Намерих си и аз, сякаш го бях търсил с фенер, един гостенин, не го пускам да си върви, той ми струва много по-скъпо от една вечеря, но си заслужава. Чакам го всяка вечер да привърши работата си, турям го да седне насреща ми, ядем, идва време за плащане и аз му казвам: „Разправяй!“ Пуша си лулата и слушам; много е обикалял по света този гостенин, много е обикалял из човешката душа, не ми омръзва да го слушам. „Разправяй, Зорбас, разправяй!“

И цяла Македония се разкрива пред мен, разстила се в тясното пространство между мен и Зорбас, с планините, горите и реките си, с комитаджиите си, с работните си жени — мъжкарани и с грубоватите си масивни мъже… Или пък Света гора — с двайсет и единия си манастира, с арсеналите си и дебелогъзите си търтеи. Отърсва Зорбас яката си, като привършва със светите си истории, и казва, избухвайки в смях: „Господ да те пази, началство, от задницата на мулето и от предницата на калугера!“

Развежда ме всяка вечер Зорбас из Гърция, из България, из Цариград, затварям очи и виждам всичко. Обиколил е тези обърканите, многоизстрадали Балкани и малките му очи са огледали всичко, бързо, мигновено, като сокол. И току се блещи — неща, станали за нас обикновени и отминавани с безразличие, се възправят пред Зорбас като страшни загадки. Вижда някоя жена, която минава, и се спира ужасен: „Каква е пък и тази загадка? — пита той. — Какво ще рече жена и защо разхлабва бурмите на мозъка ни? Какво е и това — кажи ми!“ По същия начин се диви и задава въпроси, гледайки изумено

някой човек, някое цъфнало дърво, чаша студена вода. Зорбас вижда всичко всеки ден за първи път.

Вчера седнахме пред бараката, той изпи чаша вино, извърна се и ме погледна уплашено:

— Каква е пък сега тази червена вода, началство, я ми кажи! На един нищо и никакъв пън покарват филизи, провесват се сетне едни такива кисели украшения, минава време, слънцето ги изпича, стават сладки като мед и тогава ги наричаме грозде; смачкваме ги, изстискваме им сока, слагаме го в бъчви, кипи той от само себе си, отваряме го на Свети Георги Пияния през октомври и излиза вино! Какво чудо е пък това? Пиеш от него, от този червен сок, и душата ти почва да расте, не може да се побере в тази мръсна мърша, предизвиква бога да се преборят. Какво е това, началство, кажи ми де!

Не отговорих; чувствувах, гледайки Зорбас, как светът възвръща девствеността си. Всички обикновени и излинели неща приемаха отново блясъка, който са имали през онези първи дни, когато са излезли из божиите ръце. Водата, жената, звездата, хлябът се връщаха отново към онзи тайнствен, първичен източник и божественото колело отново се завърташе във въздуха.

Ето защо всяка вечер, изтегнат върху крайбрежните камъчета, очаквах нетърпеливо Зорбас. Виждах го как изскача из земните недра като някакъв огромен плъх, с широката си нехайна походка, целият в кал, посипан с въглищен прах. Още отдалеч разбирах как е вървяла днес работата — по стойката му, по сведената му или високо вдигната глава, по начина, по който размахваше дългите си ръчища.

Отначало и аз отивах с него, наглеждах работниците; мъчех се да поема по нов път, да се заинтересувам от делови неща, да опозная, да обикна човешкия материал, който беше попаднал в ръцете ми; да изпитам тъй дълго жадуваната радост да боравя не вече с думи, а с живи хора. И кроях романтични планове — ако тръгнеше добре работата с лигнита, да образуваме един вид комуна, в която всички ще работим, всичко ще бъде общо, ще ядем всички заедно същата храна, ще се обличаме в еднакви дрехи, като братя.

Едно ново общество месех аз в ума си — маята на едно ново съжителство между хората.

Но все още не се решавах да разкрия плановете си на Зорбас. Виждах, че ме гледа с недоумение как обикалям сред работниците, как

разпитвам, как се намесвам и вземам винаги страната на работника. Зорбас кривеше устни.

— Началство — казваше ми той, — защо не отидеш да се поразходиш навън? Слънце, божа благодат, върви!

Но аз, в началото, упорствувах, не си отивах. Разпитвах, разговарях, знаех житието и битието на всеки работник: колко деца чакат на него, колко сестри за омъжване има, как са болните му родители. Тревогите, болестите, грижите им.

— Не се рови така в историите им, началство — казваше ми Зорбас навъсен. — Ще се поддаде сърцето ти, ще ги обикнеш повече, отколкото трябва и отколкото имаме интерес — каквото и да направят, ще им го прощаваш… И тогава тежко ни и горко, работата ще отиде по дяволите, да го знаеш. Работниците се боят от строгото началство, уважават го и работят; а на мекушавото началство му се качват на главата и мързелуват. Разбра ли?

А една вечер, след като приключи с работата, Зорбас захвърли възмутено кирката си пред бараката.

— Е, началство, моля ти се, не се бъркай. Аз градя, а твоя милост разваляш всичко. Какви са пък сега тия работи, дето им разправяше днеска? Социализъм и други такива врели-некипели! Тъй де, проповедник ли си или капиталист? Трябва да си избереш едно от двете!

Но къде ти да избера! Изгарях от наивното желание да съчетая и двете, да открия онзи синтез, при който тези непримирими противоположности биха се побратимили, и да спечеля и земния живот, и царството небесно. За това мечтаех от много години, още от малък. Когато бях още ученик, образувах с най-близките си приятели една тайна „Филики етерна“[2], така нарекохме организацията си и се заклехме, заключени в стаята ми, че ще отдадем целия си живот в борба против неправдата. И едри сълзи капеха от очите ни в онзи миг, когато, сложили ръка на сърцето си, давахме клетвата.

Момчешки идеали! Но горко на човека, който се смее, когато слуша за тях! Когато гледам докъде изпаднаха членовете на тази „Филики етериа“ — докторчета, адвокатчета, търговчета, политикани, газетаджии, — сърцето ми се свива. Тежък е, изглежда, много суров е климатът на тази земя и най-ценните семена не покълват или биват задушени от лайкучката и копривата. И все пак, както виждам, не ми е

дошъл още умът; и сега дори — слава богу! — съм готов за донкихотовски походи.

В неделя, натъкмявахме се и двамата като женихи, обръсвахме се, обличахме чисти бели ризи и надвечер отивахме при мадам Ортанс. Заколваше тя всяка неделя една кокошка за нас, сядахме пак тримата, ядяхме и пиехме, протягаше Зорбас дългите си ръчища към гостоприемната пазва на домакинята ни и я завладяваше. И когато, вече по тъмно, се завръщахме на нашия бряг, животът ни изглеждаше като някаква благоразположена, тромава, но много мила и гостоприемна старица, като мадам Ортанс.

В една от тези недели, завръщайки се от богатата гощавка, реших да отворя уста и да доверя плановете си на Зорбас. Той ме слушаше със зяпнала уста, търпеливо, само от време на време поклащаше сърдито глава; веднага, още при първите ми думи, беше изтрезнял, умът му се избистри и когато свърших, той отскубна нервно няколко косъма от мустаците си.

— Прощавай, началство — каза той, — но струва ми се, че мозъкът ти е каша. На колко си години?

— На трийсет и пет.

— Е, тогава никога няма да се сгъсти — рече той и избухна в смях.

Ядосах се, заинатих се:

— Не вярваш ли ти в човека?

— Не се сърди, началство. Не, не вярвам в нищо. Ако вярвах в човека, щях да вярвам и в бога, щях да вярвам и в дявола; а това е голяма беля. Тогава нещата се объркват, началство, цяла мъка е.

Той замълча. Свали си шапката, почеса се яростно по главата, затегли отново мустаците си, сякаш искаше да ги изскубе — явно, искаше да каже нещо, но се въздържаше. Погледна ме косо, с крайчеца на окото, изгледа ме още веднаж, най-сетне се реши.

— Човекът е скот! — извика той и удари ядосано с тоягата си по камъните. — Голям скот! Не го знаеш ти това, твоя милост, лесно ти е било всичко на теб, ама питай мен! Скот, ти казвам! Сториш ли му зло — почита те и се бои от теб. Сториш ли му добро — издира ти очите. Дръж се на положение, началство! Не си позволявай много близост с хората, не им казвай, че всички сме равни, че всички имаме еднакви права, защото веднага ще потъпчат твоето право, ще ти грабнат хляба

и ще те оставят да умреш от глад. Дръж се на положение, началство, само това искам от теб!

— Но в нищо ли не вярваш? — казах аз раздразнено.

— Не, не вярвам в нищо — колко пъти ще ти казвам това? Не вярвам в нищо и в никого, освен в Зорбас. Не че Зорбас е нещо по-добро от другите — никак, ама никак! Скот е и той. Но вярвам в Зорбас, защото само той е под моя власт, само него познавам, всички останали са привидения. С неговите очи гледам, с неговите уши слушам, с неговите черва смилам храната си, Всички останали, ти казвам, са привидения. Когато умра аз, всичко умира. Целият Зорбаски свят отива на дъното!

— Брей, че егоизъм! — казах аз язвително.

— Какво да правя, началство? Така е. Боб съм ял, боб признавам. Зорбас съм, зорбашки говоря.

Не отвърнах нищо. Като удари с бич се стовариха върху мен думите на Зорбас. Възхищавах му се, че е толкова силен и може до такава степен да се отвращава от хората и същевременно да има такова желание да живее и да се бори с тях. Аз или щях да стана отшелник, или щях да накича с фалшиви пера хората, за да мога да ги понасям.

Зорбас се извърна, погледна ме; при светлината на звездите различих, че устата му се усмихваше широко и усмивката му стигаше чак до ушите.

— Засегнах ли те, началство? — каза той и се поспря.

Бяхме вече стигнали пред бараката.

Не отвърнах; разумът ми беше съгласен със Зорбас, но сърцето ми се противеше; искаше му се да скочи, да се измъкне от скота, да проправи път.

— Не ми се спи тази вечер, Зорбас — казах аз, — върви, твоя милост, да спиш.

Звездите блещукаха, морето въздишаше спокойно и лижеше крайбрежните камъчета; една светулка запали под корема си своето любовно златистозелено фенерче; косите на нощта бяха обсипани с роса.

Изтегнах се край брега, потънах в тишината, не мислех за нищо; слях се с нощта и морето, душата ми беше като някаква светулка, която, запалила любовното си фенерче, бе кацнала върху черната влажна земя и чакаше.

Звездите се местеха, часовете минаваха — и когато станах, бях вече издълбал окончателно вътре в себе си, без да разбера как, двойния дълг, който трябваше да изпълня на този свят:

а) да се избавя от Буда, да прехвърля върху думите всичките си метафизически терзания, за да ми олекне;

б) да установя отсега нататък трезв, сърдечен досег с хората.

Може би, казвах си аз, все още има време.

---

[1] Касае се за особен вид бухлати чохени гащи, които се носят с ботуши и червен пояс. Приличат на казашките, черкезките, грузинските. — Б. пр. ↑

[2] Гръцка революционна организация, създадена през 1814 г. за подготовка на въоръжено въстание срещу отоманските поробители. — Б. пр. ↑

V

„Ако ви е, казва, приятно, заповядайте в къщата на барба Анагностис, старейшината, да хапнете едно мезенце. Днеска в селото ще дойде човекът, дето скопява свинете; кира Анагностисовица ще ви изпържи, казва, белите им бъбречета, да кажете и «за много години» на внучето им, Минас, днеска му е имен ден.“

Голяма радост е за човека да влезе в критска селска къща; всичко наоколо е патриархално, вековно: огнището, светилникът, окачен до огнището, делви с дървено масло и зърно, а отляво, като се влиза, в една ниша в стената, стомната със студена вода, затъкната с босилек. По гредите висят цели връзки дюли и нарове и уханни билки — градински чай, джоджен, розмарин, чубрица. В дъното, три-четири стъпала — и се качваш в собата, където се намира поставеното на магарета легло, а над него — светите икони със запаленото кандило. Къщата ти изглежда празна и все пак в нея има всичко — от толкова малко неща се нуждае истинският човек.

Денят беше божа благодат, приятно, меко есенно слънце. Седнахме пред къщата, в градинката, под едно отрупано с плод маслиново дърво. През сребристите му листа се виждаше как морето искри надалеко, спокойно, застинало. Високи облаци минаваха над нас и ту закриваха, ту разкриваха слънцето и на човек му се струваше, че светът диша — веднъж радостно, веднъж тъжно.

На другия край на градинката, в една малка кочина, скопеното прасе квичеше оглушително от болка; а отвътре, от огнището, се носеше миризмата от белите му бъбреци, които се печаха на жарта.

Говорехме за вечните познати неща: посевите, лозята, дъжда. Викахме, защото старият селски първенец недочуваше; имал, казва, много тежък слух. Сладкодумен беше барба Лнагностис, спокоен — животът му, като на дърво в закътана долчинка. Родил се, израсъл, оженил се; народили му се деца, дочакал и внуци; някои умрели, но други останали живи, осигурен е родът. Спомни си старият критянин за миналото, за годините под турците, припомни си думите на баща си,

чудесата, които ставали по онова време, защото хората били богобоязливи и вярвали.

— На, мен, дето ме гледате, аз, барба Анагностис, от чудо съм се родил. Да, от чудо. И ако ви разкажа как е станало, ще се смаете и ще речете: „Слава тебе, господи!“ И ще отидете в манастира на нашата света Богородица да й запалите една свещ.

Той се прекръсти и захвана да разправя спокойничко, кротичко, с приятния си глас:

— В селото ни, значи, по онова време имало една богата туркиня — кокалите й да не останат дано! Ама на, че забременяла, проклетницата, и дошло време да ражда. Турили я на столчета — три дни и три нощи ревала като юница. Ала детето не излизало. Една нейна приятелка — кокалите й да не останат дано! — й рекла: „Защо не вземеш да извикаш, Джафер ханъм, и мейре-майка?“ Мейре-майка турците викат на света Богородица, велика е милостта й! „Нея ли да извикам? — изръмжала тази кучка Джафер ханъм. — Нея ли? По-добре да умра!“ Но болките били силни. Минали още един ден и една нощ, ревяла тя, но не можела да роди. Какво да прави? Не издържала повече на болките, извикала: „Мейре-майко! Мейре-майко!“ Викала, викала, но болките не минавали, детето не излизало. „Не те чува — рекла приятелката й, — сигурно не знае турски; повикай я с гръцкото й име.“ „Богородице на гърците! — извикала тогава кучката. — Богородице на гърците!“ Ала пак напусто — болките се усилили. „Не я викаш както трябва, Джафер ханъм — казала й пак приятелката й, — не я викаш както трябва и затова не идва!“ И чак тогава вече, кучката й недна, неверницата с неверница, извикала силно: „Света Богородице!“ — и детето изведнаж се изхлузило от корема й като змиорка.

Това станало една неделя; и да видите каква случайност: на другата неделя, и майка ми я хванали болките. Мъчела се и тя, горката, мъчела се, ревяла майка ми. Викала: „Света Богородице! Света Богородице!“, но не се освобождавала. Баща ми седял на земята насред двора и нито ядял, нито пиел от мъка. Сърдел се на света Богородица. „Миналия път, като я повика онази кучка Джафер-ханъм, претрепа се да тича да й помогне, а сега…“

На четвъртия ден вече баща ми не изтраял; взел чаталестата си тояга и раз — два, та право в манастира на света Богородица Закланата — тя да ни закриля! Отишъл, влязъл вътре в черквата, без дори да се

прекръсти — толкова голям бил ядът му, залостил след себе си вратата и застанал пред иконата й. „Е, Богородице! — извикал й той. — Жена ми Маруля, знаеш я, дето ти носи всяка събота вечер дървено масло и пали кандилото ти, жена ми Маруля се мъчи вече цели три дни и три нощи и те вика — не я ли чуваш? Оглушала си, изглежда, и не чуваш. Да беше, санким, някоя като оная кучка Джафер ханъм, някоя мръсница, някоя турска гювендия, щеше да се претрепеш да тичаш да й помогнеш. Ама за християнката, за жена ми Маруля, правиш се на глуха, не я чуваш! Ех, мари, да не беше Богородица, че щях да ти дам да се разбереш аз на теб с тази чаталеста тояга!“

И като казал това, без да се поклони, извърнал се да си върви. Но тъкмо в този миг — велик си, господи! — иконата изпукала силно, сякаш се разцепила. Така пукат иконите, и да го знаете, ако не сте чували това, така пукат, когато правят чудесата. Баща ми разбрал; обърнал се, направил метани, прекръстил се, „Съгреших, света Богородице! — извикал. — А пък каквото си казахме — тури му пепел!“

Едва стигнал в селото и му обадили радостната вест: „Честито, Костандис! Жена ти роди — момче е!“ Мен, значи, дето ме гледате тук, мен, барба Анагностис. Ала съм се родил с малко тежък слух — та нали баща ми богохулствувал и нарекъл света Богородица глуха. „А, така ли! — рекла си е сигурно света Богородица. — Ще направя тогава и аз сина ти глух, та да се научиш да богохулствуваш друг път!“

Барба Анагностис се прекръсти.

— Пак добре — рече той, — слава богу! Защото можеше да ме направи я сляп, я смахнат, я гърбав, я — боже опази! — женско! Пак добре, прекланям се пред милостта й!

Наля чашите.

— Света Богородица да ни закриля! — каза той и надигна пълната чаша.

— За твое здраве, барба Анагностис! Сто години да живееш, да дочакаш и правнуци!

Старецът изпи на един дъх виното си, обърса мустаците:

— Не, чедо, стига ми! Дочаках внуци — стига ми! Какво сега, да не би да искаме и света да изядем! Време ми е вече; остарях бре, момчета, изпразниха ми се бъбреците, не мога вече, искам, ама не мога да посявам дечурлига. За какво ми е тогава животът?

Той наля отново чашите; измъкна от пояса си орехи и сушени смокини, увити в дафинови листа, и ни почерпи.

— Раздадох всичко, каквото имах и нямах, на децата си. Налегна ме сиромашията, налегна ме, но хич не ме е еня — добър е господ!

— Добър е господ, барба Анагностис — извика Зорбас в ухото на стареца, — добър е господ, ама ние не сме добри. Не ни дава, цицията му с циция!

Но старият селски първенец смръщи вежди.

— А, недей така, куме, не ругай господа! — каза той строго. — Не го ругай; ами че нали на нас чака и той, горкият!

В това време, мълчалива, покорна кира Анагностисовица донесе в една пръстена паница изпържените бели бъбреци на прасето и една голяма медна оканица вино. Сложи ги на масата, застана права встрани, скръсти отпреде си, върху престилката, ръце и сведе очи.

Гнус ме беше да взема от мезето, но пък се и срамувах да откажа. Зорбас ме погледна косо и се усмихна.

— Това е най-вкусното месо, началство — увери ме той. — Не се гнуси.

Старият Анагностис се захили.

— Право казва, право, опитай да видиш. Мозък! Когато принц Георгиос — да е жив и здрав! — мина през манастира ни, калугерите му направили царска трапеза; пред всички поставили месо, а пред принца една дълбока чиния супа. Взел принцът лъжицата, поразбъркал супата. „Боб ли е това?“ — запитал той изненадан. „Яж, княже — рекъл му старият игумен, — яж, пък после ще приказваме.“

Опитал принцът една лъжица, втора, трета, омел чинията, облизал се. „Какво е това чудо? — рекъл. — Какъв вкусен боб! Същински мозък!“ — „Не е боб това, княже — казал му игуменът и се засмял, — не е боб това. Скопихме всички петли в епархията!“

Засмя се старецът, бодна с вилицата едно парче от бъбреците на прасето.

— Княжеско мезе! — каза той. — Отвори си устата.

Отворих устата си и той ми го пъхна в нея. Наля отново чашите, пихме наздравица за внука му, очите на дядото блеснаха.

— Какъв искаш да стане, барба Анагностис, твоят внук? — запитах го аз. — Кажи ни, та да му го пожелаем.

— Какво мога да искам, чедо? На, да тръгне по правия път. Да стане добър човек, добър стопанин, да се ожени, да му се народят и на него деца и внуци и едно от децата му да прилича на мен. Да го гледат старците и да думат: „Брей, колко прилича на стария Анагностис! Бог да го прости, добър човек беше!“

— Анезиньо! — извика той, без да се извърне към жена си. — Анезиньо, налей още една оканица вино!

В този миг, блъсната силно, вратичката на кочината се отвори и в градинката, зашеметено от болки, изскочи, като квичеше, прасето. То ходеше напред-назад пред тримата души, които бяха седнали на сладки приказки и ядяха белите му бъбреци.

— Боли го, горкото… — рече съчувствено Зорбас.

— Боли го я! — каза старият критянин и се засмя. — Ако ти направят същото и на теб, няма ли да те боли, а?

Зорбас почука на дърво.

— Пепел ти на езика, глухчо неден! — измърмори той уплашено.

Прасето ходеше нагоре-надолу пред нас и ни гледаше сърдито.

— Майка му стара, сякаш разбира, че му ги ядем! — рече пак старият Анагностис, който беше вече дошъл на кеф от малкото винце.

И ние ядяхме спокойно, доволни, вкусното мезе, като човекоядци, пиехме червеното вино и гледахме през сребърните листа на маслината морето, което беше станало сега, при залез-слънце, цялото розово.

Когато, вече по тъмно, си тръгвахме от къщата на старейшината, Зорбас също беше вече на кеф и търсеше разговор.

И подхвана:

— Какво говорехме завчера, началство? Да просветиш, казва, народа, да му отвориш, казва, очите! Заповядай, твоя милост, да отвориш очите на барба Анагностис! Видя ли как жена му стоеше диван — чапраз и чакаше заповеди? Върви сега, твоя милост, да ги учиш, че жената има равни права с мъжете и че е много жестоко да ядеш парче от месото на прасето и същото това прасе да квичи пред теб живо, и че е голяма глупост да си доволен, че добър е господ, макар че ти пукаш от глад! Какво ще спечели този кьорчо барба Анагностис от всичките ти просветни бабини деветини? Само дето ще му създадеш грижи. А какво ще спечели и кира Анагностисовица? Ще започнат кавгите, кокошката ще иска да стане петел, и двамата току ще

се счепкват и ще си скубят перата… Остави хорицата на мира, началство, не им отваряй очите; ако им ги отвориш, какво ще видят? Немотията си! Остави им ги тогава затворени, та да сънуват!

Той помълча за миг, почеса се замислено по главата.

— Освен — промълви той, — освен ако…

— Какво? Я кажи да видим!

— Освен ако, когато им се отворят очите, ще можеш да им покажеш един по-добър свят… Ще можеш ли?

Не знаех. Знаех добре какво щеше да рухне; но не знаех какво щеше да се изгради върху развалините. „Никой не може да знае това със сигурност — разсъждавах аз. — Старото е осезаемо, затвърдено, живеем с него и се борим с него всеки миг, то съществува; бъдещето е неродено, неосезаемо, то е като някакъв флуид, направено е от материала, от който се изтъкават мечтите, един облак, върху който връхлитат бурни ветрове — любовта, омразата, въображението, щастието, бог, — разрежда се, сгъстява се, изменя формата си… И най-великият пророк може да даде само един лозунг на хората и колкото по-неопределен е този лозунг, толкова по-велик е и пророкът.“

Зорбас ме гледаше подигравателно и се усмихваше. Ядосах се.

— Имам! — отвърнах упорито аз.

— Имаш ли? Я кажи да видим!

— Не мога да ти го кажа; няма да разбереш.

— Е, тогава нямаш! — рече Зорбас, като поклати глава. — Да не мислиш, че аз съм пасъл трева, началство! Мамиш се. И аз съм необразован човек като барба Анагностис, но не съм чак толкова глупав, не! Щом, значи, аз няма да мога да разбера, как искаш тогава да разбере този благодушен човечец и онази госпожа — крава, съпругата му? Ами всички онези Анагностисовци и Анезини на тоя свят? Нови тъми ли ще видят, а? Остави го, както си е било, свикнали са поне с това. Добре са я карали досега — нали виждаш? Живеят си, и още как, раждат, дочакват и внуци, бог ги прави глухи, слепи, а те викат: „Слава тебе, господи!“ Нагласили са се удобно в сиромашията. Зарежи ги тогава и си трай.

Мълчах. Минавахме край градината на вдовицата, Зорбас се поспря, въздъхна, но не продума нищо. Някъде, изглежда, беше валяло, та въздухът миришеше на влага и земя. Първите звезди се

появиха; новата луна блестеше нежно, жълто-зелена, небето се изпълни със сладост.

„Този човек — рекох си аз — не е ходил на училище и умът му не се е покварил. Много е видял и много е патил, отворил се е умът му, разширило се е сърцето му, но без да загуби първичната си смелост. Всички сложни, неразрешими за нас проблеми той ги разрешава с един удар, разсича ги като сънародника си Александър Велики. Трудно би се излъгал той, защото се опира целият, от главата до петите, на земята. Африканските диваци обожествяват змията, защото с цялото си тяло се допира до земята и по този начин знае всичките й тайни. Узнава ги с корема, с опашката, със слабините, с главата си. Допира се, слива се, става едно с Майката. Такъв е и Зорбас. А ние, образованите, сме глупавите птици на въздуха.“

Звездите ставаха все по-многобройни. Жестоки, високомерни, сурови, без никаква милост към хората.

Не говорехме вече. И двамата гледахме с ужас небето, виждахме как непрекъснато пламваха все нови и нови звезди и как пожарът се разпростираше все повече и повече.

Стигнахме пред бараката; не ми се ядеше, седнах на една скала край морето. Зорбас запали огън, нахрани се, понечи да ме потърси, но се отказа, легна си и заспа.

Морето бе притихнало, не потрепваше; а земята, затаила дъх под ожесточения звезден обстрел, също мълчеше. Ни лай на куче, ни жален крясък на нощна птица, цареше дълбока тишина. Тишина коварна, опасна, съставена от хиляди викове, толкова далечни или толкова дълбоко вътре в нас, че не се чуваха. Чувах само бученето на кръвта си, която биеше в слепоочията и във вратните ми вени.

„Мелодията на тигъра!“ — помислих си аз, потръпвайки.

В Индия, когато пада нощта, пеят много тихо един печален монотонен напев, една дива тиха песен, като далечна прозявка на звяр — мелодията на тигъра. Сърцето на човека се изпълва с неизразим ужас.

И веднага щом си спомних за страшната мелодия, гърдите ми започнаха полека-лека да се издуват; ушите се пробуждаха, тишината се превръщаше във вик, протягаше се душата, направена и тя от същата мелодия, и се измъкваше неспокойно от тялото, за да слуша.

Наведох се, гребнах шепа морска вода, намокрих челото и слепоочията си, поосвежих се. Ревове се разнесоха вътре в мен, заплашителни, съвсем объркани, нетърпеливи — тигърът беше вътре в мен и ревеше. И изведнъж чух ясно един глас: „Буда! Буда!“, и скочих прав.

Закрачих бързо край брега, сякаш исках да се изплъзна. От някое време насам, когато съм сам нощем и цари дълбока тишина, чувам гласа му — отначало печален, умоляваш, като оплакване, но полека-лека става гневен, кара се, заповядва. И блъска отвътре гърдите ми като отрок, чието време е дошло.

Беше навярно полунощ. Черни облаци се бяха натрупали на небето, едри капки дъжд паднаха по ръцете ми. Но умът ми беше другаде; бях обгърнат от някаква огнена атмосфера, усещах от двете си страни, върху слепоочията, две пламтящи къдрици.

„Настъпил е моментът — помислих си аз, потръпвайки, — повлича ме будисткото колело, дошъл е моментът да се освободя от божественото бреме вътре в мен.“

Върнах се бързо в бараката, запалих светилника, Зорбас, когато светлината падна върху него, запремига; отвори очи, изгледа ме, така както се бях навел пад хартията и пишех; изръмжа нещо, не чух какво, обърна се рязко към стената и потъна отново в сън.

Пишех безспирно, без отдих, бързах. Целият „Буда“ беше готов вътре в мен, виждах го как се размотаваше от душата ми като синя панделка, изпълнена с букви; размотаваше се много бързо и ръката ми бързаше да свари. Пишех, пишех, всичко беше станало лесно, много просто; не пишех, преписвах. Всички неща преминаваха пред мен, изтъкани от съчувствие, отричане и въздух — дворците на Буда, жените в харемите, златната колесница, трите ужасни срещи: на стареца, на болния, на мъртвеца; бягството, упражняването, избавлението, обявяването на спасението; земята се покриваше с жълти цветя, обличаха се просяците и царете в жълти раса, камъкът, дървото, плътта ставаха по-леки; душите се превръщаха във въздух, превръщаха се в дух, духът изчезваше. Пръстите ми се умориха, но не исках, не можех да спра; видението преминаваше бързо, отлиташе, трябваше да го сваря.

На сутринта Зорбас ме намери заспал, с глава опряна върху ръкописа.

VI

Слънцето се беше вече изкачило цели две копрали, когато се събудих; дясната ми ръка се беше схванала от писане и не можех да свия пръстите си. Будистката буря бе преминала над мен и ме бе оставила изнемощял и празен.

Наведох се, събрах листовете на ръкописа, които се бяха разпилели по земята, нямах никакво желание, нито сила да ги погледна, сякаш това буйно вдъхновение беше някакъв сън и не исках да го видя унизено, затворено в думите.

Днес валеше, приятно, кротко; Зорбас, преди да излезе, ми беше запалил мангала и цял ден седях с кръстосани крака и прострени над жарта ръце, без да ям, неподвижен, заслушан в тихия шум на първия дъжд.

Не мислех за нищо. Мозъкът ми, свит като кълтица в подгизналата пръст, си отпочиваше. Чувах далечни движения, шумове на земята, гризене, леещия се дъжд и семената, които набъбваха. Чувствувах как небето и земята се съединяват както в онези първични епохи, когато те са се съединявали като мъж и жена и са създавали деца; а пред мен, по протежение на брега, слушах как морето ревеше и се облизваше като някакъв звяр, който лочи, изплезил език.

Бях щастлив и знаех това. Докато изживяваме някакво щастие, трудно съзнаваме това; едва когато премине и погледнем зад себе си, изведнаж разбираме — понякога и с изненада — колко сме били щастливи. Аз обаче, на този критски бряг, изживявах щастието си и знаех, че съм щастлив.

Безбрежно море, чак долу до африканските брегове.

От време на време подухваше горещ южен вятър, ливас, който идеше от далечните нажежени пясъци. Морето миришеше сутрин на диня, по пладне пара се вдигаше от него, то се издуваше и се изпълваше със съвсем малки неузрели бозки, и вечер въздишаше, розово, виненочервено, мораво, тъмносиньо.

Привечер се забавлявах, като требвах с шепа от ситния жълт пясък и го оставях да се изплъзва и изтича, топъл, мек, през пръстите ми. Като клепсидра е шепата, и животът изтича и изчезва; изчезва, а аз гледам морето, слушам Зорбас и слепоочията ми потръпват от щастие.

Веднаж, спомням си, малката ми четиригодишна племенница Алка, както стояхме и зяпахме в навечерието на Нова година пред една витрина с играчки, се обърна и ми каза: „Чичо Змей (така ми викаше тя), чичо Змей, толкова съм радостна, че ми израснаха рога!“ Изплаших се. Какво чудо е това животът, как всички души, когато достигнат дълбоко, до самите си корени, се сливат и стават едно! Защото изведнъж си спомних, че в един музей бях видял една маска на Буда, издълбана върху лъскаво абаносово дърво. Буда се беше освободил и бе изпълнен с върховна радост след седемгодишна агония. А вените отдясно и отляво на челото му се бяха така издули от радост, че бяха изскочили извън кожата и се бяха превърнали в два извити като стоманени пружини и изпълнени със сила рога.

Надвечер дъждецът престана, небето се проясни. Бях гладен, радвах се, че бях гладен, защото сега щеше да дойде Зорбас, щеше да запали огън и ежедневната церемония на готвенето и разговорите щеше да започне.

— Друга безкрайна история е и това! — казваше често Зорбас, като слагаше гърнето на огъня. — Не е само жената — да е жива и здрава! — безкрайна история е и яденето.

За първи път на този бряг изпитах сладостта на яденето. Когато вечер Зорбас наклаждаше между два камъка огън и сготвяше, а сетне започвахме да ядем и да си посръбваме и разговорът се оживяваше, чувствувах, че и яденето е също така една душевна функция и че месото, хлябът и виното са основните материали, от които е направен духът.

Преди да хапне и пийне вечер, след тежкия труд, Зорбас нямаше настроение, приказките му бяха вяли и думите му излизаха с ченгел; а и самите му движения бяха уморени и тромави. Но веднага щом хвърлеше, както сам казваше, въглища в машината, цялата скована, разнебитена работилница на тялото му се съживяваше, засилваше се и почваше да работи. Очите му пламваха, паметта преливаше, криле израстваха на краката му и той заиграваше.

— Кажи ми какво я правиш храната, която ядеш — каза ми той веднаж, — и ще ти кажа какъв си! Едни я превръщат в лой и лайна, други я превръщат в работа и настроение, а пък трети, чувал съм, я превръщали, казва, в бог. Има, значи, три вида хора; аз, началство, не съм нито от най-лошите, нито пък от най-добрите — по средата съм. Храната, която ям, я превръщам в работа и настроение. Пак добре! Изгледа ме хитро и се засмя.

— Твоя милост, началство, струва ми се, се мъчиш да превърнеш храната, която ядеш, в бог, но не успяваш и се тормозиш. И с теб се е случило същото, което се е случило и с гарвана.

— А какво се е случило с гарвана, Зорбас?

— Той, видиш ли, отначало ходел почтено, прилично, като гарван; но един ден му скимнало да ходи и той наперено, като яребица; и оттогава, горкият, забравил и собствената си походка, объркал се, и сега, нали го виждаш, не ходи, а куцука.

Вдигнах глава; чух стъпките на Зорбас, който се спускаше откъм мината; след малко той се показа с навъсено лице, унил; ръцете му се люлееха като прекършени.

— Добър вечер, началство! — каза той с половин уста.

— Здравей, байо! Как беше работата днеска, Зорбас?

Той не отвърна.

— Ще наклада огън — каза той — и ще наготвя.

Взе наръч дърва от ъгъла, излезе навън, нагласи ги умело между два камъка и запали огън; постави глиненото гърне, сложи в него вода, кромид, домати, ориз и започна да готви. В това време аз застлах с покривка една малка кръгла софра, нарязах дебели филии пшеничен хляб и напълних с вино от една дамаджана плетеното, украсено с шарки шише, което ни бе подарил още през първите дни барба Анагностис.

Зорбас беше коленичил пред гърнето, гледаше с втренчени очи огъня и мълчеше.

— Имаш ли деца, Зорбас? — запитах го неочаквано аз.

Той се извърна:

— Защо питаш? Имам една дъщеря.

— Омъжена ли е?

Зорбас се засмя.

— Защо се смееш, Зорбас?

— Иска ли питане това, началство? Щура ли е, че да не се омъжи? Работех в една медна мина в Правита в Халкидика. Един ден получавам писмо от брат ми Янис. Забравих наистина да ти кажа, че имам един брат, стопанин, разумен, набожен, лихвар, лицемер, човек както трябва, стълб на обществото. Бакалин е в Солун. „Брате Алексис — пишеше ми той, — дъщеря ти Фросо тръгна по лош път, посрами доброто ни име; има си любовник, роди от него дете, отиде ни честта! Ще отскоча до село да я заколя!“

— И какво направи ти, Зорбас?

Зорбас повдигна рамене:

— „Ба! Женоря!“ — рекох си аз и накъсах писмото.

Той поразбърка яденето, сложи сол, засмя се.

— Ама чакай да видиш най-смешното. След месец време получавам от този тъпанар брат ми второ писмо: „Здравей, мили мой брате Алексис! — пишеше ми този серсемин. — Възвърна се честта ни на мястото си, сега вече можеш да ходиш с вдигнато чело, въпросният се венча за Фросо!“

Зорбас се извърна, изгледа ме; при просветването на цигарата забелязах, че очите му искряха. Той повдигна пак рамене.

— Ба! Мъжища! — рече той с неописуемо презрение.

И след малко добави:

— Какво можеш да очакваш от жените? Да правят деца с когото им падне. Какво можеш да очакваш от мъжете? Да падат в капана. Загубена работа, началство!

Той махна гърнето от огъня, седнахме по турски, нахранихме се.

Зорбас беше потънал в дълбок размисъл. Някаква грижа го човъркаше. Поглеждаше ме, отваряше уста да каже нещо, но отново я затваряше. Под светлината на газеничето виждах ясно, че очите му бяха неспокойни, разтревожени.

Не изтраях.

— Зорбас, ти искаш да ми кажеш нещо — казвай го! Хванали са те родилни мъки — раждай!

Зорбас мълчеше, взе от земята едно камъче, запрати го силно през отворената врата.

— Остави камъните, казвай!

Зорбас изпъна сбръчкания си врат.

— Имаш ли доверие в мен, началство? — запита ме той разтревожено и ме погледна право в очите.

— Имам, Зорбас — отвърнах му аз. — Каквото и да направиш, не можеш да се излъжеш; дори и да искаш, пак не можеш да се излъжеш. Ти си, да речем, като някакъв лъв или вълк; тези зверове никога не се държат като овце или като магарета, никога не се отклоняват от природата си; такъв си и ти: Зорбас от главата до петите.

Зорбас поклати глава.

— Но аз не знам вече накъде, по дяволите, отиваме!

— Аз знам, не се бой — карай напред!

— Я го повтори още веднаж, началство, та да се поокуража и аз! — извика Зорбас.

— Карай напред!

Очите на Зорбас блеснаха.

— Сега вече мога да ти кажа — от много дни кроя нещо голямо, една лудешка идея ми се върти в ума. Ще я осъществим ли?

— И още питаш! Ами че нали затова сме дошли тук — да осъществяваме идеи.

Зорбас изпъна шия, погледна ме и с радост, и със страх.

— Говори открито, началство! — извика той. — Не сме ли дошли тук за въглищата?

— Въглищата са поводът; само така, за да не се възмущават хората. Да мислят, че сме сериозни предприемачи, та да не ни погнат с лимонови кори. Разбра ли, Зорбас?

Зорбас остана със зяпнала уста; мъчеше се да разбере, не смееше да повярва в такова голямо щастие. И изведнаж разбра; хвърли се на мен, сграбчи ме за рамото.

— Знаеш ли да играеш хоро? — запита ме той разпалено. — Знаеш ли да играеш хоро?

— Не.

— Не?!

Той отпусна изумено ръце.

— Добре — рече след малко. — Тогава ще поиграя аз, началство. Дръпни се по-настрана, за да не те блъсна. Хай! Хай!

С един скок той изхвръкна от бараката, захвърли обувките си, сакото, жилетката, запретна крачолите си до коленете и започна да

играе хоро. Лицето му, все още изцапано с въглища, беше съвсем черно, бялото на очите му блестеше.

Той се отдаде изцяло на танца, пляскаше с ръце, подскачаше, въртеше се във въздуха, падаше долу с подгънати колене и отново отскачаше високо, седешком, като ластик. И изведнаж отхвръкваше пак високо във въздуха, сякаш се беше заинатил да победи великите закони на природата, да размаха криле и да полети. Човек чувствуваше как вътре в това разядено, съсухрено тяло душата се мъчи да повлече плътта и да се стрелне заедно с нея, като метеор, в мрака. Душата подхвърляше тялото, но то отново падаше, не можеше да издържи дълго време във въздуха, подхвърляше го тя отново, безмилостно, този път малко по-високо, но то, горкото, отново падаше долу задъхано.

Зорбас въсеше вежди, лицето му беше придобило някаква неспокойна сериозност; той не надаваше вече викове; стиснал зъби, мъчеше се да достигне невъзможното.

— Зорбас, Зорбас! — виках аз. — Стига!

Боях се да не би старческото му тяло да не издържи на такъв устрем и да се пръсне на парчета във въздуха.

Виках, но къде можеше да чуе Зорбас виковете от земята! Душата му беше станала като птица!

Следях с лека уплаха дивия отчаян танц. Когато бях малък, необузданото ми въображение съчиняваше какво ли не, разправях разни невероятни истории на приятелите си и сам си ги вярвах.

— Как умря дядо ти бе? — запитаха ме веднаж моите съученици в първи клас.

И аз веднага съчиних една басня, говорех и я съчинявах, и колкото повече я съчинявах, толкова повече й вярвах:

— Моят дядо носеше гумени обувки. Един ден, кога то му израсна бяла брада, той скочи от покрива на къщата ни, но като докосна земята, отскочи като топка и се издигна по-високо от къщата, и после все по-високо и по-високо, и по-високо, докато се изгуби в облаците. Така умря дядо ми.

От деня, в който съчиних тази басня, колкото пъти след това отивах в малката църквица „Свети Мина“ и виждах ниско долу на иконостаса възнесението на Исус Христос, посочвах с ръка и казвах на съучениците си:

— Ето дядо ми с гумените обувки! И тази вечер, след толкова години, гледайки как Зорбас подскача във въздуха, изживявах отново, с ужас, детската си приказка — сякаш се страхувах да не би и Зорбас да изчезне в облаците.

— Зорбас, Зорбас! — виках аз. — Стига!

Зорбас приклекна на земята, задъхан. Лицето му сияеше от щастие. Сивите му коси бяха полепнали по челото и потта се стичаше по бузите и брадичката му, примесена с въглищен прах.

Наведох се разтревожен към него.

— Олекна ми — каза той след малко. — Сякаш ми пуснаха кръв. Сега мога да говоря.

Влезе в бараката, седна до мангала, лицето му сияеше.

— Какво те прихвана, та заигра хоро?

— Какво друго можех да направя, началство? Задушавах се от толкова много радост; трябваше ми отдушник. А какъв отдушник може да си намери човек? Думите ли? Ба!

— Каква радост?

Той ме погледна неспокойно; устните му затрепериха:

— Каква радост ли? Ами че това, което ми каза ей — сега на, така на вятъра ли го каза? Нали и ти сам разбираш? Не сме дошли тук, казва, за въглищата… Тъй речи де, та да си отдъхна! Дошли сме, за да си прекараме времето, да хвърлим прах в очите на хората, да не ни вземат за луди, да не ни замерват с лимонови кори — а пък ние, когато останем сами и не ни гледа никой, ще прихваме да се смеем! Ей това на, честна дума, исках и аз, но не го разбирах съвсем ясно. Ту за въглищата мислех, ту за кира Бубулина, ту за твоя милост… Объркана работа! Когато прокарвах някоя галерия, казвах си: „Въглища искам! Въглища искам! Въглища искам!“ И ставах от главата до петите само въглища. А пък когато привършвах работата си и започвах да си играя с тази тюленка — господ да я поживи! — обесвах всички въглища и всички началства на панделката на шията й. Обесвах и самия Зорбас, загубвах си ума. А когато оставах сам и нямах работа, сещах се за теб, началство, и сърцето ми се късаше. Тежеше ми на душата. „Срамота бре, Зорбас! — виках аз. — Срамота бре, Зорбас, да се подиграваш с този добър човек и да му ядеш парите. Докога ще бъдеш такъв нехранимайко бре, Зорбас? Стига вече!“

Бях се объркал, ти казвам, началство; дяволът ме теглеше на една страна, господ — на друга, разкъсваха ме на две. А сега, да си жив и здрав, началство, изрече ти една голяма, хубава дума и очите ми се отвориха. Прогледнах! Разбрах! Разбрахме се! И сега — огън бий! Колко пари имаш още? Давай ги тук и тях! На тях ли си останал!

Зорбас избърса потта си, огледа се; остатъците от вечерята ни се търкаляха по софричката; протегна ръчището си.

— С твое разрешение, началство — каза той. — Огладнях отново.

Взе резен хляб, глава лук, шепа маслини, заяде лакомо; надигаше шишето, без да го допре до устните си, и виното заклокочи в гърлото му. Млясна доволно с език.

— Дойдох на себе си — каза той.

Погледна ме и ми смигна.

— Защо не се смееш? — запита ме той. — Какво ме гледаш така? Такъв съм аз! Има един дявол в мен, дето все си вика и аз правя каквото ми каже той. Всеки път, когато ми иде да се пръсна, той ми извиква: „Играй хоро!“ и аз заигравам хоро. Намирам си отдушник. Едно време, когато умря детето ми, Димитракис, в Халкидика, пак така скочих и почнах да играя хоро. Роднините и приятелите ми, като ме видяха, че играя хоро пред тялото на детето си, се спуснаха да ме задържат. „Зорбас полудя! — викаха те. — Полудя Зорбас!“ Ала аз, ако не заиграех хоро в този момент, щях наистина да полудея от мъка. Защото той беше първият ми син и беше на три години, а аз не можех да понеса загубата му. Разбра ли какво ти разправям, началство, или говоря на вятъра?

— Разбрах, Зорбас, разбрах; не приказваш на вятъра.

— Друг път пък бях в Русия; защото и там съм ходил, пак по мините, за мед, близо до Новоросийск.

Бях понаучил пет-шест руски думи, толкова, колкото ми бяха нужни в работата: „Не, да, хляб, вода, обичам те, ела, колко.“ И ето че се сприятелих с един руснак, страшен болшевик. Сядахме, значи, всяка вечер в една кръчма на пристанището, обръщахме доста шишенца водка, идвахме на кеф. И щом идвахме на кеф, сърцето ни се разтваряше; той искаше да ми разкаже от игла до конец всичко, каквото беше видял и патил през руската революция, а пък аз — да му разкрия цялото си житие и битие.

С ръце, криво-ляво, разбирахме се — той ще почне да говори пръв и когато вече не ще мога да го разбирам, ще му извиквам: „Стоп!“ и тогава ще става и ще танцува; ще изтанцува това, което иска да ми каже. Същото щях да правя и аз. Каквото не можехме да си го кажем с уста, щяхме да си го кажем с крака, с ръце, с корем или с диви викове: „Ха-ха! Уха-ху! Хайде! Хопа!“

Първи почна руснакът — как грабнали пушките, как избухнала войната, как стигнали до Новоросийск… Когато не можех да разбера какво ми казваше, вдигах ръка, извиквах: „Стоп!“ — и руснакът веднага скачаше на крака и — карай! — почваше да танцува. Играеше като пощръклял; а аз гледах ръцете, краката, гърдите, очите му и всичко разбирах: как влезли в Новоросийск, как избили господарите.

После пък почвах аз. Скачах на крака, отмествах настрани столовете и масите, почвах да играя… Ех бре, докъде изпаднаха хората, пфу, да се не видят макар! Оставиха телата си да онемеят и само с устата си говорят. Ама какво да каже устата, какво може да каже устата? Да можеше отнякъде да видиш как руснакът ме поглъщаше с очи от глава до пети и как разбираше всичко! Разказвах му, играейки, патилата си, странствуванията си, колко пъти съм се женил, какви занаяти съм работил: каменар, миньор, пътуващ търговец, грънчар, комитаджия, свирач на бузук, семкаджия, ковач, контрабандист; как ме бутнаха в затвора, как избягах, как се добрах до Русия…

Всичко, всичко разбираше. Говореха краката ми, ръцете ми, говореха косите ми, дрехите ми. И една чекия, която висеше на пояса ми, и тя също говореше… И когато накрая свършвах, онзи ме прегръщаше, целуваше ме, наливахме отново чашите с водка, плачехме и се смеехме прегърнати… А на разсъмване ни разделяха и залитайки, отивахме да спим. А вечерта пак се намирахме. Смееш се? Не вярваш ли, а, началство? Сигурно си казваш: „Ех бре, какви е седнал да ми ги дрънка този Синдбад Моряка? Хич може ли да се разговаря с хоро?“ Ама се обзалагам на главата си, ако боговете и дяволите не разговарят така!

Но виждам, че ти се доспа. Много си деликатен, не издържаш. Е, хайде, върви да нанкаш, пък утре пак ще си поговорим. Имам един план, един голям план, утре ще ти го кажа. Аз ще изпуша още една цигара, може и да натопя главата си в морето — пламнах, трябва да се угася. Лека нощ!

Дълго време не можах да мигна. „На халос отиде животът ми! — мислех си аз. — Да можех да взема една гъба, да изтрия всичко, което съм прочел, всичко, което съм видял и чул, да постъпя в училището на Зорбас и да започна от великата, истинската азбука! Колко различен щеше да бъде пътят, който щях да поема! Щях да тренирам до съвършенство петте си сетива, цялата си кожа, да се радва и да разбира. Щях да се науча да бягам, да се боря, да плувам, да яздя, да греба, да карам автомобил, да стрелям с пушка. Щях да изпълня с плът душата си; щях да изпълня с душа плътта си; щях да помиря вътре в себе си, най-сетне, тези два вековни врагове…“

Седнал на леглото, мислех за това как пропилявам живота си. През отворената врата неясно различих при светлината на звездите Зорбас, който седеше присвит върху една скала, като хищна нощна птица, и гледаше морето, и му завидях. „Този човек е открил истината — рекох си аз, — този е пътят!“

В други, първобитни и градивни времена Зорбас щеше да стане вожд на племе, щеше да върви начело и да проправя със секирата си път; или щеше да бъде прочут трубадур, който щеше да обикаля из замъците на благородниците и всички — и господари, и слуги, и дами — щяха да го гледат в устата, в дебелите му устни… А в нашата неблагодарна епоха само обикаля изгладнял около кошарите, като вълк; или пък изпада до положението да стане шут на някакъв драскач.

Изведнаж видях, че Зорбас стана. Съблече се, метна дрехите си върху крайбрежните камъчета и се хвърли в морето. От време на време различавах под слабата светлина на луната главата му, която ту се подаваше над водата, ту изчезваше; от време на време той надаваше викове, лаеше, цвилеше, кукуригаше — душата му се възвръщаше назад към животните и плуваше в морето, съвсем сама сред тази пуста нощ…

Тихо, неусетно, потънах в сън. А на сутринта, на разсъмване, Зорбас дойде засмян, отпочинал и ме задърпа за краката.

— Ставай, началство! — каза той. — Ще ти разкрия плана си. Слушаш ли?

— Слушам.

Той седна по турски на земята и започна да ми обяснява нагледно как ще прокара въжена линия от върха на планината до брега на морето, за да спускаме гредите, необходими за галериите, и да продаваме останалите за строеж. Бяхме решили да наемем една манастирска борова гора, но преносът струваше много скъпо, а мулета не можехме да намерим. Зорбас, значи, беше намислил да измайстори въжена линия с дебели телени въжета, стълбове, макари, щеше да окачва трупите на върха на планината и дорде речеш три, те щяха да се стоварват долу на брега.

— Съгласен ли си? — запита ме той, след като свърши. — Ще подпишеш ли?

— Ще подпиша, Зорбас! Карай напред!

Той ми запали мангала, тури джезвето, приготви ми кафето, метна ми едно одеяло на краката, за да не ми е студено, и си тръгна доволен.

— Днес — каза той — ще почнем да копаем нова галерия — открих една жилка, същински черен диамант!

Отворих ръкописа на „Буда“, потънах и аз в моите галерии. Работех непрекъснато и колкото повече работех, толкова по-облекчен се чувствувах, освобождавах се, изпитвах някакво особено вълнение, смес от облекчение, гордост и отвращение. Но работех с увлечение, защото знаех, че щом завърша този ръкопис и го запечатам и свържа, ще бъда свободен.

Почувствувах глад; хапнах малко стафиди и бадеми с парче хляб. Чаках Зорбас да дойде и донесе всички онези блага, които радват човека — ясния смях, сладките приказки, вкусното ядене.

Надвечер той се завърна. Сготви, нахранихме се, но умът му беше другаде. Той коленичи, заби в земята клечки, изпъна една връвчица, закачи на малки кукички една кибритена клечка — мъчеше се да разбере какъв наклон да даде на въжето, за да не стане всичко на пух и прах!

— Ако наклонът е по-голям, отколкото трябва — обясняваше ми той, — всичко ще отиде по дяволите; ако е по-малък, пак ще отиде по дяволите. Трябва да намерим до косъм точно нужния наклон; а това, началство, иска ум и вино.

— Вино имаме в изобилие — казах аз, — но ум?

Зорбас прихна да се смее.

— Не си чак толкова глупав, началство! — каза той и ме погледна с нежност.

Той седна да си почине, запали цигара. Доби настроение, развърза му се езикът.

— Ех, да успеем с въжената линия — рече той, — па да смъкнем цялата гора, да отворим фабрика, да бичим дъски, греди, талпи, да почнем да вадим с купища пари, да построим един тримачтов кораб, да тръгнем където ни очи видят, камък да хвърлим зад нас и да обиколим света!

Блеснаха очите на Зорбас, изпълниха се с далечни жени, градове, светлини, огромни къщи, машини, параходи.

— Прошари ми се косата, началство, зъбите ми почнаха да се клатят, нямам вече време за губене. Твоя милост си още млад, можеш да потърпиш, аз не мога. Честна дума, колкото повече остарявам, толкова по-див ставам! Какво са седнали да ми разправят на мен, че старостта укротявала човека, че буйността му, казват, изветрявала, гледал смъртта, изпъвал шия и казвал: „Заколи ме, аго, та да отида в рая!“ Аз, колкото повече остарявам, толкова по-див ставам! Не се предавам аз, искам да глътна света.

Стана, откачи сандура от стената.

— Ела тук, демоне! — каза той. — Какво седиш до стената и мълчиш? Пусни си гласа!

Не можех да се нагледам с какво внимание и нежност Зорбас развиваше сандура от покривката, в която беше увит — сякаш белеше смокиня, сякаш събличаше жена.

Той сложи сандура на коленете си, наведе се над него, погали леко струните му, сякаш се съветваше с него коя песен да подхванат, молеше го да се събуди, подхващаше го с добро да дойде да прави компания на душата му, която се притесняваше, не можеше да понася повече самотата. Започна една песен, не вървеше, заряза я, захвана друга, струните пищяха, сякаш ги болеше, сякаш не искаха; Зорбас се облегна на стената, обърса потта, която беше избила изведнаж по челото му.

— Не ще… — измърмори той, като гледаше със страх сандура. — Не ще…

Уви го отново внимателно, сякаш инструментът беше някакъв звяр и Зорбас се страхуваше да не го ухапе, сетне стана полека и го

окачи на стената.

— Не ще… — измърмори отново той. — Не ще… Не бива да го насилвам.

Седна отново долу, зарови кестени в жарта на мангала, наля в чашите вино. Пи, пи още веднаж, обели един кестен и ми го подаде.

— Разбираш ли ти нещо, началство? — запита ме той. — Аз съм се объркал. Всички неща имат душа, и дървата, и камъните, и виното, което пием, и пръстта, по която стъпваме. Всички неща, всички, началство.

Вдигна чашата си:

— За твое здраве!

Изпразни я, отново я напълни.

— Какъв мръсник е животът! — измърмори той. — Мръсникът му с мръсник! И той е като кира Бубулина!

Засмях се.

— Мен слушай, началство, не се смей! Животът е като кира Бубулина. Стара е, ама има си и тя, кокотката й недна, своята сладост — знае чалъми, акъла ти взема! Затваряш очи и си представяш, че прегръщаш някоя двайсетгодишна девойка. Ех брей, двайсетгодишна става, ти казвам, щом имаш кеф и угасиш светлината!

Ама ще ми речеш — полуразкапана е, вършила е какви ли не чудесии през живота си, преминала е през ръцете на адмирали, морячета, войничета, селяни, пътуващи търговци, попове, рибари, стражари, учители, проповедници, мирови съдии — е, и какво от това? Бързо забравя, пачаврата й недна, не запомня нито един от любовниците си, превръща се, истина ти казвам, в невинна гълъбица, неопитна, същинско пиленце, и се изчервява, слушай какво ти казвам, изчервява се и трепери, сякаш й е за първи път. Загадка е жената, началство. Хиляда пъти ако ще да легне, хиляда пъти пак девствена става. И защо — ще ми речеш. На защо — защото не запомня.

— Ала папагалът помни, Зорбас! — казах аз, за да го подразня. — Постоянно крещи едно име и то не е твоето. Не те ли ядосва това? Тъкмо когато се намираш с нея на седмото небе, и чуваш, че папагалът закрещява: „Канаваро! Канаваро!“ Не ти ли иде да го сграбчиш за шията и да го удушиш? Ее, време е най-сетне да го научиш да вика: „Зорбас! Зорбас!“

— Охохо! Стари номера! Изтъркани трикове! — извика Зорбас и запуши уши с ръчищата си. — Да съм го удушел, казва! Ами че аз пощурявам от кеф, като го слушам да крещи това име бе! Окачва го, безбожницата недна, нощем над леглото си, а той, мръсникът му с мръсник, има едно око, тъмнината пронизва, и щом ни види, че си вадим очите, започва да крещи: „Канаваро! Канаваро!“

И аз изведнаж — на, заклевам ти се, началство, ама къде можеш да разбереш твоя милост, та нали са те затрили тези проклети книги! — на, заклевам ти се, чувствувам лачени обувки на краката си, пера на главата си и някаква мека, копринена брада, напръскана с амбра. „Буонджиорно! Буона сера! Манджате макарони?“ Ставам същински Канаваро. Качвам се на моя флагмански кораб и — карай, огън бий! Започва канонадата!

Зорбас прихна да се смее. Затвори лявото си око и ме погледна.

— Прощавай, началство — каза той, — ама аз приличам на дядо си, капитан Алексис, бог да го прости? Беше вече на сто години, сядаше привечер на прага си, за да се полюбува на момите, които отиваха на чешмата. Ала очите му бяха отслабнали, не виждаше добре. И викаше, значи, на момите: „Коя си ти, мари?“ — „Леньо на Мастрандонис!“ — „Ела, мари, да те пипна? Ела, мари, не се бой!“ И девойката сдържаше смеха си и се приближаваше. Дядо ми протягаше ръка към лицето на момичето, опипваше го бавно, нежно, жадно. И от очите му течаха сълзи. „Защо плачеш, дядо?“ — запитах го аз веднъж. „Ех, ами че как да не плача бре, чедо, като вече умирам и оставям такива хубави момичета?“

Зорбас въздъхна.

— Ех, клети ми дядо — каза той, — как те разбирам сега! Често пъти седя и си мисля: „Ах! Ах! Да можеха да умират заедно с мен и всички хубавици!“ Но тези мръсници ще живеят, ще живеят и още как, ще прегръщат, ще се целуват, а Зорбас ще се е вече превърнал в пръст и ще го тъпчат!

Той извади няколко кестена от жарта, обели ги, чукнахме чашите си. Дълго пихме и дъвчехме бавно, като два големи заека, и слушахме как реве морето навън.

VII

Доста време седяхме около мангала и мълчахме и двамата. Отново се уверих колко просто и скромно нещо е щастието — чаша вино, един кестен, едно нищо и никакво мангалче, шумът на морето, нищо друго. Нужно е само, за да почувствуваш, че всички тези неща са щастието, едно просто и скромно сърце.

— Колко пъти си се женил, Зорбас? — запитах аз след известно време.

Бяхме дошли и двамата на кеф, не толкова от многото вино, колкото от вътрешното, неизразимо щастие. И двамата чувствувахме дълбоко, всеки по свой начин, че сме две малки мимолетни насекоми, вкопчили се здраво о земната кора — и бяхме открили едно удобно кътче край едно море, сред тръстики, дъски и газени тенекии, и се бяхме притиснали плътно един до друг, и пред себе си имахме приятни неща и храна, а вътре в себе си — спокойствието, любовта и сигурността.

Зорбас не ме чу. Един бог знае къде летяха мислите му, та гласът ми не можеше да ги стигне! Протегнах ръка и го побутнах.

— Колко пъти си се женил, Зорбас? — запитах го отново.

Той се стресна. Чу ме, махна с ръка.

— Уу — отвърна ми той, — какво си седнал сега да ми ровиш! Нали съм и аз човек? Извърших и аз Великата глупост! Така я наричам аз женитбата, пък да прощават всички женени… Извърших, значи, Великата глупост, ожених се.

— Добре де, ама колко пъти?

Зорбас се почеса притеснено по врата, замисли се за миг.

— Колко пъти ли? — рече той най-сетне. — Почтено — веднъж, веднъж завинаги; полупочтено — два пъти; непочтено — хиляда, две хиляди, три хиляди пъти, къде мога да държа сметка!

— Я разкажи, Зорбас! Утре е неделя, ще се обръснем, ще облечем празничните си дрехи, ще отидем при кира Бубулина —

широк живот и кокошка! Нямаме работа, да го ударим тогава малко през просото тази вечер, разправяй!

— Ама какво да разправям? Разправят ли се такива работи, началство? Почтените съешавания са безвкусни, ядене без пипер. Какво да разкажа? Любов ли е това да те гледат светиите от иконостаса и да те благославят? В нашето село казваме: „Само краденото месо е сладко!“ Собствената ти жена не е крадено месо.

Непочтените пък съешавания, къде може човек да ги помни! Държи ли петелът тефтер? Зарежи я тая работа! И защо да държи тефтер? Едно време, когато бях още млад, имах манията да вземам от всяка жена, с която лягах, кичур коса. Носех си, значи, винаги ножичка. Ама ако ще и на черква да отидех, ножичката си беше винаги в джоба ми. Хора сме, не знаеш какво може да се случи.

Събирах, значи, аз кичурите — черни, руси, кестеняви, дори и прошарени вече; събирах, събирах, напълних цяла възглавница. Напълних цяла възглавница и спях на нея; но само през зимата, защото през лятото ми ставаше много топло от нея. Ама скоро и тя ми дотегна, започна, видиш ли, да мирише, изгорих я.

Зорбас се засмя.

— Това бяха тефтерите ми, началство — каза той. — Изгоряха. Омръзна ми; мислех, че ще бъдат малко, но видях, че нямат край — и захвърлих ножичката.

— Ами полупочтените съешавания, Зорбас?

— Е, виж, те си имат своята прелест — отвърна той, като се захили. — Ех мари, жено, хиляда години да живееш! Свобода! Няма: къде беше, защо закъсня, къде спа? Нито те пита, нито я питаш! Свобода!

Посегна към чашата си, изпразни я, обели един кестен. Задъвка и заговори:

— Едната я викаха Софинка, другата — Нуса. Със Софинка се запознах в едно голямо село, близо до Новоросийск. Зима, сняг, отивах в една мина, минавах през това село и се спрях; имаше пазар него ден и от всички околни села бяха надошли мъже и жени да продават и да купят. Голям глад, страшен студ, хората продаваха всичко, каквото имаха, дори и иконите си, за да си купят хляб.

Обикалям, ти казвам, из пазара и по едно време гледам от една кола скача една селянка, бабанка такава, два метра бой, с морскосини

очи и с един такъв задник, като на кобила… Сащисах се. „Ех, горкичкият ми Зорбас — рекох си, — загубен си!“

Тръгнах подир нея, поглъщах я с очи, поглъщах я, ама къде можех да й се наситя, бутовете й се люлееха като великденски камбани! „Какво си тръгнал да търсиш мина, бре? — рекох си аз. — Какво си седнал да се затриваш бре, развейпрах такъв? Ето я истинската мина, заври се там с главата напред, пробий галерии!“

Спря се по едно време момата, взе да се пазари, купи дърва, вдигна ги — какви ръчища бяха тия, ех, божичко! — метна ги в колата. Купи малко хляб, пет-шест пушени риби. „Колко правят?“ — запита тя. „Толкова и толкова!“ Свали тя от ухото едната си златна обица, за да плати. Нямаше пари, щеше да даде обицата. И тогава аз целият пламнах. Да оставя аз една жена да даде обиците си, накитите си, благоуханните си сапуни, шишенцето си с ливанто!… Даде ли и тях — отиде, пропада светът! То е като да оскубеш паун. Дава ли ти сърце да оскубеш паун? Никога! „Не, не, докато е жив Зорбас — рекох си, — това няма да стане!“ Разтворих кесията си, платих. Беше по времето, когато рублите бяха станали книжни парцали; за сто драхми човек можеше да си купи муле, за десет драхми — жена.

И тъй, платих аз. Бабанката се извърна, погледна ме. Сграбчи ръката ми да я целуне. Но аз я издърпах — какво, за старец ли ме взе? „Спасибо! Спасибо!“ — извика ми тя, което ще рече „Благодаря! Благодаря!“, и с един скок се метна на каруцата, хвана поводите, вдигна камшика. „Зорбас — рекох си тогава, — опичай си акъла, бре, ще ти се изплъзне!“ С един скок се намерих и аз на колата до нея. Не каза нищо; нито се извърна да ме погледне. Шибна коня, тръгнахме.

По пътя разбра, че я искам за жена. Знаех малко руски, но за тези работи не трябват много думи. Говорехме с очи, с ръце, с колене. Стигнахме — да не ти разправям сега надълго и нашироко — в селото, спряхме пред една изба. Слязохме. С един удар с рамото девойката отвори вратата, влязохме. Разтоварихме дървата на двора, взехме рибите и хляба, влязохме в стаята. Една старица седеше край угасналото огнище и трепереше. Беше се увила в чували, дрипи, овчи кожи, но пак трепереше. Студ, ти казвам, камък се пукаше от студ. Наведох се аз, турих много дърва в огнището, запалих огън. Старицата ме гледаше и се усмихваше. Дъщеря й и каза нещо, но не разбрах какво. Накладох огън, затопли се старицата, съживи се.

Девойката в това време застла трапезата, донесе малко водка, изпихме я. Запали самовара, направи чай, седнахме, хапнахме, дадохме и на старицата. Сетне приготви леглото, сложи чисти чаршафи, запали кандилото пред иконата на света Богородица, прекръсти се. След това ми направи знак — коленичихме и двамата пред старицата, целунахме и ръка. А тя постави костеливата си ръка върху главите ни и измърмори нещо — изглежда, че ни даде благословията си. „Спасибо! Спасибо!“ — извиках й аз и с един скок се намерих с оная, бабанката, в леглото.

Зорбас замълча. Вдигна глава, загледа се в далечината, към морето.

— Казваше се Софинка… — промълви след малко той и пак замълча.

— И после? — запитах нетърпеливо аз. — И после?

— Няма после! Каква такава мания имаш ти, началство, с тези „после“ и „защо“! Могат ли да се разкажат с думи тези неща, боже господи? Жената е като студен извор, навеждаш се, оглеждаш се и пиеш, пиеш, та чак кокалите ти пукат! А след това идва друг жаден, навежда се и той, оглежда се и пие. След него друг… Това ще рече извор, това ще рече жена.

— И след това ти си отиде, а?

— Какво искаш да направя? Извор е тя, нали казахме, а аз странник, хванах пак пътищата. Останах три месеца при нея, господ здраве да й дава, не мога да се оплача от нищо. Но след три месеца се сетих, че съм тръгнал да търся някоя мина. „Софинка — рекох й една сутрин, — аз имам работа; трябва да си вървя.“ — „Добре — отвърна Софинка, — върви. Ще те чакам един месец; ако не се върнеш до един месец, ще съм свободна. И ти ще си свободен. С божията благословия!“ Заминах.

— И завърна ли се след един месец?

— Ама ти, началство, си глупав, да прощаваш! — извика Зорбас. — Къде да се върнеш! Оставят ли те проклетниците! След един месец, в Кубан, срещнах Нуса.

— Разправяй! Разправяй!

— Друг път, началство. Не бива да ги размесваме, горкичките! За здравето на Софинка!

Изпи виното си на един дъх, облегна се на стената.

— Добре — рече той, — ще ти разправя и за Нуса. Свий платната, ще разтоваря!

Избърса мустаците си, поразрови жарта.

— С тази Нуса, значи, дето ти казвам, се запознах в едно село в Кубан. Беше лятно време. Дини и пъпеши — по цели планини, навеждах се, вземах някоя, никой не ми казваше: „Ей, какво правиш там?“ Разрязвах я на две и си завирах мутрата в нея.

Всичко е в изобилие там в Кавказ, началство, от всичко има — само избирай и вземай! И не, да речеш, само дини и пъпеши, ами и риба, и масло, и жени. Минаваш, виждаш някоя диня, вземаш я, виждаш някоя жена, вземаш я. Не като тук, в тази голтупанка Гърция, дето и динена кора да вземеш от някого, ще те повлече по съдилища, и дето, докоснеш ли някоя жена, брат й веднага измъква ножа да те направи на кайма. Мизерия, цигания, твое, мое — пфу, да пукнете дано, келеши такива!

Минах, значи, през Кубан, видях една жена в един бостан, хареса ми. „Как се казваш?“ — запитах я аз. Видиш ли, покрай жените бях понаучил вече малко руски… „Нуса. Ами ти?“ — „Алексис. Много ми харесваш, Нуса.“ Тя ме изгледа хубавичко, както оглеждаме някой кон, преди да го купим. „И ти не ми се виждаш хилав — рече ми тя. — Имаш здрави зъби, големи мустаци, широки плещи, яки ръце. Харесваш ми.“ Други неща много-много не си казахме, нито пък имаше нужда. На бърза ръка се спогодихме; щях да отида в къщата й същата вечер, облечен в хубавите си дрехи. „Имаш ли кожух?“ — попита ме Нуса. „Имам, ама в тая горещина…“ — „Няма значение, донеси го, за да изглеждаш по-важен.“

Облякох се аз, значи, вечерта като жених, метнах на ръка и кожуха, взех и един бастун със сребърна дръжка, дето си го имах от по-рано, и поех. Голяма селска къща, с дворове, крави, преси за грозде, запалени огньове по двора, казани върху огньовете. „Какво варите тук?“ — запитах аз. „Петмез от дини.“ — „Ами тук?“ „Петмез от пъпеши.“ „Бре, какво е това — рекох си аз. Гледай ти — петмез от пъпеши и дини! Обетованата земя! Марш оттук, сиромашийо! Имаш благословията ми, Зорбас, попаднал си на хубаво място — като плъх в тулум със сирене.“

Изкачих се по стълбището. Едно огромно дървено стълбище, което скърцаше. Горе на площадката стояха бащата и майката на Нуса;

те носеха нещо като зелени шалвари и червен пояс с големи пискюли. Заможни хора. Разтвориха ръце, мляс оттук, мляс оттам, целувки, прегръдки. Говореха ми нещо бързо-бързо, гък не разбирах, но няма значение! По лицето им виждах, че не ми искат злото.

Влизам вътре — и какво да видя! Застлани маси, отрупани като тримачтови кораби. Всички роднини, мъже и жени, стоят прави, а най-отпред застанала Нуса, белосана, нагиздена, разгърдена, като корабна горгона. Сияеща от хубост и младост.

Нахвърлихме се като бесни всички, мъже и жени, на ядене и пиене. Нуса ми направи знак: „Говори и ти де!“

Изправих се тогава и аз, започнах да държа реч, къде на руски, къде на гръцки. Какво разправях? Да пукна, ако знам! Спомням си само, че накрая го ударих на хайдушки песни. Започнах ни в клин, ни в ръкав да рева:

Излезли клефти на балкана
коне да откраднат!
Но коне не найдели,
та са Нуса взели!

Видиш ли, началство, поизмених го малко за случая.

И вървят, вървят, вървят…
Хайде, майчице, вървят!
Ах, Нусенце мое!
Ах, Нусенце мое!
Вай!

И като изревах: „Вай!“, хвърлих се и целунах Нуса…

Това и трябваше! Сякаш дадох уговорен сигнал, всички това и чакаха, скочиха неколцина червенобради мъжаги и угасиха светлините.

Жените, хитрушите им недни, се разпищяха, ужким де, че се изплашили. Но скоро — хи-хи-хи! — закикотиха се в тъмнината, започнаха гъделичкания и смехове.

На разсъмване станах да взема жена си и да вървим. Тъмно беше още, не различавах добре. „Нуса — казвам й аз, — хайде да си вървим!“ — „Да не забравиш кожуха си! — отвърна ми тя. — Да вървим!“

Тръгнахме си.

— И после? — запитах аз, като видях, че Зорбас замълча.

— Какво си се захванал пак за това „и после“? — каза Зорбас раздразнено.

Той въздъхна.

— Живях шест месеца с нея. И оттогава, кълна ти се, не се боя от нищо. От нищо, ти казвам! Само от едно: да не би дяволът или господ да заличи от паметта ми тези шест месеца. Разбра ли? Разбрах, да речеш.

Зорбас затвори очи. Изглеждаше силно развълнуван. За първи път го виждах да се разчувствува толкова много от един изживян, отминал миг.

— Толкова много ли си я обичал тази жена? — запитах го аз след малко.

Зорбас отвори очи.

— Млад си още, началство, млад си, какво разбираш ти? Когато ти се прошари и на теб косата, тогава ела да си поговорим на тази безкрайна тема…

— Коя безкрайна тема?

— Жената. Колко пъти ще ти казвам това? Безкрайна тема е жената. Сега твоя милост си като петлетата, дето качват светкавично кокошките и сетне издуват шия, подхвръкват върху купчината тор, кукуригат и се перчат. Не гледат кокошката, гледат гребена си. Какво разбират тогава от любов? Цървулите ми разбират!

Той плю презрително; извърна се, не искаше да ме гледа.

— И после, Зорбас? — запитах аз отново. — Какво стана с Нуса?

— Една вечер — отвърна той, — като се върнах в къщи, не я намерих. Беше си отишла. Някакъв красавец войник беше дошъл през тези дни в селото, избяга с него. Свърши се! Сърцето ми се разби, стана на парчета; но скоро, проклетото, се залепи отново. Виждал ли си онези корабни платна, дето са кръпка до кръпка — червени, жълти, черни, — зашити с дебел канап и които вече не се раздират и при най-

силните бури? Такова нещо е и сърцето ми. Дупка до дупка, кръпка до кръпка, несломимо.

— Не се ли разсърди на Нуса, Зорбас?

— Защо да й се сърдя? Каквото щеш кажи — жената е нещо друго, началство, нещо друго, но не и човек. Защо да се разсърдя? Неразбираемо нещо е жената и всички държавни и религиозни закони грешат! Не трябва да имат такова отношение към жената, не! Отнасят се с нея много сурово, началство, много несправедливо… Ако аз правех законите, щях да определя едни за мъжете и други за жените… Десет, сто, хиляда повели за мъжете; та нали е мъж, носи. Но нито една за жената. Защото — колко пъти ще ти го повтарям, началство! — жената е слабо създание. За здравето на Нуса, началство! За здравето на жената! И господ акъл да ни дава на нас, мъжете!

Той пи, сетне вдигна ръка и замахна с нея рязко, сякаш сечеше с брадва.

— Или да ни даде акъл — каза той, — или да ни направи операция. Иначе, слушай какво ти казвам, началство, загубени сме!

VIII

Днес вали, тихо, кротко, небето се съединява със земята с безкрайна нежност. Спомням си за един индийски барелеф от тъмносив камък: мъжът е обвил ръце около жената и се съединява с нея с такава нежност и стремителност, че ти се струва — така както времето е излизало и почти разяло телата им, — че гледаш две слели се насекоми, и над тях пада ситен дъжд, намокрили са се крилцата им, и сега, плътно притиснати едно до друго, тихо, ненаситно, ги поглъща земята.

Седя вътре в бараката и гледам как светът притъмнява и как морето блести пепеляво зелено. От единия до другия край на брега ни човек, ни платно на лодка, ни птица. Само през отворения прозорец навлиза мирис на земя.

Станах, протегнах ръка към дъжда, като просяк. И изведнъж ми се доплака. Някаква тъга, не за себе си, не моя, по-дълбока, по-тъмна, се излъчваше от мократа земя и изпълваше гърдите ми. Паниката! Паниката, която обзема животното, което пасе безгрижно и изведнъж, без да забележи нещо, подушва, че е обградено отвсякъде и не може да се спаси.

Понечих да извикам, знаех, че това щеше да ме облекчи, но се засрамих.

Небето се снишаваше все повече; погледнах през прозорчето. Облаците бяха закрили хълма с мината и обърнатото му към небето женско лице потъна в тях.

Изпълнени с наслада, само тъга са тези часове на тих дъждец, сякаш се мокри душата ти, пеперудата, и потъва в пръстта. Тогава в паметта ти изплуват всички горчиви спомени, погребани в сърцето — раздели с приятели, угаснали вече усмивки на жени, надежди като обезкрилени пеперуди, от които е останал само червеят; и този червей пълзи сега по листата на сърцето ти и ги разяжда.

И постепенно, из дъжда и мократа земя, отново изплува и изпълни сърцето ми споменът за далечния ми приятел, там в чужбина,

в Кавказ. Взех перото, наведох се над хартията, започнах да разговарям с него, за да успея да разкъсам мрежата на дъжда, да прогоня тъгата.

„Скъпи мой, пиша ти от един пуст бряг в Крит, където, тъй се уговорихме, Съдбата и аз, да прекарам няколко месеца, за да си поиграя. Да си поиграя на капиталист, на собственик на лигнитна мина, на делови човек, и ако играта ми сполучи, да кажа тогава, че не съм си играл, ами че съм твърдо решил да променя живота си.

Спомняш ли си, когато си заминаваше, ти ме нарече «книжен плъх». Зарекох се тогава и аз, реших да изоставя за кратко време — или завинаги? — книгите и да се заема с дела. Наех един хълм, в който има лигнит, повиках работници, купих кирки, лопати, ацетиленови лампи, кошове, колички, прокарах галерии и се завирам в тях. Ей тъй, напук на теб; и от книжен плъх се превърнах — понеже копая и пробивам тунели под земята — в кърти́ца. [1]

Надявам се, че ще одобриш промяната. Често пъти, присмивайки ми се, ти казваше, че си мой ученик. И аз се възползувам сега от това, защото знам добре какъв е дългът и каква е наградата на истинския учител: да се стреми да научи всичко каквото може от ученика си, да подуши накъде е поела младостта и да насочи и той душата си нататък. И ето така, като следвах уроците на ученика си, се озовах в Крит.

Радостите, които изживявам тук, са големи, защото са много прости, направени от вечните елементи: чист въздух, море, пшеничен хляб, а вечерта един изумителен Синдбад Моряка сяда по турски пред мен, отваря уста, заговаря и светът става широк. Понякога, когато не му достигат думи, скача прав, започва да танцува; а понякога, когато не му достига и танцът, грабва сандура си, поставя го на коленете си и почва да свири.

Мелодията е ту дива и ти се струва, че ще се задушиш, защото неочаквано разбираш, че животът ти е

безсилен, жалък, недостоен за човек; ту пък е тъжна и чувствуваш, че животът минава и изтича като пясък през пръстите ти и спасение няма.

Душата ми се мята от единия до другия край на гърдите като совалка и тъче. Тъче кратките тези месеци, които ще прекарам в Крит, и да ме прости господ, но струва ми се, че съм щастлив.

Конфуций казва: «Мнозина търсят щастието по-високо от човека, други — по-ниско; а щастието е на ръста на човека!» Правилно. Съществуват, значи, толкова вида щастие, колкото и човешки ръста. Това е, скъпи мой ученико и учителю, сегашното ми щастие; и току го меря и премервам неспокойно, за да разбера какъв ми е сега ръстът. Защото, знаеш добре това, ръстът на човека не е винаги един и същ.

Как се променя, според климата, според тишината, според усамотението или компанията, човешката душа! Хората ми изглеждат сега, в това усамотение тук, не като мравки, както сигурно ще си помислиш, а тъкмо обратното: като някакви огромни чудовища, динозаври и птеродактили, които живеят сред една атмосфера, наситена с въглероден окис и тежък дъх на космогоническа гнилота. Една непонятна джунгла, безсмислена и тъжна. Понятията «отечество» и «племе», които ти обичаш, понятията «свръхотечество» и «човечество», по които се увлякох, придобиват същата стойност под всемогъщия вихър на разрушението. Чувствуваме, че сме навити, за да изречем няколко срички, понякога дори не и срички, а нечленоразделни звуци, едно «А!», едно «О!» — и след това се счупваме. И най-великите идеи дори, щом им разпориш корема, виждаш, че и те са кукли, натъпкани с трици, и сред триците, умело свряна, една тенекиена пружина.

Добре знаеш — тези сурови размишления не само че не ме омаломощават, но са и необходимо гориво за вътрешния ми огън. Защото, както казва моят учител Буда — *видях*. И след като видях и се разбрах с едно намигване с

невидимия, изпълнен с настроение и въображение Постановчик, мога вече да играя изцяло, сиреч, свързано и без малодушие, ролята си на земята. Защото тази роля не ми е дал единствено този, който ме е навил, а и аз самият, по собствена воля съм се самонавил. Защо ли? Защото *видях* и съдействувах и аз в творбата, в която играя на божията сцена.

И така, обхождам с поглед световната сцена и те виждам и теб, там далеч, в легендарните убежища на Кавказ, как играеш и ти и как се мъчиш да спасиш няколко хиляди души от племето ни, които са в смъртна опасност. Лъжепрометей, който обаче ще изстрада истински мъчения от тъмните сили, против които се бори — глада, студа, болестите, смъртта. А ти, струва ми се, какъвто си горд, се радваш, че тъмните сили са толкова много и че са непобедими; защото така твоята цел става по-героична.

Този свой живот ти смяташ навярно за щастлив. Но щом ти го смяташ за такъв, тогава е тъй. Отряза си и ти щастието по своя ръст; а ръстът ти сега — слава богу! — е по-голям от моя. Добрият учител не би желал по-голяма отплата от тази: да подготви ученика си тъй, че той да го надмине.

Аз често забравям, присмивам се, заблуждавам се, вярата ми представлява мозайка от неверия, иде ми понякога да грабна само един кратък миг и да дам в замяна целия си живот. А пък ти държиш здраво кормилото и не забравяш и в най-приятните смъртни мигове накъде си насочил своя кораб.

Помниш ли, когато ние двамата преминавахме през Италия, на път за Гърция? Бяхме взели решение да заминем за Понт, който беше тогава в опасност, помниш ли, и отивахме да изпълним това си решение. В един малък градец слязохме бързо от влака, защото имахме само един час време до пристигането на другия влак. Влязохме в един потънал в бухлата зеленина парк близо до гарата; дървета с широки листа, бананови палми, тръстики с тъмен метален

цвят, пчели, които се бяха натрупали върху един цъфнал клон — и клонът потръпваше, радваше се, че го доят.

Но защо ти пиша всички тези неща? За да ти кажа, че нищо от това, което сме изживели заедно, нищо не съм забравил. И за да намеря най-сетне сгоден случай да разкрия в писмото си това, което никога — поради добрия ни или лош навик да се въздържаме — не успях да ти открия, когато бяхме заедно.

Сега, когато не си при мен и не можеш да видиш какво изражение приема лицето ми, и не рискувам да се покажа нежен и смешен, аз ти казвам, че те обичам много.“

Завърших писмото, поговорих с приятеля си, олекна ми. Повиках Зорбас. Приклекнал под една скала, за да не го мокри дъждът, той правеше своите опити за въжена линия.

— Ела, Зорбас! — повиках го аз. — Стани да отидем да се поразходим към селото.

— Имаш нещо настроение, началство — отвърна той. — Но вали. Защо не отидеш сам?

— Имам настроение и не искам да го изгубя; когато сме заедно, не ме е страх от това. Хайде, ела.

Той се засмя:

— Приятно ми е, че съм ти нужен. Да вървим!

Сложи си вълненото критско наметало с островърха качулка, което му бях подарил, излязохме на пътя и зашляпахме из калта.

Валеше. Върховете бяха забулени, нямаше вятър, камъните блестяха. Хълмът с мината се задушаваше от мъгла; и сякаш човешка тъга се бе разляла по женското лице на възвишението, което изглеждаше като изпаднало в несвяст под дъжда.

— Свива се човешкото сърце — рече Зорбас. — Не бива да му се сърдим, когато вали.

Той се наведе и откъсна край една ограда първите диви нарциси; гледа ги продължително, жадно, сякаш виждаше за първи път нарциси, помириса ги със затворени очи, въздъхна и ми ги подаде.

— Ех, началство — каза той, — да знаехме какво казват камъните, цветята, дъждът! Може би викат, нас викат, а ние не ги

чуваме. На както и ние викаме, а те не ни чуват. Кога ще се отворят ушите на света, началство? Кога ще се отворят очите ни, та да прогледнем? Кога ще се разтворят обятията ни, та камъни, цветя и дъжд, и хора, всички да се прегърнем? Какво ще кажеш твоя милост, а, началство? Какво казват китапите[2]?

— По дяволите да вървят — казах аз, като употребих любимия израз на Зорбас. — По дяволите да вървят! Това казват; нищо друго.

Зорбас ме улови за ръката.

— Ще ти кажа нещо, началство — рече той, — ама не ми се сърди. Натрупай накуп всичките си книги и ги запали. И тогава, кой знае, не си глупав, добър човек си… Ще можеш и ти нещо да разбереш!

„Точно тъй! Точно тъй! — извиках аз в себе си. — Точно тъй! Но не мога!“

Зорбас се поспря, замисли се и след малко добави:

— Аз разбирам нещо…

— Какво? Я кажи, Зорбас!

— Знам ли и аз! Така ми се струва — разбирам нещичко… Но ако река да ти кажа, ще го разваля. Някой ден, когато имам настроение, ще ти то изтанцувам.

Дъждът заваля силно. Стигнахме в селото. Малки девойчета връщаха от паша овцете си, орачите разпрягаха воловете и оставяха нивата си полуизорана, жените прибираха децата от улиците. Радостна паника беше обхванала селото при неочакваната буря; жените пищяха, но очите им се смееха, по заострените брадi и засуканите мустаци на мъжете висяха едри капки; пръстта, камъните, тревите ухаеха.

Вмъкнахме се мокри до кости в кафене — месарница „Свян“. То беше пълно с хора, едни играеха на префа, други разговаряха високо, сякаш се намираха на два насрещни рида. Около една масичка в дъното, върху нещо като дървен подиум, се бяха разположили селските първенци: барба Анагностис, в бяла риза с широки ръкави; Маврандонис, мълчалив, строг, пушеше наргиле, впил поглед в земята; учителят, на средна възраст човек, сух, опрян на дебелия си бастун, слушаше със снизходителна усмивка един дългокос мъжага, който току-що се беше завърнал от Мегало Кастро и разправяше какви чудесии видял в големия град. Кафеджията, наведен над тезгяха си,

слушаше и се смееше, но не забравяше и джезветата, наредени върху разпалената жар. Щом ни зърна, барба Анагностис се надигна.

— Заповядайте тук, земляци — каза той. — Нашият Сфакияниколис ни разправя какво е видял и патил в Кастро… Много е забавен, заповядайте да чуете.

Обърна се към кафеджията:

— Две ракии, Манолакис!

Седнахме. Дивият овчар, щом видя чужди хора, се сви, млъкна.

— Отишъл си, значи, и на театър, а, капитан Николис? — запита го учителят, за да го накара да заговори. — Е, и как ти се видя, а?

Протегна Сфакияниколис ръчището си, сграбчи чашата с вино, гаврътна я наведнъж, доби смелост.

— Ами че как да не съм отишъл! — извика овчарят. — Отидох и още как! Слушах и аз, Котопули, та Котопули[3], прекръстих се една вечер и си рекох: искам да отида, на кълна се, искам и аз да отида да я видя. Що за дявол е тая, та й викат Котопули!

— И какво видя бре, Николис? — запита барба Анагностис. — Какво видя, бога ти!

— Нищо не видях, майка му стара, нищо! Слушаш — театър, мислиш, че ще отидеш да позяпаш, да се посмееш. Язък за парите, дето дадох. То беше едно такова кафене, кръгло като харман, пълно цялото със столове и свещници, и хора. Обърках се, притъмня ми пред очите, не можех да гледам. „По дяволите — си рекох, — сигурно ми правят тук някаква магия, ще си отида!“ Ама една такава фръцла ме улови за ръката. „Къде ме водиш, мари?“ — викам й аз, а тя все си ме води ли, води и по едно време се обърна и ми рече. „Сядай!“ Седнах. Отпреде и отзаде ми, отляво и отдясно — все хора. „Бря, ще се задуша — рекох си аз, — ще се пръсна, няма въздух.“ Обърнах се към съседа си: „Откъде бре, кумец, ще се покажат пермандоните?[4]“ — запитах го аз. „На, ей оттам вътре!“ — отвърна ми той и ми посочи едно перде. Забих тогава и аз очи в пердето и зачаках.

По едно време наистина тъй и стана — удари един звънец, отвори се пердето и излезе тази Котопули, дето ви казвам. Ама, майка му стара, тя не била Котопули[5], ами жена! Жена като жените! Пофръцка се, пофръцка се нагоре-надолу, нагоре-надолу, па накрая им омръзна вече на хората, запляскаха с ръце и тя си влезе вътре.

Селяните избухнаха в смях; Сфакиянониколис се разсърди, засрами се, извърна се към вратата.

— Вали! — каза той, за да промени разговора. Всички се извърнаха към вратата; и тъкмо в този миг — дяволът си нема работа! — навън преминаваше тичешком, с повдигната до колене черна рокля, с разпилени върху раменете коси, една жена. Закръглена, кръшна, дрехите бяха полепнали по нея и разкриваха едно съблазнително, сочно, потръпващо като риба тяло.

Подскочих. Какъв звяр беше този? Като тигрица ми се стори, човекоядка.

Жената се извърна за миг и хвърли бърз поглед в кафенето; лицето й блесна възбудено, очите и заискриха.

— Божичко! — промълви един младеж с обрасли с мъх бузи, който седеше до прозореца.

— Проклета да си, разпасана кучка такава! — изръмжа Манолакас, полският пазач. — Подпалваш ни, а после не идваш да ни угасиш!

Младият момък, който седеше до прозореца, започна да пее; отначало тихо, плахо, гласът му беше като на пресипнало петле:

На вдовицата възглавницата на дюли мирише,
помирисах я и аз и не мога мира да си найда!

— Млък! — извика Маврандонис, като вдигна маркуча на наргилето си.

Младежът притихна. Един старец с дълга рошава коса се наведе към Манолакас, полския пазач.

— Чичо ти — каза той тихо — пак се разгневи; да му падне, ще я направи на парчета, горката — господ да я поживи!

— Е, дядо Андрульос — рече Манолакас, — май че и ти си се заловил за фустата на вдовицата. Не те ли е срам, хем си и клисар на туй отгоре!

— Слушай какво ти казвам аз — господ да я поживи! Загледал ли си се в бебетата, които се раждат напоследък в селото ни? Това не са деца, а същински ангели! И защо, мислиш? Да е жива и здрава вдовицата! Та нали е станала нещо като любовница на цялото село:

угасваш лампата си и ти се струва, че не прегръщаш жена си, ами вдовицата. И ето така, видиш ли, вади хубави деца селото ни.

Старият Андрульос замълча за миг и след малко промърмори:

— Ех, бре, да бях като Павлис Маврандонис на двайсет години!

— Ей сега ще довтаса и той — каза някой и се изсмя.

Всички погледнаха към вратата; валеше като из ведро, водата бълбукаше сред камъните, от време на време светкавици прорязваха въздуха. Зорбас, все още зашеметен от преминаването на вдовицата, се извърна и ми направи знак.

— Не вали вече, началство — каза той. — Да вървим!

На вратата се появи един младеж, бос, разрошен, с големи пламенни очи; така рисуват по иконите свети Йоан Кръстител, с очи, разширени от глад и молитви.

— Добре дошъл, Мимитос! — извикаха неколцина, като се засмяха.

Всяко село си има своя побъркан; ако ли пък си няма, създава си го, за да минава времето; този Мимитос именно беше селският побъркан.

— Селяни! — извика Мимитос със заекващия си женски глас. — Селяни! Вдовицата Сурмелина е загубила овцата си! Който я намери — пет оки вино за награда!

— Махай се оттук, щурако! — чу се отново гласът на Маврандонис. — Вън!

Мимитос изплашено се сви в ъгъла до вратата.

— Седни бре, Мимитос, да пиеш една ракия, та да се позагрееш! — каза старият Анагностис, който го съжали. — Какво ще стане със селото ни без щурака му!

Един момък с бледи, покрити с мъх бузи, с избелели сини очи се появи на вратата. Беше запъхтян, косите му бяха полепнали по челото и от тях се стичаше вода.

— Добре дошъл, Павлис — извика Манолакас. — Добре дошъл, братовчеде! Заповядай при нас!

Маврандонис се извърна, погледна сина си, свъси вежди. „Мой син ли е този? Това недоносче? На кой дявол мяза? Иде ми да го сграбча за врата, да го вдигна и да го пухна о земи, като октопод!“

Зорбас седеше като върху въглени. Вдовицата му беше запалила главата, не го сдържаше вече на едно място между тези четири стени.

— Да вървим, началство, да вървим… — току ми казваше той. — Ще се задушим тук вътре!

И все му се струваше, че облаците са се разпръснали и слънцето се е показало.

Извърна се към кафеджията:

— Коя е тази вдовица? — запита той с престорено безразличие.

— Една кобилка — отвърна Кондоманольос.

Той постави пръст върху устните си и посочи с очи Маврандонис, който отново бе приковал поглед в земята.

— Една кобилка — каза той, — да не приказвахме за нея, за да не си погубим душата.

Маврандонис стана, омота маркуча около гърлото на наргилето.

— Прощавайте — рече той, — ще се прибера в къщи. Ела тук, Павлис, върви с мен!

Подбра сина си, тръгна напред и двамата се изгубиха в дъжда.

Вдигна се и Манолакас, тръгна и той подире им.

Кондоманольос веднага се нагласи на стола на Маврандонис.

— Горкият Маврандонис, ще се пукне от мъка — каза той тихо, за да не чуят от съседните маси. — Голям огън е влязъл в къщата му. Вчера аз сам с ушите си чух как Павлис му рече: „Ако не я взема, ще се убия!“ Ала тя, мръсницата, не го ще! Вика му сополанко!

— Да вървим, началство — каза пак Зорбас, който все повече се разпалваше, като слушаше за вдовицата.

Петлите закукуригаха, дъждът понамаля.

— Да вървим — казах аз и станах.

Мимитос скочи от ъгъла си и тръгна крадешком подире ни.

Камъните блестяха, вратите, мокри от дъжда, бяха станали съвсем черни, бабичките бяха взели кошничките си и тръгваха да събират охлюви.

Мимитос се приближи до мен и ме побутна по ръката.

— Дай ми една цигарка, началство — каза той, — та да ти върви в любовта.

Дадох му; протегна тънката си, почерняла от слънцето ръка.

— Дай ми и огън!

Дадох му, всмукна до дъно, издуха дима през носа си, притвори очи.

— Бей! — измърмори той блажено.

— Къде отиваш?

— В градината на вдовицата. Каза, че ще ми даде да ям, ако разглася за овцата й.

Вървяхме бързо. Облаците се бяха поразкъсали, слънцето се показа. Цялото село се засмя, свежо, току-що окъпано.

— Харесва ли ти вдовицата, а, Мимитос? — рече Зорбас и долната му челюст така увисна, че едва не му потекоха лиги.

Мимитос се захили.

— Че защо да не ми харесва, кумец? Да не би да не съм излязъл и аз от гериз?

— От гериз ли? — казах аз учудено. — Какво искаш да кажеш, Мимитос?

— Ами на, от женски корем.

Изплаших се. Само един Шекспир, помислих си аз, би могъл, в най-творческите си мигове, да намери един толкова сурово реалистичен израз, който да разкрие цялата онази тъмна и отблъскваща загадка на раждането.

Погледнах Мимитос; очите му бяха големи, изпъкнали, малко кривогледи.

— Как си прекарваш времето, Мимитос?

— Как го прекарвам ли? Като бей! Събуждам се сутрин, хапвам парче хляб. А след това — хамалък, където намеря, каквото намеря; пращат ме тук-там, пренасям тор, събирам фъшкии, имам си и въдица, ловя риба. Живея при леля си, кира Леньо оплаквачката. Сигурно я знаете; всички я знаят. Фотографираха я дори. Като се мръкне, прибирам се в къщи, хапвам паница ядене, пийвам и винце, ако има; ако няма, бистра водица, колкото си ща. Коремът ми се издува като тъпан. А сетне — лека нощ!

— Ами няма ли да се ожениш и ти бре, Мимитос?

— Аз ли? Да не съм побъркан нещо? Какво разправяш бре, момче! Да си докарам сам беля на главата! Жената иска обувки. Отде да ги намеря? На, аз ходя: бос…

— Ами нямаш ли си ботуши?

— Как да нямам! Един човек умря лани и леля ми Леньо му ги изу от краката. Но ги обувам само на Великден и отивам на черква да позяпам поповете. Сетне ги изувам, окачвам ги на врата си и се връщам в къщи.

— Кое нещо обичаш най-много от всичко на този свят, Мимитос?

— Първо — хляба. Ех, не мога да му се нарадвам! Топъл, топъл, и ако е пък пшеничен!… Море, нека е и от ечемик! След това — виното. После — съня.

— Ами жената?

— Пффъ! Яж, пий и върви да спиш, ти казвам. Всичко останало — само грижи!

— Ами вдовицата?

— Остави я да върви по дяволите, най-добре ще направиш!

Той плю три пъти и се прекръсти.

— Знаеш ли да четеш?

— Ами! Когато бях малък, заведоха ме зорлан в училище; но скоро се разболях от тифус и станах щур. И така се отървах.

Но Зорбас се отегчаваше от приказките му, умът му беше все при вдовицата.

— Началство… — рече той и ме хвана под ръка.

Обърна се към Мимитос:

— Ти върви напред — заповяда му той, — имаме да си поговорим по наши работи.

Сниши глас, изглеждаше развълнуван.

— Началство, тук те искам, не бива да посрамиш мъжкия род! Господ или дявол ти изпраща това мезе, зъби имаш, не го изпускай! Протегни ръка, вземи го! Защо ни е дал творецът ръце? За да хващаме. Хвани! Виждал съм много жени през живота си, но тази вдовица тук крепости събаря, проклетницата!

— Не ща бели! — отвърнах ядосано аз.

Ядосах се, защото дълбоко в себе си и аз бях пожелал това всемогъщо тяло, което беше преминало пред мен като разпасан звяр, ухаещ на мускус.

— Не щеш бели! — възкликна Зорбас изумено. — Ами че какво искаш тогава, началство?

Не отвърнах нищо.

— Животът е беля — продължи Зорбас, — смъртта не е. Знаеш ли какво ще рече жив човек? Да разпасваш пояса си и да търсиш кавга!

Мълчах. Знаех, че Зорбас има право, знаех го, но не смеех. Крив път беше поел животът ми, бях свел до някакъв вътрешен монолог досега си с хората. Бях изпаднал дотам, че ако трябваше да избера

дали да се влюбя в някоя жена, или да прочета някоя хубава книга за любовта, щях да избера книгата.

— Не прави сметки, началство! — продължи Зорбас. — Зарежи цифрите, строши проклетата теглилка, затвори бакалницата, ти казвам. Сега именно ще спасиш или ще погубиш душата си. Слушай, началство, вземи една кърпа, вържи в един възел две-три лири, ама златни, не книжни, те не заслепяват окото, изпрати ги по Мимитос на вдовицата, заръчай му какво да каже: „Много здраве, речи, от господаря на мината и заповядайте тази кърпичка. Малко нещо, речи, но от сърце. И не се притеснявай, речи, за овцата, и да се загуби, хич да не те е еня! Ние сме насреща, не се бой! Видял те, речи, като си минала край кафенето, взела си му акъла.“

Това е. И сетне още на другата вечер — желязото се кове, докато е горещо! — ще почукаш на вратата й. Объркал си пътя, ще речеш, стъмнило се, ако може да ти даде един фенер. Или пък — изведнъж ти се завило свят, ще речеш, и ако може една чаша вода. Или още по-добре: купуваш една овца и я закарваш у тях: „Заповядай, кира, ще й речеш, овцата, дето я загуби; аз я намерих!“ И вдовицата, слушай ме мен, началство, вдовицата ще ти даде наградата за овцата и ще влезеш — ех, де да бях аз задницата на коня ти! — ще влезеш, ти казвам, на кон в рая. Друг рай, нещастнико, няма; не слушай поповете, друг рай няма!

Наближавахме вече градината на вдовицата; Мимитос въздъхна и започна с женския си глас да пее и да излива мъката си:

За кестена трябва вино, а за ореха — мед,
за момък — момиче, за момичето — момък.

Зорбас разтвори пергела си, ноздрите му потръпнаха. Спря се, пое дълбоко дъх, погледна ме.

— И тъй? — промълви той и зачака нетърпеливо.

— Да вървим! — отвърнах аз рязко и ускорих крачката.

Зорбас тръсна глава, изръмжа нещо, но не чух какво.

Когато стигнахме в бараката, той седна с кръстосани крака, постави сандура върху коленете си, наведе глава, потъна в размисъл,

сякаш подбираше на ум песните, и поде една много тъжна, жална песен…

От време на време хвърляше кос поглед към мен, оглеждаше ме; чувствувах, че ми казваше чрез сандура това, което не можеше или не искаше да ми каже с думи — че животът ми минава напразно, че вдовицата и аз сме две насекоми, които живеят само един миг под слънцето и след това умират завинаги. Никога вече! Никога вече!

Зорбас стана рязко, неочаквано разбра, че си губи времето. Опря се на стената, запали цигара. И след малко каза:

— Ще ти открия, началство, едно нещо, което ми каза веднъж един ходжа от Солун, ще ти го открия, па макар и да ми отидат на халос думите.

По онова време бях амбулантен търговец в Солун. Обикалях из махалите и продавах макари, игри, жития на светии, смирна, пипер… Имах един глас, като на славей; а трябва да знаеш, че жените се хващат и за гласа. (Та за какво ли не се хващат, мръсниците им недни!) Какво става вътре в душата им, един дявол знае! Може да си грозен, куц, гърбав, ама ако имаш хубав глас и можеш да пееш, жените пощуряват.

Занимавах се, значи, аз с амбулантна търговия и обикалях и из турските махали; и, изглежда, че на една богата туркиня й се харесал много гласът ми — загубила си акъла по мен. Повикала един стар ходжа, напълнила му шепите с меджидиета. „Аман — рекла му тя, — извикай онзи гяур праматарина да дойде да го видя! Аман! Не мога да трая повече!“

Ходжата дойде при мен. „А бре, гърче — рече ми той, — ела с мен!“ — „Няма да дойда — му казвам, — къде ще ме водиш?“ — „Една ханъмка бре, гърче, ама като капка, те чака в одаята си, ела!“ Но аз знаех, че убиваха християните нощно време в турските махали. „Не, няма да дойда!“ — му викам. „А че не се ли боиш от бога бре, гяурино?“ — „Защо да се боя от него?“ — „Защото, бре гърче, който може да легне с някоя жена и не легне, върши голям грях! Да те повика, бре, една жена в леглото си и ти да не отидеш — погубваш душата си, да го знаеш! Тази жена ще въздъхне в деня на Страшния съд и тази въздишка на жената ще те запрати, който и да си, каквито и добрини да си сторил, в ада!“

Зорбас въздъхна.

— Ако съществува ад, ще отида в ада, и то по тая причина. Не защото съм крал, убивал, изневерявал, не, не! Това не е нищо, Господ прощава тези неща. Ала ще отида в ада, защото онази нощ една жена ме очакваше в леглото си, а аз не отидох…

Той стана, накладе огън, започна да готви. Погледна ме косо. Усмихна се презрително.

— На глухия и камбана да му биеш — загубена работа! — измърмори той, наведе се и започна да духа ядосано мокрите дърва.

---

[1] Непредаваема игра на думи. Книжен плъх — «хартопондикас» и кърлица — «тифлопондикас», или в буквален превод — «сляп плъх». — Б. пр. ↑

[2] Китапи — книги (тур.). — Б. пр. ↑

[3] Прочута гръцка актриса. Името й означава „пиле“. — Б. пр. ↑

[4] Изкълчено — „примадоните“. — Б. пр. ↑

[5] Игра на думи: „котопули“ — пиле. Изразът на гръцки звучи: „Ама, майка му стара, тя не била пиле, ами жена!“ — Б. пр. ↑

IX

Дните ставаха все по-къси, светлината бързо си отиваше, свиваше се сърцето на човека в края на следобеда. Възвърна се първобитният ужас на прадедите ни, които гледали през зимните месеци как слънцето все по-рано гасне. „Утре ще угасне вече съвсем“ — казвали си те отчаяни и бодърствували с тревога в душата цяла нощ по хълмовете — ще се покаже ли, няма ли да се покаже? — и треперели.

Зорбас изживяваше тази тревога по-дълбоко и по-първично от мен. За да се отърве от нея, той излизаше от галериите, които беше прокопал под земята, едва когато звездите светваха на небето.

Беше попаднал на хубав лигнитен пласт с малко пепел, с малка влажност, с много калории и беше доволен. Защото мигновено превъплътяваше печалбата: превръщаше я в пътешествия, жени и нови приключения. Беше нетърпелив да спечели много, да натрупа много пера — точно така, пера, наричаше той парите — и да литне. И затова не спеше по цели нощи и правеше своите опити с микроскопичната си въжена линия — за да намери точния наклон, та трупите да се спускат полекичка, полекичка, както казваше той, сякаш ги носят ангели.

Веднъж взе голям лист хартия и разноцветни моливи и нарисува хълма, гората, въжената линия, трупите, които се спускат, закачени на теленото въже, и всяко дърво имаше от двете си страни по едно голямо небесносиньо крило. А в извитото заливче нарисува черни параходи със зелени моряци, като папагалчета, и мауни, които пренасяха жълти трупи. А на четирите ъгли постави четири калугери, из чиито уста изскачаха розови ленти с черни главни букви: „Велик си, господи, чудни са делата ти!“

Напоследък Зорбас наклаждаше на бърза ръка огън, сготвяше, нахранваше се и току изчезваше по пътя за селото. След известно време се завръщаше навъсен.

— Къде обикаляш пак, Зорбас? — питах го аз.

— Зарежи я, началство — отвръщаше той и заговаряше за друго.

Една вечер, след като се върна, той се приближи към мен и ме запита разтревожено:

— Има ли, или няма бог? Какво ще кажеш и твоя милост, а, началство? И ако има — всичко става! — как си го представяш?

Повдигнах рамене, не отговорих.

— Аз, не ми се смей, началство, си представям бога досущ приличен на мен. Само че по-висок, по-силен, по-луда глава; и безсмъртен. Седи си удобно на меки овчи кожи, а бараката му е небето. Не от газени тенекии, като нашата, ами от облаци. В дясната си ръка държи не сабя, нито теглилка — тези инструменти са за убийците и бакалите, — бог държи една голяма гъба, напоена с вода като дъждовен облак. От дясната му страна — раят, от лявата му — адът. Пристига горката душа, гола-голеничка, защото няма вече тяло, и зъзне. Господ я поглежда и се смее под мустак, но се преструва на страшен. „Ела тук — казва й той и нарочно си прави гласа по-дебел, — ела тук проклетнице!“ И почва разпита. Пада душата в нозете на господа. „Аман! — вика му тя. — Прости ми!“ И хайде — захваща да разправя един след друг греховете си. Разправя, разправя — край нямат! И на господа му дотяга, започва да се прозява. „Млъкни вече! — вика й той. — Проглуши ми ушите!“ И шляп! — с един замах на гъбата изтрива всичките й грехове. „Пръждосвай се в рая! — казва й той. — Петре, тури и тая нещастница вътре!“

Защото, трябва да знаеш, началство, бог е голям благородник и именно това ще рече благородство — да прощаваш!

Нея вечер, помня, когато Зорбас ми разправяше тези неща, аз се разсмях; но оттогава това божие „благородство“ приемаше плът и връзваше плод вътре в мен, състрадателно, щедро и всемогъщо.

Една друга вечер, когато валеше и ние се бяхме сврели в бараката си и пак печахме кестени на мангала, Зорбас вдигна очи и ме гледа доста време, сякаш искаше да проумее някаква голяма загадка. Най-сетне не изтрая.

— Иска ми се да знам, началство — рече ми той, — какво, по дяволите, намираш в мен, та не ме хванеш за яката да ме изхвърлиш навън! Казвал съм ти, че ми викат и Пероноспора, защото, където отида, всичко правя на пух и прах… По дяволите ще отиде и твоята работа — изхвърли ме навън, ти казвам!

— Харесваш ми — отвърнах, — не питай повече.

— Ами че не разбираш ли бе, началство, че пипката ми не сече както трябва? Може би сече повече, може би по-малко, да пукна, ако знам! Но както трябва, не сече, сигурен съм. На, слушай, за да разбереш: от много дни и нощи вече вдовицата не ми дава покой. Не за мен, не, на, кълна ти се, аз — да я вземат дяволите! — си го знам с положителност, че няма да я пипна никога, не е тя за моите зъби… Но пък и не искам други да я изтърват! Не искам да спи самичка. Несправедливо нещо е това, началство, сърцето ми не може да го понесе. И обикалям нощно време около градината й — затова се губя и ти все ме питаш къде отивам. Знаеш ли защо? За да видя дали някой отива да спи с нея, та да се успокоя.

Засмях се.

— Не се смей, началство! Ако някоя жена спи самичка, всички ние, мъжете, сме виновни за това. Всички ще трябва един ден да дадем сметка пред божия съд. Господ прощава всички грехове, нали казахме, държи гъба; този грях обаче не прощава. Тежко и горко на онзи мъж, началство, който е могъл да спи с някоя жена и не го е сторил; тежко и горко на онази жена, която е могла да спи с някой мъж и не го е сторила. Спомни си какво ми каза ходжата.

Той замълча за малко и неочаквано попита:

— Може ли човек, след като умре, да се роди отново?

— Не вярвам, Зорбас.

— И аз не вярвам. Но ако можеше, тогава тези хора, за които става дума, тези, дето са отказали да служат, дезертьорите да ги наречем, щяха да се върнат на земята знаеш ли като какви? Като мулета!

Той помълча, помисли, и изведнъж очите му блеснаха.

— Кой знае — рече той весело, — може би всички мулета, които виждаме днес по света, да са именно тези хора, серсемите, дето, докато са били живи, хем са били, хем не са били мъже, или хем са били, хем не са били жени. Затова са и станали мулета, затова са и толкова инат и ритат. Какво ще кажеш, твоя милост, а, началство?

— Че пипката ти не сече както трябва, Зорбас! — отвърнах аз, като се засмях. — Върви донеси сандура!

— Няма сандур тази вечер, началство, не ми се сърди. Говоря, говоря, приказвам глупости — знаеш ли защо? Защото имам големи

грижи. Големи притеснения. Новата галерия, проклетницата, ще ми отвори работа. А твоя милост си седнал да ми разправяш за сандура…

И като каза това, Зорбас извади кестените от жарта, даде ми цяла шепа, напълни чашките с ракия.

— Бог доброто! — казах аз, като се чукнах с него.

— Бог злото! — поправи ме Зорбас. — Досега, с доброто, не сме прокопсали.

Изпи наведнъж течния огън и се изтегна на леглото си.

— Утре — рече той — трябва да имам много сили; ще трябва да се преборя с хиляди дяволи. Лека нощ!

На другия ден, рано-рано, Зорбас се завря в мината. Бяха прокарали вече новата галерия, в хубавия пласт, от тавана капеше вода, работниците газеха в кал.

Зорбас беше докарал още завчера греди, за да закрепи галерията; но беше неспокоен; гредите не бяха дебели колкото трябваше и с безпогрешния си инстинкт, който го караше да чувствува непосредствено, като свое тяло, целия този подземен лабиринт, той усещаше, че дървените подпори не бяха сигурни и чуваше, съвсем слаби още, недоловими за другите, някакви пропуквания, сякаш арматурата на тавана пъшкаше под тежестта.

И още нещо беше направило днес Зорбас по-неспокоен: тъкмо когато се канеше да се спусне в галерията, селският поп, поп Стефанос, мина, яхнал мулето си, на път за близкия женски манастир — за да причести една умираща калугерка. Зорбас, щом го видя, свари за щастие да плюе три пъти в пазвата си, преди попът да му заговори.

— Добър ден, отче! — отвърна той с половин уста на поздрава на попа.

И след малко додаде с тих глас:

— Махни се отпреде ми, сатана![1]

Но той чувствуваше, че тези заклинания не бяха достатъчни, за да прогонят нещастието, и потъна навъсен в новата галерия.

Тежка миризма на лигнит и ацетилен; работниците бяха започнали още завчера да поставят гредите и да закрепват галерията.

Зорбас поздрави сухо, намръщен; запретна ръкави и започна работа.

Десетина работници копаеха пласта с кирки, въглища се сриваха в краката им, други работници ги натоварваха с лопати на малки ръчни колички и ги изнасяха навън.

Изведнъж Зорбас се спря; направи знак на работниците, наостри слух. Както конникът се слива с коня си, капитанът с кораба си, тъй и Зорбас се сля с мината — чувствуваше как галериите се разклоняваха като вени вътре в неговото тяло и това, което тъмната маса на планината не можеше да предугади, Зорбас го подушваше пръв, с някаква осъзната, човешка яснота.

И тъй, той беше наострил ушищата си, ослушваше се; тъкмо тогава пристигнах и аз. Сякаш имах някакво лошо предчувствие, сякаш някаква ръка ме беше подтикнала да дойда. Скочих от сън, облякох се, изхвръкнах навън, без да знам защо и накъде, но тялото ми без колебание се отправи към мината. И пристигнах там тъкмо когато Зорбас, неспокойно наострил уши, се ослушваше.

— Нищо… — каза той след малко. — Така ми се стори. Гледайте си работата, момчета!

Извърна се, забеляза ме, присви устни:

— Какво насам рано-рано, началство?

Приближи се до мен.

— Защо не се качиш горе да глътнеш малко въздух, началство? — пошушна ми той тихо. — Ще дойдеш друг път да се поразходиш.

— Какво има, Зорбас?

— Нищо… Тъй ми се стори. Видях един поп днеска, рано-рано, бягай оттук!

— Ако има опасност, не е ли срамота да избягам?

— Така е — отвърна Зорбас.

— Ти щеше ли да избягаш?

— Не.

— Тогава?

— С един аршин меря аз Зорбас — рече той раздразнено — и с друг — другите. Но щом си разбрал, че е срамота да избягаш, не си отивай; остани.

Взе чука, изправи се на пръсти и започна да кове с големи гвоздеи гредите на тавана. Откачих една ацетиленова лампа, започнах да снова нагоре-надолу из калта, разглеждах лигнитния пласт. Беше тъмнокафяв, лъскав; потънали огромни гори, минали милиони години,

сдъвкала, смляла, преобразила беше земята децата си. Дърветата бяха станали въглища и Зорбас беше дошъл и ги бе открил.

Окачих отново лампата на мястото й, загледах как работи Зорбас. Отдаваше се цял на работата, не мислеше за нищо друго, сливаше се със земята, с кирката, с въглищата. Чукът, гвоздеите сякаш се бяха превърнали в негово тяло и то се бореше с дървото; бореше се с тавана на галерията, който се беше издул; бореше се с целия хълм и искаше да му вземе въглищата и да си отиде. Зорбас чувствуваше материята уверено и я удряше безпогрешно там, където беше най-слаба и можеше да бъде победена. И като го гледах сега такъв изцапан, целия във въглища, и как само бялото на очите му проблясваше, струваше ми се, че се е камуфлирал като въглища, че се е превърнал на въглища, за да може по-лесно да се приближи до противника и да превземе крепостта му.

— Карай, Зорбас! — извиках неволно аз.

Но той не се и извърна дори. Къде ще ти седне сега да подхваща разговор с едно „незряло месо“, което вместо кирка държи в ръка едно моливче! Имаше работа, не благоволяваше да заговори. „Не ми говори, когато работя — каза ми една вечер той. — Може да се счупя!“ — „Да се счупиш ли, Зорбас? Защо!“ — „Пак питаш защо! Като малко дете! Как да ти го обясня! Погълнат съм от работата, изпънат от глава до пети, право срещу камъка или въглищата, с които се боря, или пък със сандура. И ако ме побутнеш неочаквано, ако ми заговориш и ме накараш да се обърна, може и да се счупя. Но къде ще ми разбереш ти тези неща!“

Погледнах часовника, наближаваше десет.

— Време е да закусите, момчета — казах аз. — Часът мина.

Работниците на драго сърце захвърлиха в ъгъла сечивата си, избърсаха потта си и се готвеха да излязат от галерията. Зорбас, погълнат от работата си, не беше чул нищо. Но дори и да чуеше, пак нямаше да прекъсне работата.

— Чакайте — казах аз на работниците — да ви дам по една цигара.

Затършувах из джобовете за цигарите си; наоколо работниците чакаха.

Внезапно Зорбас подскочи; прилепи ухо към стената на галерията; под светлината на ацетилена забелязах, че устата му беше

отворена като от гърч.

— Какво ти стана, Зорбас? — извиках аз.

Но в този миг целият таван на галерията потрепери.

— Бягайте! — извика Зорбас прегракнало. — Бягайте!

Втурнахме се към изхода, но още преди да стигнем до първите подпори, второ изпращяване се разнесе над главите ни, по-силно. В този миг Зорбас повдигна една голяма греда, за да подсили и подпре една част от конструкцията, която беше поддала; ако успееше, може би таванът щеше да се задържи още няколко секунди и ние щяхме да сварим да се измъкнем.

— Бягайте! — извика сега глухо Зорбас, сякаш гласът му излизаше из недрата на земята.

Всички, подтикнати от онова малодушие, което ни обхваща в критични мигове, изхвръкнахме навън, без да помислим за Зорбас.

— Зорбас! — извиках аз. — Зорбас!

Стори ми се, че извиках, но сетне разбрах, че от гърлото ми не бе излязъл никакъв глас; страхът беше задавил гласа ми.

Засрамих се. Пристъпих още една крачка обратно, протегнах ръце. Зорбас тъкмо беше закрепил дебелата подпора; той отскочи бързо встрани и се спусна да тича. В бързината си налетя в полумрака право върху мен. Неволно ние се прегърнахме.

— Друм! — изръмжа той със задавен глас. — Друм!

Затичахме, излязохме на светло; работниците, струпани пред входа, се ослушваха мълчаливи, прежълтели.

Разнесе се трето изпращяване, още по-силно, като че ли ствол на дърво се беше пречупил на две. И изведнъж прокънтя някакъв глух рев, като тътен на гръм, хълмът се разтресе — галерията рухна.

— Боже господи! — промълвиха работниците и се прекръстиха.

— Вътре ли оставихте кирките? — извика ядосано Зорбас.

Работниците мълчаха.

— Защо не ги взехте? — отново извика той сърдито. — Напълнихте гащите, юначаги! Язък за инструментите!

— Кирките ли ще гледаме сега, Зорбас! — намесих се аз. — Да сме благодарни, че не е пострадал нито един човек. Да си жив и здрав, Зорбас, всички ние на теб дължим живота си.

— Гладен съм! — рече Зорбас. — Отвори ми се апетит.

Взе вързопчето със закуската, което беше сложил върху един камък, разтвори го, извади хляб, маслини, кромид, един варен картоф, шише вино.

— Заповядайте да похапнете — каза той с пълна уста.

Ядеше лакомо, сякаш изведнъж беше изгубил много сили и сега искаше наново да налее с кръв сърцето си.

Ядеше приведен, мълчаливо; взе шишето, надигна го, заклокочи виното в пресъхналото му гърло.

Работниците също се посъвзеха, разтвориха шарените торби и започнаха да ядат. Бяха седнали всички с кръстосани крака около Зорбас, дъвчеха и го гледаха. Искаше им се да се хвърлят в нозете му, да му целунат ръцете, но знаеха, че е чудак и никой не смееше да почне пръв.

Най-сетне Михелис, най-възрастният от всички, с дебели прошарени мустаци, се реши.

— Ако не беше ти, кир Алексис — рече той, — децата ни щяха да останат сираци.

— Млък! — изръмжа Зорбас с претъпкана уста и повече никой не посмя да се обади.

---

[1] Израз на Христос, отправен към сатаната, който се мъчел да го изкуси. В Евангелието се среща в малко по-различна форма от тази. — Б. пр. ↑

X

Кой е създал този лабиринт на несигурността, този храм на самохвалството, тази стомна с грехове, таз’ нива, засята със семето на раздора, тази врата на ада, тази пълна с хитрини кошница, тази подобна на мед отрова, тази верига, която привързва смъртните към земята — жената?

Пишех, преписвах тази будистка песен, седнал с кръстосани крака долу, до запаления мангал. Мъчех се, като трупах заклинание след заклинание, да прогоня от ума си едно измокрено от дъжда тяло с полюляващи се бедра, което през всичките тези зимни нощи преминаваше, връщаше се и отново преминаваше пред мен във въздуха. Не знам как, но веднага след срутването на галерията, където животът ми едва не бе прекъснат, вдовицата просто ми влезе в кръвта, започна да ме зове като разпасан звяр, повелително и жално.

„Ела, ела — зовеше ме тя, — животът е само едно мигновение, ела бързо, ела, ела да свариш!“

Знаех, че е Мара, духът на Лукавия, с женско тяло с издаден задник. Борех се. Седях и пишех „Буда“, както някога диваците в пещерите си издълбавали с остър камък или рисували с бои зверовете, които обикаляли гладни около тях; като ги изобразявали, и те също се мъчели да ги приковат на скалата, за да не се нахвърлят върху тях и да ги разкъсат.

От деня, в който едва не загинах, вдовицата се носеше безплътна сред моята самота и ми правеше знак, като поклащаше леко бедрата си; през деня имах сили, умът ми беше буден, успявах да я прогоня. Описвах под какъв образ изкушението се бе явило пред Буда, как се бе преоблякло като жена, как бе опряло върху бедрата му твърдите си издадени гърди. И Буда видял опасността, мобилизирал всичките си сили, нанесъл поражение на изкушението. И аз също, заедно с него, успявах да обърна в бягство изкушението.

Пишех и с всяко изречение ми олекваше, добивах сили, чувствувах как изкушението бяга, прогонено от всемогъщото

заклинание — словото. Борех се колкото можех по-храбро през деня; но през нощта умът ми слагаше оръжие, вътрешните врати се разтваряха и вдовицата влизаше.

Сутринта се събуждах капнал и победен и войната почваше отново. Понякога вдигах глава — в края на следобеда светлината се оттегляше победена и мракът настъпваше изведнаж. Дните намаляваха, наближаваше Коледа, наблюдавах тази вечна борба във въздуха, казвах си: „Не съм сам; една велика сила, светлината, също се бори, побеждава, побеждават я, не се отчайва — и аз също ще победя с нейна помощ!“

Струваше ми се — това ми вдъхваше смелост, — че се подчинявах и аз на някакъв велик всемирен ритъм, като се борех с вдовицата. Ето това тяло, мислех си аз, е приела коварната материя, за да подчини кротко И да угаси свободния пламък вътре в мен. Казвах си: „Божествена е тази неразрушима сила, която превръща материята в дух; всеки човек носи в себе си със от този божествен вихър и затова успява да превъплъти хляба и водата, и месото в мисъл и действие.“ Има право Зорбас: „Кажи ми какво правиш това, което ядеш, и ще ти кажа какъв си!“ И мъчех се и аз сега да превърна целия този неудържим копнеж на плътта в „Буда“.

— Какво си се замислил? Притеснен ми се виждаш, началство — каза ми една вечер, пред самата Коледа, Зорбас, който разбра с какъв демон се боря.

Престорих се, че не съм го чул, но Зорбас не се оставяше така лесно.

— Млад си, началство — каза той и неочаквано гласът му прозвуча огорчено и сърдито. — Млад си, здрав си, ядеш и пиеш както трябва, дишаш чист въздух, събираш, натрупваш сили — какво ги правиш? Спиш самичък, язък за силата! Вдигни се, на, още тази вечер, не губи време, всичко е толкова просто на този свят, началство — колко пъти ще ти го казвам! Не го усложнявай!

Прелиствах ръкописа на „Буда“, слушах думите на Зорбас, знаех че те отварят един широк, сигурен път, и те също бяха зов на духа на Мара, на коварния изкусител.

Слушах го мълчаливо, решен да се противопоставя, като прелиствах бавно ръкописа и си подсвирквах, за да скрия вълнението

си. Но колкото по-упорито мълчах, толкова повече Зорбас се разпалваше:

— Коледна нощ е тази вечер, върви бързо при нея, преди да е отишла на църква. Христос се ражда, началство, тази нощ, стори и ти чудото си!

Изправих се ядосан.

— Стига вече, Зорбас! — казах. — Всеки човек най-сетне си има свой собствен път. Както е, да речем, с всяко дърво. Карал ли си се някога на смокинята, задето не ражда череши? Мълчи тогава! Наближава полунощ, да вървим и ние на църква, за да видим раждането на Христа.

Зорбас нахлупи ниско над очите зимната си шапка.

— Добре — рече той отегчено, — да вървим. Но от мен да го знаеш — много по-доволен щеше да бъде бог, ако ти отидеш тази вечер при вдовицата, като архангел Михаил. Ех, началство, ако следваше твоя път, бог никога нямаше да отиде при Мария, никога нямаше да се роди Христос. Ако ме попиташ кой е божият път, щях да ти кажа — пътят, който води за Мария. Мария е и вдовицата.

Той замълча, зачака отговор, но напразно; отвори рязко вратата, излязохме навън. Зорбас удари няколко пъти с тоягата си по крайбрежните камъчета.

— На, на! — повтори той упорито. — Мария е и вдовицата!

— Да вървим! — казах аз. — Не викай!

Крачехме бързо в зимната нощ, небето беше съвсем ясно, звездите сияеха едри, ниски, като закачени във въздуха огнени топки. Нощта приличаше — така както вървяхме край брега — на някакъв убит звяр, проснат край морето.

„От тази нощ нататък — мислех си аз — светлината, която зимата беше изтикала, започва отново да взема превес. Сякаш и тя се ражда тази нощ с прекрасния божествен младенец.“

Всички селяни се бяха събрали в топлия уханен кошер — църквата; отпред — мъжете, отзад, със сключени връз корема си ръце — жените. Поп Стефанос, висок, сух, възбуден от четиридесетдневния пост, облечен в златните си одежди, сновеше нагоре-надолу с широки крачки, размахваше кадилницата, викаше, бързаше да се роди Христос, та да се прибере у дома си и да се нахвърли на тлъстата месна супа, на надениците, на пушеното месо…

Ако речаха: „Днес се ражда светлината“, нямаше да се развълнува човешкото сърце, нямаше да се превърне в легенда идеята и да завладее света; щеше да остане като някакво нормално физическо явление, което не би разпалвало въображението, сиреч душата ни. Ала светлината, която се ражда посред зимата, се превърна в дете, детето — в бог, и ето вече двайсет века душата го държи в прегръдките си и го кърми…

Малко след полунощ мистичният обред завърши; роди се Христос, тичаха селяните, изгладнели, радостни, към домовете си, да се наядат и да почувстват до дълбините на корема си тайнството на превъплъщението. Коремът е здравият темел; хляб и вино, и месо най-напред; без тях бог не се създава.

Сияеха сега звездите, големи като ангели, река Йордан[1] течеше от единия до другия край на небето, една зеленикава звезда искреше над нас като смарагд. Въздъхнах.

Зорбас се обърна:

— Началство, вярваш ли, твоя милост, че бог станал човек и се родил в обора, вярваш ли, или се подиграваш с хората?

— Трудно е да ти отговоря, Зорбас. Нито го вярвам, нито не го вярвам. А ти?

— Майка му стара, и аз съм се объркал. Какво да ти кажа? Когато бях хлапе и баба ми ми разправяше приказки, никак не ги вярвах; и все пак треперех от вълнение, смеех се и плачех, сякаш вярвах. Когато ми покара брада, зарязах всички тези приказки и почнах да се подигравам с тях; ала сега на старини се вдетиних, началство, започвам пак да ги вярвам… Загадка е човекът!

Бяхме поели към мадам Ортанс, бързахме като изгладнели коне.

— Големи хитреци са били светите отци! — рече Зорбас. — Хващат те за корема! Как можеш да избягаш? Не бива да ядеш, казва, четиридесет дни месо, постене. Защо? За да заламтиш за месо? Ех, шопарите им с шопари, всички номера знаят!

Той ускори крачките.

— Разтвори пергела си, началство — каза Зорбас. — Пуйката сигурно е станала вече като локум.

Когато влязохме в стаичката на нашата дама с широкото двойно легло, масата беше застлана с бяла покривка, пуйката димеше с навирени крака, разкрачена, а от разжарения мангал лъхаше приятна топлина.

Мадам Ортанс си беше направила букли и носеше дълга излиняла розова рокля с широки ръкави и разнищени дантели; два пръста широка канареножълта панделка пристягаше тази вечер сбръчканата й шия, и беше се напръскала под мишниците с портокалова вода.

„Колко съвършено е съгласувано всичко на този свят! — помислих си аз. — И колко добре светът е съгласувал с човешкото сърце! Ето тази тук стара куртизанка е преминала през толкова ръце и сега, изпаднала на този пуст бряг, съчетава в тази жалка стая цялата онази свята грижовност, топлота и къщовничество на жената.“

Вкусно приготвено и изобилно ядене, запаленият мангал, нагизденото, окичено със знамена тяло, уханието на портокаловата вода, всички тези малки, толкова човешки, телесни удоволствия колко просто и бързо се превръщат в голяма душевна радост!

Изведнаж очите ми се наляха със сълзи; стори ми се, че не бях съвсем самотен в тази тържествена нощ, тук, на края на морето, и че бе дошло да се погрижи за мен едно създание, което съчетаваше с такава преданост, нежност и търпение майката, сестрата, жената. И аз, който смятах, че нямам нужда от нищо, почувствувах неочаквано, че имах нужда от всичко.

Зорбас навярно изпитваше същото радостно вълнение, защото, щом влязохме, спусна се, притисна в обятията си окичената със знамена старица, жена на хиляди мъже.

— Христос се роди! — извика той. — Здравей, женско племе!

Обърна се засмян към мен:

— Видя ли какво хитро същество е жената, началство? И господа умее да омотае!

Седнахме на масата, нахвърлихме се на яденето, пихме вино, зарадва се коремът, поразмърда се сърцето ни. Разпали се отново Зорбас.

— Яж и пий! — току ми викаше той. — Яж и пий, началство, направи си кефа, запей и ти бе, момче, като овчарите: „Слава на

всевишния!…“ Роди се Христос, няма шега, карай маането, да те чуе господ, та да се развесели и той горкият. Стига сме го тровили!

Беше дошъл на кеф, разгорещи се: — Роди се Христос, премъдри Соломоне, писарушко мой! Не му търси много-много на корена ряпа: родил ли се е, не се ли е родил? А бре, родил се е, не ставай глупав! „Ако вземеш лупа и погледнеш във водата, която пием — каза ми веднаж един инженер, — ще откриеш, казва, че водата е пълна с червейчета, съвсем мънички, които не се виждат с просто око. Ще видиш червеите и няма да пиеш. Няма да пиеш и ще умреш от жажда.“ Строши лупата, началство, строши я, мръсницата, да изчезнат веднага червеите, та да пиеш и ти и да се освежиш!

Той се обърна към пъстроцветната ни сътрапезница, вдигна пълната чаша.

— Аз, кира Девственице — рече той, — съратничке моя, ще изпия тази чаша за твое здраве! Виждал съм през живота си много фигури по корабите; стоят заковани на носа и държат гърдите си, а бузите и устните им са боядисани в яркочервено. Обиколили са всички морета, хвърляли са котва във всички пристанища и когато корабът вече прогние, те слизат на сушата и стоят опрени до края на живота си на стената на някое рибарско кафене, където капитаните отиват да пият.

Кира капитанице, като те гледам тази вечер на този бряг, сега, след като се наядох и си посръбнах добре, та ми се отвориха зъркелите, виждаш ми се като някаква фигура на носа на голям кораб. А аз съм последното ти пристанище, Бубулино моя, аз съм кафенето, където капитаните отиват да пият; ела, облегни се на мен, свий платната! Пия тази пълна чаша, сирено моя, за твое здраве!

Мадам Ортанс, развълнувана до немай-къде, се разплака и се облегна на рамото на Зорбас.

— Ще видиш — пошушна ми Зорбас на ухото, — че с тази добра дума, която казах, ще си намеря белята, няма да ме остави, мръсницата с мръсница, да си отида тази вечер. Ама на, че ги съжалявам, съжалявам ги, горките!

— Христос се роди! — извика високо той на сирената си. — За наше здраве!

Прехвърли ръка през ръката на мадамата и двамата изпиха на един дъх, прегърнати, виното си и се погледнаха един друг с умиление.

Наближаваше вече да се съмне, когато си тръгнах сам от малката стаичка и поех обратния път. Селото си беше похапнало и посръбнало добре и сега спеше със затворени врати и прозорци под едрите зимни звезди.

Беше студено, морето бучеше, звездата на Венера увисна на изток, кокетлива, игрива, сякаш танцуваше. Вървях току край самия бряг, играех си с вълните, те се спускаха да ме измокрят, а аз им се изплъзвах, бях щастлив, казвах си: „Това е истинското щастие — да нямаш никакви амбиции и да работиш като вол, сякаш си изпълнен с всички амбиции; да живееш далеч от хората и да ги обичаш, без да имаш нужда от тях. Да е Коледа, да си хапнеш, да си пийнеш добре и след това да се изплъзнеш сам от всички клопки, а над теб да са звездите, отляво — земята, отдясно — морето, и да осъзнаеш изведнъж, че в сърцето ти животът е извършил и последния си подвиг и се е превърнал в приказка.“

Дните идваха и си отиваха, мъчех се да си давам кураж, виках, играех, но в най-дълбоките гънки на сърцето си бях тъжен. През цялата тази празнична седмица спомените бяха изплували, изпълнили се бяха гърдите ми с музика и любими същества. Почувствувах още веднъж колко вярна е прастарата приказка, че човешкото сърце е една яма с кръв и любимите покойници се просват по корем и пият от кръвта ни, за да оживеят; и колкото са ни по-скъпи, толкова повече кръв ни изпиват.

Навечерието на Нова година. Шумна група селянчета с голям книжен кораб се домъкнаха чак до бараката ни и захванаха с тънки радостни гласчета да пеят новогодишни песни. Тръгна свети Василий от Кесария, книжовник и той, с хартия и мастило, и дойде край това синьо като индиго критско море да изплете хвалебствие за Зорбас, за мен и за несъществуващата „благородна дама“.

Слушах, слушах, без да произнеса ни дума. Чувствувах как още един лист, още една година се откъсваше от сърцето ми; пристъпвах още една крачка към черната яма.

— Какво ти стана, началство? — запита Зорбас, който пееше с дечурлигата и биеше барабана. — Какво ти стана бе, момчето ми? Ами че ти пребледня, състари се бе, началство! Аз в такива дни ставам пак

малко дете, раждам се отново, като Христос. Как се ражда и той всяка година! Така и аз.

Изтегнах се на леглото си и затворих очи; сърцето ми тази вечер беше разгневено и не ми се приказваше.

Не можех да заспя. Сякаш тази вечер трябваше да дам отчет за делата си, и целият ми живот премина пред очите ми, бърз, безреден, несигурен, като сън, и аз го гледах отчаян.

Като бухлат облак, брулен от ветровете във висините, животът ми променяше формата си, виеше се, разкъсваше се, отново се виеше и се преобразяваше — лебед, куче, демон, скорпион, златен паун, маймуна, и облакът все повече се развличаше и се разпръсваше, изпълнен с небесна дъга и вятър.

Всички въпроси, които бях поставил през живота си, оставаха не само без отговор, но и все повече се заплитаха и изостряха. И най-големите ми надежди се бяха също смалили, ставайки все по-благоразумни…

Съмна се. Не отварях очи, мъчех се да съсредоточа копнежа си, да пробия здравата кора на мозъка и да вляза в опасния тъмен канал, който съединява всяка човешка капка с големия океан. Бързах да разкъсам булото и да видя какво ми носи тази нова година…

— Добър ден, началство! За много години!

Гласът на Зорбас ме запрати рязко на земята. Отворих очи тъкмо когато Зорбас тупна о прага на бараката един голям нар. Свежите рубини се пръснаха чак до леглото ми, събрах няколко от тях, изядох ги, поразхлади се гърлото ми.

— Добри печалби, началство, широко сърце, и хубави момичета да ни отвлекат! — извика Зорбас в настроение.

Изми се, избръсна се, облече празничните си дрехи — панталон от зелена чоха, сако от сив шаяк и една попроскубана полушубка от козя кожа; наложи и руския си астраганен калпак, засука мустак.

— Началство — рече той, — аз ще отида да се покажа в църквата, като представител на дружеството. Не е в интерес на мината да ни вземат за масони. Какво ще загубя? Хем ще ми мине по-бързо времето.

Наведе глава и ми смигна.

— Може да видя и вдовицата — измърмори той. Бог, интересът на дружеството и вдовицата се бяха преплели неотделимо в съзнанието

на Зорбас; чух как леките му стъпки се отдалечиха, скочих прав: очарованието се беше разсеяло, заключи се отново душата в своя затвор от плът.

Облякох се, тръгнах покрай брега, крачех бързо, бях радостен, сякаш се бях спасил от някаква опасност или от някакъв грях; като светотатство ми се стори изведнаж сутрешният ми копнеж да издебна и да видя — още преди да се роди — бъдещето.

Спомних си как една сутрин бях открил случайно на един бор пашкул на пеперуда, и то тъкмо когато душицата вътре в него пробиваше черупката и се канеше да се измъкне навън. Чаках, чаках, тя се бавеше, а аз бързах; наведох се тогава над нея и започнах да я стоплям с дъха си. Стоплях я нетърпеливо и чудото започна да става пред очите ми, с темпо, по-бързо от естественото: пашкулът се разтвори съвсем, пеперудата се измъкна навън. Ала никога не ще забравя ужаса, който изпитах: крилцата й бяха нагънати, не можеха да се разтворят, тя трепереше с цялото си телце и се мъчеше да ги разгъне, но не успяваше; мъчех се и аз да и помогна с дъха си. Но напразно; тя имаше нужда от търпеливо съзряване и разтваряне под слънцето, и сега беше вече късно, моят дъх беше принудил пеперудата да се измъкне преждевременно, сбръчкана и недоносена. Тя излезе още неузряла, пошава отчаяно и скоро умря върху дланта ми.

Лекото телце на тази пеперуда е, струва ми се, най-голямото бреме, което тежи на съвестта ми. И ето, днес осъзнах дълбоко — смъртен грях е да насилваш вечните закони; твой дълг е да следваш с доверие безсмъртния ритъм.

Седнах на една скала, за да асимилирам спокойно тази новогодишна мисъл. Ех, да можех, казвах си аз, през тази нова година да устроя хармонично, без такива истерични крайности, живота си! Тази малка пеперуда, която убих, защото избързах да я съживя, да можеше да лети винаги пред мен и да ми сочи пътя. И така, една пеперуда, която умря преждевременно, ще помогне на една своя сестра, на една човешка душа, да не избързва, за да успее да разгърне бавно, постепенно, крилата си!

---

[1] Млечният път. — Б. пр. ↑

XI

Скочих радостно на крака — държах новогодишния си подарък! Студен вятър, ясно небе — морето искреше.

Поех към селото; църковната служба навярно беше вече свършила, вървях и очаквах глупаво, с разтуптяно сърце, кой ще бъде първият човек, когото ще срещна през новата година, кой щеше да стане предзнаменование за душата ми. Дали ще бъде някое детенце, казвах си аз, с новогодишните си играчки в ръце, или пък някой здравеняк старец с бяла риза с широки ръкави, завършил вече изцяло дълга си на земята! Колкото повече наближавах селото, толкова повече нарастваше вълнението ми.

И изведнъж коленете ми се подкосиха — по пътя за селото, изпод маслиновите дървета, кръшна, зачервена, с черен чембер, стройна като топола, се показа вдовицата.

Тя пристъпваше гъвкаво, като черен леопард, и ми се стори, че разпръскваше остра миризма на мускус из въздуха. „Да можех да избягам!“ — помислих си аз. Чувствувах ясно, че този раздразнен звяр е безмилостен и че единствената възможна победа е бягството. Но как да избягам? Вдовицата се приближаваше; крайбрежните камъчета поскърцваха, сякаш минаваше войска; тя отметна глава, чемберът се смъкна, показа се косата й, лъскава, гарвановочерна. Стрелна ме с поглед и се усмихна; очите й имаха някаква дива нежност. И бързо-бързо свърза отново чембера на главата си, сякаш се засрами, че бе оставила да се види тази дълбока женска тайна — косата й.

Понечих да поздравя, да кажа „За много години!“, но гърлото ми се беше схванало, както в деня, в който се бе срутила галерията и животът ми беше в опасност. Тръстиките край оградата на градината й се полюшнаха, лъчите на зимното слънце паднаха върху златистите лимони и портокали сред тъмния листак и цялата градина засия като рай.

Вдовицата се спря, протегна ръка, блъсна силно вратата на градината, отвори я. Тъкмо в този миг минавах край нея; вдовицата се

извърна, изгледа ме още веднаж, веждите й заиграха.

Тя остави вратата отворена и аз я видях как се изгуби, полюлявайки бедрата си, зад портокаловите дървета.

Да прекрача прага, да залостя вратата, да изтичам след нея, да я прихвана през кръста и без да продумаме дума, да се тръшнем върху застланото легло — това ще рече мъж! Това щеше да стори дядо ми, може би и внукът ми, но аз стоя нерешително и размишлявам…

— През някой друг живот — промърморих аз, като се усмихнах горчиво — ще се държа по-добре; а сега — да си вървим!

Потънах в зелената долчинка и ми стана тежко на сърцето, сякаш бях извършил някакъв смъртен грях. Обикалях, обикалях, студено беше, треперех. Пропъждах кръшността, усмивката, очите, гърдите на вдовицата, но те непрекъснато се връщаха и аз тичах, сякаш ме гонеха.

Дърветата не се бяха още раззеленили, но пъпките им набъбваха вече и се пукаха; във всяка пъпка човек чувствуваше сбити, струпани, готови да изскочат на светлина филизи, цветове и бъдещи плодове. Под твърдите обвивки, безшумно, скрито, денонощно, се подготвяше, посред зима, великото чудо на пролетта.

Изведнъж нададох радостен вик; пред мен, в малка падинка, един смел авангарден бадем беше цъфнал; той беше изпреварил всички останали дървета и възвестяваше пролетта.

Почувствувах облекчение. Това исках. Вдишвах дълбоко леката парлива миризма, отклоних се от пътя и седнах присвит под цъфналите клони.

Седях така дълго време, без да мисля за нищо, без никаква грижа, щастлив. Сякаш седях във вечността, под някое дърво в рая. Внезапно един груб и силен глас ме изхвърли от рая:

— Къде си се заврял в тая дупка тук, началство! Утрепах се да те диря; наближава обед, да вървим!

— Къде?

— Къде ли?! И питаш още? При госпожа Прасенцева. Не си ли огладнял? Прасенцето е извадено вече от пещта и само от миризмата му просто лиги ще ти потекат. Да вървим, ти казвам!

Изправих се; погалих твърдото тайнствено стъбло на бадема, което бе успяло да извърши това потънало в цвят чудо. Зорбас вървеше напред, пъргав, изпълнен с настроение и апетит; основните нужди на човека — храна, питие, жена, танц — оставаха все още непокътнати в

юнашкото му тяло. Той носеше в ръка нещо увито в розова хартия и вързано със златна лентичка.

— Новогодишен подарък ли? — запитах аз.

Зорбас се засмя, като се мъчеше да прикрие вълнението си.

— Е, да не се оплаче и тя горката! — отвърна той, без да се извърне. — Нека си припомни миналото величие… Жена е, нали казахме! Все си хленчи…

— Снимка ли е? Или твоя снимка, безбожнико?

— Ще видиш… Ще видиш, не бързай. Сам го направих. Да побързаме.

Обедно слънце, костите на човека радостно потръпваха. Морето също се припичаше блажено на слънце. В далечината малко пусто островче, окичено околовръст с лека мъгла, сякаш се беше понадигнало и плуваше по морето.

Пристигнахме вече в селото; Зорбас дойде до мен, сниши глас.

— Знаеш ли какво, началство? — рече ми той. — Въпросната личност беше в църквата. Стоях отпред, до самия псалт, и по едно време гледам, иконостасът засия; заблестяха Христос, света Богородица, дванадесетте апостоли… „Бре, какво е това? — рекох си аз и се прекръстих. — Слънце ли е?“ Обърнах се — беше вдовицата.

— Остави тия приказки, Зорбас! Стига! — казах аз и ускорих крачките си.

Но Зорбас се затича подире ми:

— Видях я отблизо, началство! Има една бенка на бузата — акъла да ти вземе! Чудно нещо са пък тия бенки по женските бузи!

И той отново облещи изумено очи.

— Виждал ли си това, началство? Изпънала се оная ми ти гладка кожа и изведнъж — едно черно петно. И на, че тъкмо то ти взема акъла! Разбираш ли нещо, началство? Какво казват китапите ти?

— Да вървят по дяволите!

Зорбас се засмя доволно.

— А така де! — рече той. — Започваш да разбираш!

Минахме бързо край кафенето, без да се спрем. Нашата „благородна дама“ беше изпекла едно прасенце и ни чакаше на прага.

Беше пак вързала на шията си кенарено жълтата панделка и така, както се беше гъсто наплескала с пудра и намазала устните си с дебел слой тъмночервено червило, изплашваше човека. Затресоха се

месищата й, щом ни зърна, зарадваха се, заиграха кокетливо избелелите й очички и се приковаха върху засуканите мустаци на Зорбас. А той, щом външната врата се затвори зад нас, прихвана през кръста мадам Ортанс.

— За много години, Бубулино моя! — рече й той. — Виж какво ти нося!

И я целуна по набръчканата пълна шия.

Потръпна от гъдел старата сирена, но не се поддаде; беше впила поглед в подаръка — грабна го, развърза златната лентичка, погледна и нададе вик.

Наведох се да видя и аз: върху дебел картон този безбожник Зорбас беше нарисувал с четири различни цвята — жълт, кафяв, сив и черен — четири големи, окичени с пъстроцветни знамена броненосци. Морето беше розово, а пред броненосците, изтегната върху вълните, снежнобяла, съвсем гола, с разпуснати коси, навирени гърди и усукана рибя опашка, плуваше, с жълта панделка на шията, една сирена — мадам Ортанс. Тя държеше четири връвчици и теглеше с тях броненосците с английското, руското, френското и италианското знаме. А във всеки ъгъл на рисунката висеше по една брада — руса, кестенява, сива и гарвановочерна.

Още в същия миг старата сирена разбра всичко.

— Аз! — каза тя, като посочи с гордост сирената.

Въздъхна.

— Ах, ах, и аз бях някога Велика сила…

Тя откачи едно кръгло огледалце, което висеше над леглото й, до клетката на папагала, и окачи произведението на Зорбас. Изпод дебелия слой мазила лицето й навярно беше станало съвсем бяло.

Зорбас междувременно се беше вмъкнал в кухнята, гладен беше; донесе тавата с прасенцето, постави отпреде си шише вино, наля трите чаши.

— Заповядайте! — извика той, като плесна с ръце. — Да започнем от най-главното — корема; а след това, Бубулино моя, ще отидем и по-надолу!

Но атмосферата се беше помрачила от въздишките на старата сирена. Имаше си и тя при всяка нова година своето малко пришествие, претегляше и тя живота си и навярно виждаше, че е минал напразно. В тази полуоплешивяла женска глава градовете,

мъжете, копринените рокли, бутилките шампанско, напарфюмираните бради навярно възкръсват през празниците из гробовете вътре в нея и викат.

— Не искам яде… — промълви тя глезено. — Не искам… Не искам…

Клекна пред мангала, разбута разжарените въглени, провисналите й бузи пламнаха от отражението на жарта. Една кърдица се плъзна по челото й и докосна огъня — стаята се изпълни с потърсващата миризма на изгорял косъм.

— Няма да ям… няма да ям… — промълви отново тя, като видя, че не й обръщаме внимание.

Зорбас стисна ядосано юмрук, поколеба се за миг. Можеше да я остави да си мърмори колкото си ще, а ние да го ударим на ядене и пиене; можеше и да коленичи пред нея, да я сграбчи в прегръдките си и с една блага дума да я накара да омекне като памук. Наблюдавах го и гледах по менящото се изражение на изпеченото му лице как преминават една след друга различните вълни.

Изведнъж лицето на Зорбас се скова — беше взел решение. Коленичи, обгърна коленете на сирената.

— Ако ти не ядеш, Бубулино моя — каза той с покъртителен глас, — светът ще пропадне. Смили се над света, господарко моя, и изяж това краче на прасенцето!

И пъхна в устата й крехкото, потънало в мазнина краче.

Взе я в прегръдките си, вдигна я, нагласи я на стола й между двама ни.

— Яж — рече той, — яж, та свети Василий да влезе в селото ни! Иначе, да го знаеш, няма да влезе. Ще се върне обратно в родното си място, в Кесария[1], ще си вземе назад хартията и калема, василовденските пити, даровете, играчките на децата, това прасенце и ще си отиде. И тъй, Бубулинчето ми, отвори си устицата, яж!

Той се пресегна и я погъделичка с два пръста под мишницата. И старата сирена се закиска, избърса зачервените си очички и захвана да дъвче сладко-сладко препеченото краче…

В този миг две влюбени котки на покрива, току над главите ни, замяукаха. Мяукаха с омраза, като бесни, гърлените им писъци ту се снишаваха, ту се извисяваха, изпълнени със закана, и изведнаж чухме как се счепкаха, затъркаляха се по покрива и започнаха да се дерат.

— Мяу-мяу!… — извика Зорбас и намигна на старата сирена.

А тя се усмихна и стисна скришом ръката му под масата. Свитото й гърло се отпусна и сияеща, тя почна вече да яде.

Слънцето слезе ниско, влезе през прозорчето, приседна при краката на Бубулина. Бутилката беше празна, Зорбас се беше доближил с щръкнали като на див котарак мустаци до „женския род“. А мадам Ортанс, присвита, свряла глава между раменете, усещаше върху себе си, потръпвайки, горещия, миришещ на вино дъх.

— Каква загадка е пък сега и това, а, началство? — обърна се към мен Зорбас. — Всичко ми върви наопаки. Когато съм бил бебе, разправяли са ми, приличал съм на старец; тежък неразговорлив, с дебел старешки глас; приличал съм, казват, на дядо си! И колкото повече години трупах на гърба си, толкова повече олеквах. На двайсет години започнах да върша лудории, ала не много — обичайните. Когато станах на четиридесет, започнах да чувствувам младостта си и тогава вече го ударих на големи лудории. А сега, като стъпих в шейсетте — на шейсет и пет години съм, началство, но между нас да си остане! — та сега, значи, като стъпих в шейсетте, на, кълна ти се, как да си го обясниш, началство! — светът не ме побира!

Вдигна чашата, обърна се разчувствуван към дамата си.

— За твое здраве, благородна дамо! — каза той с тържествен тон. — Да даде господ през тази година да ти покарат отново зъби и да ти поникнат вежди гайтанлии и кожата ти отново да стане като мрамор, та да махнеш вече от шията си тези проклети панделки! И да се вдигне пак Крит на въстание и да дойдат пак, Бубулино моя, четирите Велики сили с флотите си и всяка флота да си има своя „навракос“, и всеки „навракос“ — брадата си, кълрава и напарфюмирана. И да изскочиш отново ти, сирено моя, из вълните и да захванеш — аман, пропаднахме! — песните! И всички флоти да се разбият върху тези тук две заоблени скали!

И като изрече това, той посегна с ръчището си към повехналите, отпуснати гърди на мадам Ортанс.

Разпалил се беше отново Зорбас, гласът му стана дрезгав от страст. Някога бях видял на кино как един турски паша гуляе из парижките кабарета; беше сложил на коленете си една руса мидинетка[2]; пашата пламваше, разпалваше се и се виждаше как полека-лека пискюлът на феса му се надигаше, заставаше първо в

хоризонтално положение, сетне подскачаше изведнъж и заставаше съвсем изправен във въздуха.

— Защо се смееш, началство? — попита ме Зорбас.

Но мислите на мадам Ортанс се въртяха все още около думите на Зорбас.

— Ах! — въздъхна тя. — Стават ли такива работи, Зорбас? Отидоха младините!

Зорбас се приближи още повече до нея, столовете им се опряха.

— Слушай какво ще ти кажа, Бубулино моя — рече той, като се мъчеше да разкопчае и третото, най-важното копче на блузата й, — слушай да ти кажа какъв голям подарък ще ти направя: появил се е един нов доктор, който върши чудеса. Дава ти едно лекарство, капки ли са, прахчета ли, ще те излъжа, и отново ставаш на двайсет години, най-много на двайсет и пет. Ще видиш, Булулино моя, ще ти ги поръчам от Европа…

Старата ни сирена подскочи; изпод редките й коси проблесна, лъскава, червеникава, кожата й.

— Наистина ли? — извика тя. — Наистина ли?

И метна пълните си отпуснати ръце около врата на Зорбас.

— Ако са, Зорбасченцето ми — загугука тя, като се галеше о него, — ако са капки, да ми поръчаш една дамаджана, ако пък са прахчета…

— Един чувал! — рече Зорбас и разкопча и третото копче.

Котките, които бяха утихнали за миг, започнаха отново да мяукат — единият глас ридаеше и умоляваше, ала другият отказваше и се заканваше…

Дамата ни се прозя, очите й се забулиха.

— Чуваш ли котките? Не ги е срам… — измърмори тя и седна на коленете на Зорбас.

Склони глава на рамото му и въздъхна; беше пила малко повечко вино и очите й се замъглиха.

— Какво си се замислила, Бубулино моя, та очите ти се замъглиха? — каза Зорбас и сграбчи гърдите й с цяла шепа.

— За Александрия… — прошепна много странствувалата сирена, като изхлипа, — за Александрия… за Бейрут… за Цариград… Турча… арапи, шербети, златни пантофки, фесове…

Отново въздъхна.

— Когато Али бей оставаше с мен през нощта — какви мустаци само имаше, какви вежди, какви ръце! — плащаше и до сутринта в двора ми свиреха зурли и биеха тъпани. А съседките се пукаха от завист и казваха: „Али бей е пак при мадамата…“

А сетне, в Цариград, Сюлейман паша не ме пускаше да изляза в петък на разходка, да не би да ме види султанът, когато отива в джамията, та да се смае от хубостта ми и да ме вземе в харема си… И когато на сутринта си тръгваше от къщата ми, туряше трима арапи на вратата ми, мъжко да не се приближи… Ах, ах, Сюлеймане мой!…

Тя извади кърпичката си, захапа я и засъска като водна костенурка.

Зорбас я стовари на съседния стол и се изправи ядосан; закрачи напред-назад, като също съскаше, стаята му стана изведнаж тясна, грабна тоягата си, изхвръкна на двора, опря стълбата на стената и видях как се заизкачва по нея, вземайки по две стъпала наведнаж.

— Кого отиваш да биеш, Зорбас? — извиках аз. — Сюлейман паша ли?

— Проклети да са тия котки! Не ме оставят на мира!

И с един скок се намери на покрива.

Мадам Ортанс, пияна, рошава, беше затворила сега своите толкова много целувани очи, сънят я беше понесъл и я отвеждаше в големите градове на Изтока — в оградените, затворени градини, в тъмните хареми, при севдалиите паши. Сетне я понесе из моретата и тя сънуваше, че лови риба и че беше пуснала, уж, четири въдици и беше уловила, уж, четири големи броненосци…

Спокойна, окъпана, освежена от морето, старата сирена се усмихваше в съня си.

Зорбас влезе в стаята, като поклащаше тоягата си.

— Спи ли? — рече той, като погледна мадам Ортанс. — Спи ли, мръсницата?

— Да — отвърнах аз, — отнесе я Воронов, който подмладява старците, Зорбас паша — сънят. Сега тя е на двайсет години и се разхожда из Александрия, из Бейрут…

— Да пукне дано, пачаврата с пачавра! — измърмори Зорбас и се изплю на земята. — Погледни само как се усмихва! Хайде да си вървим, началство!

Сложи си кепето, отвори вратата.

— Да се измъкнем така и да я оставим съвсем сама — обадих се аз, — не е ли срамота?

— Не е съвсем сама — изръмжа Зорбас, — със Сюлейман паша е, не я ли виждаш? Сега се намира на седмото небе, мръсната й женска, да вървим!

Излязохме навън на студения въздух; луната плуваше спокойно по ясното, радостно небе.

— Жени — каза Зорбас с отвращение. — Пфу! Ала не сте виновни вие, ние сме виновни, ние, серсемите, бунаците, Сюлеймановците и Зорбасовците!

И след малко додаде:

— Но и ние не сме виновни, само един е виновен, само един-единствен — Великият Серсемин и Бунак, Великият Сюлейман и Зорбас… Знаеш кой!

— Ако съществува — казах аз. — Ами ако не съществува?

— Тогава, зарежи я!

Известно време вървяхме бързо, без да говорим. Зорбас беше потънал, изглежда, в ядовити размисли, защото току удряше камъните с тоягата си и плюеше.

Неочаквано той се извърна към мен:

— Бог да го прости дядо ми, разбираше той от жени, защото и той много ги обичаше, покойният, та душицата му бяха изгорили. „Жив да си, Алексис — казваше ми той, — варда от жени! Когато господ извадил — проклет да бъде този час! — реброто от Адам, за да създаде жената, дяволът се превърнал на змия и — хап! — грабнал реброто и побягнал… Спуснал се господ, хванал го, но дяволът му се изплъзнал и в ръцете на господа останали само рогата му. «Добрата стопанка — рекъл господ — и с лъжица преде. И аз с рогата на дявола ще направя жената.» Направил я и ни взеха дяволите, Алексис. Където и да пипнеш жената, все е дяволски рога, варда, момчето ми! Ами че тя открадна и ябълките от рая, напъха ги в пазвата си и сега се фръцка нагоре-надолу, разкарва се и се надува, да се не види макар! Хапнеш ли от тези ябълки — загубен си! Не хапнеш ли — пак си загубен! Какъв съвет да ти дам бре, момчето ми? Прави каквото щеш!“ Това ми

разправяше покойният ми дядо, ама къде ти да ми дойде на мен акълът! Поех и аз по неговия път, отидох по дяволите!

Преминавахме бързо през селото; неспокойна, пораждаща тревога луна, сякаш си се напил и когато излизаш навън да се поразтъпчеш, струва ти се, че светът се е променил. Пътищата са се превърнали в реки от мляко, ямите преливат от вар, планините са заснежени. Ръцете ти, лицето, гърлото фосфоресцират като корема на светулката. И като някакъв кръгъл, екзотичен медал, луната виси на гърдите ти…

Вървяхме бързо, като коне, и както си бяхме пийнали, чувствувахме тялото си съвсем леко, сякаш летяхме. В заспалото село зад нас кучетата се бяха качили на покривите и лаеха жално, приковали очи върху луната; и ти идеше, ей тъй, без причина, да изпънеш и ти шия и да завиеш жално…

Минавахме сега край градината на вдовицата. Зорбас се спря; виното, яденето, луната бяха замаяли главата му. Изпъна шия и подхвана с магарешкия си глас една неприлична песенчица, която, струва ми се, така както се беше разпалил, беше съчинил сам в същия този момент:

Ех, че обичам телцето ти от кръстчето надолу,
то змиорката поема жива и изведнъж мори я!

— Друг дяволски рог е и това! — рече той. — Да вървим, началство!

Наближаваше вече да съмне, когато стигнахме в бараката. Аз се тръшнах капнал на леглото; Зорбас се изми, запали спиртничето, направи кафе. Седна долу по турски, пред вратата, запали цигара и запуши спокойно, с изправено, неподвижно тяло, загледан в морето. Лицето му беше сериозно и съсредоточено, напомняше ми една японска рисунка, която много харесвах: аскетът седи кръстато, загърнат в портокалово расо, лицето му сияе, фино издълбано от твърдо дърво, потъмняло от дъждовете, и гледа с изправена шия, усмихнат, без страх, черната нощ пред себе си…

Гледах под лунната светлина Зорбас и му се възхищавах с какво мъжество и простота се нагаждаше към света, как тяло и душа се бяха

слели в едно, и всичко, жени, хляб, ум, сън, се съединяваше с плътта му хармонично, непосредствено, радостно, и ставаха Зорбас. Никога досега не бях виждал едно толкова приятелско разбирателство между човек и вселена.

Луната вече наближаваше да залезе, съвсем кръгла, бледозелена; неизразимо очарование заля морето.

Зорбас хвърли цигарата си, пресегна се, порови в една кошница, измъкна от нея връвчици, макарички, клечки, запали светилника и се зае да прави опити за въжената линия.

Надвесен над примитивната си играчка, той изглеждаше зает с трудни сметки, защото току се почесваше по главата и ругаеше.

И изведнъж, неочаквано, всичко това му дотегна, той ритна въжената линия и я събори.

---

[1] Град в Централен Анадол. На турски Кайсери. — Б. пр. ↑

[2] Прякор, даван някога на работничките от модните салони в шивашките ателиета. — Б. пр. ↑

XII

Унесох се в сън; когато се събудих, Зорбас беше излязъл. Беше студено, нямах никакво желание да стана, присегнах се към една малка лавица над мен, взех една от любимите си книги, която бях донесъл със себе си — поемите на Маларме. Зачетох бавно, разпиляно, затворих книгата, отново я разтворих, захвърлих я. Всички тези неща ми се сториха, за първи път днес, без кръв, лишени от лъх и вкус на човек; сини, избелели, празни думи на вятъра. Дестилирана, съвсем чиста вода, без микроби, но и без хранителни вещества, без живот.

Както в изветрелите религии боговете се превръщат в поетически мотиви, бродерии, които кичат човешката самота и стените, също такава беше и тази поезия. Неясният копнеж на сърцето, изпълнен със земя и семена, се беше превърнал в безплодна интелектуална игра, в някаква въздушна архитектура.

Разтворих пак книгата, зачетох отново. Защо ме бяха пленявали толкова години тези поеми? Чиста поезия! Животът, превърнат в прозирна игра, съвсем лека, неотежнен нито с капка кръв. Селяшки, груб, нечист е човешкият елемент — любовта, плътта, викът, — нека тогава се превърне в отвлечена идея, и във високата пещ на разума, от алхимия в алхимия, нека загуби своята материалност и се разсее.

Как тъй всички тези неща, които ме бяха толкова очаровали някога, ми се сториха тази сутрин изкусни шарлатански акробации! Винаги, в края на всяка цивилизация, по този начин завършва, във фокуснически, много майсторски игри — чиста поезия, чиста музика, чист разум — агонията на човека. На последния човек — който е загубил всяка вяра и илюзия, който не очаква вече нищо, не се бои от нищо — всичката му пръст се е превърнала в дух и духът няма вече къде да пусне корени, за да смуче и се храни… Изпразнил се е човекът — няма вече нито семе, нито изпражнения, нито кръв. Всички неща са се превърнали в думи, всички думи — в музикални жонгльорства, и ето седи сега последният човек на края на своята самота и разлага музиката на неми математически уравнения.

Подскочих. „Буда е последният човек! — извиках аз. — Това е страшният му скрит смисъл. Буда е «чистата душа», която се е изпразнила, няма нищо в себе си, той е Нищото.“ „Изпразнете вътрешностите си, изпразнете ума си, изпразнете сърцето си!“ — вика той. Където стъпи кракът му, вода вече не извира, трева не никне, дете не се ражда.

Трябва — казах си аз — с подходящи магически слова да го обсадя, да го подмамя, да го накарам да излезе от вътрешностите ми, да метна върху него мрежата на думите, да го уловя, да се избавя!

Писането на „Буда“ преставаше вече да бъде литературна игра; това беше борба с една велика разрушителна сила вътре в мен, борба с великото Не, което разяждаше сърцето ми — и от изхода на тази борба зависеше животът ми.

Взех с радост ръкописа, бях открил сега сърцето, знаех вече къде да ударя! Буда е последният човек, ние сме още в началото, не сме яли, не сме пили, не сме любили достатъчно, не сме живели още; твърде преждевременно беше дошъл при нас този деликатен изветрял старец — да се пръждоса оттук!

Това виках аз вътре в себе си, и започнах да пиша. Това вече не беше писане, беше война, безмилостна гонитба, обсада и заклинание, за да измъкна звера от леговището му. Магическо свещенодействие е наистина изкуството, тъмни човекоубийствени сили се таят дълбоко в нас, долни подтици — да убием, да разрушим, да мразим, да обезчестим; и идва след това изкуството с нежната си флейта и ни избавя.

Пишех, борех се цял ден. Вечерта бях вече капнал; но — бях сигурен в това — бях напреднал, бях превзел днес няколко височини. Нетърпеливо очаквах да се върне Зорбас, да се наям, да легна да спя, да набера нови сили и да продължа още в зори борбата.

На здрачаване Зорбас пристигна; лицето му сияеше: „Открил е и той, открил е!“ — казах си аз и зачаках.

Завчера ми беше дошло до гуша от всичко и му бях заявил ядосано:

— Парите свършват, Зорбас! Каквото трябва да се направи, да се направи час по-скоро! Да се заемем с въжената линия; ако не успеем с въглищата, да се заловим с дървата. Иначе сме загубени.

Зорбас се почеса по главата.

— Свършват ли парите, началство? Лоша работа тогава!

— Отидоха, изядохме ги, Зорбас! Дръж сметка! Как вървят опитите с въжената линия? Нищо ли няма още?

Зорбас наведе глава, не отвърна. Беше се засрамил; и навярно тогава се беше зарекъл да победи, и ето, тази вечер лицето му сияеше.

— Открих, началство! — извика той отдалеч. — Открих точния наклон! А насам, а натам, изплъзваше ми се, мръсникът му с мръсник, но го хванах!

— Карай тогава бързо напред! Огън бий, Зорбас! Какво ти трябва?

— Утре рано-рано трябва да замина за Кастро да закупя необходимите материали — дебело стоманено въже, макари, подложки, гвоздеи, скоби… Ще отида и ще се върна завчас…

Той запали чевръсто огъня, сготви, хапнахме и пийнахме с повишен апетит; и двамата бяхме добре поработили днес.

На сутринта изпроводих Зорбас до селото. Разговаряхме разумно, практично за работите около мината; по едно надолнище Зорбас се препъна в един камък и камъкът започна да се търкаля надолу. Спря се изумен, сякаш виждаше за първи път през живота си такова поразително зрелище; извърна се, погледна ме и в очите му долових лек ужас.

— Забелязал ли си това нещо, началство? — каза той най-сетне. — Камъните оживяват по надолнищата!

Не му отвърнах, но радостта ми беше голяма. По същия начин великите духовидци, великите поети виждат всички неща сякаш за първи път. Всяка сутрин виждат един нов свят пред себе си; не, не виждат нов свят, а го създават.

Светът беше за Зорбас, както и за първите хора, някаква плътна гледка, звездите го докосваха, морето се разбиваше в слепоочията му; той възприемаше и изживяваше без обезобразяващата намеса на разума земята, водата, животните, бога.

Мадам Ортанс беше предизвестена и ни чакаше на прага си. Нашарена, наплескана с пудра, неспокойна. Беше се накичила като кафе-шантан в събота вечер; мулето беше готово пред вратата. Зорбас се метна на него, грабна поводите. Старата ни сирена се приближи плахо и постави пълничката си ръчичка върху гърдите на мулето, сякаш искаше да попречи на любимия си да замине.

— Зорбас… — изгугука тя и се повдигна на пръсти. — Зорбас…

Зорбас извърна лице на другата страна; не обичаше той така, насред улицата, любовните глезотии. Горката мадама видя погледа на Зорбас, изплаши се: но ръката й беше все тъй опряна, изпълнена с молба, върху гърдите на мулето.

— Какво искаш? — рече Зорбас раздразнено.

— Зорбас — измърмори тя умолително, — умната… Да не ме забравиш, Зорбас… Умната…

Зорбас разтърси поводите, без да отвърне; мулето тръгна.

— На добър час, Зорбас! — извиках. — Три дни, чуваш ли? Не повече!

Извърна се, размаха ръчището си; старата сирена плачеше и сълзите й издълбаваха вадички сред пудрата.

— Имаш думата ми, началство! До скоро виждане!

И се изгуби сред маслиновите дървета. Плачеше мадам Ортанс, плачеше и гледаше как от време на време просветваше и угасваше сред сребристите листа веселата червена черга, която горката тя беше сложила върху мулето, та любимият й да седи удобно. Скоро изчезна и чергата; огледа се наоколо мадам Ортанс — светът се беше опразнил.

Не се върнах в заливчето; тръгнах нагоре към планината. Преди да поема по стръмната пътека, чух звук на тръба. Селският пощенски раздавач възвестяваше пристигането си в селото.

— Началство! — извика ми той, като размахваше ръка.

Приближи се и ми предаде пакет с вестници, списания и две писма. Едното пъхнах веднага в джоба си, за да го прочета вечерта, след края на деня, когато умът се поуспокои; знаех кой ми пишеше и исках да отложа, за да продължи по-дълго радостта ми.

Другото писмо познах по нервния, отривист почерк и по екзотичните пощенски марки върху плика; то беше от един мой някогашен съученик, Караянис, който живееше в Африка, на една планина близо до Танганайка.

Чудак, рязък, мургав, с бели остри зъби; един кучешки зъб му се подаваше навън, като на глиган. Никога не говореше — викаше; не спореше — караше се. Беше напуснал родината си, Крит, където още съвсем млад беше облякъл расото и преподаваше богословие. Опекъл си беше работата с една негова ученичка, бяха ги заловили един ден да се целуват сред нивята, освиркаха ги. Още същия ден преподавателят

захвърли расото и се качи на парахода. Отиде в Африка, при един свой роднина, залови се здравата за работа, отвори фабрика за въжа, натрупа пари. От време на време ми пишеше и ме канеше да отида да му гостувам шест месеца. Когато отварях всяко негово писмо, още преди да го прочета, чувствувах как някакъв буен вятър изскачаше от винаги многобройните, прикрепени с връвчица страници и изправяше и разрошваше косите ми. И все решавах да отида да го видя в Африка, и все не отивах.

Отбих се от пътеката, седнах на един камък, зачетох:

„Кога най-сетне, гръцка стридо, ще се решиш да дойдеш? Превърна се, струва ми се, и твоя милост в грък и се въртиш из кафенетата. И да не мислиш — не са само кафенетата; едни от причините са и книгите ти, и навиците ти, и прословутите ти идеологии! Днес е неделя, нямам работа, в къщи съм, в имението си, и мисля, за теб. Слънцето жари като пещ. Нито капка дъжд. Дъждовете тук са същински потоп — април, май, юни.

Съвсем сам съм — много обичам така. Има доста гърци тук, но не искам да ги виждам. Отвращават ме. И тук дори, сънародници мои, проклети да сте, домъкнахте крастата си, мръсната си партизанщина; тези неща съсипват гърка. Съсипват го също така картите, невежеството и плътта.

Мразя европейците и затова обикалям тук из планините на Васамба. Мразя европейците, но най-много от всички мразя гърците и всичко гръцко. Кракът ми няма да стъпи никога вече във вашата Гърция. Тук ще пукна, поръчах дори да ми направят гроба пред къщата ми, в пустата планина. Поставих си и надгробен камък и сам издълбах върху него с дебели главни букви:

ТУК ПОЧИВА ЕДИН ГРЪК,
КОЙТО СЕ ОТВРАЩАВА ОТ ГЪРЦИТЕ

Умирам от смях, плюя, проклинам, плача, когато се замисля за Гърция. За да не гледам гърка и всичко гръцко, избягах завинаги от родината си; дойдох тук, отнесох тук

съдбата си — не съдбата ми ме е отнесла, човек върши каквото си ще! — отнесох тук съдбата си и заработих като вол и продължавам да работя. Цели реки пот съм излял и продължавам да лея. Боря се със земята, с въздуха, с дъжда, с работниците — черни и червени.

Нямам никаква радост; не, само една: да работя. Телесно и умствено, но най-вече телесно. Обичам да се уморявам, да се изпотявам, да чувам как костите ми пукат. Мразя парите, захвърлям ги, пилея ги, където и както ми скимне; не съм роб на парите; парите са мои роби. Аз съм — и се гордея с това — роб на работата. Сека дърва, имам договор с англичаните; изработвам въжа, сега садя и памук. Имам много работници, черни и червени и черно-червени. Негодяи. Суеверни. Мръсни, лъжци, развратници. Снощи се счепкаха две племена от моите черни: ваяите и вангоните, за една жена. За една курва. Честолюбие, видиш ли. Също както при вас, о, гърци! Ругатни, бой с цепеници, изпотрошиха си главите. Изтичаха през нощта жените при мен, събудиха ме и запищяха да ги съдя. Ядосах се, пратих ги по дяволите, а после при английската полиция. Но те останаха цяла нощ пред вратата ми и пищяха. Призори излязох и ги съдих.

Утре, понеделник, рано-рано ще поема нагоре по планините на Васамба, при гъстите гори, при студената вода, при вечната зеленина… Е, кога най-сетне ще се откъснеш и ти, гърко, от Вавилон, «майката на развратниците и мерзавците на земята» — Европа? Кога ще дойдеш да се изкачим заедно на тези чисти, девствени планини?

Имам дете от една негърка. Женско е. Изгоних майка му. Слагаше ми открито рога, посред бял ден, под всяко срещнато дърво; дотегна ми най-сетне и я изгоних. Но детето задържах, на две години е. Ходи, започва да говори, уча го гръцки, и първите думи, на които го научих, са: «Плюя на вас, гърчоля! Плюя на вас, гърчоля!»

Прилича ми, мръсничето му недно! Само носът му е широк, сплескан, като на майка му. Обичам го, но както

обичаме котката и кучето си. Като животинче. Ела да направиш и ти от някоя васамбанка едно момче, та да ги оженим!“

XIII

Изминаха три дни, четири, пет, Зорбас не се появи.

На шестия ден получих едно дълго писмо от Кастро, цяло послание. Беше написано на благоуханна розова хартия и в един ъгъл беше нарисувано едно пронизано от стрела сърце.

Запазил съм го грижливо и го преписвам с пръснатите тук-таме купешки изрази; пооправих само прелестните му правописни грешки. Зорбас държеше перото като тесла, удряше здравата с него и затова на много места хартията беше или разкъсана, или изпръскана с мастило.

„Мило началство, господин капиталисте!

Най-първо искам да попитам дали здравето ви е благоприятно и, второ, да ви кажа, че и ние сме в добро здраве, слава богу.

Аз отдавна съм забелязал, че не съм дошъл на този свят като кон или вол; само животните живеят, за да ядат. За да избягна горното обвинение, създавам си денем и нощем работа, рискувам хляба си за една идея, преобръщам пословиците и казвам: «По-добре яйцето днес, отколкото кокошката утре».

Мнозина са патриоти, щом не губят нищо от това; аз не съм патриот, дори и да губя от това; мнозина вярват в рая и са си приготвили магарето; аз нямам магаре, свободен съм и не се боя от ада, където магарето ми ще пукне; нито се надявам и на рая, където ще се наяде с люцерна. Нямам образование, не умея да приказвам, но твоя милост, началство, ти ме разбираш.

Мнозина са се изплашили от суетата на този свят; аз я победих. Мнозина мислят; аз нямам нужда да мисля. Не се радвам за доброто, нито съжалявам за злото; ако науча,

че гърците са превзели Цариград, на мен ще ми бъде все едно, както и ако турците превземат Атина.

Ако от това, което пиша, счетеш, че възрастта ми е вече старческа, пиши ми и ми го кажи. Обикалям из магазините на Кастро, за да купя стоманено въже за нашата линия, и се смея. «Защо се смееш, кумец?» — питат ме хората. Но как да им обясня? Смея се, защото, неочаквано, тъкмо когато посягам с ръка, за да видя дали въжето е добро, сещам се какво нещо е човекът и защо е дошъл на този свят, и за какво служи… Аз мисля — за нищо. Все това е — и да имам, и да нямам жена, и да съм честен, и да не съм честен, и да съм бей, и да съм хамалин; само ако съм жив или ако съм умрял, е по-друго. Ако ме вземе дяволът или господ (какво да ти кажа, началство, струва ми се, че е все същото!), ще пукна, ще се превърна във вонящ труп, ще усмърдя света и светът ще се види принуден да ме закопае, за да не се задуши.

И като стана дума сега, ще те попитам, началство, за едно нещо, от което ме е страх — от нищо друго не ме е страх! — и което не ми дава покой ни денем, ни нощем: страх ме е, началство, от старостта, проклета да е! Смъртта не е нищо, едно пъфффф! — и свещта угасва. Ала старостта е голям срам.

Считам за много голям срам да призная, че съм стар, и правя всичко възможно никой да не разбере, че съм остарял; скачам, играя хоро, заболяват ме бъбреците, но пак играя; пия, главата ми почва да се върти, всичко ми се върти, ала аз се държа, уж ми няма нищо! Изпотявам се, хвърлям се в морето, настивам, иде ми да се изкашля — гух, гух! — та да ми олекне, но ме е срам, началство, преглъщам кашлицата, насила — и затова чул ли си ме някога да се изкашля? Никога! И не, да речем, само когато има хора наоколо, ами дори и когато съм сам. Срам ме е от Зорбас, началство, какво да ти кажа! Срам ме е от него!

Веднъж се запознах в Света гора — и там съм ходил, ама по-добре краката да си бях счупил! — с един калугер, отец Лаврентий от Хиос. Този пръч вярваше, че в него се е

вселил някакъв дявол и дори му беше дал и име; наричаше го Ходжа. «Ходжата иска да яде месо на велики петък» — ръмжеше горкият Лаврентий и удряше главата си о прага на църквата. «Ходжата иска да спи с жена. Ходжата иска да утрепе игумена. Ходжата, Ходжата, не аз!» И току удряше чело о камъка.

И аз също, началство, имам вътре в себе си един дявол и съм го нарекъл Зорбас. Вътрешният Зорбас не ще да остарее, не, не ще, не, не е остарял, хала е той, има гарвановочерна коса, трийсет и два (цифром 32) зъба и е затъкнал карамфил над ухото. Ала външният Зорбас е свършил курса, горкият, косите му побеляха, сбръчка се, смачка се, падат му зъбите, а ушищата му обраснаха с бели старчески магарешки косми.

Какво да правя, началство? Докога ще се борят двамата Зорбасовци? Кой ще победи накрая? Ако пукна скоро — добре, не се тревожа; но ако живея още дълго — загубен съм; загубен съм, началство, ще дойде време, когато ще стана за резил! Ще загубя свободата си, снаха ми и дъщеря ми ще ми заповядат да бавя някое хлапе, някое чудовище, детето им, да не се опари, да не падне, да не се изцапа; и ако пък се изцапа, да седна, аз — пфу! — и да го почистя!

Същото ще патиш и твоя милост, началство, и макар че си още млад, опичай си акъла! Затова слушай какво ще ти кажа, следвай пътя, по който вървя аз, друго спасение няма — ще обикаляме планините, ще копаем въглища, мед, желязо, магнезий, ще печелим много, ще ни се боят родните, ще ни лижат подметките приятелите, ще ни свалят шапка стопаните. Ако не успеем в това, по-добре смърт, началство: от вълци, от мечки, от какъвто и да е звяр, халал да му е! Затова именно е изпратил и господ зверовете на този свят — да изяждат някои хора като нас, за да не станем за резил!“

На това място Зорбас бе нарисувал с цветни моливи един човек, висок, кокалест, как тича под зелени дървета, а зад него седем червени вълка го гонят; и отдолу беше написано с дебели букви: „Зорбас и седемте смъртни гряха“.

И продължаваше:

„От писмото ми смятам, че ще разбереш колко нещастен човек съм аз; само когато съм с теб и ти говоря, имам слаба надежда да се пооблекча от ипохондрията си. Защото и твоя милост си като мен, но не съзнаваш това; имаш си и ти един дявол вътре, но не знаеш още как се казва. И понеже не знаеш как се казва, задушаваш се; кръсти го, началство, та да ти олекне.

Казвах, значи, колко съм нещастен; виждам съвсем ясно, че цялата ми интелигентност е само глупост и нищо друго; и все пак има едни особени мигове, прекарвам понякога дни, изпълнени с разсъждения на велик човек, и ако можех да осъществя всичко, което вътрешният Зорбас заповядва, светът щеше да ахне!

Тъй като нямам договор с определен срок с живота си, отпускам спирачката, когато стигна при най-опасната стръмнина. Животът на всеки човек е една железопътна линия, с нагорнища и надолнища, и всеки разумен човек пътува по нея със спирачка: ала аз, и в това се състои моето достойнство, началство, съм захвърлил отдавна спирачката си, защото не ме плашат мен карамболите; карамболи наричаме ние, работниците, дерайлирането. Да пукна, ако обръщам внимание на карамболите, които правя; ден и нощ препускам с пълна пара, правя си кефа, па макар и да се пребия и да стана на парчета. Какво губя? Нищо. Та нима, ако карам умната, няма пак да се пребия? Ще се пребия. Тогава — огън бий!

Ти ми се смееш сега, началство, но аз ти пиша безсмислиците си или, да речем, мислите си, или слабостите си — да пукна, ако разбирам каква разлика има между тия три неща! — пиша ти ги, а пък ти се смей, като

не те мързи. И аз се смея, задето ти се смееш — и по този начин край няма смехът на този свят! Всеки си е башка луд; но най-голямата лудост е, струва ми се, да не си никак луд.

И тъй, аз изучавам тук в Кастро лудостта си и ти пиша всичко най-подробно, защото искам да ми дадеш съвет. Млад си още, началство, вярно е, но си чел старчески мъдрости и си станал, с извинение, малко старец; искам, значи, съвет от теб.

И тъй, аз смятам, че всеки човек издава своя особена миризма: не я усещаме, защото миризмите се смесват, не знаем коя е твоя и коя моя. Разбираме само, че във въздуха се носи някаква воня и я наричаме «човешка». Има хора които я вдишват като ливанто; на мен ми иде да повърна. Както и да е, това е друга песен.

Исках да кажа, и за малко не изтървах пак спирачката, че тези проклетници жените имат влажен нос, като кучките, и веднага подушват кой мъж ламти за тях и кой се гнуси от тях. Затова, в който и да е град да отидех, дори и сега, па макар и да съм и стар, и грозноват, и недокаран, винаги са се намирали две-три жени, които са тръгвали подире ми. Откриват ми, видиш ли, следите, хрътките им недни, господ да ги поживи!

И тъй, пристигнах аз първия ден здрав и читав в Кастро надвечер, по здрач. Хукнах аз по дюкяните, но те бяха вече затворени, отидох в един хан, дадох му на мулето да яде, нахраних се и аз, измих се, запалих си цигарката и излязох да пообиколя. Нито познавах някого в града, нито някой ме познаваше, бях свободен. Можех да си подсвирквам по улиците, да се смея, да си говоря сам, купих си семки, люпех, плюех, разхождах се. Запалиха фенерите, мъжете пиеха узото[1] си, коконите се прибираха по къщите си, въздухът миришеше на пудра и благоуханен сапун и на шишчета — мезета. «Ех море, Зорбас — казах си аз, — още колко, бре, ще живееш и ще потръпват ноздрите ти? Малко време ти остава да душиш въздуха, нещастнико, поеми дълбоко дъх!»

Вдишвах дълбоко въздух и сновях нагоре-надолу из големия площад, знаеш го. По едно време чувам изведнаж песни, хора, дайрета, маанета. Наострям уши, затичвам се натам, откъдето идеше шумът; беше едно кафе-шантан — тъкмо за мен работа, влязох. Нагласих се аз на една масичка, най-отпред. Защо да ме е срам? Нали казахме — никой не ме познаваше, свобода!

Една кранта танцуваше на естрадата — ту повдигаше, ту спускаше фустите си, но аз не й обръщах внимание. Поръчах бутилка бира и по едно време, хоп, нагласи се до мен едно пиленце, миличко, черничко, наплескано с мазила като с мистрия.

— Може ли, деденце? — рече ми тя и се засмя.

Аз кипнах; идеше ми да я сграбча за гушата, сукалчето му недно! Но се удържах, дожаля ми за женския род, повиках келнера.

— Шампанско! — поръчах аз.

(Прощавай, началство, похарчих твои пари, но обидата беше голяма, не биваше да се посрамя, не биваше да бъдеш посрамен и твоя милост, началство, трябваше да накарам тази хлапачка да падне на колене пред нас. Трябваше. Няма да ме изоставиш ти така беззащитен, знам те аз теб, в такъв труден час. И тъй, шампанско, гарсон!)

Донесоха шампанското, поръчах и сладкиши, наредих за още шампанско. Мина един с жасмин, купих цялата кошница, изтърсих я в скута й.

Пиехме, пиехме, ама на, кълна ти се, началство, не я докоснах с пръст. Знам си аз работата; когато бях млад, първата ми работа беше да пипна; сега, като поостарях, първата ми работа е да харча. Да се покажа галантен кавалер, да пръскам парите; пощуряват жените от такива маниери, пощуряват, мискинките им недни, и гърбав да си, и стар, и разкапан, и кьосе, всичко забравят. Нищо не виждат, мръсниците им с мръсници; само едно — ръката, която пръска парите.

Харчех, значи, аз, да си жив и здрав ти и господ стократно да ти ги върне, началство, харчех, и онази

хлапачка не можеше да се откъсне вече от мен. Примъкваше се полека-лека, притискаше коленцето си към мотовилите ми, ама аз — дърво, па макар и да изгарях отвътре. Това кара жените да пощръкляват, да го знаеш, ако ти се случи такова нещо. Да чувствуват, че отвътре изгаряш, и все пак да не посягаш.

Както и да е, да не ти разправям сега надълго и нашироко — стана полунощ, мина; угасиха една по една лампите, затваряха кафе-шантана. Измъкнах пачка хилядарки, платих, дадох и един голям бакшиш на келнера.

Малката се залепи за мен.

— Как се казваш? — запита ме тя с отпаднало гласче.

— Деденце! — отвърнах аз язвително.

Безсрамната женска ме ощипа силно.

— Ела… — рече ми тя и ми намигна.

Хванах ръката й и я стиснах многозначително.

— Да вървим, мъничкото ми… — отвърнах аз с дрезгав глас.

За останалото се досещаш. Извадихме си очите. И след това потънахме в сън. Когато се събудих, беше вече пладне. Огледах се наоколо и какво да видя! Една малка стаичка, чистичка, спретната, няколко кресла, умивалник, сапуни, шишета, шишенца, огледала, огледалца… По стените бяха окачени много пъстроцветни рокли и множество снимки — моряци, офицери, капитани, жандарми, танцувачки, жени, чието облекло се състоеше само от чифт пантофки. И до мен, в леглото, топло, уханно, рошаво, женското племе.

«Е, Зорбас — измърморих и затворих очи, — жив влезе в рая; хубаво е тук, не мърдай от това място!»

Всеки човек, и друг път съм ти го казвал, началство, си има свой рай; на твоя милост раят навярно е пълен с книги и големи дамаджани с мастило; на друг пък е пълен с бъчви с вино, узо, коняк; на трети — с цели купища английски лири; на мен пък раят ми е такъв: една малка благоуханна стаичка с пъстроцветни рокли и благовонни

сапуни и едно широко двойно легло с пружини, и до мен — женският род.

Признат грях не е грях; цял ден не си подадох носа навън. Къде да отида? Какво да правя? Зарежи я; добре ми беше тук. Поръчах в най-добрата гостилница да ни донесат цяла табла с гозби, все укрепващи — чер хайвер, пържоли, риби, много плодове, кадаиф. Изкарахме си отново очите, пак заспахме; събудихме се надвечер, облякохме се, хванах я под ръка и отидохме в кафе-шантана, където работеше.

Но да не ти разправям всичко надълго и нашироко, та да ти объркам главата, началство — тази програма продължава и досега. Ала не се притеснявай, гледам си и работата. От време на време излизам да пообиколя из дюкяните, хвърлям по някой и друг поглед, ще купя теленото въже, ще взема всичко, каквото ни трябва, бъди спокоен. Ден по-рано, ден или седмица по-късно, все това е! Бързата кучка, казват, слепи ги ражда! Не бързай тогава. В твой интерес е — чакам да ми се отворят очите, да ми се поизбистри главата, та да не ни изиграят. Теленото въже трябва да е хубаво, първо качество, защото иначе сме загубени; имай, значи, търпение, имай ми доверие.

И не бери никак грижа за мутрата ми; на мен приключенията много ми понасят, за няколко дни станах двайсетгодишен момък. Чувствувам толкова сили, че ще ми покарат, струва ми се, нови зъби; боляха ме, помниш ли, бъбреците, сега съм чудо; всяка сутрин се гледам в огледалото и се чудя, че косите ми още не са станали гарвановочерни.

Но защо, ще речеш, ти ги пиша всички тия неща? Аз, трябва да знаеш, те имам като свой изповедник и не се срамувам да призная пред теб всичките си грехове. И знаеш ли защо? Струва ми се, че ти пет пари не даваш дали върша добро или зло. Държиш и ти като господа една мокра гъба в ръка и — пляс — плюс! — добро, зло, всичко изтриваш. Затова имам кураж да ти кажа всичко; слушай тогава.

Аз съм се объркал здравата, още малко и съвсем ще ми изфиряса акълът; моля те, щом получиш това писмо, грабни веднага писалката и ми отговори; докато чакам отговора ти, ще седя като на тръни. Аз мисля, че от много години вече съм отписан не само от божия тефтер, но и от тефтера на дявола; само в твоя тефтер съм записан, нямам, значи, към кого друг да се обърна, освен към твоя милост; вслушай се тогава в това, което ще ти кажа. Ето какво стана.

Вчера тук в околностите на Кастро имаше събор — дявол знай на чий светец празник беше! Лола — забравих да ти я представя, Лола я наричат — ми каза:

— Деденце (тя си ми вика все тъй «деденце», но на галено), деденце, искам да отида на събора.

— Върви — викам и, — бабичко моя, върви.

— Ама аз искам да отида заедно с теб.

— Не ми се ходи, мързи ме, върви сама.

— Е, тогава и аз няма да отида.

Облещих очи.

— Няма да отидеш ли? Защо? Не щеш ли?

— Ако дойдеш и ти, искам; ако не дойдеш, не ща.

— Ама защо? Нали си свободен човек?

— Не, не съм.

— Не щеш ли да си свободна?

— Не ща!

Какво да ти кажа, началство! Иде ми да се пръсна.

— Не щеш да си свободна ли? — извиках аз.

— Не, не ща! Не ща! Не ща!

Началство, пиша ти от стаята на Лола, на хартията на Лола, обърни внимание, моля ти се: аз мисля, че човек е този, който иска да бъде свободен, жената не ще да бъде свободна; човек ли е тогава жената?

Моля ти се отговори ми веднага.

Целувам те приятелски.

Аз, Алексис Зорбас“

Като изчетох докрай писмото на Зорбас, постоях известно време нерешително. Не знаех да се ядосам ли, да се смея ли, или да се възхищавам от този първичен човек, който, разчупвайки кората на живота — логиката, етиката, почтеността, — достига до същността му. Всички малки, толкова полезни добродетели му липсват, останала му е само една неизгодна, трудна, опасна добродетел, която го тласка неудържимо към крайния предел, към бездната.

Този неук работник, който чупи писците от буйното си нетърпение, е завладян — като първите хора, измъкнали се от маймунската си кожа, или като великите философи — от основните проблеми на живота и ги изживява като непосредствени, неотложни нужди. Подобно на детето, той вижда всичко за първи път и винаги се учудва и пита, и всичко му се струва като някакво чудо, и всяка сутрин, когато отвори очи и види дърветата, морето, камъните, някоя птичка, остава със зяпнала уста. „Какво е това чудо? — вика той. — Какво ще рече дърво, море, камък, птичка?“

Веднъж, спомням си, по пътя за селото срещнахме някакво старче, яхнало мулето си. Зорбас облещи кръглите си очи, загледа мулето. И, изглежда, в погледа му имаше такъв плам и напрежение, че селянинът извика уплашено:

— За бога, кумец, да не ми го урочасаш!

И се прекръсти.

Обърнах се към Зорбас:

— Какво му стори на стареца, та се развика?

— Аз ли? Какво да му сторя? Погледнах мулето: не ти ли направи и на теб впечатление, а, началство?

— Какво?

— Ами на — че съществуват на този свят мулета!

Друг път пък се бях изтегнал на крайбрежния пясък и четях; Зорбас дойде, седна срещу мен с кръстосани крака, постави сандура върху коленете си и започна да свири. Вдигнах очи, погледнах го. Полека-лека лицето му се променяше, някаква дива радост го завладяваше, някакъв странен устрем — той разтърси дългия си набръчкан врат и почна да пее.

Македонски песни, хайдушки напеви, диви викове, човешкото гърло се връщаше отново назад към онези прачовешки времена, когато викът е бил един висш синтез, кондензирал в себе си всичко, което

днес наричаме музика, поезия и чувство. „Ах! Вах!“ — викаше из недрата си Зорбас и цялата онази тънка кора, която наричаме цивилизация, се пропукваше и отвътре изскачаше безсмъртният звяр, косматият бог, страшната Горила.

Лигнити, загуби и печалби, Бубулини, всичко изчезваше. Викът повличаше всичко, нямахме вече нужда от нищо; застинали и двамата на този пуст бряг на Крит, ние държахме върху гърдите си цялата горчилка и сладост на живота, горчилка и сладост не съществуваха, слънцето се движеше, настъпи нощта, Голямата мечка танцуваше около неподвижната ос на небето, луната се издигаше и гледаше уплашено как две малки гадинки пееха върху пясъка и не се бояха от никого.

— Море, звяр е човекът! — каза изведнъж Зорбас, възбуден от многото песни. — Зарежи книгите, не те ли е срам! Звяр е човекът, а зверовете не четат!

Помълча малко, сетне се засмя.

— Знаеш ли — рече той — как е създал господ човека? Знаеш ли кои са първите думи, които този звяр, човекът, е казал на господа?

— Не, отде искаш да знам? Не съм бил там!

— Ала аз бях! — извика Зорбас и очите му блеснаха.

— Кажи тогава!

И захвана Зорбас, полуекзалтирано, полуподигравателно, да съчинява легендата за сътворението на човека.

— Слушай тогава, началство! Събудил се господ една сутрин кисел. „Какъв господ съм аз — рекъл, — като си нямам хора, които да ме възхваляват и да ме проклинат, та да ми минава времето! Дотегна ми вече да живея съвсем сам като бухал. Пфу!“ Плюл си на ръцете, запретнал ръкави, турил си очилата. Взел шепа пръст, плюл в нея, направил я на кал, размачкал я хубавичко, направил от нея едно човече и го поставил на слънце. След седем дни го вдигнал — то се било изпекло. Погледнал го господ, засмял се.

— Да ме вземат дяволите — рекъл, — ама този е същинска изправена свиня! Едно исках, друго излезе. Загазих, отиде!

Сграбчил го за врата, ударил му един ритник:

— Хайде, махай се! Върви да правиш и други свинчета, твоя е земята! Друм! Раз, два, марш!

Ала той, мойто момче, не бил свиня; носел мека шапка, наметнато на раменете палто, панталон с ръб и цървулки с червени пискюли. А на пояса си бил затъкнал — дяволът сигурно ще да му я е дал! — широка двуостра наточена кама, на която пишело: „Ще те затрия!“

Това бил човекът; протегнал господ ръка, за да му я целуне, но човекът засукал мустак и рекъл:

— Стори бре, старо, път да мина!

Зорбас млъкна, като видя, че се превивам от смях. Нацупи се.

— Не се смей — рече ми той, — така е станало!

— Ами че отде знаеш това?

— Така е станало, ти казвам; така щях да направя и аз, ако бях Адам. Главата си залагам, ако не е направил така и Адам. И не слушай какво ти казват книгите, мене слушай!

Протегна ръка и без да чака отговор, започна пак да свири на сандура.

Държах все още благоуханното писмо на Зорбас с изрисуваното пронизано от стрела сърце и изживявах отново всички дни, прекарани с него, дни, изпълнени с човешка субстанция. Времето, докато бях с него, беше приело друг вкус; то не беше вече една математическа последователност от събития, нито някакъв вътрешен мой неразрешим философски проблем; то беше топъл, ситно пресят пясък и го чувствувах как тече нежно, с лек гъдел, през пръстите ми.

— Да е жив и здрав Зорбас! — прошепнах аз. — Той даде плът, любима и топла плът на отвлечените понятия, които зъзнеха вътре в мен. Когато го няма, започвам отново да мръзна.

Взех лист хартия, повиках един работник и изпратих бърза телеграма: „Ела веднага“.

---

[1] Силно алкохолно питие, широко разпространено в Гърция. — Б. пр. ↑

XIV

Събота привечер, първи март. Бях се опрял на една скала край морето и пишех. Днес бях видял първата лястовица, бях радостен, заклинанието на Буда се изливаше безпрепятствено върху хартията, борбата с него беше станала по-спокойна, не бързах, бях сигурен в избавлението.

Изведнъж чух стъпки по крайбрежните камъчета, вдигнах глава. По брега се носеше като окичена фрегата, зачервена, запъхтяна, старата ни сирена. Изглеждаше неспокойна.

— Има писмо? — извика тя с тревога.

— Има! — отвърнах аз със смях и станах да я посрещна. — Много поздрави, казва, за теб мисли ден и нощ и не може ни да яде, казва, ни да спи, не може да понася раздялата с теб.

— Друго не пише?

Дожаля ми за нея; измъкнах от джоба си писмото, престорих се, че чета. Старата сирена разтваряше беззъбата си уста, премигваше с очичките си и слушаше задъхана.

Давах си вид, че чета, обърквах се, преструвах се, че не мога да разчета написаното: „Вчера, началство, отидох в една гостилница да се нахраня. Бях гладен. По едно време гледам — влиза вътре една девойка, ама много красива, същинска русалка. Божичко, колко приличаше на моята Бубулина! И веднага от очите ми рукнаха сълзи като порой, гърлото ми се сви, къде можех да преглътна! Станах, платих и си отидох. И аз, дето от дъжд на вятър си спомням за светците, така съм се побъркал от любов, началство, че изтичах в църквата на свети Мина и му запалих една голяма свещ. «Свети Мина помолих му се аз, — стори тъй, че да получа хубави новини от ангела, когото обичам. Стори тъй, че час по-скоро да ни се съединят крилата!»“

— Хи-хи-хи! — прихна мадам Ортанс и лицето й пламна.

— Защо се смееш, мадам? — запитах я аз и прекъснах четенето, за да си поема дъх и да уйдурдисам наум и други лъжи. — Защо се

смееш? На мен ми иде да се разплача.

— Ако знаеше… ако знаеше… — изгугука тя, като се кикотеше.

— Какво?

— Крила казва, безбожникът му неден, на краката. Така ги казва, когато останем сами. Да ни се съединят, казва, крилата… Хи-хи-хи!

— И слушай по-нататък, мадам… Ще ахнеш… Прелистих страницата, отново се престорих, че чета: „Днес пък, тъкмо когато минавах край една бръснарница, бръснарят лисна навън пълното си със сапунена вода легенче; навред замириса на хубаво. И аз отново си спомних за моята Бубулина и сълзи потекоха от очите ми. Началство, не мога повече да трая да съм далеч от нея.“ Ще полудея. На, станах и стихоплетец; завчера не можех да заспя, седнах тогава и съчиних за нея една песничка; моля ти се, прочети й я, за да види колко страдам:

„Ех, да те срещнех аз на някоя пътека тясна,
но толкова широка, че мъката ни да побира!
На парчета да ме сторят, кайма да ме направят,
пак кокалите ми с тебе ще търсят да легнат!“

Мадам Ортанс, с притворени, унесени очи, слушаше, слушаше развълнувана. Махна панделката от шията си, задушаваше я, и отпусна свободно бръчките си. Мълчеше, усмихваше се. Чувствуваше се, че мислите й летяха, радостни, щастливи, далече-далече, към незнайни брегове.

Март, свежа трева, червени, жълти, сини цветя, бистри води и сред тях се съешаваха, пеейки, ята бели и черни лебеди; бели — женските, черни — мъжките, с пурпурни полуразтворени човки. Блестящи зелени змиорки излизаха от водата и се съединяваха с големи небесносини змии. Мадам Ортанс беше станала отново четиринайсетгодишна, танцуваше върху ориенталски килими в Александрия, Бейрут, Смирна, Цариград, а после и върху лъскав корабен паркет в Крит… Обърквaше се, не можеше да си спомни добре. Всичко й се струваше еднакво, гърдите й стърчаха прави, бреговете шумяха.

И изведнъж, както си танцуваше, морето се изпълни с кораби със златни носове, с пъстроцветни палатки на кърмата, с копринени

знаменца. И от корабите излизаха, излизаха паши със златни изправени пискюли на червените си фесове, стари бейове — поклонници със скъпи дарове в ръцете и голобради тъжни бейчета. Излизаха адмирали с блестящи тривърхи шапки и морячета със снежнобели яки и широки, развяващи се панталони. Излизаха млади критянчета с небесносини чохени бухлати гащи, с жълти ботуши и черни чембери на глава. Излизаше, най-накрая, последен, и Зорбас, висок, поотслабнал от любов, с широк венчален пръстен на ръката и с венец от лимонови цветчета върху сивите си коси…

Излизаха от корабите всички мъже, които беше познала през многоликия си живот, всички, всички, не липсваше нито един; дори и старият лодкар, онзи беззъбият, гърбавият, който я беше откарал веднаж на разходка из цариградските води и се беше стъмнило, и никой не можеше да ги види… Всички, всички излизаха, а зад тях все се съединяваха змиорките, змиите, лебедите.

Излизаха мъжете и се съединяваха с нея, всички, на грозд, като влюбените змии напролет, които се преплитат изправени, като снопи, всички ведно, и съскат сред камъните. И в средата на сплита, снежнобяла, съвсем гола, обляна в пот, с полуразтворени устни, с остри зъбчета, неподвижна, ненаситна, с щръкнали гърди, съскаше мадам Ортанс, четиринайсетгодишна, трийсет, четирийсет, шейсет…

Нищо не се бе загубило, нито един любовник не беше умрял, върху повехналите й гърди всички възкръсваха, в цяло въоръжение. Сякаш мадам Ортанс беше някаква тримачтова дълбока фрегата и всичките й любовници — четирийсет и пет години има вече, откакто работи! — се бяха покатерили върху нея, в трема, по бордовете, по такелажа, и тя плуваше, изподупчена, изпозакърпена, и се носеше към тъй дълго жадувания пристан — брака. И Зорбас приемаше хиляди лица, турски, франкски, арменски, арабски, гръцки, и прегръщайки го, мадам Ортанс прегръщаше цялото това свещено безкрайно шествие…

Старата сирена съобрази внезапно, че съм прекъснал четенето, й видението изведнъж изчезна, тя отвори натежалите си клепачи.

— Нищо друго ли не пише? — измърмори тя укорно, като облиза жадно устни.

— Какво друго искаш, мадам Ортанс? Ами че не виждаш ли? В цялото си писмо само за теб говори. На, погледни, четири листа. Има и едно сърце, на, тук в ъгъла, сам Зорбас го е нарисувал,

собственоръчно, казва. Погледни, пронизано е от край до край от една стрела — любовта. А отдолу, погледни, два гълъба се целуват; а върху крилете им, със съвсем малки буквички, толкова малки, че не се виждат, са написани, преплетени едно с друго, две имена с червено мастило: Ортанс-Зорбас.

Нямаше нито гълъби, нито букви, но очичките на старата сирена бяха потънали в някакъв унес и виждаха това, за което копнееха.

— Нищо друго? Нищо друго? — отново попита тя неудовлетворена.

Хубави и святи бяха всички тия неща — крила, бръснарски сапуни, гълъбчета — красиви думи и вятър; ала практичният ум на жената искаше нещо друго, нещо по-осезаемо, по-сигурно. Колко пъти само през живота си беше слушала тези големи думи! И какво разбра? След толкова години работа беше останала съвсем сама, на улицата.

— Нищо друго ли? — измърмори отново тя с укор. — Нищо друго ли?

Погледна ме в очите като подгонена сърна; дожаля ми за нея.

— Пише и нещо друго, много-много важно, мадам Ортанс — казах аз. — Затова го и оставих накрая.

— Я да видим… — каза тя изнемощяла.

— Пише, че веднаж щом се върне, ще падне, казва, в краката ти, за да те моли със сълзи на очи да се венчаете. Не може да трае повече. Иска да те направи, казва, своя женичка, мадам Ортанс, да не се разделяте никога…

Сега вече киселите очички започнаха да леят порой сълзи. Ето я голямата радост, ето го пристана, ето я мъката на целия й живот! Да намери покой, да легне в една честна постеля, стига вече!

Тя избърса очите си.

— Добре — рече тя с благородническа снизходителност, — приемам. Но да му пишеш, моля ти се, че тук в селото няма сватбени венци; да донесе от Кастро. Да донесе и две големи бели свещи с розови панделки. Да донесе и бонбони, от хубавите, с бадеми. Да ми купи и бяла булчинска рокля, копринени чорапи и сатенени обувки. Чаршафи имаме, да му пишеш, да не купува. Имаме и креват.

Уреди поръчките си, нагласи дори мъжа си да почне вече да носи. Стана; изведнъж беше приела изпълнен с величествено достойнство вид на омъжена жена…

— Искам да ти предложа нещо, нещо сериозно — каза тя и се спря развълнувана.

— Кажи, мадам Ортанс, на твоите заповеди.

— Зорбас и аз те харесваме много; а имаш и широка ръка, няма да ни посрамиш. Ставаш ли ни кум?

Аз потръпнах цял. Имахме едно време в бащината ми къща една слугиня, старата Диамандо, над шейсетгодишна стара мома, полупобъркана от целомъдрие, нервна, съсухрена като стафида, без гръд, мустаката. Влюби се тя в Мицос, момчето на кварталния бакалин, едно омазнено, охранено, голобрадо селянче.

— Кога ще ме вземеш? — питаше го тя всяка неделя. — Вземи ме! Как можеш да траеш пък ти? Аз не мога да трая вече!

— И аз не мога да трая — отвръщаше й хитрото му бакалче, което й се подмазваше, за да му бъде клиентка, — и аз не мога да трая, Диамандо моя, ама потърпи още малко. Потърпи още малко, докато ми израстат и на мен мустаци.

Така си минаваха годините и старата Диамандо търпеше. Нервите й се поуспокоиха, главоболията намаляха, горчиво стиснатата й нецелувана уста се засмя. И переше сега по-добре дрехите, чупеше по-малко чинии и не загаряше вече яденето.

— Ставаш ли кум, господарче? — запита ме скришом тя една вечер.

— Ставам, Диамандо — отвърнах аз със свито от мъка гърло.

Това кумство ми беше причинило голяма болка и ето защо, когато чух сега думите на мадам Ортанс, цял потръпнах.

— Ставам — отвърнах, — голяма чест е за мен, мадам Ортанс…

— Викай ми вече „кумице“, когато сме сами… — каза тя и се усмихна с достойнство.

Тя стана. Пооправи буклите, които се подаваха изпод шапката й, облиза устни.

— Лека нощ, куме! — каза тя. — Лека нощ и с добро да си дойде…

Гледах я как се отдалечава, като се покълчваше и кършеше старческия си кръст с моминско кокетство; хвърчеше от радост; и старите й разкривени обувки образуваха малки, дълбоки трапчинки в пясъка.

Тя не беше още свърнала зад морския нос, когато по брега се разнесоха диви викове и плач.

Скочих на крака и се затичах по посока на виковете; оттатък, на другия нос, пищяха жени, сякаш оплакваха някого; покатерих се на една скала и се взрях; от селото излизаха тичешком мъже и жени, кучета лаеха подир тях, двама-трима конници препускаха най-отпред, гъст облак прах се издигаше нагоре.

„Някакво нещастие“ — рекох си аз и се спуснах бързо към носа.

Шумът се усилваше все повече; слънцето беше залязло, две-три пролетни облачета стояха неподвижно на небето. На смокинята на Архондопула бяха покарали нови зелени листа.

Неочаквано пред мен изскочи мадам Ортанс; връщаше се разрошена, запъхтяна, едната й обувка се беше изула от крака й. Тя я държеше в ръка, тичаше и плачеше.

— Куме… Куме… — извика ми тя, препъна се и една не падна върху мен.

Подкрепих я.

— Защо плачеш, кумице?

Помогнах й да обуе пробитата си обувка.

— Страх ме е… Страх ме е…

— От какво?

— От смъртта.

Тя беше усетила полъха на смъртта във въздуха и се бе изплашила. Хванах я под мишницата за меката отпусната ръка, но старческото тяло се противеше и трепереше.

— Не ща… Не ща… — пищеше тя.

Страхуваше се, горката, да се приближи до място, където бе стъпила смъртта. Да не би смъртта да я види и да си спомни за нея… Както всички старци, мъчеше се и клетата ни сирена да се скрие сред тревата, да стане зелена; да се скрие в земята, да стане тъмнокафява, та смъртта да не може да я забележи. Беше свряла глава между пълните си прегърбени рамене и трепереше.

Дотътри се до едно маслиново дърво, разгърна закърпеното си палтенце.

— Покрий ме, куме — каза тя, — покрий ме и си върви.

— Студено ли ти е?

— Студено ми е, покрий ме.

Покрих я колкото можах по-старателно, та да не се различава от пръстта и си тръгнах.

Наближавах вече морския нос; сега ясно различавах провлеченото оплакване. Мимитос мина край мен тичешком.

— Какво се е случило, Мимитос? — извиках аз.

— Удави се! Удави се! — отвърна ми той, без да спре. — Удави се!

— Кой?

— Павлис на Маврандонис!

— Защо?

— Вдовицата…

Гласът му се загуби сред всеобщата изплашена глъчка. Думата увисна високо в пространството, смраченият въздух се изпълни с гъвкавото, опасно тяло на вдовицата.

Стигнах и скалите, където се беше стекло цялото село. Мъжете стояха мълчаливи, гологлави, жените, смъкнали чемберите си на раменете, скубеха косите си и пищяха, а върху крайбрежните камъни беше проснато едно подуто, посиняло тяло. Старият Маврандонис бе застанал неподвижен до него и го гледаше; с дясната ръка се опираше на тоягата си, надвесен над сина си, а с лявата стискаше сивата си заострена брада.

— Проклета да си, вдовице! — разнесе се изведнъж един пронизителен вик. — От бога да си го намериш!

Една жена се изправи с един скок, обърна се към мъжете:

— Няма ли да се намери, бре, в селото ни един мъж да я заколи на коленете си като агне? Пфу на вас!

И плю върху мъжете, които я гледаха мълчаливи.

Кондоманольос, кафеджията, скочи.

— Не ни засрамвай, Дели-Катерина! — извика той. — Не ни засрамвай, защото има смели мъже селото ни, ще видиш!

Не изтраях.

— Срамота, момчета! — извиках аз. — Какво е виновна жената? Така му е било писано! Побойте се от бога!

Но никой не отвърна.

Манолакас, човек с огромна снага, братовчед на удавения, се наведе, сграбчи в ръцете си трупа и потегли напред, към селото. Жените пищяха, деряха се и си скубеха косите, и като видяха, че

отнасят трупа, спуснаха се да се вкопчат в него; но старият Маврандонис протегна тоягата си, отстрани ги и застана начело. А подир него следваха, като нареждаха, жените и още по-назад, безмълвни, мъжете.

Загубиха се в мрачината, чу се отново тихото дихание на морето. Погледнах наоколо — бях останал сам.

„Ще се прибера — рекох си аз, — доста горчилка имаше — слава богу! — и през този ден!“

Поех по пътеката умислен; в полумрака различих барба Анагностис, седнал на един камък; беше опрял брада на дългата си тояга и гледаше морето.

Извиках му, не ме чу; приближих се, видя ме, поклати глава:

— Клети свете! — измърмори той. — Язък за младостта му! Ала не можеше, горкият, да понася повече мъката, хвърли се в морето и се удави. Отърва се.

— Отърва ли се?

— Отърва се, чедо, отърва се. Ами че за какво му е, чунким, такъв живот? Ако вземеше вдовицата, скоро щяха да почнат кавгите, а може би и срамотиите. Защото тя е като разпасана кобила, проклетницата; цвили, като види мъж. Ако пък не я вземеше, цял живот щеше да го яде отвътре мъката, защото щеше да мисли, че е изтървал някой голям келепир. От трън, та на глог!

— Не говори такива думи, барба Анагностис; отщява му се на човек да живее, като те слуша.

— Море, не се бой. Кой ме слуша? И ако ме чуе, кой ще ми повярва. На, имало ли е някога по-щастлив човек от мен? Имах ниви, лозя, маслинови градини и къща на два ката, бях стопанин човек; жена ми излезе добра, послушна, раждаше все мъжки; никога не вдигна очи да ме погледне право в лицето, а и децата ми излязоха добри; не мога да се оплача. Сдобих се и с внуци; какво ми трябва повече? Пуснах дълбоки корени. И все пак, ако можеше да се родя още веднъж, щях да си вържа и аз един камък на шията, като Павлис, и щях да се хвърля в морето. Тежък е животът, джанъм, ако ще би и най-щастливият, тежък е, проклетникът!

— Но какво ти липсва, барба Анагностис? Защо въздишаш?

— Нищо не ми липсва, ти казвам! Ама иди сега твоя милост, че разбери човешкото сърце!

Той помълча малко, погледна отново към морето, което беше почнало да потъмнява.

— Добре стори, бре Павлис! — извика той и вдигна тоягата си. — Нека си пищят жените, жени са, нямат акъл. Отърва се ти; знае го това баща ти и затова, видя ли, дума не обели.

Хвърли поглед към небето и към околните планини, които чезнеха вече в мрака.

— Стъмни се — рече той, — да си вървя. Застана нерешително, като че ли съжаляваше за тава, което се бе изтървал да каже; сякаш беше издал някаква голяма тайна и сега се мъчеше да си я вземе обратно.

Постави съсухрената си ръка върху рамото ми.

— Млад си още — рече ми той, като се усмихна, — не слушай старците. Ако светът слушаше старците, скоро щеше да пропадне. Ако ти падне някоя вдовица на пътя ти, карай право връз нея! Ожени се, сдобий се с деца, не се бой; грижите са за юначагите!

Върнах се на моя бряг, запалих огън и приготвих вечерния чай. Бях уморен, гладен и сега, докато си отпочивах и ядях, чувствувах някакво дълбоко блаженство, по-дълбоко от човека — животинско, вечно.

Неочаквано Мимитос провря слабата си тънка глава през прозорчето, видя ме, че ям свит край огъня, и се усмихна хитро.

— Какво искаш, Мимитос?

— Началство, нося ти много здраве от вдовицата — една кошничка портокали. Последните, казва, от градината й.

— От вдовицата ли? — извиках аз развълнуван. — И защо ми ги изпраща?

— За добрата, казва, дума, дето си казал тази вечер на селяните.

— Коя добра дума?

— Знам ли и аз? Това ми каза, това ти казвам!

Той изсипа наведнъж портокалите върху леглото ми; цялата барака се изпълни с благоухание.

— Да е жива и здрава, речи й, за подаръка и да си опича акъла! Да си опича акъла, да не си подава носа в селото, чу ли? Да си седи в къщи, докато мине време, да се забрави бедата. Разбра ли, Мимитос?

— Само това ли, началство?

— Само това, върви.

Мимитос ми намигна.

— Само това ли?

— Бягай!

Отиде си. Обелих един портокал, сочен, сладък като мед; легнах си, унесох се в сън и цяла нощ се разхождах под портокалови дървета, и духаше топъл вятър, и гърдите ми бяха открити и издути, и си бях затъкнал стръкче босилек над ухото. И бях двайсетгодишно селянче, и ходех нагоре-надолу из градината с портокаловите дървета, и си подсвирквах, и чаках… Кого чаках, не знаех; но сърцето ми биеше до пръсване от радост; сучех мустак и слушах уж цяла нощ как отвъд портокаловите дървета морето въздиша, като жена.

XV

Силен южняк духаше днес, палещ, от насрещните пясъци на Африка. Облаци ситен пясък се виеха във въздуха; пясъкът проникваше и в гърлото, и в дробовете на човека. Зъбите поскърцваха, очите горяха, трябваше да се затварят врати и прозорци, за да хапне човек едно парче хляб, без да бъде посипано с пясък.

Задуха. Беше ме обхванало и мен, през тези потискащи дни, когато пъпките на дърветата се разпукваха, онова пролетно безпокойство. Една отпадналост, едно вълнение в гърдите, един копнеж — копнеж или спомен? — за едно друго, просто, голямо щастие. Същата наслада, същата мъка, през тези дни на разпукване на пъпките, навярно чувствуват и повитите в пашкула си гъсеници, когато усещат как на гърба им се разтварят сякаш две рани и израстват крилете им.

Поех по каменистата планинска пътека — искаше ми се да повървя три часа до малкия минойски град, който се беше появил изпод земята след три-четири хиляди години и отново се грееше под любимото си слънце на Крит. Дано, мислех си аз, се изморя от ходенето и се отърва от пролетното униние.

Сиви, железни камънаци, заляна в светлина голота, планините — такива, каквито ги обичам, без приветливи романтични поляни. Една кукумявка, с жълти, съвсем кръгли очи, заслепена от силната светлина, беше кацнала върху един камък, сериозна, мила, изпълнена с тайнственост. Стъпвах съвсем леко, за да не ме чуе, но тя бе цялата слух, изплаши се, литна тихо сред камънаците и се изгуби. Въздухът миришеше на мащерка. По магарешките бодили бяха вече цъфнали, сред трънните им, първите нежни жълти цветове.

Когато стигнах в малкия разрушен град, аз се изплаших. Навярно беше вече пладне, слънцето падаше отвесно и заливаше развалините. В старите, сринати градове този час е опасен. Въздухът е изпълнен с викове и духове. Съчка да пропука, гущер да пропълзи, сянка на облак

да премине — обхваща те паника. Всяка педя земя, по която стъпваш, е гроб и мъртвите викат.

Полека-лека окото свиква със силната светлина. Сега различавах вече сред тези камъни следите на човешката ръка: две широки улици, застлани с бели камъни, вляво и вдясно от тях — тесни криволичещи улички, един кръгъл площад — агората, и досам него, като проява на някакво демократично снизхождение — царският дворец, с двойни колони, с широко каменно стълбище, с дълги тесни хранилища.

И в сърцето на града, там, където камъните са най-протрити от човешките нозе — светилището на Великата богиня с разголените, преливащи гърди и свещените змии около ръцете.

И навред — микроскопични дюкянчета и работилнички: за дървено масло, медникарски, дърводелски, грънчарски. Изкусно направен, добре подсигурен и стопанисван мравуняк, чиито мравки си бяха отишли още преди хиляди години. В една работилница някакъв занаятчия беше почнал да дяла от изпъстрен с жилки камък ваза, прекрасна творба на изкуството, но не бе сварил да я довърши. Длетото беше паднало от ръцете му и лежеше сега, след хиляди години, до недовършената творба.

Вечните, излишните, нелепите въпроси — защо, накъде? — отново изскачат и тровят сърцето на човека; тази недовършена ваза, върху която се е разбил, тъкмо когато е летял радостно и уверено, поривът на твореца, те изпълва с горчивина.

Неочаквано едно овчарче, обгоряло от слънцето, с почернели колене, с ресната кърпа, омотана около кълравите му коси, щръкна върху един камък до разрушения дворец.

— Ей, куме, куменце! — извика ми то.

Исках да бъда сам; престорих се, че не съм го чул.

Но овчарчето се засмя подигравателно:

— Ей, правиш се, че не чуваш, а? Ей, куме, имаш ли една цигарка? Дай ми, че се съкълдисах сред тази пустотия!

То натърти с такова настървение на последната дума, че ми дожаля за него.

Нямах цигари, извадих да му дам пари. Ала овчарчето се ядоса.

— По дяволите парите! — извика то. — Какво да ги правя? Съкълдисвам се, ти казвам; дай ми една цигара!

— Нямам — рекох отчаян аз, — нямам!

— Нямаш ли! — извика яростно овчарчето и удари силно по камъните с гегата си. — Нямаш ли! Ами че какво тогава имаш в джобовете си, та ти са така издути?

— Една книга, кърпа, хартия, молив, едно джобно ножче — отвърнах аз, като вадех едно по едно всичко, каквото имах в джобовете си. — Да ти подаря ли ножчето?

— Имам, от всичко си имам. И хляб, и сирене, и маслини, и нож, и шило, и кожа за ботушите си, и бъклица с вода, от всичко си имам! От всичко! Ама цигара си нямам; и все едно, че нищо си нямам! Ами какво дириш твоя милост из порутините?

— Гледам старините.

— И какво разбираш?

— Нищо!

— И аз нищо! Те тия са измрели, ние пък живеем Хайде, по живо, по здраво!

Сякаш то беше духът на това място и ме пъдеше.

— Отивам си — отвърнах аз послушно.

Тръгнах бързо обратно по пътеката, извърнах се за миг и видях притесненото овчарче все още изправено върху един камък, къдриците му се подаваха изпод черната кърпа и се развяваха от силния южен вятър. Светлината го заливаше от главата до петите, сякаш падаше върху бронзова статуя на юноша. Беше преметнало гегата си през раменете и си подсвиркваше.

Тръгнах по друг път, започнах да се спускам към крайбрежието. От време на време ме облъхваше горещото дихание на Арабия и уханието на близките градини; дъхаше на земя, морето се смееше, небето беше синьо, блестящо като стомана.

Зимата сгърчва тялото и душата ни, но ето че идва топлината и разширява гърдите. И както си вървях, долових дрезгави крясъци във висините; вдигнах глава и отново видях възхитителното зрелище, което още от детските години вълнуваше сърцето ми: жеравите, строени като войска, се завръщат от топлите страни и носят, както казва легендата, лястовиците върху крилете си и в дълбоките вдлъбнатини на костеливото си тяло.

Ритмичният кръговрат на времето, движещото се колело на света, четирите лица на земята, които едно след друго слънцето осветява, животът, който преминава и ни отнася и нас със себе си —

всичко това изпълни отново с тревога гърдите ми. Отново отекна вътре в мен, заедно с крясъка на жеравите, ужасното предупреждение, че този живот е единствен за всеки човек, друг няма, на каквото можеш да се порадваш, само тук ще му се порадваш, бързо преминава той и няма да ти се отдаде никога вече, във вечността, друг такъв случай.

Един разум, който се вслушва в това безмилостно и същевременно пропито с толкова милост предизвестие, се изпълва с решимост да победи дребнавостите и слабостите си, да победи леността и празните големи надежди и да се вкопчи изцяло о всяка отлитаща завинаги секунда.

Големи примери изплуват в паметта и човек вижда ясно, че е нищожен, че си пропилява живота в дребни радости, в дребни скърби, в безплодни приказки. И се провиква: „Позор! Позор!“, и прехапва устни до кръв.

Жеравите преминаха по небето, изгубиха се на север, но все още продължават да крещят дрезгаво и да летят безспирно от едното ми слепоочие до другото.

Стигнах до морето, тръгнах бързо край брега. Трудно се върви съвсем сам край морето; всяка вълна, всяка птица във висините вика и ти напомня дълга ти. Когато вървиш с други хора, смееш се и приказваш, спориш, вдига се шум и не чуваш какво казват вълните и птиците; а може и нищо да не казват. Гледат те как преминаваш сред жалки крясъци и брътвежи и мълчат.

Изтегнах се върху крайбрежните камъни, затворих очи. „Какво е тогава душата — казах си аз — и каква загадъчна връзка съществува между нея и морето, облаците, уханията? Сякаш и тя самата е море, и облак, и ухание…“

Станах, тръгнах отново, бях взел решение. Какво? Не знаех.

Неочаквано чух зад себе си глас:

— За къде си се запътил, началство? За манастира ли?

Обърнах се; дръжелив, як старик, нисък, без тояга, с черен усукан чембер около главата, ми махаше усмихнато с ръка. Подире му вървеше бабичката му, а зад нея — дъщеря му, мургава, с див поглед, с бяла забрадка.

— За манастира ли? — запита отново старецът.

И тогава изведнаж осъзнах, че бях решил да отида натам; от месеци вече все се канех да отида в малкия женски манастир край

морето и все не се решавах; и сега, неочаквано, тялото ми беше взело това решение.

— За манастира — отвърнах аз, — да чуя литургията за света Богородица.

— Милостта й да е над теб!

Той ускори крачките си и ме настигна.

— Твоя милост си дружеството, дето го викат, за въглищата, нали?

— Да, аз съм.

— Е, света Богородица да ти дава добри печалби! Добро вършиш на нашия край; хляб даваш на бедни семейни хора, да си жив и здрав!

И след малко хитрият старик, който навярно беше подушил, че работите ми вървяха зле, додаде утешително:

— И нищо дори да не спечелиш, чедо, не се кахъри! Пак с кяр ще излезеш — душата ти ще отиде в рая…

— Тъкмо това искам и аз, дядка.

— Аз не отбирам много-много от четмо и писмо, ала веднаж чух в църквата една дума от Исуса Христа и тази дума ми се запечата в акъла и не може да ми излезе от главата: разпродай, казва, всичко, каквото имаш, за да купиш Големия бисер. И кой е Големият бисер? Спасението на душата, чедо мое. Твоя милост, началство, си поел накъм Големия бисер.

Големият бисер! Колко пъти само той бе блестял в мислите ми, сред мрака, като някаква голяма сълза!

Тръгнахме, двамата мъже — отпред, жените, скръстили ръце над престилките си — отзад. От време на време си разменяхме по някоя и друга дума — за маслините, ще вържат ли плод, ще падне ли дъжд, та да се налее ечемикът. И изглежда, че и двамата бяхме гладни, защото скоро поведохме разговор за яденета и не ни се щеше вече да го променим.

— Кое ядене обичаш най-много, дядка?

— Всички, всичко, чедо мое. Голям грях е да казваме: това ядене е хубаво, онова е лошо!

— Защо? Не можем ли да избираме?

— Ами че не можем я!

— Но защо?

— Защото има хора, които гладуват.

Млъкнах посрамен. Никога сърцето ми не бе могло да достигне такова благородство и съчувствие.

Камбанката на манастира заби радостно, игриво, като женски смях.

Старецът се прекръсти.

— Всемилостивата Заклана да ни помага! — измърмори той. — На шията си има една рана от нож, от която тече кръв. По времето на пиратите…

И старецът започна да описва с много краски теглата на Богородицата, сякаш се отнасяше за действително съществувала жена, за някаква преследвана бегълка, намушкана с нож от агаряните и дошла, плачейки, от Изтока с детето си.

— Веднаж в годината от раната й тече истинска кръв, топла. Помня, веднаж на събора й — тогава бях още голобрадо ергенче — дойдохме от всички околни села да се поклоним пред милостта й. Беше 15 август; легнахме, ние мъжете, да спим на двора; жените — вътре. По едно време чувам аз в съня си — велик си, господи! — че света Богородица вика! Скачам веднага, изтичвам при иконата й, попипвам с ръка шията й и какво да видя! Пръстите ми се изцапаха целите с кръв…

Старецът се прекръсти; извърна се, погледна жените, дожаля му за тях.

— Ей, женоря! — извика той. — Дръжте се, пристигнахме!

Сетне сниши глас:

— Не бях още женен тогава; проснах се по очи, поклоних се пред милостта й и реших да напусна този лъжлив свят и да се покалугеря…

Старецът се засмя.

— Защо се смееш, дядка?

— Ами че не е ли за смях, чедо… На, че още на същия ден на събора сатаната се преоблече като жена и застана отпреде ми — ето я, нейна милост!

И той ми посочи, без да се извърне, като изви палеца си назад, старицата, която ни следваше мълчаливо.

— Не я гледай сега — рече той, — дето го е гнус човек да я пипне. По онова време тя беше една шавърклива, една игрива, като

мрянка. Викаха й Гайтанлийката на прякор. А сега — ех, клети свете! — къде са веждите й! Отидоха по дяволите, окапаха!

И тогава, зад нас, старицата изръмжа като вързано хапливо куче, но не каза ни дума.

— Ето го манастира! — рече старецът и посочи с ръка.

Досам морето, сгушено между две големи скали, заблестя малкото бяло манастирче. В средата кубето на църквата, прясно варосано, заоблено, малко, приличаше на женска гърда; около църквата имаше пет-шест килии с боядисани в синьо врати, в двора се извисяваха три стройни големи кипариса; а околовръст край сградата растяха дебели арабски смокинови дървета, потънали в цвят.

Ускорихме крачките, мелодично псалмопение долетя през отвореното прозорче на престола на църквата, соленият въздух замириса на смирна. Сводестата външна врата беше широко отворена, преддверието се разстилаше блеснало от чистота, застлано с бели и черни крайбрежни камъчета. Вдясно и вляво, покрай стената, бяха наредени саксии с джоджен, риган и босилек.

Спокойствие, прелест, слънцето залязваше и варосаните стени порозовяха.

Църквицата, топла, полуосветена, миришеше на восък; мъже и жени се движеха сред тамянов дим, пет-шест калугерки, плътно загърнати в черните си раса, пееха с тънък и нежен глас „Господи на Силите“. И час по час правеха метани и тогава се разнасяше шумоленето на расата им, като пърхане на криле.

От години не бях слушал хвалебствията Богородични. След бунта на първата младост минавах с презрение и гняв край църквите; но с течение на времето се поусмирих. От време на време отивах на църква на големите празници — Коледа, Бденията, Великден — и се радвах, когато виждах, как възкръсваше детето, което беше останало в мен. Диваците вярват, че когато един музикален инструмент изгуби своето религиозно предназначение и силата му изчезне, той почва да издава хармонични звуци. Именно в такава естетическа наслада се бе превърнала в мен религията.

Застанах в един ъгъл, облегнах се на лъскавата седалка, която ръцете на вярващите бяха направили гладка като слонова кост от дългогодишно търкане, и слушах как от дълбините на времето идеха византийските мелодии: „Здравей, висота недостижима за човешката

мисъл! Здравей, дълбина необозрима и за очите на ангелите… Здравей, Невясто ненавестена…“

И монахините отново падаха по очи и расата им пак шумоляха като криле.

Минутите летяха като ангели с благоухаещи на смирна криле, със затворени кринове в ръце и възпяващи добродетелите на Мария. Слънцето залезе, падна здрач, кадифен и синкав. Не помня как се озовах навън на двора, сам със старата игуменка и две младички калугерки, под най-големия кипарис. Дойде и лъжичката със сладко, студената вода, подхвана се тих, спокоен разговор…

Поговорихме за чудесата на Богородицата, за лигнита, за кокошките, които сега напролет почват да носят, за сестра Евдоксия, която страда от черната болест. Строполява се върху плочите на църквата и се мята като риба; от устата й излиза пяна, богохулства и раздира дрехите си…

— Трийсет и пет годишна е — добави игуменката, като въздъхна. — Проклета възраст, трудни часове! Всемилостивата да й помогне да оздравее. Подир десет-петнайсет години ще оздравее…

— Десет-петнайсет години… — промълвих аз и въздъхнах.

— Какво са десет-петнайсет години! — каза игуменката строго. — Не помисляш ли за вечността?

Не отговорих; знаех, че вечността е всеки миг, който отлита; целунах ръка на игуменката, бяла, пълна ръка, която миришеше на тамян, и си отидох.

Беше се стъмнило. Две-три врани бързаха към гнездата си, из хралупите на дърветата кукумявките излизаха, за да ядат, а из земята излизаха охлювите, гъсениците, червеите, мишките, за да бъдат изядени от кукумявките.

Тайнствената змия, която захапва опашката си, се обви около мен; ражда земята и изяжда децата си, пак ги ражда, пак ги изяжда. Затворен кръг.

Хвърлих поглед наоколо, беше се стъмнило съвсем, навред пусто. И последните селяни се бяха прибрали, никой не ме виждаше. Събух се, натопих краката си в морето, отърколих се върху пясъка. Изпитах нужда да почувствувам с голо тяло камъните, водата, въздуха. Думата на игуменката „вечност“ ме беше раздразнила, беше се стоварила върху мен като ласо, с което улавят необузданите коне.

Скочих, за да се изплъзна; исках да се допра без дрехи, гърди с гърди, до земята, до морето и да почувствувам със сигурност, че тези любими мимолетни неща съществуват.

„Ти съществуваш, единствено ти — извиках аз вътре в себе си, — о, камък, и пръст, и вода, и въздух! А аз, о, Земя, съм твоят последен син, държа гърдата ти и суча, и не ща да я пусна. Оставяш ме да живея само един миг, но този миг се превръща в гръд и аз суча.“

Сякаш се бях изложил на опасността да пропадна в тази човекоядна дума „вечност“; спомних си с какъв копнеж някога — кога? Едва лани! — се надвесих над нея със затворени очи и разперени ръце, за да падна.

Когато бях в първи клас на основното училище, имаше във втората част на букварчето ни една приказка: едно детенце паднало уж в един кладенец и там открило чудно хубав град — просторни градини, помня, мед, сутляш, играчки… Сричах и с всяка сричка потъвах все по-дълбоко в приказката. И един ден по обяд, връщайки се от училище, влязох тичешком в къщи, надвесих се над кладенеца в двора ни, под лозницата, и се загледах прехласнат в лъскавото черно лице на водата. И ми се стори, че видях чудно красивия град, къщи и улици, и деца, и една отрупана с гроздове лозница. Не можах да се стърпя повече; наведох надолу глава, провесих ръце и дори подритнах с крака, за да се прекатуря и падна в кладенеца. Но тъкмо в този миг майка ми ме зърна, изпищя и едва свари да ме улови през кръста…

Като дете насмалко не паднах в кладенеца; когато пораснах, насмалко не паднах в думата „вечност“; и в някои други думи още — „любов“, „надежда“, „отечество“, „бог“. Всяка година ми се струваше, че съм се спасил и съм отишъл напред. Не отивах напред — сменявах само думата и наричах това спасение. А напоследък, от две години насам, съм се надвесил над думата „Буда“.

Но да е жив и здрав Зорбас — това е последният кладенец, последната дума, след това ще се отърва веднаж за винаги. Завинаги ли? Така казваме всеки път.

Скочих прав. Цялото ми тяло, от главата до петите, трупнеше от щастие. Съблякох се, хвърлих се в морето, смееха се вълните, смеех се и аз с тях, играех си. И когато се уморих и излязох на брега и изсъхнах от повеите на нощния вятър и поех с леки стъпки по пътя, стори ми се,

че се бях избавил от една голяма опасност и отново се бях вкопчил с всички сили о гръдта на Майката и сучех.

XVI

Щом зърнах брега при мината, заковах се на място — в бараката имаше светлина. „Сигурно Зорбас си е дошъл!“ — помислих си зарадван.

Понечих да се затичам, но се въздържах. „Трябва да скрия радостта си — рекох си аз, — трябва да изглеждам сърдит и да започна да се карам. Изпратих го по спешна работа, а той пропиля парите, заплете се с разни певачки, забави се цели дванайсет дни… Трябва да се престоря на сърдит, трябва…“

Закрачих бавно, за да имам време да се ядосам. Мъчех се да се самораздразня, сбърчих вежди, стиснах юмруци, захванах да правя всички движения на ядосан човек, за да се ядосам. Но не се ядосах. Колкото повече се приближавах, толкова по-голяма ставаше радостта ми.

Приближих се на пръсти, погледнах през осветеното прозорче; Зорбас беше коленичил пред спиртника и правеше кафе. Сърцето ми се стопи от радост; извиках:

— Зорбас!

Вратата се отвори изведнаж и Зорбас, бос, без риза, изскочи навън: изпъна врат, вторачи се в тъмнината, съгледа ме, разтвори прегръдките си, но веднага се овладя и отпусна ръце.

— Добре заварил, началство! — каза той колебливо и застана пред мен с удължено лице.

Помъчих се да направя гласа си по-дебел.

— Добре си ни дошъл! — казах аз подигравателно. — Не се приближавай, миришеш на тоалетен сапун.

— Ако пък знаеш колко съм се мил, началство — измърмори той, — търках се, протрих тая дяволска моя кожа, преди да се явя пред очите ти! На, цял час се мих. Ама тази проклета миризма… Но какво ще прави! Не й е за първи път — ще се махне, ще не ще.

— Да влезем вътре — казах аз.

Чувствувах, че не мога да издържа повече — щях да прихна да се смея.

Влязохме вътре; бараката миришеше на парфюми, пудри, сапуни, на жена.

— Ами тези маскарлъци какви са, я ми кажи! — извиках аз, като видях върху един сандък наредени разни чантички, благовонни сапуни, женски чорапи, едно червено чадърче, две шишенца с парфюм.

— Подаръци… — измърмори Зорбас със сведена глава.

— Подаръци! — извиках аз, мъчейки се да се ядосам. — Подаръци, а?

— Подаръци, началство… Не се сърди; за горката Бубулина… Великден наближава, човек е и тя.

Успях да сдържа смеха си.

— Не си й донесъл най-важното… — казах аз.

— Какво?

— Сватбените венци.

И му разказах каква шега бях изиграл на влюбената сирена.

Зорбас се почеса по главата, позамисли се.

— Не си сторил добре, началство — каза той най-сетне, — прощавай, ама не си сторил добре. Може ли такива шеги, началство… Жената е слабо създание, деликатно, колко пъти ще ти казвам това? Една ваза от порцелан. Трябва да се пипа много внимателно, началство.

Почувствувах срам. И аз сам съжалявах за стореното, но беше много късно. Промених темата.

— Ами теленото въже? — запитах аз. — Ами инструментите?

— Всичко, всичко донесох, бъди спокоен! И вълкът сит, и агнето цяло! Въжената линия, Лола, Бубулина, началство — всичко е наред!

Той свали от огъня джезвето, наля чашата ми, даде ми и посипани със сусам кравайчета, които беше донесъл от града, и медена халва — знаеше, че е едно от любимите ми неща.

— Донесъл съм ти подарък една голяма кутия с халва! — каза ми той ласкаво. — Не съм те забравил. На взех и за папагала една голяма кесия арабски фъстъци. Никого не съм забравил. Както виждаш, акълът ми си е на място!

Хапнах кравайчета и халва, изпих кафето, седнал по турски на пода, а Зорбас пиеше също кафенцето си, пушеше, гледаше ме, и очите

му ме обайваха като очите на змия.

— Разреши ли големия проблем, който те измъчваше, стари грешнико? — запитах го аз с по-лек глас.

— Кой проблем, началство?

— Дали жената е човек, или не!

— Ууу! Свърши това! — отвърна Зорбас, като размаха ръка. — Човек е и тя, човек като нас — и още по-лошо! Зърне ли ти кесията, свят й се завива, залепя се за теб, изгубва свободата си и се радва, че я губи; защото, видиш ли, отзаде блести кесията ти. Ала скоро… Зарежи ги тия, по дяволите, началство!

Стана, хвърли цигарата си през прозорчето.

— А сега, мъжки приказки — каза той. — Страстната седмица наближава, докарахме теленото въже, време е да отидем в манастира, да хванем ония шопари, да подпишем документите за гората… Преди да видят въжената линия и навирят нос, разбра ли? Времето минава, началство, не са хубави тия работи — да мързелуваме така, трябва вече да извадим стока, да дойдат параходите, да я натоварят, да покрием разходите… Това пътуване до Кастро излезе много скъпо; дяволът, видиш ли…

Той замълча; дожаля ми за него. Изглеждаше като дете, което е извършило някаква пакост и сега не знае как да я замаже. И сърчицето му трепери…

„Не те ли е срам! — виках аз на себе си. — Оставя ли се една такава душа да трепери? Я стани, къде ще намериш, когато и да било, някой друг Зорбас? Стани, вземи гъбата, изтрий всичко!“

— Зорбас! — не издържах повече. — Зарежи дявола, не ни трябва сега! Пито — платено! Вземи сандура!

Зорбас протегна ръце, сякаш пак искаше да ме прегърне, но изведнаж ги отпусна и с един скок се намери до стената, изправи се на пръсти и откачи сандура. Когато се приближи до светилничето, направи ми впечатление косата му — беше черна като катран.

— А бре, безбожнико! — извиках аз. — Какви са тия коси? Къде ги намери?

Зорбас се засмя.

— Боядисах ги, началство, боядисах ги, проклетниците…

— Защо?

— Ами на, от честолюбие. Веднаж вървях с Лола и я бях хванал за ръката. Не, такова… На, ей така, съвсем лекичко! По едно време едно копеле, едно ей такова пале, ни сподири. „Ей, дядка! — завика келешът му с келеш. — Ей, дядка, къде водиш внучката си бе?“

Горката Лола се засрами, засрамих се и аз. И за да не я карам да се срамува повече заради мен, отидох още същата вечер при бръснаря и боядисах косите си.

Засмях се. Зорбас ме изгледа сериозно.

— Смешно ли ти се вижда това, началство? Обаче слушай да видиш каква загадка е човекът. От деня, в който ги боядисах, станах друг човек. Сякаш сам аз повярвах, че имам черни коси — забравя, видиш ли, лесно забравя човек каквото не му отърва! — и на, кълна ти се, пораснаха силите ми. И Лола почувствува това. А пък онзи бодеж, дето го имах тук на бъбреците, помниш ли го? Отиде, край! Не вярваш, нали? Е, тези работи, видиш ли, не ги пише в книгите ти…

Засмя се иронично, но веднага се разкая.

— Прощавай — рече той, — аз едничката книга, която съм чел през живота си, е „Синдбад Моряка“; не видях голяма полза от това…

Откачи сандура, съблече го пак нежно, бавно.

— Да излезем навън — рече той. — Тук, между четирите стени, сандурът не може се побра; звяр е той, иска да е нашироко.

Излязохме навън. Звездите святкаха като искри на огниво. Млечният път се лееше от единия до другия край на небето. Морето кипеше.

Седнахме по турски върху крайбрежните камъчета; вълните лижеха ходилата ни.

— Сиромашията иска веселба — каза Зорбас. — Ами че какво! Мисли, че ще ни гътне ли? Ела тук, сандурче!

— Една македонска песен, от родния ти край, Зорбас! — казах аз.

— Една критска, от твоя роден край! — рече Зорбас. — Ще ти изпея една песен, която научих в Кастро; откакто я научих, промени ми се животът.

Помисли малко.

— Не, не се е променил — каза той, — но сега разбирам, че съм имал право.

Посегна с грубоватите си пръсти към струните, изпъна шия. Гласът му, див, дрезгав, изпълнен с мъка, се разбунтува из въздуха:

Намислиш ли си нещо, карай напред, не бой се!
На младостта си юздата отпусни, не я жали!

Разсеяха се грижите, изчезнаха дребните тревоги, възсе се душата към върха си. Лола, лигнити, въжени линии, „вечност“, малки грижи, големи грижи, всичко се превърна в синкав дим, разсея се и остана само една стоманена птичка, човешката душа, която пееше.

— Халал да ти е всичко, Зорбас! — извиках аз, когато гордата песен свърши. — Халал да ти е всичко, което си сторил — и певачката, и боядисаните ти коси, и парите, дето изяде, всичко, всичко! Изпей още нещо!

Той изпъна тънкия си чворест врат:

Карай напред, дяволе, майната му — и каквото излезе!
Или ще сполучиш в работата, или ще се провалиш!

Десетина работници, които спяха пред мината, чуха песните; надигнаха се, спуснаха се долу крадешком и наклякаха около нас. Слушаха любимата си песен и краката ги сърбяха.

И изведнаж не можаха повече да се сдържат; изскочиха от мрака, така както си бяха полуголи, разрошени, с издутите си, бухлати гащи, наобиколиха Зорбас със сандура и заиграха буйно хоро върху едрите крайбрежни камъни.

А аз ги гледах прехласнат, безмълвен, и си мислех:

„Ето я истинската жилка, която търсех; друга не ми трябва.“

На другия ден, още от зори, галериите кънтяха от ударите на кирките и от виковете на Зорбас. Хората работеха като бесни; само Зорбас можеше да ги увлече така; с него работата се превръщаше във

вино, в песен, в любов, и те се опиваха. Оживяваше светът в ръцете му — камъните, въглищата, гредите; работниците възприемаха неговия ритъм, вътре в галериите, под бялата светлина на ацетилена, пламваше война и Зорбас вървеше начело и се биеше гърди с гърди. Даваше име на всяка галерия и на всяка жилка, даваше лице на силите, които нямаха лице, и по този начин те не можеха вече да му се изплъзнат.

„Когато аз си знам — казваше той, — че тази е галерията «Канаваро» (така беше кръстил първата галерия), къде ще ми отиде? Знам я по име и не смее да ми изиграе никакъв мръсен номер! Нито «Игуменката», нито «Кривокраката», нито «Пиклата». Знам ги, ти казвам, всички до една по име.“

Този ден се бях промъкнал в галерията, без той да ме забележи.

— Давай! Давай! — викаше Зорбас на работниците. — Напред, момчета, да глътнем планината! Човеци сме, големи зверове, господ, като ни види, страх го хваща. Вие сте критяни, а аз — македонец, ние ще глътнем планината, а не тя нас! Турция, море, глътнахме, та от тази нищо и никаква планина ли ще се уплашим? Давай!

Някой дотърча запъхтян при Зорбас; при светлината на ацетилена различих тясната мутра на Мимитос.

— Зорбас — рече той с пресекливия си глас. — Зорбас…

Зорбас се извърна, видя Мимитос, разбра; махна с ръчището си:

— Бягай! Пръждосвай се оттук!

— Идвам от мадамата… — започна слабоумният.

— Махай се оттук, ти казвам! Имаме работа!

Мимитос си плю на петите; Зорбас се изплю раздразнен.

— Денят е направен за работа — каза той. — Денят е мъж. Нощта е за веселба; нощта е жена. Не бива да ги обърквамe!

И тогава аз се обадих.

— Момчета — рекох, — пладне е вече; време е да прекъснете работата, за да се наобядвате.

Зорбас се извърна, видя ме, намръщи лице.

— С твое позволение, началство, остави ни нас. Иди да обядваш, твоя милост. Загубихме дванайсет дни, трябва да наваксаме загубеното. Да ти е сладко!

Излязох от галерията, слязох на брега; разтворих книгата, която носех, бях гладен, но забравих глада. „Жилка е и размисълът — казах си аз, — давай!“, и потънах в дълбоките галерии на мозъка.

Вълнуващата книга — за покритите със снегове планини на Тибет, за тайнствените манастири, за мълчаливите монаси с жълти раса, които, чрез съсредоточаване на волята си, заставят ефира да приеме формата на тяхното желание.

Високи върхове, въздух, изпълнен с духове, не достига дотам горе суетното бръмчене на света. Великият аскет повежда учениците си, шестнадесет до осемнадесетгодишни момчета, и ги отвежда посред нощ край едно заледено планинско езеро. Събличат се, разчупват леда, потапят дрехите си в ледената вода, сетне ги обличат и ги изсушават с плътта си. Отново ги потапят, отново ги изсушават — седем пъти. И после се завръщат в манастира за утринната.

Изкачват се на един връх, пет-шест хиляди метра висок. Седят си спокойно, дишат дълбоко ритмично, голи до кръста и не им е студено. Държат в ръце тас със заледена вода, гледат я, съсредоточават се, насочват върху замръзналата вода силата си и водата завира; и приготвят чая си.

Великият аскет събира около себе си учениците и извиква:

„Който няма вътре в себе си извора на щастието — горко му!

Който иска да се нрави на другите — горко му!

Който не съзнава, че този и другият живот са едно и също нещо — горко му!“

Беше се стъмнило, не можех да чета повече; затворих книгата, загледах се в морето. „Трябва — казвах си аз, — трябва да се отърва от всички кошмари — буди, богове, отечество, идеи… Който не се отърве — виках — от буди, богове, отечество, идеи — горко му!“

Морето беше станало изведнаж черно; непълната още луна се търкаляше към залеза си; далеч, някъде из градините, кучетата виеха жално и целият дол лаеше.

Зорбас се появи, изпоцапан, изкалян, ризата му висеше на дрипи.

Приклекна до мен.

— Добре мина днеска денят — каза той, — поработихме.

Чух думите на Зорбас, без да ги разбера; умът ми бродеше все още из далечни тайнствени чукари.

— Какво си се замислил, началство? Умът ти е далеч.

Събрах мислите си, обърнах се, погледнах другаря си, поклатих глава.

— Зорбас — отвърнах, — ти си мислиш, че си някакъв страшен и опасен Синдбад Моряка, който е обиколил целия свят, и се перчиш. А не си видял нищо, нищо, клетнико! Нито пък аз. Светът е много по-голям, отколкото ние си мислим. Пътуваме, пътуваме, а още не сме си подали носа от прага на къщата си.

Зорбас присви устни, не отвърна нищо. Само изръмжа като предано куче, което бият.

— Съществуват планини — продължих аз, — огромни, обиталища на богове и пълни с манастири. И вътре в тези манастири живеят монаси с жълти раса, седят с кръстосани крака месец, два, три, половин година и мислят все за едно и също нещо. Все за едно и също нещо, чуваш ли? Не за две неща — за едно! Не мислят като нас за жени и въглища, за книги и въглища; съсредоточават, Зорбас, ума си само върху едно нещо; и вършат чудеса. Така стават чудесата. Виждал си, когато поставиш някоя лупа срещу слънцето и събереш лъчите му само върху една точка, нали, Зорбас? Тази точка скоро почва да гори. Защо? Защото силата на слънцето не се разпилява, а се събира цялата върху тази точка. Така е и с човешкия ум; вършиш чудеса, ако насочиш ума си само към едно-единствено нещо. Разбра ли, Зорбас?

Зорбас дишаше пресечено; по едно време цял се разтърси, сякаш искаше да избяга. Но се сдържа.

— Продължавай! — изръмжа той със задавен глас.

Но веднага скочи прав.

— Мълчи! Мълчи! — извика той. — За какво ми ги разправяш тия неща, началство? Защо ми тровиш душата? Добре си бях тук, защо ме буташ? Бях гладен и господ или дяволът (да пукна, ако мога да ги различа!) ми подхвърли един кокал и аз си го глождех. Въртях опашка и му виках: „Благодаря! Благодаря!“ А сега…

Тропна с крак върху камъните, обърна ми гръб; понечи да тръгне към бараката, но още кипеше отвътре, спря се.

— Пъф! Халал да му е кокалът, дето ми го подхвърли господ — дяволът! — изръмжа той. — Една мръсна дърта певачка! Една мръсна стара гемия!

Сграбчи пълна шепа камъчета, запрати ги в морето.

— Ала кой е този — извика той, — кой е този, който ни подхвърля кокалите?

Почака малко и като видя, че не му отвръщам, кипна:

— Не отговаряш, а, началство? Ако знаеш, кажи ми, та да знам и аз името му, и бъди спокоен, ще го наглася както трябва. Но така, слепешката, накъде да се нахвърля? Ще си разбия мутрата.

— Гладен съм — казах аз. — Вземи да сготвиш нещо; да се наядем първо!

— Не можем ли да издържим да не ядем една вечер, а, началство? Аз имах един чичо калугер, който ядеше през цялата седмица само вода и сол; в неделя и на големите празници хвърляше вътре и малко трици. И живя сто и двайсет години…

— Живял е сто и двайсет години, Зорбас, защото е вярвал; намерил си е своя бог, вързал си е магарето, нямал е никаква грижа. Но ние, Зорбас, си нямаме бог, който да ни храни; запали тогава огън, имаме малко старчуги[1]; направи една чорба, гореща, гъста, с много кромид и пипер, както си я обичаме. Пък после ще видим.

— Какво ще видим? — каза ядосан Зорбас. — Щом се наядем и наситим, ще забравим всичко.

— Това и искам; тъкмо в това е и значението на яденето… Хайде, върви, приготви ни рибена чорба, Зорбас, та да не ни се пръсне главата!

Но Зорбас не се помръдваше; стоеше неподвижно и ме гледаше.

— Слушай да ти кажа, началство — каза той, — знам какви са ти намеренията. Ей сега на, докато ми говореше, изведнаж в ума ми проблесна всичко, разбрах!

— Какви намерения имам, Зорбас? — запитах аз със смях.

— Искаш да изградиш и ти един манастир и да туриш в него, вместо калугери, неколцина като твоя милост писарушки; да четат и да пишат денем и нощем и от устата ви да изскачат, като на някои светии по иконите, ленти с букви. А, отгатнах ли?

Наведох огорчен глава. Стари, младежки блянове, широки, загубили перата си криле, наивност, благородство, възвишени стремежи… Да основем едно духовно общежитие, да се затворим вътре в него десетина другари — музиканти, художници, поети… — да работим: през целия ден, да се срещаме само вечерта, да разговаряме… Бях дори съставил правилника на общежитието. Бях

намерил и сградата — при „Свети Иван Ловеца“, в един дълбок дол на Имитос[2]…

— Отгатнах! — каза Зорбас със задоволство, когато видя, че се изчервих и замълчах.

— Отгатна, Зорбас — отвърнах, като се мъчех да скрия вълнението си.

— Добре, тогава имам една молба към теб, игумене свети: направи ме портиер на този манастир, за да върша контрабанда. Ще вкарвам от време на време в манастира едни такива странни неща — жени, бузуци[3], дамаджани с узо, печени прасенца… Та да не отиде целият ви живот за тоя, дето духа!

Той се засмя и се отправи бързо към бараката; изтичах подире му. Изчисти рибата мълчаливо; донесох и аз дърва, запалих огън. Чорбата стана най-сетне, грабнахме лъжиците, загребахме направо от гърнето.

Никой не приказваше, не бяхме яли цял ден и сега и двамата сърбахме лакомо. Пийнахме вино, настроението ни се повиши; Зорбас отвори уста:

— Има си хас, а, началство, да се появи сега отнякъде Бубулина — да е жива и здрава, пу, да не й е уроки! Само тя липсва! И да ти кажа правото, между нас да си остане, началство, петимен съм за нея, да я вземат дяволите!

— А защо не питаш сега кой ти подхвърля този кокал, а?

— Какво ме засяга това, началство? Игла в копа сено! Кокала гледай ти, зарежи ръката, която го подхвърля. Вкусен ли е? Има ли по него малко месце? Това е важното, всичко останало…

— Храната извърши чудото си! — казах аз, като потупах Зорбас по рамото. — Успокоило ли се е тялото, което беше гладно? Е, успокоила се е и душата, която питаше… Вземи сандура!

Но тъкмо когато Зорбас се надигаше, по крайбрежните камъчета се разнесоха тежки, но бързи стъпки. Косматите ноздри на Зорбас потръпнаха.

— За вълка приказваме, а той — в кошарата! — каза той тихо и се плесна по бедрата. — Иде! Подуши миризмата на Зорбас, кучката недна, тръгна по следата и пристигна.

— Аз си отивам — казах аз и станах. — Отегчавам се. Ще отида да се поразходя; а вие си изкарайте очите.

— Лека нощ, началство!

— И не забравяй, Зорбас, че си й обещал да се ожениш за нея; да не ме изкараш лъжец.

Зорбас въздъхна:

— Още ли ще се женя, началство? Омръзна ми вече. Миризмата на тоалетен сапун се усилваше все повече.

— Смелост, Зорбас!

Излязох бързо — чувах вече навън задъханото дишане на старата сирена.

---

[1] Вид морска риба. — Б. пр. ↑

[2] Имитос — планина в Атика, на юг от Атина; известна с меда и мрамора си. — Б. пр. ↑

[3] Вид струнен музикален инструмент. — Б. пр. ↑

XVII

На другия ден, още на разсъмване, гласът на Зорбас ме изтръгна от сън.

— Какво те е прихванало рано-рано? — казах му аз. — Защо викаш?

— Не става тя тая работа така, началство! — отвърна той, като пълнеше торбата си с храна. — Докарах две мулета, стани да отидем в манастира да подпишем документите, та да се заловим с въжената линия. От едно нещо само се бои лъвът — от въшката. Ще ни затрият въшките, началство!

— Защо наричаш въшка горката Бубулина? — казах аз със смях.

Но Зорбас се направи на глух.

— Да вървим — рече той, — преди да се е изкачило слънцето нависоко.

Закопнял бях да се изкача на планина, да ми лъхне на бор; яхнахме мулетата, поехме по нагорнището. Спряхме се малко при мината, Зорбас даде нарежданията си на работниците: да продължат да пробиват „Игуменката“, да изкопаят вада в „Пиклата“, за да се оттече водата…

Беше сияен, като блестящ диамант, ден. Колкото по-нависоко се изкачвахме, толкова повече се възвисяваше и душата, пречистваше се. Отново изпитвах върху себе си какво значение има за психиката чистият въздух, лекотата на дишането, просторният хоризонт. Сякаш душата е някакво зверче, с дробове и ноздри, което има нужда от много кислород и се задушава сред праха и многото дъхове…

Слънцето се беше изкачило високо, когато навлязохме в боровата гора. Въздухът ухаеше на мед, вятърът повяваше над главите ни и шумеше като море.

Зорбас през целия път наблюдаваше наклона на планината, забиваше мислено през няколко метра стълбове, вдигаше очи и виждаше вече как стоманеното въже блести на слънцето и се спуска

право надолу чак до брега; а окачените на него окастрени стволове свистят надолу като стрели.

Той потриваше ръце.

— Хубава работа — казваше, — злато. Ще изкараме пари да ги ринем с лопата и ще направим онова, дето се уговорихме.

Погледнах го изненадан.

— Ее, правиш се, че си го забравил! Преди да построим манастира си, ще потеглим за голямата планина, как я казваха? Тива ли беше?

— Тибет, Зорбас, Тибет… Ама само ние двамата. Онзи край там не търпи жени.

— Ами че кой ти говори за жени? Добри са, горките, добри са, не ги ругай, ала когато се случи мъжът да не се занимава с мъжка работа — да копае въглища, да превзема крепости, да говори с бога. Какво да прави тогава, за да не се пръсне? Пие вино, играе на зарове, прегръща жени. И чака. Чака да дойде и неговото време — ако дойде.

Помълча малко.

— Ако дойде! — повтори той раздразнен. — Защото може и никога да не дойде.

И след малко добави:

— Не мога повече така, началство, не мога! Или земята трябва да порасне, или аз да се смаля. Иначе съм загубен.

Иззад боровете се появи един калугер — червенокос, жълтеникав, със запретнато расо, с черно кръгло кепе. Държеше в ръка една желязна пръчка, удряше с нея по земята и крачеше забързано. Щом ни видя, спря се, вдигна желязната тояга.

— Къде отивате, християни? — запита ни той.

— В манастира — отвърна Зорбас, — на поклонение.

— Върнете се назад, християни! — извика калугерът и изпъкналите му сини очи кръвясаха. — Върнете се назад, за ваше добро ви го казвам! Не е той градина на Богородицата, а градина на сатаната! Бедност, смирение, целомъдрие, това е, казва, венецът на монаха! Лъжа! Лъжа! Върнете се назад, ви казвам; парата, гордостта и кой да стане игумен — ето тяхната света Троица!

— Голям майтап ще падне с този, началство — прошепна ми Зорбас, зарадван до немай-къде.

Обърна се към калугера.

— Как се казваш, отче? — запита го той. — И накъде си поел така?

— Захариас се казвам; взех си торбата и си отивам. Отивам си, отивам си, не мога повече. Имай добрината да ми кажеш твоето име, земляко.

— Канаваро.

— Не мога повече, брате Канаваро. Цяла нощ Христос ръмжи и не ме оставя да спя; ръмжа и аз заедно с него и игуменът — в геената огнена да гори! — ме повика днес рано-рано: „Е, Захариас — рече ми той, — не оставяш братята да спят; ще те изгоня!“ — „Аз ли не ги оставям да спят — му викам, — аз ли или Христос? Той ръмжи.“ Вдигна игуменската си патерица антихристът му неден и на, на, погледнете!

Той махна кепето си и се показа косата му, сплъстена от съсирена кръв.

— Взех си тогава и аз шапката и си тръгнах.

— Върни се с нас в манастира — каза Зорбас, — аз ще те сдобря с игумена. Ела да ни бъдеш и дружина, да ни покажеш и пътя; господ те изпрати.

Калугерът се замисли за миг; очите му светнаха.

— Какво ще ми дадете? — каза той най-сетне.

— Какво искаш?

— Една ока солена треска и едно шише коняк.

Зорбас се понаведе и се взря в него:

— Да не би да имаш някакъв дявол вътре в себе си, а, Захариас?

Калугерът се стресна.

— Отде знаеш? — запита той смаян.

— Идвам от Света гора — отвърна Зорбас. — Знам нещичко.

Калугерът сведе глава; гласът му едва се чу.

— Да — прошепна той, — имам.

— И му се иска солена треска и коняк, а?

— Да, иска му се на трижди прокълнатия!

— Съгласни тогава! Ами и пуши ли на туй отгоре?

Зорбас му подхвърли една цигара; калугерът я сграбчи стръвно.

— Пуши, пуши, проклетникът! — отвърна калугерът, измъкна от пазвата си огниво и кремък, запали цигарата и вдъхна дима с пълни гърди.

— В името на Христа! — каза той, вдигна желязната си тояга, обърна се кръгом и тръгна пред нас.

— Ами как се казва дяволът, който е вътре в тебе? — запита Зорбас и ми намигна.

— Йосиф — отвърна калугерът, без да се извърне.

Компанията на побъркания калугер не ми харесваше; осакатеният ум, както и осакатеното тяло предизвикват в мен някаква смес от антипатия, съчувствие и отвращение. Но не се обадих; оставих Зорбас да върши каквото си ще.

Чистият въздух ни отвори апетит, огладняхме; разположихме се под един грамаден бор, разтворихме торбата; калугерът надникна лакомо в нея, за да види какво имаме вътре.

— Е, е — извика Зорбас. — Не се облизвай на сухо, отче Захариас! Велики понеделник е днеска! Ние сме масони, ще хапнем месце, едно младо пиле, господ да ни прости! Имаме обаче и халва и маслини за светиня ти, заповядай!

Калугерът погладі мазната си брада.

— Аз — каза той с израз на дълбоко разкаяние, — аз, Захариас, постя; ще ям маслини и хляб, ще пия водица… Ала Йосиф, нали е дявол, не пости; ще хапне и той месце, братя мои, ще пийне и вино от шишето ви, проклетникът!

Прекръсти се, заяде лакомо хляб, маслини, халва, обърса се с длан, пи вода. Пак се прекръсти, сякаш се беше нахранил.

— А сега — рече той — е ред на трижди прокълнатия Йосиф…

И се нахвърли на пилето.

— Яж, проклетнико! — мърмореше ядосано той и докопваше големите мръвки. — Яж! Яж!

— Браво, калугере! — извика въодушевено Зорбас. — Намерил си му, както виждам, цаката!

Обърна се към мен:

— Как ти се струва, а, началство?

— Прилича ти — отвърнах аз със смях.

Зорбас подаде на калугера шишето с вино.

— Сърбай, Йосифе!

— Пий, проклетнико! — викна калугерът, грабна шишето и прилепи устни на гърлото му.

Слънцето жареше много силно, дотътрихме се още по-навътре в сянката. Калугерът миришеше на вкисната пот и тамян; прималяваше му от слънчевия пек и Зорбас го издърпа на сянка, за да не смърди толкова много.

— Как си станал калугер? — запита го Зорбас, който се беше наял добре и търсеше разговор.

Калугерът се захили:

— Мислиш, че от святост ли? Никак. От сиромашия, брате, от сиромашия. Нямах какво да ям и си рекох: „Я да вървя в манастир, та да не пукна от глад!“

— И доволен ли си?

— Слава богу! Често въздишам, но ти не слушай; не въздишам за земята — срал съм аз на нея, да прощавате, и всеки ден сера на нея. Ала въздишам за царството небесно. Приказвам смехории, премятам се презглава, калугерите ме гледат и се смеят; всички ми казват, че съм обладан от дявола и ме ругаят, ама аз си казвам: „Не може да бъде, господ обича смеха. Влез вътре бре, палячо, ще ми рече и той някой ден, ела да ме разсмееш!“ Ами че така я, ще вляза и аз в рая, като карагьозчия.

— Море, голям шмекер си ти, виждам аз! — каза Зорбас и стана. — Да вървим, че ще замръкнем!

Калугерът отново застана начело и ни поведе. Изкачвах се по планината и ми се струваше, че възлизам по някакви вътрешни мои душевни пейзажи, преминавах от дребнави грижи към по-възвишени, от удобни полски догми към стръмни теории.

Изведнъж калугерът се спря.

— Богородицата Отмъстителка! — каза той и ни посочи един малък параклис с прелестно кръгло кубе.

Просна се долу, прекръсти се.

Слязох от мулето, влязох в прохладното кьошкче. В една ниша в стената имаше стара икона, почерняла от дима, отрупана със сребърни дарове, пред нея гореше едно от онези неугасващи сребърни кандила.

Вгледах се внимателно в иконата. Свирепа, войнствена Богородица, с як врат, със строг неспокоен поглед на девица; и не държеше в ръце светия младенец, а дълго изправено копие.

— Тежко и горко на онзи, който закачи манастира! — каза с вълнение калугерът. — Нахвърля се върху него и го пробожда с

копието, дето държи. В старо време налетели алжирците и изгорили манастира, ама чакай да видиш какво си изпатили, проклетниците. Когато си тръгнали вече, тъкмо когато минавали край този параклис, рипва Богородицата, скача от иконата и се спуска навън — и като захванала с копието си, удряй, удряй, изтрепала ги всичките. Дядо ми още помнеше как костите им били пръснати из цялата гора; и оттогава я нарекли Богородица Отмъстителка; преди това я казвали Милостивата.

— Ами защо не сторила чудото си, отче Захариас, преди да изгорят манастира? — запита Зорбас.

— Воля на всевишния! — отвърна калугерът и се прекръсти три пъти.

— Море, всевишен! — измърмори Зорбас и яхна отново мулето си. — Да вървим!

Скоро след това, на едно планинско плато, обкръжено от високи чукари, сред боровете, се показа големият манастир на Богородицата. Тих, усмихнат, откъснат от света, сред тази висока зелена падина, мъдро съчетал благородството на висината с прелестта на полето, този манастир ми се стори великолепно избрано място за вглъбяване на човека.

„Тук — мислех си аз — една жизнерадостна и трезва душа би могла да придаде на религиозното възвисяване ръста на човека — нито стръмни, свръхчовешки върхове, нито чувствено, лениво поле, каквото трябва и колкото трябва да се възвиси душата, без да загуби човешката си прелест. Не може да създаде — казвах си аз — нито герои, нито свине едно такова място; то създава истински хора.“

Колко чудесно би подхождал тук един прелестен древногръцки храм или едно усмихнато мюсюлманско теке! Бог би слизал тук в просто човешко одеяние, би ходил бос по пролетната морава и би разговарял спокойно с хората.

— Какво чудо, какво уединение, какво блаженство! — прошепнах аз.

Слязохме от мулетата, преминахме през сводестата порта, качихме се в приемната; появи се и подносът с ракия, сладко, кафе; дойде отецът — иконом, наобиколиха ни калугерите, захванаха приказките. Лукави очи, ненаситни уста, бради, мустаци, мишници, които миришеха на пърчотина.

— Не донесохте ли някакъв вестник? — запита икономът.

— Вестник ли? — възкликнах изненадан аз. — За какво ви е тук?

— Вестник, брате, та да видим какво става по света! — извикаха възмутени двама-трима калугери.

Вкопчили се о дървения парапет на балкона, те грачеха като гарвани. Говорят за Англия, за Русия, за Венизелос, за краля, със страст. Светът ги беше отлъчил, но те не бяха отлъчили света. Очите им са изпълнени с градове, магазини, жени, вестници…

Един пълен, космат калугер се надигна, като изсумтя.

— Искам — рече ми той — да ти покажа нещо, за да ми кажеш и твоя милост мнението си; отивам да го донеса.

И тръгна, поставил късите си космати ръце върху корема си, затътри вълнените си чехли и излезе навън.

Калугерите се закискаха злобно.

— Отец Дометиос — каза икономът — пак ще донесе пръстената си калугерка. Сатаната я заровил в земята и веднъж, когато отец Дометиос копаел градината, я намерил. Прибра я в килията си и оттогава горкият загуби съня си. Още малко и ще си загуби и ума.

Зорбас стана; задушаваше се.

— Ние дойдохме да се видим със светия игумен — каза той, — да подпишем едни документи…

— Светият игумен — отвърна икономът — отсъствува; отиде тази сутрин в метоха; потрайте малко.

Отец Дометиос се появи, като държеше ръцете си изправени и притиснати една о друга, сякаш носеше светия дископотир.

— Ето го! — каза той и разтвори внимателно ръце.

Приближих се; една малка танагрийка[1] се усмихваше кокетливо, полугола, между тлъстите калугерски пръсти; с единствената ръка, която й беше останала, тя се държеше за главата.

— Щом сочи главата — рече Дометиос, — ще рече, че вътре има някакъв скъпоценен камък; може диамант или бисер. Какво ще кажеш и твоя милост?

— Аз пък мисля — обади се един калугер с жлъчна мутра, — че я боли глава.

Ала дебелият Дометиос, задъхан, с потръпващи кози устни, ме гледаше и чакаше.

— Казвам да я счупя — промълви той, — да я счупя, за да видя. Не мога да мигна вече… Ами ако има вътре някой диамант?

Гледах прелестната девойка с мъничките стегнати гърдички, прокудена тук сред тамяна, сред разпнатите богове, които проклинат плътта, радостта и целувката.

Ах, да можех да я спася!

Зорбас взе глинената статуетка, опипа нежно тънкото, стройно женско тяло, пръстите му се задържаха върху изправената гръд.

— Ами че не виждаш ли, отче — каза той, — че това е сатаната? Ето го, той е, същият! Бъди спокоен, знам го добре аз него, низвергнатия от бога. Погледни гърдите му, отче Дометиос — заоблени, стегнати, свежи; такава е, отче, гръдта на дявола!

На прага се появи едно красиво калугерче; слънцето освети златистите му коси и кръглото му, покрито с мъх лице.

Жълтеникавият жлъчен калугер намигна на иконома; засмяха се лукаво и двамата.

— Отче Дометиос — обадиха се те, — послушникът ти Гавриил.

Грабна веднага калугерът глинената женичка и се отправи като някакво огромно кълбо към вратата; калугерчето тръгна напред, мълчаливо, гъвкаво, и двамата се загубиха по дългия, разнебитен пруст.

Направих знак на Зорбас, излязохме на двора. Приятна топлина, едно портокалово дърво сред двора се беше разцъфнало и въздухът благоухаеше. До него, из една древна мраморна глава на овен, струеше, бълбукайки, вода. Подложих главата си под нея, поосвежих се.

— Абе какво е това тук? — възкликна Зорбас с отвращение. — Нито мъже, нито жени — мулета! Пфу, да се не видят макар!

Натопи и той главата си в студената вода, засмя се.

— Пфу, да се не видят макар! — повтори той. — Всеки от тях има по един дявол вътре в себе си; тоя иска жена, оня — солена треска, третият — пари, четвъртият — вестници… Пфу, дръвниците им с дръвници! Не вземат да слязат в света, да се наситят на всички тия неща, та да се прочистят главите им!

Запали цигара, седна на каменната пейка под цъфналото портокалово дърво.

— Аз — рече той, — когато силно искам нещо, знаеш ли какво правя? Тъпча се, тъпча се, докато ми се втръсне, та да се отърва, да не

мисля вече за него. Или пък да мисля, но с отвращение. Едно време, още като дете — за да видиш — бях луд за череши. Нямах много пари, купувах си по малко череши, излапвах ги, услаждаха ми се още повече… По цял ден все за череши мислех, течаха ми лигите, истинско мъчение! Докато един ден се ядосах, засрамих се, знам ли и аз! Видях, че черешите вършеха с мен каквото си щяха, правеха ме за резил. И какво ми хрумна, мислиш? Надигам се аз тихо-тихо през нощта, претършувам джобовете на баща си, намирам едно сребърно меджидие, открадвам го. На сутринта ставам рано-рано, отивам в една градина, купувам цяла кошница череши. Сядам в една падинка и започвам да ям. Ядох, ядох, издух се, присви ме стомах, повърнах. Повърнах, началство, и оттогава се отървах от черешите; не искам и да ги видя дори пред очите си. Станах свободен човек. Гледах сега черешите и си казвах: „Не ми трябвате!“ Същото направих и с виното, и с цигарите. Пия все още, пуша все още, но река ли ей сега — раз! — мога да ги отрежа като с нож! Страстта не ми е господар. Същото е и с родината. Копнях, втръсна ми се, повърнах, отървах се.

— Ами с жените? — запитах аз със смях.

— Ще дойде и техният ред, проклети да са, ще дойде! Ама като стана на седемдесет години.

Помисли един миг, стори му се малко.

— На осемдесет години — поправи се той. — Смееш се, твоя милост, началство, смей се като щеш! Така се освобождава човек, слушай ме мен, така се освобождава — като гуляйджия, а не като калугер. Абре, как ще се отървеш от дявола, ако не станеш дявол и половина?

Дометиос се появи запъхтян на двора. Зад него вървеше русото калугерче.

— Като разгневен ангел е… — прошепна Зорбас, любувайки се на младежката му дивост и прелест.

Те се приближаваха към каменната стълба, която водеше горе към килиите; Дометиос се извърна, погледна калугерчето и му каза нещо; калугерчето разтърси глава, сякаш отказваше. Но веднага след това я сведе послушно. Прихвана стария през кръста и се изкачиха по стълбата.

— Разбра ли? — рече ми Зорбас. — Разбра ли? Содом и Гомор!

Появиха се двама калугери, намигнаха си един друг, пошепнаха си нещо и се разсмяха.

— Каква злоба! — изръмжа Зорбас. — Гарван гарвану око не вади, ала калугер калугеру го вади. Погледни ги — ще си извадят очите една на друга.

— Един на друг… — поправих аз със смях.

— Абе, тук това е едно и също, не бери грижа! Мулета, ти казвам, началство! Можеш да кажеш кеф ти Гаврил, кеф ти Гаврила; кеф ти Дометиос, кеф ти Дометия. Да се махаме оттук, началство, да подпишем документите и да се махаме час по-скоро; тук дявол да го вземе, можеш да се отвратиш и от мъжа, и от жената.

Сниши глас.

— Имам и един план… — каза той.

— Някоя лудория ли пак, Зорбас?… Я, кажи!

Зорбас повдигна рамене:

— Как да ти го кажа, началство! Твоя милост, да прощаваш, си почтен човек. Да не би това, да не би онова. Бълха да намериш зимно време извън юргана си, ще я прибереш вътре, да не й е студено. Къде можеш да разбереш, твоя милост, един такъв стар разбойник като мен! Аз, намеря ли някоя бълха — цак! — смазвам я. Намеря ли някое агне — храс! — заколвам го, набучвам го на шиш и го изгулявам с приятели. Ама ще ми речеш: не е твое; добре, приемам. Ала чакай, брате, първо да го изядем, а сетне ще си поговорим и ще поспорим на спокойствие за твое и мое. И ти ще приказваш, твоя милост, ще приказваш, ще приказваш, а пък аз ще си човъркам с една клечица зъбите.

Дворът екна от смеха му. Захариас се появи изплашен, постави пръст върху устните си, приближи се, като пристъпяше на пръсти:

— Шът! — рече той. — Не се смейте! Ето там горе, зад онова отворено прозорче работи митрополитът. Там е библиотеката, пише. По цял ден пише.

— Тъкмо ти ми трябваше, отче Йосиф — каза Зорбас и сграбчи калугера под мишницата. — Хайде да отидем в килията ти да си поговорим.

Обърна се към мен:

— А твоя милост, началство, върви през това време да разгледаш църквата и старите икони. Аз ще почакам игумена; където и да е, ще

дойде. Ти не се бъркай, за да не оплескаш всичко! Остави на мен, знам си аз работата.

Наведе се към ухото ми.

— Ще вземем гората на половин цена… — прошепна той. — Трай си!

И тръгна бързо, хванал под ръка побъркания калугер.

---

[1] Танагра — град в Гърция, прочут с изящните си малки статуетки от глина, открити в него. — Б. пр. ↑

XVIII

Прекрачих прага на църквата и потънах в прохладния уханен полумрак.

Навред беше пусто, сребърните кандила блестяха мътно, в дъното тънко издълбаният иконостас обхващаше целия олтар — златна лозница, отрупана с гроздове, от горе до долу стените бяха украсени с полуизтрити стенописи: диви аскети, боговдъхновени отци на църквата, страданията Христови, къдрокоси ангели с широки избелели панделки на косите.

Високо, на нартика — Богородицата, разтворила ръце, умоляваща. Тежко сребърно кандило гореше пред нея и трептящата светлина лижеше нежно, гальовно, продълговатото, многострадално лице. Никога няма да забравя изпълнения с огорчение поглед, кълравата, кръгла като пръстен уста, силната, волева брадичка. Ето това е, казвах си аз, напълно удовлетворената, напълно щастливата, дори и в най-мъченическото си страдание, Майка; защото съзнава, че от нейната тленна утроба е излязло нещо безсмъртно…

Когато напуснах църквата, слънцето залязваше. Седнах на каменната пейка под портокаловото дърво, бях щастлив; кубето на църквата беше порозовяло, сякаш се зазоряваше; калугерите, оттеглили се в килиите си, почиваха; през нощта щеше да има бдение и трябваше да посъберат сили; Христос щеше да тръгне тази нощ нагоре към Голготата си и те трябваше да бъдат издръжливи, за да се изкачват с него. Две черни свини с цял рой розови бозки дремеха вече под едно рожково дърво; върху покривите гълъбите се любеха.

Докога ще живея, казвах си аз, и ще се радвам на прелестта на тази земя, на въздуха, на тишината и на уханието на цъфналото портокалово дърво? Една икона на свети Бакхус, която бях видял в църквата, беше накарала сърцето ми да прелее от блаженство. Всичко, което дълбоко ме вълнуваше: единството, непреривността в усилието, последователността в желанието, се разкри отново пред мен, да е жива и здрава тази малка прелестна икона на християнския светец с

младежките къдри, провиснали над челото му като черни гроздове! Гръцкият Дионисий и свети Бакхус се съединяваха, приемаха едно и също лице; под лозовите листа и расата се вълнуваше едно и също изпълнено с копнеж, изпечено от слънцето тяло — Гърция.

Зорбас се появи на двора.

— Игуменът дойде — каза ми той набързо, — поговорихме си малко, дърпа се, нищо нямал да изкара, казва, иска повече, но ще я наглася.

— Какво се дърпа? Нали се бяхме уговорили?

— Не се бъркай, началство, аман! — помоли ме Зорбас. — Ще оплескаш всичко. Ето, седнал си сега да приказваш за старата уговорка. Махни я нея! Не бърчи вежди, махни я, ти казвам! Ще вземеш гората на половин цена.

— Ама какви са тия работи, дето ги скалъпваш, Зорбас?

— Остави, моя си работа; ще смажа колелото и ще се затъркаля — разбра ли?

— Но защо? Не разбирам?

— Защото направих излишни разходи в Кастро, ето защо! Защото ми изяде, т.е. ти изяде, доста хилядарки тази Лола. Мислиш, че съм забравил това ли? Имам честолюбие аз, какво мислиш? Прашинка не давам да ми падне на главата! Похарчих — плащам; направих сметка: седем хиляди ми струва Лола; ще ги приспадна от гората. За Лола ще плати игуменът, манастирът, Богородицата. Това е моят план, харесва ли ти?

— Никак. Какво е виновна Богородицата за твоите разпътства?

— Виновна е и още как! Тя е направила сина си, бога; а бог ме е направил мен и ми е дал инструментите, за които знаеш; и тъкмо тези проклети инструменти ме карат да си загубвам главата, щом видя женския род, и да разтварям кесията си. Разбра ли? Виновна е, значи, и още как нейна милост — нека плати!

— Не ми харесват тия работи, Зорбас.

— Това е друг въпрос, началство. Нека спасим ние седемте хилядарки, а сетне ще поспорим. „Върши си, синко, работата, а пък сетне пак ще съм ти леля!“ Знаеш ли я тази песен?

Дебелият иконом се появи.

— Заповядайте — каза той със сладникав попски глас, — трапезата е готова.

Слязохме в трапезарията — голямо помещение с пейки и дълги тесни маси. Миришеше на граниво олио и на вкиснато. В дъното — полуизтрит стенопис — Тайната Вечеря. Единадесетте верни ученици струпани като овце около Христос, а срещу тях, с гръб към зрителя, съвсем сам, червенобрадият с неравното чело, с орловия нос — Юда; а Христос само него гледаше.

Икономът седна; от дясната му страна — аз, от лявата — Зорбас.

— Пости са сега — каза той, — та прощавайте; ни олио, ни вино, пък макар и да сте пътници. Добре дошли!

Прекръстихме се, посегнахме мълчаливо към маслините, към зелените стръкчета лук, тарамата, постния боб. И тримата дъвчехме бавно, без охота.

— Такъв е животът, земният — каза икономът. — Пост. Но нека потърпим, иде Възкресение с агнетата, иде царството небесно.

Покашлях се; Зорбас ме настъпи по крака, сякаш искаше да ми каже: „Мълчи!“

— Видях отец Захариас… — рече Зорбас, за да промени разговора.

Икономът подскочи.

— Да не би да ти е казал нещо, този нечестивец? — попита той разтревожен. — Седем дявола има вътре в себе си той, не го слушайте! Нечиста е душата му и затова вижда нечистотии.

Камбаната удари печално за бдение. Икономът се прекръсти, стана.

— Аз ще вървя — каза той. — Започнаха Страстите Христови; да отидем да бъдем разпнати заедно с него. Но за тази нощ вие можете да си починете, път сте били; ала утре, на утринната…

— Мръсници! — процеди Зорбас през зъби, когато калугерът си отиде. — Мръсници, лъжци, човекомулета, мулечовеци!

— Какво ти стана, Зорбас? Да не би да ти е казал нещо този Захариас?

— Зарежи ги, началство, зарежи ги да вървят по дяволите! Ех, само да не подпишат — ще видят те кой — кум, кой — сват, кой — на булката брат!

Прибрахме се в килията, в която ни бяха постлали за спане; в един ъгъл имаше стара икона — Богородицата, опряла плътно буза о бузата на сина си; големите й очи бяха пълни със сълзи.

Зорбас поклати едрата си глава:

— Знаеш ли, началство, защо плаче?

— Не.

— Защото вижда; аз, ако бях иконописец, щях да рисувам Богородицата без очи, без уши, без нос; защото ми е жал за нея.

Изтегнахме се върху твърдите ни постели. Гредите миришеха на кипарис, през отвореното прозорче навлизаше, изпълнен с ухания, пролетният ветрец. От време на време откъм двора идеха, една през друга, като повеи, печалните мелодии; отвън през прозореца запя славей, а след него, някъде по-далеч — друг, и друг; преля от любов нощта.

Не можех да заспя; песента на славея се сля с риданията на Христа и аз се мъчех, между цъфналите портокалови дървета, да изкача Голгота, като следвах големи капки кръв. В синята пролетна нощ виждах капките студена пот, оросила тялото на Христа, ръцете му, как ги простираше, сякаш умоляваше, сякаш просеше… Галилеите тичаха подир него, викаха: „Осанна! Осанна!“ с върбови клонки в ръце, постилаха дрехите си на земята, за да стъпва по тях. Той гледаше тези, които обичаше; никой не подозираше нищо, само той знаеше, че отива да умре. Под звездите, облян в сълзи, мълчалив, той утешаваше човешкото си сърце, което трепереше: „Както житното зърно, сърце мое, и ти трябва да слезеш под земята и да умреш. Не трепери. Иначе как ще станеш клас, сърце мое, как ще нахраниш хората, които умират от глад?“

Ала вътре в гърдите му човешкото сърце все трепереше и трепереше, и не искаше да умре…

Полека-лека гората около манастира се изпълни с песента на славеите. Възнасяше се из влажния листак песента, изпълнена с любов и страст; и заедно с нея тръпнеше, плачеше, издуваше се, преливаше и сърцето на човека.

И ей тъй, без да разбера, със Страстите Христови, с песента на славея, навлязох в съня, така както навярно и душата влиза в рая.

Не бях спал може би и час, когато изведнаж се стреснах изплашен.

— Зорбас! — извиках. — Чу ли? Изстрел!

Но Зорбас беше вече седнал на постелята си и пушеше.

— Не си разваляй спокойствието, началство — каза той, като се мъчеше да сдържи гнева си. — Остави ги да си извадят очите.

В коридора се разнесоха викове, тежки чехли се затътриха, врати се заразтваряха, далеч някой охкаше, сякаш беше ранен.

Скочих от постелята, отворих вратата. Пред мен изскочи един съсухрен старец; носеше островърха бяла нощна шапка и дълга до коленете бяла риза.

— Кой си ти?

— Митрополитът… — отвърна той с треперещ глас.

Едва не прихнах да се смея; златни одежди, митра, жезъл, пъстроцветни фалшиви скъпоценни камъни. За първи път виждах митрополит по нощница.

— Какъв беше този изстрел?

— Не знам… не знам… — измърмори той, като ме буташе назад.

Зорбас, все още на постелята си, се засмя.

— Разтреперил си се нещо, а, старче? — рече той. — Влез вътре, нещастнико. Ние не сме калугери, не се бой.

— Зорбас — обадих се тихо, — не приказвай така, той е митрополит!

— Море по нощница никой не е митрополит. Влез вътре, ти казвам!

Зорбас стана, хвана го под ръка, вкара го вътре; затвори вратата. Измъкна от торбата шише с ракия, наля една чашка.

— Пий, старче — каза му той, — да дойдеш на себе си.

Изпи старчето ракията, посъвзе се. Седна на леглото ми, облегна се на стената.

— Ваше преосвещенство — казах аз, — какъв беше този изстрел?

— Не знам, чедо мое… Работих до среднощ и тъкмо бях си легнал, по едно време чувам, от съседната килия, на отец Дометиос…

— Ахааа! — обади се Зорбас. — Море, имаш право, Захариас!

Митрополитът сведе глава.

— Някой крадец ще да е бил навярно… — прошепна той.

Шетнята и шумът в коридора бяха престанали, манастирът потъна отново в тишина. Митрополитът ме погледна умолително с благите си изплашени очи:

— Спи ли ти се, чедо мое? — запита ме той.

Разбрах — не искаше да си отиде и да остане отново съвсем сам в килията си; страхуваше се.

— Не — отвърнах аз, — не ми се спи, останете.

Поведохме разговор; Зорбас, опрян на възглавницата си, пухтеше като мех и пушеше.

— Изглеждаш ми образован млад човек — каза ми старчето, — слава богу! Тук не мога да намеря хора, с които да поговоря. Имам три теории, които правят по-приятен живота ми; бих искал да ти ги изложа.

Не дочака отговора ми; започна.

— Първата ми теория — каза той — е следната: формата на цветята влияе върху цвета им; цветът им влияе върху свойствата им; по този начин всяко цвете оказва различно въздействие върху тялото и следователно и върху душата. Затова много трябва да внимаваме, когато вървим през цъфнало поле.

Замълча, сякаш очакваше мнението ми. Виждах как старчето върви из цъфнало поле и гледа със скрит трепет цветята долу — формата им, цвета им, и настръхва: цялото поле напролет се изпълва с духове…

— Ето втората теория: всяка идея, която има действително влияние, има и действителна субстанция. Съществува; не броди като безплътен призрак из въздуха; притежава истинско тяло — очи, уста, крака, корем… Тя е мъж или жена; гони мъжете или жените… Затова и Евангелието казва: „Словото в плът се превръща…“

Старецът отново ме погледна неспокойно.

— Третата теория — каза той бързо, не можейки да понесе повече мълчанието ми — е следната: вечност съществува дори и в нашия мимолетен живот; ала е много трудно да я открием сами; заблуждават ни мимолетните грижи. Само малцина, най-избраните, съумяват да изживеят, и през този мимолетен живот, вечността. Останалите биха пропаднали; съжалил ги тогава господ и им изпратил религията — и по този начин и множеството може да изживее вечността.

Митрополитът завърши, олекна му. Вдигна малките си, останали без мигли очички, погледна ме усмихнат. Сякаш казваше: „На, това имам, това ти давам.“ Почувствувах се развълнуван, че ми поднасяше

така, чистосърдечно, едва-що след запознаването ни, плодовете на целия си живот.

Очите му плуваха в сълзи.

— Как ти се струват теориите ми? — запита той и взе ръката ми между дланите си.

Погледна ме така, сякаш очакваше да узнае от отговора ми дали животът му е преминал напразно, или не.

Той трепереше, но аз знаех, че над истината стои един друг дълг на човека, много по-голям.

— Тези теории могат да спасят много души, отче — отвърнах аз.

Лицето на митрополита светна — целият му живот добиваше смисъл.

— Благодаря, чедо мое — прошепна той и стисна ръката ми нежно.

Тогава Зорбас скочи от ъгъла си.

— Аз имам една четвърта теория — каза той, — прощавай.

Погледнах го обезпокоен; митрополитът се извърна:

— Кажи, чедо мое, добра и благословена да е; каква теория?

— Че две и две правят четири! — рече Зорбас сериозно.

Митрополитът го изгледа смаян.

— И още една, пета теория, отче — продължи Зорбас. — Че две и две не правят четири. Избирайте и взимайте!

— Не разбирам… — промълви митрополитът и ме погледна, сякаш търсеше помощ от мен.

— И аз също! — каза Зорбас и избухна в смях.

Обърнах се към слисаното старче, промених разговора:

— С какви изследвания се занимавате тук в манастира?

— Преписвам старите ръкописи на манастира, чедо мое; а тези дни записвам всички епитети, с които нашата църква е окичила Дева Мария.

Въздъхна.

— Остарях — рече той, — не мога да върша нищо друго. Чувствувам се облекчен, като записвам всички тези украшения на Богородицата и забравям низостите на света.

Облегна се на възглавницата и захвана да нарежда с мърморещ глас, сякаш бълнуваше:

— „Неувяхваща роза, Благодатна земя, Лоза, Река, Извор, който разлива чудеса, Стълба небесна, Мост, Фрегата, Пристан, Ключ на рая, Зора, Факел, Светкавица, Огнен стълб, Воюващ пълководец, Непоклатима крепост, Непристъпна стена, Подслон, Убежище, Утеха, Радост, Тояга за слепците, Майка за сираците, Маса, Храна, Мир, Ведрина, Ухание, Пир, Мед и Мляко…“

— Бълнува, горкият… — каза тихо Зорбас. — Чакай да му метна отгоре едно одеяло, да не настине…

Пристъпи, метна отгоре му едно одеяло, оправи възглавницата му.

— Седемдесет и седем вида лудост има, чувал съм да разправят — рече той, — ала с този тук станаха седемдесет и осем.

Зазоряваше се вече. Дървеното клепало заби в двора. Наведох се през прозорчето и видях един слаб калугер с дълго черно було на главата; той обикаляше бавно около двора и удряше с чукче по едно продълговато дърво, което издаваше много мелодични звуци. Изпълнен с нежност, хармоничност и зов, звукът на клепалото се разля из утринния въздух. Славеят беше млъкнал и първите птички започнаха плахо да чуруликат сред дърветата.

Надвесен през прозорчето, слушах очарован внушителната мелодия на клепалото и си мислех — как един висок ритъм на живот може да западне, но да запази, празна вече, цялата си онази внушителна, изпълнена с благородство външна форма. Душата си отива, но оставя непокътната черупката си, която тя в продължение на толкова векове, като мидата, е устройвала, сложно, просторно, за да се настани изцяло в нея.

Такива празни мидени черупки са, казвах си аз, и великолепните катедрални храмове, които срещаме в шумните, неверующи вече градове; праисторически чудовища, от които е останал само скелетът им, разяден от дъждовете и слънцето.

Някой почука на вратата на килията ни; чу се мазният глас на иконома:

— Станете за утринната литургия, братя!

Зорбас скочи разярен:

— Какъв беше онзи изстрел?

Почака малко; мълчание. Калугерът навярно стоеше все още пред вратата, защото не чухме да се отдалечават никакви стъпки.

Зорбас кипна.

— Какъв беше онзи изстрел, бре калугере? — извика той отново.

Разнесоха се стъпки, които бързо се отдалечаваха. С един скок Зорбас се намери при вратата, разтвори я.

— Пфу! Маскари! — изрева той и плю подир калугера, който бързаше да се махне оттук. — Попове, калугери, калугерки, епитропи, клисари, пфу!

— Да си вървим — казах аз, — тук мирише на кръв.

— Де да беше само кръв! — изръмжа Зорбас. — Ти иди на утринната, началство, ако това ти прави удоволствие; аз ще отида да поразчовъркам тази работа и да разбера какво става.

— Да си вървим! — казах пак аз. — А пък ти бъди така добър да не никнеш там, дето не те сеят.

— Ами че тъкмо там искам да никна, началство!

Помисли малко, усмихна се хитро.

— Струва ми се, че дяволът — рече той, — велика е милостта му! — добре нарежда работите. Знаеш ли, началство, колко може да струва този изстрел на манастира? Седем хилядарки!

Слязохме на двора. Ухание на цъфнали дървета, сладост, блаженство велико; Захариас ни дебнеше, изтича, сграбчи Зорбас за ръката.

— Брате Канаваро — прошепна той треперещ, — ела да бягаме оттук!

— Какъв беше онзи изстрел? Убиха ли някого? Говори, бре калугере, че ще те удуша!

Долната челюст на калугера се тресеше. Той се огледа — дворът беше пуст, килиите затворени, от отворената църква се носеше на вълни, на вълни псалмопението.

— Вървете след мен и двамата… прошепна той. — Содом и Гомор!

Плъзнахме се покрай стените, преминахме двора, излязохме от градината.

На един хвърлей от манастира се намираха гробищата, влязохме в тях.

Запрекрачвахме гробовете; Захариас блъсна вратичката на един малък параклис, влезе; влязохме и ние. В средата, върху една рогозка, беше проснато някакво тяло, обвито в расо.

До главата му гореше свещ, при краката му — друга.

Надвесих се над мъртвеца, разкрих лицето му.

— Калугерчето! — прошепнах аз настръхнал. — Русото калугерче на Дометиос!

Върху вратата на олтара блестеше, с разтворени криле, с гол меч, с червени сандали, архангел Михаил.

— Архангеле Михаиле! — извика калугерът. — Хвърли огън, изгори ни! Архангеле Михаиле! Тури един ритник, скочи от олтара. Не чу ли изстрела?

— Кой го уби? Кой? Дометиос ли? Говори бре, козя брада!

Калугерът се изтръгна от ръцете на Зорбас, просна се по очи пред нозете на архангела; остана доста време неподвижен, с повдигната глава, с отворена уста, сякаш се ослушваше.

Изведнъж скочи прав радостен.

— Ще ги изгоря! — каза той решително. — Помръдна се архангелът, знак ми стори!

Прекръсти се.

— Слава на господа! — рече той. — Олекна ми!

Зорбас отново сграбчи калугера под мишницата.

— Ела тук, Йосифе, да вървим, и ще сториш каквото ти кажа!

Обърна се към мен:

— Дай ми парите на мен, началство; аз ще подпиша документите. Тия тук са вълци, а твоя милост си агънце, ще те изядат; остави на мен. Бъди спокоен, държа ги аз тия дебелаци в ръцете си; на обяд ще си тръгнем с гората в джоба. Да вървим бре, Захариас!

Двамата се промъкнаха крадешком към манастира, а аз се отправих нататък, към боровете.

Слънцето се беше изкачило, небето и земята сияеха, росата трептеше върху листата. Един кос подхвръкна пред мен, кацна на клона на една дива круша, потрепна с дългата си опашка, разтвори човка, погледна ме и свирна два-три пъти подиграватели.

През боровете виждах как калугерите излизат на двора в редици, със сведени глави, с черни була върху раменете. Утринната литургия беше свършила, те вървяха сега към трапезарията.

„Колко жалко — помислих си аз, — че една такава строгост и благородство са лишени вече от душа!“

Бях уморен, почти не бях спал, изтегнах се върху тревата; щирът, жълтугата, розмаринът, градинският чай ухаеха; жужаха изгладнелите насекоми, завираха се в дивите цветя и сбираха мед. В далечината планините блестяха, прозрачни, ведри, прилични на кълба дим сред слънчевия пек…

Затворих очи успокоен. Някаква чиста, безплътна радост ме завладя — сякаш цялата тази зеленина около мен беше раят, сякаш беше бог цялата тази свежест, тази лекота, това трезво опиянение. Сменя образите си бог и блазе на този, който може да ги открие под всяка маска. Той е кога чаша студена вода, кога син, който подскача на коленете ни, кога някоя кокетлива жена и кога една малка утринна разходка.

Постепенно всичко около мен се пречистваше, олекваше, олекваше, превръщаше се, без да се променя, в съновидение; сън и действителност приемаха същия образ: спях и сънувах действителността, изпълнен с щастие. Земя и Рай се бяха слели в едно. Като някакво диво цвете с голяма капка мед в сърцето ми се стори животът, а душата ми беше дива пчела и събираше меда.

Изведнаж бях изтръгнат рязко от блаженството си, чух зад себе си стъпки и тих разговор, и един глас извика радостно:

— Началство, хайде да си ходим!

Зорбас стоеше пред мен и очите му светеха сатанински.

— Да си ходим ли? — казах аз с облекчение. — Всичко ли свърши?

— Всичко! — отвърна Зорбас, като потупа горния джоб на сакото си. — Тук вътре е гората. Да ни е честита! Заповядай и седемте хилядарки, които ни изяде Лола!

Измъкна от пазвата си пачка банкноти.

— Вземи ги — рече той, — издължих се, не ме е срам от теб вече. Тук са и чорапите, и чантичките, и одеколоните, и чадърчето на кира Бубулина. И фъстъците на папагала; и дори халвата, която ти донесох армаган.

— Подарявам ти ги, Зорбас — казах. — Да запалиш свещ колкото боя си на Богородицата, задето я обиди.

Зорбас се извърна; отец Захариас се появи с позеленялото си омазнено расо, с пробитите си ботуши; той теглеше за юздата две мулета. Зорбас му показа пачката със стотарките.

— Ще си ги поделим, отче Йосифе — каза той, — та да си купиш сто оки солена треска, да се наядеш, нещастнико, да се наядеш, да се продъниш, да повърнеш, да се отървеш! Ела тук, дай си ръцете!

Грабна калугерът омазнените банкноти, скри ги в пазвата си.

— Ще купя газ… — рече той.

Зорбас сниши гласа си, наведе се над ухото на калугера.

— Нощно време трябва — каза му той — и всички да спят; и да духа силен вятър… Ще залееш стените от четирите ъгли, ще натопиш парцали, дрипи, кълчища, каквото ти попадне, в газ и ще ги подпалиш… Разбра ли?

Калугерът трепереше.

— Не трепери бре, калугере! Не ти ли заповяда самият архангел, а? Газ, и голям е господ! Със здраве!

Яхнахме мулетата; хвърлих последен поглед към манастира.

— Какво узна, Зорбас? — запитах аз.

— За изстрела ли? Не си разваляй спокойствието, ти казвам, началство! Има право Захариас — Содом и Гомор! Дометиос е убил красивото калугерче!

— Дометиос ли? Защо?

— Не се рови много-много, началство, ти казвам; мръсотия и воня!

Обърна се към манастира. Калугерите вече излизаха от трапезарията, заключваха се в килиите си.

— Да пукнете дано, свети отци! — извика той.

XIX

Първия човек, когото срещнахме още щом слязохме от мулетата вече по тъмно, беше нашата Бубулина, свита на кълбо пред бараката. Когато запалихме лампата и видях лицето й, аз се изплаших.

— Какво ти има, мадам Ортанс? Болна ли си?

От онзи миг, в който в ума й бе блеснала великата надежда, бракът, старата ни сирена беше загубила целия си онзи неизразим, потаен чар. Мъчеше се да заличи цялото си минало, да се отърси от пъстрите пера, с които се беше накичила, скубейки паши, бейове, адмирали… Копнееше да стане сериозна, прибрана гарга — стопанка. Честна жена. Не се мацотеше вече, не се гиздеше, не се миеше: миришеше.

Зорбас мълчеше; сучеше нервно прясно боядисаните си мустаци. Наведе се, запали спиртника, сложи джезвето за кафе.

— Безсърдечний! — разнесе се неочаквано дрезгавият глас на старата певачка.

Зорбас вдигна глава, изгледа я, погледът му се смекчи. Не можеше да слуша жена да го зове умолително и да не се разчувствува; една женска сълза можеше да го удави.

Той не отвърна нищо; сложи кафето и захарта, разбърка ги.

— Защо ме караш да чакам толкова дълго време невенчана? — изгугука старата сирена. — Не смея вече да си покажа лицето в селото. Загубих честта си! Загубих честта си! Ще се самоубия!

Бях се изтегнал уморен върху леглото си и облакътен на възглавницата, се наслаждавах ненаситно на тази комична и сърцераздирателна сцена.

Сега мадам Ортанс се беше приближила до Зорбас и го побутваше по коленете.

— Защо не донесе венците? — запита го тя с треперещ глас.

Зорбас почувствува върху коляното си пълната, трепереща ръка на Бубулина. Това коляно беше последният къс твърда земя, за който тази хилядократна корабокрушенка се улавяше, за да се спаси.

Добре разбираше това Зорбас и сърцето му смекчи. Но пак не каза нищо; поднесе кафето в три чашки.

— Защо не донесе венците, Зорбас? — чу се отново сърцераздирателният глас.

— Няма хубави в Кастро — отвърна Зорбас.

Подаде на всеки от нас чашката му и се сви в ъгъла.

— Писах в Атина — продължи той — да ни изпратят от хубавите; писах и за големи бели свещи, и за бонбони, от ония, дето са пълни с шоколад и печени бадеми…

Колкото повече говореше, толкова повече се разпалваше и въображението му; очите му искряха и както поетът в огнения миг на сътворението, така и Зорбас се носеше в някаква възвишена атмосфера, където лъжа и истина се сливат и се признават за сестри. Той си отпочиваше сега, приклекнал така, сърбаше шумно кафето си, запали цигара — денят беше преминал добре, гората беше в джоба му, доволен беше. Разпали се още повече:

— Цял свят трябва да запомни нашата сватба, Бубулино моя! Да видиш само каква булчинска рокля съм ти поръчал! Затова и останах толкова дни в Кастро, любов моя! Повиках две големи шивачки от Атина и им рекох: „Жената, която вземам, еша си няма в целия Запад и в целия Изток! Била е царица на четири Велики сили, сега овдовя, Великите сили умряха и тя благоволява да ме вземе. Искам, значи, и булчинската й рокля да си няма еша; само от коприна и бисер да бъде; и да окачите околовръст по фустата златни звезди, на дясната гръд да сложите слънцето, а на лявата — луната!“ — „Ама ще им се заслепят очите на всички, които я видят! — извикаха шивачките. — Ще пострадат!“ — „Да пострадат! — отвърнах аз. — Любимата ми да е жива!“

Мадам Ортанс, облегната на стената, слушаше. Тежка, плътска усмивка се беше разляла по отпуснатото и набръчкано личице, а розовата панделка на шията й щеше да се скъса.

— Искам да ти кажа нещо на ухото… — прошепна тя, като гледаше с примрели очи Зорбас.

Зорбас ми намигна, наведе се.

— Донесох ти нещичко тази вечер — пошепна му бъдещата булка, пъхайки езичето си в косматото му ушище.

Тя измъкна от пазвата си една кърпичка, вързана на възел в единия си край, подаде я на Зорбас.

Зорбас хвана с два пръста кърпичката и я постави върху дясното си коляно, сетне се извърна и се загледа в морето.

— Защо не развържеш възела, Зорбас? — каза мадам Ортанс. — Никак ли не ти се иска час по-скоро да видиш какво има вътре.

— Да си изпия първо кафенцето — отвърна той. — Да си изпуша цигарката. Все едно, че съм го развързал, знам какво има вътре.

— Развържи възела, развържи възела… — умоляваше сирената.

— Да си изпуша първо цигарката, казах!

И ме погледна укорно, сякаш ми казваше: „Ти си виновен за всичко това!“

Той пушеше бавно, издухваше през ноздрите си дима, гледаше морето.

— Утре ще имаме сироко[1] — каза той, — промени се времето. Дърветата ще набъбнат, гърдите на момичетата също ще набъбнат, няма да се побират вече в блузите си… Пролетта — вагабонтка такава, измислица на сатаната!

Помълча и след малко продължи:

— Всичко хубаво на този свят е измислено от сатаната. Красивата жена, пролетта, виното, всичко това е направил сатаната; а господ е направил калугерите, постите, градинския чай, грозните жени, пфу, да се не видят макар!

Той млъкна и хвърли свиреп поглед към клетата мадама, която сега се беше свила в ъгъла и го слушаше.

— Зорбас… Зорбас… — току произнасяше умолително тя.

Но Зорбас запали нова цигара и отново се загледа в морето.

— През пролетта — рече той — е царството на сатаната; коланите се отпускат, елечетата се разкопчават, старците въздишат… Ее, кира Бубулина, долу ръчищата си!

— Зорбас… Зорбас… — произнесе отново умолително мадамата, наведе се, взе кърпичката си и я пъхна в ръката на Зорбас.

Тогава той хвърли цигарата, сграбчи възела, развърза го — и сега държеше ръката си разтворена и гледаше.

— Какво е това, кира Бубулина? — каза той с отвращение.

— Пръстени… пръстенчета, злато мое… Годежни… — измърмори старата сирена трепереща. — Ето кумът е тук, да е жив и

здрав, вечерта е прекрасна, топъл вятър духа, господ ни гледа, да се сгодим, Зорбас мой!

Зорбас поглеждаше ту мен, ту мадам Ортанс, ту пръстените. Цял рой демони се бореха вътре в него и още никой от тях не беше надделял; клетата жена го гледаше със страх.

— Зорбас мой!… Зорбас мой!… — гугукаше тя.

Бях се надигнал на леглото си и чаках; кой ли път щеше да избере Зорбас?

Изведнъж тръсна глава, взе решение. Лицето му светна; плесна с ръце, скочи прав.

— Да излезем навън! — извика той. — Под звездите, да ни гледа господ! Куме, вземи пръстените; знаеш ли да пееш псалми?

— Не — отвърнах аз.

Бях вече скочил от леглото си и помагах на мадамата да стане.

— Аз знам: забравих да ти кажа — бил съм и псалт; придружавах попа по сватби, кръщенета, погребения, научих тропарите наизуст. Ела, Бубулино моя, ела, патко моя, размърдай се, ела, френска фрегато, застани от дясната ми страна!

От всички демони на Зорбас добросърдечният, шегобиец демон беше отново надделял тази вечер. Съжалил я беше Зорбас старата певачка, скъсала му бе сърцето, когато бе видял с каква тревога впиваше в него мътния си угаснал поглед.

„По дяволите — измърмори той, вземайки решението, — мога да създам още една радост на женския род! Нека я създам!“

Той изтича на брега, прегърна през кръста мадамата, подаде ми пръстените, обърна се към морето и започна да пее: „Благословен бог наш навсегда нине и присно и во веки веков, амин!“

Обърна се към мен!

— Отваряй си очите, началство…

— Тази вечер няма началство — рекох аз, — наричай ме „куме“…

— Отваряй си очите, куме, значи, когато извикам: „Давай! Давай!“, ще ни наденеш пръстените.

И като каза това, той отново захвана с магарешкия си глас да пее с фалцет псалми: „За свързаните с годеж раб божий Алексис и рабиня божия Фортензия и за тяхното спасение господу помолимся!“

— Господи помилуй! Господи помилуй! — тананиках и аз, с мъка сдържайки смеха и сълзите си.

— Има и други тропари още — рече Зорбас, — но да ме вземе дяволът, ако мога да си ги спомня! Но да се върнем на най-важното!

Той подскочи и извика:

— Давай! Давай!

И протегна към мен ръчището си.

— Подай си и ти, коконо моя, ръчичката — каза той на годеницата си.

Пълната, разядена от пранета ръка трепереше. Прекарах пръстените на пръстите им, а Зорбас ревеше, извън себе си, като дервиш: „Годява се раб божий Алексиос с рабиня божия Фортензия, во има Отца и Сина, и Светаго Духа, амин! Годява се рабиня божия Фортензия с раб божий Алексиос…“

— Готово, свърши, хайде и догодина! Ела тук, кира Зорбасовице, да ти дам първата честна целувка в живота ти!

Ала мадам Ортанс се беше свлякла долу, прегръщаше краката на Зорбас и плачеше. Зорбас поклати съчувствено пламналата си глава.

— Горките жени! — измърмори той.

Мадам Ортанс се изправи, изтърси полите си, разтвори обятия.

— Е, е! — извика Зорбас. — Велики вторник е днеска, долу ръцете! Пости са!

— Зорбас мой… — прошепна премаляла тя.

— Имай търпение, мадам, потърпи до Великден, ще хапнем тогава месо. И ще чукнем червените яйца. А сега е време да се прибереш в къщи. Какво ще кажат хората, ако те видят да обикаляш по това време навън?

Бубулина го погледна умолително.

— Не, не — каза Зорбас, — на Великден! Ела с нас, куме!

Наведе се над ухото ми:

— Не ни оставяй сами, за бога! Нямам никакъв кеф тази вечер.

Поехме по пътя за селото; искреше небето, лъхаше морето, нощните птици въздишаха. Старата сирена, увиснала на ръката на Зорбас, се тътреше щастлива и меланхолична.

Тя беше стигнала тази вечер в пристанището, за което беше толкова копняла през целия си живот. Пееше, горката, през целия си живот, гуляеше, подиграваше се на честните жени, но сърцето й

изгаряше. Когато, напарфюмирана, наплескана с мазила, преминаваше с крещящи тоалети по улиците на Александрия, Бейрут, Цариград и виждаше как бедни женици кърмят бебетата си, гърдите на горката мадам Ортанс изтръпваха, издуваха се и зърната им щръкваха и търсеха и те една бебешка устица. „Да се омъжа, да се омъжа, да имам дете…“ — с тази мисъл живееше тя през цялото това време и въздишаше. Но на никого никога не разкри тя болката си. И сега, слава богу, малко късно, но пак добре, тя влизаше, разнебитена, обрулена от бури, в тъй силно жадуваното пристанище…

Вдигаше от време на време очи, поглеждаше крадешком високия дингил до себе си. „Не е — казваше си тя — някой богат паша със златни пискюли, нито някое красиво младо бейче, ама пак добре, слава богу! Мъж ми стана, мъж с венчило — слава богу!“

Зорбас я чувствуваше като тежест върху себе си и я теглеше припряно, за да стигнат по-скоро в селото и да се отърве. И клетницата току се препъваше о камъните, ноктите на краката й едва не се изтръгваха, боляха я мазолите, но тя мълчеше. Защо да говори? Защо да се оплаква? Всичко е наред, слава богу!

Бяха отминали смокинята на Господарската щерка, градината на вдовицата — първите къщи на селото се показаха. Спряхме се.

— Лека нощ, злато мое… — изрече щастливата певачка и се надигна на пръсти, за да достигне устата на годеника си.

Ала Зорбас не се навеждаше.

— Да падна ли да ти целуна краката, любов моя? — произнесе жената, готова да се свлече долу.

— Не, не! — извика Зорбас развълнуван и я сграбчи в обятията си. — Аз трябва да целуна краката ти, мадам, но ме мързи… Лека нощ!

Разделихме се. Поехме обратно по пътя, мълчахме. Вдишвахме дълбоко уханния въздух; по едно време Зорбас се извърна и ме погледна.

— Какво да правим сега, началство? — каза той. — Да се смеем ли, да плачем ли? Дай ми съвет.

Не отвърнах нищо; и на мен на гърлото ми бе заседнала някаква топка и не знаех какво беше — ридание или смях.

— Началство — обади се неочаквано пак Зорбас, — как го казваха онзи хаймана, древния бог, дето не оставял женско на тоя свят

на мира? Чувал съм нещо такова. Боядисвал си, казва, и той брадата, татуирвал си ръцете със сърца и сирени, маскирал се, казва, превръщал се на бик, на лебед, на коч или магаре, с извинение, според мерака на всяка фуста. Я ми кажи името му, жив да си!

— Струва ми се, че говориш за Зевс; как се сети за него?

— Господ да успокои душата му! — каза Зорбас, като издигна ръце към небето. — Много е видял, много е изпатил, истински великомъченик, слушай ме мен, началство, знам ги аз тия работи. Ти слушаш книгите, ама я помисли кои ги пишат! Пфъ! Даскали! И какво разбират даскалите от женкари и жени? Да се не видят макар!

— Ами защо не пишеш, твоя милост, а, Зорбас? Та да ни разкриеш всички тайни на тоя свят?

— Защо ли? Ами че защото аз изживявам всички тези тайни и нямам време. Кога с хората, кога с жени, кога с виното, кога със сандура, и нямам време да взема тази бъбрица, перото. И ето как светът е паднал в ръцете на писарушките; онези, които изживяват тайните, нямат време; а тези, които имат време, не изживяват тайните. Разбра ли?

— И тъй, какво стана със Зевс? Не измествай приказката.

— Ех, горкият! — произнесе Зорбас, като въздъхна. — Само аз знам какво е изтеглил. Обичал е наистина жените, ала не така, както си мислите вие писарушките, не, съвсем не! Жал му е било на него за тях, разбирал е мерака на всяка една, жертва е ставал за тях. Когато зървал в някоя затънтена провинциална дупка как някоя стара мома вехне от съклет или пък някоя сочна женичка — море, и да не е била сочна, и чудовище да е била! — чийто мъж отсъствувал, как по цяла нощ се върти и не може да мигне, прекръствал се, състрадателна душа, слагал други дрехи, приемал лицето на този, за който си мислела жената, и влизал в стаята й.

Нямал е никакъв кеф, ти казвам, за любовни работи, често пъти е бил и капнал, и с право — как да свари да се оправи с толкова народ, горкият! Много пъти му е било досадно, бил е неразположен. Виждал ли си някога, началство, пръч, след като е покрил няколко кози? Текат му лигите, помътняват очите му, гурелясват, кашлюка, пресипва, не може да се държи на краката си. В такъв хал изпадал често пъти и горкият Зевс. Прибирал се в къщи на разсъмване и казвал: „Ах, кога

най-сетне и аз, Христе боже, ще легна да се наспя? Не мога вече да се държи на краката си!“ — и току бършел лигите си.

Но изведнаж дочувал въздишка — долу на земята някоя жена отмятала завивките, излизала на терасата си, въздишала. И веднага сърцето на Зевс се разтапяло от умиление. „Ах, ах, трябва да сляза пак на земята, горкият аз, една жена въздъхна, трябва да сляза да я утеша!“

Докато накрая жените го разсипали, не му държал вече кръстът, захванал да повръща, схванал се целият и гибердясал. Дошъл тогава наследникът му, Христос, видял хала на предишния бог и рекъл! „Варда от жени!“

Слушах Зорбас, възхищавах се на свежестта на ума му и се превивах от смях.

— Смей се, смей се, твоя милост, началство, ама да даде господ — дяволът да тръгнат добре работите ни — невъзможна ми се струва тая, но както и да е! — знаеш ли каква фабрика ще отворя? Бюро за женитби! „Бюро за женитби «Зевс»!“ Ще идват, значи, горките жени, дето не са могли да си намерят мъж — старите моми, грозотиите, кривокраките, кривогледите, куците, гърбавите, а аз ще ги приемам в едно салонче, чиито стени ще бъдат покрити със снимки на красиви момчета, и ще им казвам: „Изберете си, прекрасни госпожи, когото си харесате и аз ще се заема да го направя ваш мъж.“ И ще намирам някой юначага, който да им прилича, ще го обличам като на снимката, ще му давам пари и ще му казвам: „Улица еди-коя си, номер еди-кой си, тичай да намериш еди-коя си, почни да я ухажваш. Недей да те е гнус, аз плащам, спи с нея; кажи й сладките думи, които мъжете казват на жените и които тя, горката, никога не е чувала; закълни й се, че ще я вземеш за жена, дай й малко радост на клетата, радостта, която имат и козите дори, и костенурките, и стоножките…“

И ако пък понякога се случи някоя стара кранта като нашата кира Бубулина, която никой, колкото и да му платя, не би приел да утеши, ее, тогава щях да се прекръстя и да се заема с нея аз, директорът на Бюрото. И всички зяпльовци щяха да кажат: „Виж го ти този схванат дъртак! Ами че няма ли очи да види, няма ли нос да помирише?“ — „Имам бре, серсеми такива, имам бре, безчувствени души такива, и очи, и нос имам, ала имам и сърце и ми е жал. А когато имаш сърце, и да имаш и да нямаш носове и очи, все това е! Пращаш ги по дяволите!“

И когато вече, парализиран и аз от многото работа, ще хвърля петалата, ще ми отвори ключарят Петър вратата на рая и ще ми каже: „Влез, севдалия Зорбас, влез, великомъченико Зорбас, върви да се изтегнеш до събрата си Зевс, да си отдъхнеш и ти, човече божи; много си изтеглил през живота си!“

Говореше Зорбас, поставяше въображението му клопки, в които сам падаше вътре, полека-лека почваше и той самият да вярва в приказката си, и тази вечер, след като свърши, тъкмо когато минавахме край смокинята на Господарската щерка, въздъхна и вдигна ръце, сякаш се заклеваше:

— Бъди спокойна, Бубулино моя, прогнила, измъчена, мауно моя! Бъди спокойна, няма да те изоставя аз така, ще те утеша, да! Четирите Велики сили те изоставиха, младостта те изостави, господ те изостави, ала аз, Зорбас, няма да те изоставя!

Беше минало полунощ, когато стигнахме на нашия бряг. Вятър се вдигна, далеч отвъд, от Африка идеше горещият южняк и караше да набъбват дърветата, лозите, гърдите на Крит. Целият остров, изтегнат сред морето, приемаше, тръпнейки, горещите живителни повеи на вятъра. Зевс, Зорбас, възбуждащият южняк се сливаха тази вечер в съзнанието ми в едно тежко, мъжко лице с черна брада, с черни мазни коси, което се навеждаше с алени топли устни над мадам Ортанс, Земята.

---

[1] Горещ вятър в Северна Африка и Средиземно море. — Б. пр. ↑

XX

Изтегнахме се на леглата си; Зорбас потри ръце доволен.

— Добър беше днешният ден, началство — каза той. — Ама ще ме попиташ — какво ще рече добър? Запълнен! Я си помисли: сутринта бяхме някъде на майната си, в манастира, и турихме в торбата игумена — да пукне дано! След това слязохме в бърлогата си, заварихме нашата кира Бубулина, сгодихме се, на, ето и пръстена. Чисто злато! Имала, казва, две английски лири, от онези, които й бил дал към края на миналия век английският адмирал; пазела ги, казва, за погребението си; но сега ги дала — да е жива и здрава! — на златаря и направила от тях пръстени. Цяла загадка е човекът!

— Спи, Зорбас — казах, — мирясай вече, стига. Утре имаме тържествена церемония — ще забием първия стълб на въжената линия. Обадих и на поп Стефанос да дойде.

— Добре си сторил, началство, много умно! Ще дойде онзи пръч попът, ще дойдат и старейшините, ще раздадем и свещички, ще ги запалят, това прави впечатление; укрепва работата ни. Не ме гледай мен; аз си имам свой личен бог и свой личен дявол; ала хорицата…

Разсмя се; не можеше да заспи, умът му кипеше.

— Ех бре, дядо! — рече той след малко. — Ех бре, деденце мое, господ костите ти да освети! И той бил чапкънин и луда глава като мен — и въпреки това беше ходил, безбожникът му неден, на Божи гроб и беше станал хаджия. Бог знай какви намерения е имал. Когато се завърнал в селото си, един кумец, козекрадец и хаймана като него, му рекъл: „Ех бре, кумец, не ми донесе и на мен едно парче от честния кръст от Божи гроб!“ „Как да не съм ти донесъл, кумец! — рекъл онзи ми ти хитрец, дядо ми. — Ами че теб ли ще забравя? Ела вечерта в къщи, доведи и попа да направи водосвет, та да ти го предам. Донеси и някое печено прасенце, донеси и вино — за честитяването!“

Върнал се вечерта дядо ми в къщи, отчупил от проядената си от червеи порта едно парченце дърво, ей такова на, колкото оризово зърно, увил го в памук, капнал отгоре му и малко олио и зачакал. След

малко ето ти го пристига и кумецът с попа и прасенцето. Турил патрахила си попът, направил водосвета, свършило предаването на честния кръст, нахвърлили се на прасенцето. Ех, майка му стара, ще повярваш ли, началство? Поклонил се кумецът на честния кръст, окачил го на шията си, и оттогава станал друг човек. Променил се. Хванал балкана, присъединил се към арматолите и клефтите[1], палел турските села, хвърлял се безстрашно срещу куршумите. Защо да го е страх? Носел в себе си честния кръст, куршум не го ловял.

Зорбас прихна да се смее.

— Всичко е идеята — рече той. — Вярващ ли си? Тогава една треска от някаква си стара врата става честният кръст. Не си ли вярващ? Тогава честният кръст целият става някаква стара врата.

Където и да докоснеш душата на Зорбас, изскачат искри.

— Ходил ли си някога на война, Зорбас?

— Знам ли и аз? — отвърна той и се навъси. — Не помня. Коя война?

— Ами на, искам да кажа — да си се бил за родината.

— Защо не зарежем тези приказки, ще река аз. Минали щуротии, забравени щуротии.

— Щуротии ли наричаш ти това, Зорбас? Не те ли е срам? Така ли говориш за родината?

Протегна Зорбас врат, изгледа ме. Изтегнал се бях и аз на леглото си, лампата светеше над мен; изгледа ме продължително, строго; сграбчи мустаците си.

— Зелено нещо… — рече той най-сетне. — Даскалско месо — даскалски ум… Каквото и да ти кажа, загубена работа е, пък прощавай, началство.

— Ама как? — възразих аз. — Разбирам, Зорбас, кълна ти се, разбирам!

— Да, разбираш с ума си. Казваш: право, криво; така е, не е така; имаш право, нямаш право. Ала какво излиза от това? Аз гледам ръцете ти, краката ти, гърдите ти, когато говориш; а всички те стоят неми, не казват нищо. Сякаш няма кръв в тях. С какво тогава можеш да разбереш? С главата ли? Пъф!

— Море, кажи си, Зорбас, не го усуквай! — извиках аз, за да го раздразня. — Струва ми се, че не те е много-много еня за родината, негоднико!

Той се ядоса, удари с юмрук по стената, гръмнаха газените тенекии.

— Мен, дето ме гледаш — извика той, — и не ми ги приказвай на мен такива, мен, дето ме гледаш, аз бях избродирал със собствените си коси „Света София“[2] и я носех в себе си, окачена на врата ми, отпред на гърдите, като талисман. Да, с ей тия ръчища я бях избродирал, от ей тия ми коси, които тогава бяха гарвановочерни. Обикалях с Павло Мелас, мен, дето ме гледаш, из македонските чукари — левент, юначага ей дотам горе, с чапразите си, с тузлуците си, талисманите, синджирите, фишеклъците, пищовите… Целият бях само в желязо и сребро и кабари и като вървях, вдигах такъв шум, сякаш кавалерия минаваше. На, гледай тук, тук… Гледай тук… Гледай тук!

Разтвори ризата си, смъкна панталоните си.

— Дай лампата тук! — заповяда той. Приближих се с лампата; светлината падна върху слабото, изпечено тяло — дълбоки белези от рани, следи от куршуми, същинско решето бе тялото му.

— Погледни сега и от тази страна!

Извърна се и ми показа гърба си.

— Виждаш ли — отзад нямам нито един белег от рана… Разбра ли? Остави сега лампата пак там!

Сложи панталона и ризата, седна на леглото си.

— Щуротии! — изкрещя той разярен. — Позор! Абе кога най-сетне човекът ще стане човек? Носим панталони, колосани яки, шапки, а си оставаме все още мулета, вълци, лисици, свини. Били сме, казва, образ и подобие божие! Кои? Ние ли? Пфу! — на мутрата ни!

В паметта на Зорбас изплуваха ужасяващи спомени и той все повече се разпалваше. Иззад разклатените му, разядени зъби изскачаха слова. Той стана, грабна каната с вода, пи, пи, разхлади се. Посъвзе се.

— Където и да ме докоснеш — каза той, — стон издавам; целият съм в рани. Какво си седнал тогава да ми дрънкаш за жени? Аз, когато вече разбрах, че съм станал истински мъж, не се и обръщах дори да ги погледна. И ако ли пък се обръщах, докосвах ги само за един миг, ей тъй, с един скок, като петел, и отминавах. „Мръсните им кучки такива, казвах си аз, мръсните им попадии такива, искат да ми изпият силата! Пфу, да се не видят!“

Грабнах, значи, пушката си и — друм! Хванах балкана, станах комитаджия. Веднаж, около здрач, се промъкнах в едно българско село

и се скрих в един обор, в самата къща на един български поп, свиреп кръвопиец комитаджия. Хвърляше нощем расото, обличаше се в овчарски дрехи, вземаше си оръжието и потегляше към гръцките села; връщаше се сутринта, на разсъмване, измиваше се от калищата и кървищата, и отиваше на литургия. През ония дни беше убил един учител грък в леглото му, както си спял. Вмъкнах се, значи, в обора на попа и зачаках. Изтегнах се по гръб върху тора, зад двата вола, и зачаках. По едно време, по мръкнало, ето ти го влиза и попът да нахрани животните си; нахвърлих се върху него и го заклах като агне. Отрязах му и ушите и ги взех със себе си; правех си, видиш ли, колекция от български уши; и тъй, взех ушите на попа и си отидох.

След няколко дни влязох отново в същото село посред бял ден — представих се, уж де, за пътуващ търговец, бях оставил оръжието си на планината и слязох в селото, за да закупя хляб, сол и цървули за момчетата. По едно време, пред една къща, гледам пет облечени в черно боси деца — заловили се за ръце и просят. Три момиченца и две момченца; най-голямото имаше около десетина години; най-малкото беше още бебе и кака му го държеше на ръце и го целуваше и галеше, за да не плаче. Не знам и аз какво ми скимна, божие просветление, та се приближих до тях:

— Чии сте вие бре, деца? — питам ги аз на български.

По-голямото момченце вдигна главичката си:

— На попа — отвърна то, — дето го заклаха завчера в обора.

Очите ми се наляха със сълзи; земята се завъртя около мен като воденичен камък; опрях се на стената, земята спря.

— Приближете се бре, деца! — рекох аз. — Елате при мен!

Измъкнах от силяха кесията си, пълна с турски лири и меджидиета, коленичих и ги изсипах на земята.

— На, вземете! — извиках аз. — Вземете! Вземете!

Децата се хвърлиха на земята и започнаха да събират с ръчичките си меджидиетата и лирите.

— Ваши са, ваши са! — извиках аз. — Вземете ги!

Оставих им и кошницата със стоката.

— Всичко е ваше, вземете го!

И веднага си плюх на петите; излязох от селото, разкопчах ризата си, измъкнах „Света София“, дето си я бях избродирал сам; скъсах я, захвърлих я и почнах да тичам… Тичах… тичах…

И все още тичам!

Зорбас се облегна на стената, извърна глава и ме погледна:

— Така се отървах — каза той.

— Отървал си се от родината ли?

— Да, от родината — отвърна Зорбас със спокоен, твърд глас.

И след малко додаде:

— Отървах се от родината, отървах се от поповете, отървах се от парите, отсявам. И все повече отсявам, олеква ми. Как да ти го кажа? Освобождавам се, ставам човек.

Очите на Зорбас светеха, широката му уста се смееше доволно. След като помълча малко, той пак се разпали; сърцето му преливаше, не можеше да го удържи.

— Едно време си казвах: този е турчин, този е българин, а този е грък. Извършил съм такива неща за родината, началство, че ще ти настръхнат косите; крал съм, грабил съм, изгорил съм села, обезчестил съм жени, изтребил съм цели семейства… Защо? Защото, казва, били българи, турци. „Уу, да се не видиш макар, мръснико — казвам си често аз на себе си и се чумосвам. — Уу, да се не видиш макар, серсемино!“ Нали ми дойде вече акълът, гледам сега хората и си казвам: „Този е добър човек, онзи е лош.“ Какъвто ще да е — българин или грък! Все едно е, добър ли е, лош ли е, това само питам сега. И колкото по остарявам, на, кълна ти се в хляба, който ям, струва ми се, че ще почна и това да не питам. Море, какъвто ще да е — добър или лош! За всички ми е жал, сърцето ми се къса, когато видя някой човек, па макар и да се преструвам, че пет пари не давам. На, казвам си аз, и този фукара тук яде, пие, люби, страхува се, има си и той своя бог и своя дявол, ще хвърли и той петалата и ще се изпъне като дърво в пръстта, ще го изядат червеите… Ех, горкият! Братя сме всички… Храна за червеите!

И ако пък е жена, ее, тогава вече ми иде, на, кълна ти се, да се разплача. Задяваш ме час по час твоя милост, че обичам жените; ами че как, бре, да не ги обичам, като са такива слаби същества, дето не знаят какво искат и дето само като ги хванеш за ненките, веднага разтварят всички врати и се предават?

Влязох веднъж пак в едно българско село. Един мръсник грък, старейшина, ме издаде и ме обградиха в къщата, където бях отседнал. Изскочих аз горе, запълзях от покрив на покрив, имаше луна, заскачах

от тераса на тераса, за да се измъкна. Ала забелязаха сянката ми, качиха се по покривите, откриха огън по мен. Гледам, какво да направя? Рипам в един двор; и току изведнаж изскача една българка — тя спяла на двора — по нощница и като ме вижда, отваря уста да извика, ала аз протягам ръка, прошепвам й: „Аман! Аман! Мълчи!“ и я хващам за гърдите. Жената побледня, премаля. „Влез вътре — казва ми тя тихо, — влез да не ни видят…“ Влязох вътре, стисна ме за ръката: „Грък ли си?“ — казва ми тя. „Да, грък. Не ме издавай.“ Прихванах я през кръста, не продума нищо. Спах с нея и сърцето ми тръпнеше от нежност. „На — казвах си аз, — на бре, Зорбас, това ще рече жена, това ще рече човек! Ама българка ли е? Ама гъркиня ли? Ама арапкиня ли? Все същото е, бре! Човек е, човек. Не те ли е срам да убиваш? Пфу на теб!“

Това си казвах, докато бях при нея, в топлите й прегръдки; ала къде ти да ме остави родината, кучката й недна бясна! Измъкнах се сутринта, преоблечен в български дрехи, които ми беше дала българката, вдовицата; извади от сандъка и ми даде дрехите на покойния си мъж, и ми целуваше коленете, и ме молеше да се върна пак.

Да, да, върнах се аз на следващата нощ — патриот, видиш ли, див звяр — върнах се с една тенекия газ и подпалих селото. Изгоряла е навярно и тя горката. Казваше се Людмила…

Зорбас въздъхна; запали цигара, засмука два пъти, захвърли я.

— Родината, ми казваш… Слушаш бабините деветини, които книгите ти казват… Мене слушай; докато има родина, човекът ще си остава звяр, див звяр… Но, слава богу, аз се отървах, отървах се, свършено! Ами твоя милост?

Не отвърнах. Всички проблеми, които аз се мъчех да разреша, да развържа възел по възел в своето уединение, прикован за стола, този човек тук ги бе разрешил по планините, сред чистия въздух, със сабята си.

Затворих очи, неутешим.

— Заспа ли, началство? — рече Зорбас отегчено. — А пък аз, глупакът, съм седнал да ти приказвам!

Изтегна се на леглото си, като мърмореше нещо, и след малко захърка.

Цяла нощ не можах да мигна; един славей, чиято песен се разнесе за първи път из нашата пустош, изпълни света с някаква непоносима мъка, и неочаквано почувствувах, че от очите ми текат сълзи.

На разсъмване станах, излязох на вратата и погледах морето и земята и ми се стори, че светът се беше променил за една нощ. Срещу мен, на пясъка, един довчера жалък бодил се беше покрил със съвсем малки бели цветчета, а във въздуха се бе разляло сладко, далечно ухание на цъфнали лимонови и портокалови дървета. Пристъпих напред, направих няколко крачки по новата окичена земя; не можех да се наситя на вечно възобновяващото се чудо.

Изведнаж зад себе си чух радостен вик. Извърнах се; полугол, Зорбас бе застанал на вратата и също гледаше, възхитен, пролетта.

— Какво е това нещо, началство! — извика той смаян. — На, кълна ти се, за първи път виждам света! Какво чудо е онова, началство, а, онова синьото, дето мърда там? Как го казват — море ли? Море ли? Ами това, дето си е препасало зелената престилка с цветята? Земя ли? Кой мераклия ги е направил? Кълна ти се, началство, за първи път ги виждам!

Очите му се бяха овлажнили.

— Ей, Зорбас! — извиках му аз. — Вдетини ли се?

— Не се смей! Ама не виждаш ли? Магия са ни направили тук нещо, началство!

Изскочи навън, заигра хоро, затъркаля се по тревата като пролетно жребче.

Слънцето се показа; протегнах ръце напред, за да ги постопля. Напълваха дърветата, издуваха се гърдите, разцъфваше душата като някакво дърво и човек чувствуваше, че и тялото, и душата са направени от една и съща материя.

Зорбас беше вече станал от тревата, косата му беше пълна с пръст и роса.

— Бързо, началство! — извика ми той. — Да се облечем, да се нагласим; днеска ще правим водосвет. Ей сегичка на ще довтасат попът и първенците; и ако ни видят да се въргаляме по тревата — какъв срам ще бъде за дружеството! Слагай тогава колосаните яки и

връзките! Слагай сериозните маски! Няма значение, ако нямаш глава — шапка да имаш, това стига… Пфу на тебе, свете!

Облякохме се, приготвихме се, пристигнаха работниците, зададоха се и първенците.

— Стискай се, началство, сдържай си смеха, да не станем за резил.

Най-отпред вървеше поп Стефанос с омазненото си расо и бездънните си джобове. При водосветите, при погребенията, сватбите, кръщенетата, той хвърляше в тези бездни, безредно, всичко, с каквото го черпеха — стафиди, кравайчета, погачи, краставици, кюфтета, коливо, бонбони; а вечерта баба попадия си слагаше очилата и ги отлепяше, дъвчейки…

Зад поп Стефанос — първенците: Кондоманольос кафеджията, който познаваше света, защото беше ходил чак до Ханя[3] и беше видял принц Георгиос; барба Анагностис, със снежнобялата си риза с широки ръкави, спокоен и усмихнат; сериозен, официален, учителят с тоягата си; и последен, с бавна, тежка крачка — Маврандонис; носеше черен чембер[4], черна риза, черни ботуши. Той поздрави с половин уста, печален и озлобен, и застана настрана, с гръб към морето.

— В името божие! — каза Зорбас тържествено.

Той застана начело и всички го последваха с набожно вглъбяване.

Вековни възпоминания от магически обреди се пробуждаха вътре в селските гърди; всички бяха приковали поглед върху попа, сякаш очакваха да го видят как се бори и заклина невидими сили. От хиляди години вече магьосникът вдигаше ръце, ръсеше с китката си въздуха, мърмореше тайнствени всемогъщи слова и лукавите демони бягаха, а от водите, от земята, от въздуха добрите духове тичаха на помощ на човека.

Стигнахме при дупката, изкопана досами морето, в която щеше да бъде поставен първият стълб на въжената линия: работниците издигаха голям боров ствол и го изправяха в дупката; поп Стефанос надяна епитрахила си, взе китката босилек и започна, като гледаше строго, укорно стълба, да тананика заклинанието: „… и издигни го върху здрав камък, за да не могат нито вятърът, нито водата да го повалят… Амин!“

— Амин! — извика Зорбас с гръмък глас и се прекръсти.

— Амин! — извикаха и първенците.

— Амин! — обадиха се последни и работниците.

— Господ да благослови делата ви и да ви дари на Авраам и на Исаак с благата! — изрече благопожеланията си поп Стефанос и Зорбас му мушна в ръката една банкнота.

— Благословен бъди, чадо! — измърмори попът доволен.

Върнахме се в бараката, Зорбас поднесе вино и постни мезета — октоподи, малки сепии, постен боб, маслини, — а след това всички официални лица поеха покрай брега и си отидоха. Магическият обред беше свършил.

— Добре мина всичко! — каза Зорбас и потри ръчищата си.

Съблече се, сложи си работните дрехи, взе една лопата.

— Момчета — извика той на работниците, — напред! В името божие!

През целия онзи ден Зорбас не вдигна глава; хвърли се като бесен на работата. На всеки петдесет метра работниците изкопаваха дупки, забиваха стълбове и потегляха пак право към върха на планината. Мереше Зорбас, изчисляваше, даваше нареждания; нито яде, нито пуши, ни дъх си пое през целия ден. Беше погълнат изцяло от работата си.

— Половинчатите работи — казваше ми той понякога, — половинчатите приказки, половинчатите грехове, половинчатите добрини докараха света до днешния му хал. Стигни бре, човече, до края, карай и не се бой! Повече го е гнус господ от половинчатия дявол, отколкото от архидявола!

Вечерта, като се върна от работа, просна се капнал на пясъка.

— Тук ще спя — каза той — и ще чакам кога ще се съмне, за да се заловим отново за работа. Ще сложа още една смяна, да се работи и през нощта.

— Но защо толкова бързаш, Зорбас?

Той се поколеба за миг.

— Защо ли? Ей тъй, искам да видя дали съм улучил наклона. Ако не съм го улучил, отидохме по дяволите, началство! И колкото по-рано видя, че отиваме по дяволите, толкова по-добре!

Яде бързо, лакомо, и след малко брегът ехтеше от хъркането му. А аз доста време стоях буден и наблюдавах звездите на леко синкавото небе; гледах как цялото небе бавно се въртеше с всичките си съзвездия

и темето ми, като купол на астрономическа обсерватория, също се въртеше и следеше звездите. „Наблюдавай пътя на звездите така, като че ли и ти се въртиш заедно с тях…“ Тези думи на Марк Аврелий изпълниха сърцето ми с хармония.

---

[1] Гръцки хайдути. — Б. пр. ↑

[2] Касае се за прочутата църква „Света София“ в Цариград, построена през годините 532–537. Символ за гърците на някогашното величие на Византия. — Б. пр. ↑

[3] Малък град в Крит. — Б. пр. ↑

[4] Черният чембер, усукан и овързан около главата през челото, е част от мъжката национална носия в Крит. — Б. пр. ↑

XXI

Великден е днеска и Зорбас се облече, наконти се, обу си чорапи — едни такива морави, дебели македонски калцуни, които му била изплела някаква негова кумица — и сега ходеше напред-назад, неспокоен, по една малко възвишение близо до нашия бряг. Поставяше ръка над дебелите си рунтави вежди и се взираше към селото.

— Къде се бави, мръсницата й недна… Къде се бави тази пачавра… Къде се бави този раздран байрак…

Една новоизлюпена пеперуда литна и понечи да кацне върху мустаците на Зорбас, но него го хвана гъдел, пръхна през ноздрите си и пеперудата кротко запърха и се изгуби в светлината.

Чакахме днеска мадам Ортанс, за да прекараме заедно Възкресение; опекохме на ръжен едно агънце, приготвихме и шерденчета, застлахме един бял чаршаф на пясъка, боядисахме яйца. Рекохме със Зорбас, полу на шега, полуразвълнувани, да й устроим днес голямо тържество. На този пуст песъчлив бряг пълната, напарфюмирана, леко разкапана сирена ни привличаше мимо волята ни с някакъв странен чар. Когато не беше при нас, нещо липсваше — една миризма на одеколон, един червен цвят, едно подрусващо се клатушкане като на патка, един дрезгавичък глас и две очи, възкиселички и излинели.

Накъсахме миртови и лаврови клонки и издигнахме една триумфална арка, под която да мине мадам Ортанс; и горе на самата арка забихме четирите знамена — английското, френското, италианското и руското, — а в средата, по-нависоко, един дълъг бял чаршаф със сини ивици[1]. Нямахме оръдия, но намерихме две пушки и решихме да застанем горе на възвишението и щом забележим, че нашата клатушкаща се тюленка се търкаля вече по брега, да започнем залповете. Да възкресим на този пуст песъчлив бряг, на такъв ден като днешния, старото й величие; та да се подлъже и тя горката за миг и да повярва, че е станала отново млада, румена, с изправени гърди, с лачени обувки, с копринени чорапи. Какъв смисъл щеше да има

Възкресението Христово, ако не даваше знак да възкръснат и в нас младостта, радостта, вярата в чудесата и да се превърне отново една стара кокотка в двайсетгодишна девойка?

— Къде се бави, мръсницата й недна… Къде се бави тази пачавра?… Къде се бави този раздран байрак?… — мърмореше час по час Зорбас и изпъваше моравите си калцуни, които постоянно се смъкваха.

— Ела, седни, Зорбас! — казах. — Седни тук под сянката на това рожково дърво да изпушиш една цигара; ще се покаже всеки миг.

Той хвърли последен, изпълнен с очакване поглед към пътя за селото и се изтегна под рожковото дърво; наближаваше вече пладне, стана горещо. Отдалече се чуваха, весели, игриви, великденските камбани; от време на време вятърът донасяше до слуха ни звуците на критска лира; цялото село гъмжеше като пчелен кошер напролет.

Зорбас поклати глава.

— Минаха годините — каза той, — когато възкръсваше и душата ми, всеки Великден, заедно с Христос. Минаха! Сега възкръсва само плътта ми — защото тоя те почерпи, оня те почерпи, вземи това мезенце, вземи и онова, ям повече и по-вкусни ястия, които не се превръщат всички в тор; нещо остава, нещо се спасява и се превръща в кеф, в хоро, в песен, в кавгичка — и това нещо именно наричам Възкресение.

Скочи отново прав, взря се в далечината. Навъси се, сърдит.

— Някакво дете тича насам — каза той и се спусна да пресрещне вестителя.

Детето се надигна на пръсти, пошепна нещо на ухото на Зорбас. Зорбас подскочи разгневен.

— Болна ли? — извика той. — Болна ли? Бягай оттук, че ще те пребия от бой!

Обърна се към мен.

— Началство — каза той, — ще прескоча до селото да видя какво й се е случило на тази мръсница… Потърпи малко. Дай ми да й занеса две червени яйца да се чукнем. Ей сега се връщам!

Пъхна в джоба си червените яйца, издърпа смъкнатите си чорапи и тръгна.

Спуснах се от възвишението и се изтегнах долу край брега, върху прохладните камъчета. Духаше лек бриз, морето се къдреше, две

чайки опряха корем върху малките вълни и почнаха да се полюляват изпъчени, следвайки ритъма на морето.

Представях си с копнеж и завист чувството на ликуване и свежест на корема им; гледах чайките и си мислех: „Този е пътят — да откриеш великия ритъм и да го следваш с пълно доверие.“

След един час Зорбас се появи; поглаждаше доволен мустаците си.

— Настинала е, горката; нищо не е… Сега през Страстната седмица отивала и тя през нощта на бденията, макар че е от франгите, в моя чест, казва. И настинала, горката. Турих й вендузи, разтрих я хубавичко с олио от кандилото, дадох й и един ром, утре ще бъде кукуряк. Ех, мискинката недна, голям майтап е с нея — хващаше я гъдел, докато я разтривах, гугукаше като гълъбица.

Седнахме да ядем; Зорбас напълни чашите.

— За нейно здраве! И да я вземе колкото се може по-късно дяволът! — каза той с нежност.

Ядяхме и пиехме известно време мълчаливи; вятърът донасяше до нас, отдалеч, като жужене на пчела, страстните звуци на лира; възкръсваше все още Христос по терасите, великденското агне и козунаците все още се превръщаха в страстни любовни песни.

Зорбас, след като хапна и пийна добре, наостри косматото си ушище.

— Лира… — измърмори той. — Играят хоро в селото!

Скочи прав, беше вече сит; виното се беше качило в главата му.

— Абе какво седим тук като кукувици? — извика той. — Да отидем да поиграем хоро! Не ти ли е жал теб за агънцето? Така на халос ли ще отиде? Хайде да го превърнем на хоро и песен! Зорбас възкресе!

— Чакай бре, Зорбас, пощуря ли?

— Честна дума, каквото щеш кажи, началство, ама ми е жал за агънцето; жал ми е за червените яйца, за великденските козунаци, за сиренето. На, кълна ти се, ако бях ял хляб и маслини, щях да си кажа: „Я да си легна да спя, за мен ли са гуляите? Хляб и маслини са това, какво хубаво можеш да очакваш санким?“ Ала сега жалко ще бъде, ти казвам, ако отиде зян такова ядене! Да отидем да отпразнуваме Възкресение, началство!

— Нямам настроение днеска; ти иди, поиграй хоро и заради мен!

Зорбас ме сграбчи под мишницата и ме изправи:

— Христос възкресе бре, момчето ми! Ех, да имах твоята младост! Море, жени, вино, работа колкото щеш! Да се нахвърляш, на което и да е, с главата напред! Да се нахвърляш с главата напред на работата, на виното, на любовта и да не се боиш нито от бога, нито от дявола! Това ще рече юнак!

— Агънцето говори в теб, Зорбас — подивя то, превърна се на вълк! — казах със смях.

— Море, агънцето се превърна на Зорбас, Зорбас говори, ти казвам! Слушай ме мен и ме проклинай, ако щеш; аз съм един Синдбад Моряка; не че съм обиколил много свят, съвсем не! Ала съм крал, убил, лъгал, спал с цяла сюрия жени. Престъпих всички божи заповеди; колко бяха те? Десет ли? Защо, бре, не са двайсет, петдесет, сто, та да ги престъпя всичките? И въпреки това, ако съществува бог, никак няма да ме е страх да застана утре — други ден пред него. Не знам как да ти го кажа, за да разбереш, но всички тия неща, струва ми се, нямат никакво значение. Ще се излага ли сега господ да дебне някакви си там червейчета и да им държи сметка? И да се ядосва, да ругае, да си разваля кефа, защото, казва, сме кривнали по пътя и сме минали върху червейката на ближния си или защото сме хапнали една мръвка месо в сряда или петък! Уу, да се не видите макар, кози бради такива!

— Добре де, Зорбас — казах, за да го разпаля. — Добре де, ама господ не те пита какво си ял, а те пита какво си сторил!

— А пък аз ти казвам, че и това дори не те пита! Ама отде знаеш това бре, неграмотни Зорбас, ще ми речеш? Знам го с положителност, защото, ако аз имах двама сина, единият благоразумен, стопанин, пестелив, богобоязлив, а другият хаймана, непочтен, гуляйджия, женкар, вън от закона, щях да ги слагам, разбира се, и двамата на трапезата си; но не знам, сърцето ми май щеше да го тегли повече към втория. Разбира се, може би защото щеше да прилича на мен; и кой ти казва тогава, че аз с господ не си приличаме повече, отколкото той с поп Стефанос, дето ден и нощ прави метани, събира пари и не дава и на ангела си дори вода?

Господ гуляе, убива, върши неправди, люби, работи, гони неуловимите птички, също като мен. Яде, каквото му се ще; взема, която жена му се хареса. Гледаш някоя красива жена, като капка,

гледаш я как ходи из тая земя и сърцето ти се радва; и изведнаж разтваря се земята и жената изчезва. Къде отива? Кой я взема? Ако е порядъчна, казваме: господ я взе; ако е чапкънка, казваме: дяволът я взе. А пък аз ти казвам, началство, казвам ти го и ти го повтарям: господ и дявол са едно и също нещо!

Не отговорих нищо; Зорбас взе тоягата си, накриви юнашки шапката си, изгледа ме съчувствено — така ми се стори — и устните му за миг помръднаха, сякаш искаха да изрекат нещо; но Зорбас не каза нищо и бързо пое към селото, като сучеше мустак.

Гледах, на светлината на залеза, как гигантската му сянка се отдалечаваше по крайбрежните камъчета, размахвайки тоягата, целият бряг се съживяваше при преминаването му; доста време, наострил слух, стоях тъй, заслушан в стъпките на Зорбас, които стихваха постепенно. И изведнъж, щом почувствувах, че останах сам, скочих прав. Защо? Накъде? Не знаех; нищо не бях решил все още; тялото ми беше скочило право, то, само, и вземаше решение, без да ме пита.

— Напред! — каза то високо, сякаш даваше заповед.

Поех право към селото. Вървях решително и бързо; от време на време се поспирах и вдишвах лъха на пролетта. Земята дъхтеше на лайкучка и колкото повече наближавах градините, чувствувах как ме облъхва на вълни уханието на цъфналите лимонови, портокалови, лаврови дървета. На запад затанцува весело Вечерницата.

„Море, жени, вино, работа колкото щеш!“ — шепнех неволно аз думите на Зорбас и крачех. „Море, жени, вино, работа колкото щеш! Да се нахвърляш с главата напред на работата, на виното, на любовта, да не се боиш нито от бога, нито от дявола… Това ще рече юнак!“ — повтарях и преповтарях в себе си, сякаш исках да си вдъхна смелост, и продължавах да вървя.

Изведнъж спрях рязко. Сякаш бях стигнал там, където исках. Къде? Огледах се — градината на вдовицата. Отвъд тръстиковата ограда и арабските смокини нежен женски глас тихо пееше. Погледнах наоколо — жива душа нямаше. Пристъпих, поотместих тръстиките — под едно портокалово дърво стоеше една облечена в черно жена със заоблена сочна шия, кършеше отрупани с цвят клонки и пееше; полуразтворената й гръд блестеше в полумрака.

Дъхът ми спря. „Звяр е тази — казах си аз, — звяр е, и го знае. Какви слаби мимолетни създания, серсеми, глупаци, неустойчиви са

пред нея мъжете! Както някои насекоми — богомолката, скакалецът, паякът, — така и тази, нехранена и ненаситна, навярно на разсъмване изяжда мъжете…“

Вдовицата сякаш почувствува изведнъж погледа ми, прекъсна неочаквано тихата си песен, извърна се; погледите ни се срещнаха като светкавици; коленете ми се подкосиха — сякаш бях зърнал, зад тръстиките, тигрица.

— Кой е? — запита със задавен глас вдовицата. Закопча елечето си, закри гърдите си. Лицето й се навъси.

Понечих да избягам; но думите на Зорбас изведнъж изпълниха сърцето ми, придобих смелост — „море, жени, вино…“

— Аз съм — отвърнах. — Аз съм, отвори ми! Едва-що произнесох тези думи и се изплаших; понечих отново да побягна.

Но се удържах; засрамих се от Зорбас.

— Кой си ти?

Пристъпи една крачка, полека, внимателно, безшумно; протегна шия, присви очи, за да види по-добре; пристъпи още една крачка, приведена, нащрек.

Изведнаж лицето й просветна; облиза устни с върха на езика си.

— Началството ли? — каза тя с по-мек глас. Пристъпи още една крачка, мълчалива, напрегната, готова да се нахвърли.

— Началството ли? — попита тя отново със задавен глас.

— Да.

— Ела!

Съмна се, изгря слънцето. Зорбас се беше върнал и седеше пред бараката. Пушеше и гледаше морето; чакаше ме.

Щом се появих, вдигна глава, изгледа ме. Ноздрите му потрепнаха като на хрътка; протегна врат, пое дълбоко дъх, душейки. И изведнаж лицето му светна — беше усетил върху мен миризмата на вдовицата.

Изправи се бавно, усмихна се целият, протегна ръце.

— Имаш благословията ми! — рече той.

Изтегнах се, затворих очи, слушах как морето диша спокойно, как приспивно се люлее, и аз се издигах и спусках върху него като чайка. И така, нежно полюшван, потънах в сън и засънувах; една

гигантска негърка седеше с присвити крака на земята и ми се стори, че това е някакъв циклопски древен храм от черен гранит. И уж обикалях с тревога около нея, за да открия входа; едва стигах до малкия пръст на крака й; и неочаквано, щом свърнах зад петата и, зърнах една черна врата като пещера; и тогава се разнесе един тежък глас:

— Влез!

И аз влязох.

Събудих се към обяд; слънцето се промушваше през прозорчето, разливаше се върху завивките, падаше върху едно окачено на стената огледалце с такава сила, че го разбиваше сякаш на хиляди късове.

Сънят за гигантската негърка изплува в съзнанието ми, морето шепнеше изкусително, затворих отново очи и ми се стори, че съм щастлив. Олекнало му беше на тялото, доволно беше, като някакво животно, излязло на лов — уловило бе плячката си, наяло се бе и сега, изтегнато на слънце, се облизваше. Умът, тяло и той, си отдъхваше сит; сякаш мъчителните проблеми, които го терзаеха, бяха намерили своето най-просто разрешение.

Цялата радост от изминалата нощ бликаше от дълбините на моето същество, разклоняваше се и напояваше и утоляваше жаждата на пръстта, от която бях направен. И така както лежах, със затворени очи, струваше ми се, че чувам как пращят и се разширяват вътрешностите ми. За първи път снощи се уверих така осезаемо, че и душата е също плът, по-бързоподвижна може би, по-прозрачна, по-свободна — но плът. А и самата плът е също душа, малко сънлива, капнала от големи походи, претоварени от тежки наследства; но при великите мигове събужда се и тя, става смела, и размахва петте си пипалца, като крие.

Някаква сянка падна върху мен; отворих очи — Зорбас стоеше на вратата и ме гледаше доволен.

— Не се разсънвай, началство! Не се разсънвай… — каза ми той тихо с майчинска нежност. — Празник е и днеска, спи!

— Наспах се — отвърнах аз и скочих на крака.

— Ще ти разбия едно яйце — рече Зорбас, усмихвайки се. — То възвръща силите.

Не отговорих; изтичах на брега, потопих се в морето, изсуших се на слънце. Но все още чувствувах едно нежно, упорито ухание по ноздрите си, по устните си, по върха на пръстите си. Като от

портокалова вода. Като от лаврово масло, с което мажат косите си критските жени.

Тя беше накършила вчера цял наръч лимонови цветчета, за да ги занесе тази вечер в църквата, на Христос; по това време селяните щяха да играят хоро под тополите на селския площад и църквата щеше да бъде пуста. Иконостасът над леглото й беше отрупан с лимонови цветчета и сред цветята се виждаше едрооката Богородица, благодушна и печална.

Зорбас се наведе и постави до мен чашата с разбитото яйце, два големи портокала и едно великденско козуначе. Прислужваше ми безшумно, щастлив, като майка на сина си, завърнал се току-що от война. Погледна ме ласкаво и си тръгна.

— Отивам да забия няколко стълба — каза той.

Дъвчех спокойно на слънце, изпълнен с дълбока физическа наслада, сякаш плувах по прохладно зелено море. Не позволявах на ума си да събере от цялото ми тяло тази плътска радост, да я натъпче в калъпите си и да я превърне в мисъл. Оставях тялото си да тръпне от радост, от главата до петите, като животно. От време на време само поглеждах в екстаз чудото на света около мен и чудото в мен. „Какво е това? — казвах си аз. — Как тъй е станало, че светът така добре си приляга с краката ни, с ръцете ни, с корема ни?“ И сетне отново затварях очи и замълчавах.

Скочих изведнаж прав; влязох в бараката, взех ръкописа на „Буда“, разтворих го. Намирах се вече на края; Буда, легнал под едно цъфнало дърво, беше вдигнал ръка и беше заповядал на петте елемента, от които беше съставен — пръст, вода, огън, въздух, дух, — да се разпаднат.

Нямах вече нужда от това лице на моето терзание, аз го бях надминал, бях завършил службата си при Буда — вдигнах и аз ръка и заповядах на Буда вътре в мен да се разпадне.

Бързо, използувайки всемогъщите заклинания, словата, унищожавах тялото му, след това душата му, сетне ума му. Без никаква милост; бързах.

Надрасках последните думи, нададох последния вик, написах с дебел червен молив името си; свърших.

Взех една дебела връв, вързах здраво ръкописа; изпитвах странна радост, сякаш връзвах ръцете и краката на някакъв голям враг; или

както диваците връзват скъпите си покойници, за да не могат да излязат от гроба си и да вампирясат.

Едно босоного момиченце дотича задъхано; то носеше жълта рокличка и стискаше здраво в ръка едно червено яйце. Спря се и ме погледна уплашено.

— Какво има? — запитах го аз и му се усмихнах, за да го поокуража. — Искаш ли нещо?

То подсмръкна и тънкото му гласче задъхано произнесе:

— Мадамата ме изпрати, каза да дойдеш; на легло е, горката. Твоя милост ли си тоя, дето го викат Зорбас?

— Добре — рекох, — идвам веднага.

Пъхнах и в другата му ръка едно червено яйце; то го сграбчи и си отиде.

Станах, поех по пътя; шумът на селото се приближаваше все повече, нежните звуци на лирата, празнични викове, гърмежи, песни; а когато стигнах на площада, момците и момите се бяха събрали под новоразлистените тополи и се готвеха да подхванат хоро. Наоколо, по каменните пейки, седяха един до друг старците, опрели брада на тоягата си, и гледаха; малко по-назад, стариците — прави. По средата се беше нагласил прочутият свирач на лира Фануриос, затъкнал една априлска роза над ухото си; с лявата ръка държеше лирата изправена върху коляното си; с дясната чевръсто опитваше лъка с гръмливите звънчета.

— Христос воскресе! — извиках аз, минавайки.

— Воистина воскресе! — разнесе се радостен ропот от мъжки и женски гласове.

Хвърлих бърз поглед; набити, стройни момци с бухлати гащи, с тънък кръст, ресните на чембера им висяха над челото и слепоочията им като къдрици; а момите, с наниза жълтици на шията, с белите везани кърпи на глава, свели очи, ги поглеждаха скришом и тръпнеха.

— Няма ли да приемеш да дойдеш при нас, началство? — чуха се няколко гласа. Но аз бях вече отминал.

Мадам Ортанс лежеше в широкото си легло, единственият мебел, който й беше останал верен; страните й горяха от треска, кашляше.

Щом ме видя, тя въздъхна жално:

— Ами Зорбас, куме, ами Зорбас?…

— Болен е; от деня, в който ти се разболя, и той легна болен; държи снимката ти, гледа я и въздиша.

— Говори… говори… — прошепна горката сирена и затвори очи, щастлива.

— И сега ме изпрати да те попитам дали имаш нужда от нещо… Щял да дойде, казва, и той тази вечер, па макар и по корем да се влачи… Не можел, казва, да понася вече, не можел да понася раздялата с теб…

— Говори… говори… говори…

— Получил, казва, телеграма от Атина; булчинската рокля е готова, венците, обувките, бонбоните са натоварени на кораба, пристигат… И големите бели свещи с розовите панделки…

— Говори… говори… говори…

Но изглежда, че се унесе в сън, дишането й се промени, почна да бълнува. Стаята миришеше на одеколон, амоняк и пот; а през отвореното прозорче навлизаше острата миризма от курешките и зайците на двора.

Станах, тръгнах да си вървя; на портата срещнах Мимитос. Днес носеше ботуши и нови сини бухлати гащи; над ухото си беше затъкнал стръкче босилек.

— Мимитос — казах му аз, — тичай в Кало Хорио да доведеш лекаря.

Мимитос беше вече събул ботушите си, за да не ги ожули по пътя, и ги стискаше под мишница.

— Намери лекаря и му кажи много здраве от мен — да яхне кобилата си и да дойде веднага. Мадамата, речи му, е тежко болна, настинала е, настинала е, горката. Това му кажи; тичай!

— Тръгвам веднага!

Той си плю на ръцете, плесна ги радостно, но не се помръдна. Гледаше ме засмян.

— Върви, ти казвам!

Но той не тръгваше; намигна ми и се усмихна хитро.

— Началство — рече той, — занесох ти в къщи едно шише с портокалова вода… подарък.

Помълча малко, очаквайки да го попитам кой ми го праща, но аз мълчах.

— Ами няма ли да попиташ кой ти го праща, началство? — каза той, като се закиска. — За да си слагаш, казва, на косите, та да миришат на хубаво!

— Върви бързо! Мълчи!

Засмя се, плю си отново на ръцете.

— Хоп! Хоп! — извика той. — Христос воскресе!

И изчезна.

---

[1] Гръцкото знаме. — Б. пр. ↑

XXII

Великденското хоро под тополите беше в разгара си. Водеше го един мургав як момък на около двайсет години, с невидели още бръснач, покрити с гъст мъх бузи; през разтворената му риза гърдите му се тъмнееха, плътно обрасли с къдрави косми; беше отметнал назад глава, краката му биеха земята като криле, от време на време хвърляше поглед към някоя девойка и бялото на очите му диво проблясваше сред мургавината на лицето му.

Зарадвах се и се изплаших. Завръщах се от мадам Ортанс; бях повикал една жена да се грижи за нея и сега отивах спокойно да погледам как критяните играят хоро; приближих се до барба Анагностис, седнах до него на каменната пейка.

— Кой е този момък, дето води хорото? — казах му аз на ухото.

Барба Анагностис се засмя.

— Като архангел е проклетникът, като онзи, дето взема душите — отвърна с възхищение той. — Ами че това е Сифакас овчарят. През цялата година пасе стадата из планината и само на Великден слиза да види хора и да поиграе хоро.

Старецът въздъхна.

— Ех, бре, да имах младостта му! — измърмори той. — Да имах младостта му, на, кълна ти се, Цариград щях да превзема!

Момъкът тръсна глава, нададе вик, блеещ, нечовешки, като разпален коч.

— Давай, Фануриос! — извика той. — Давай, та да пукне Смъртта!

Смъртта умираше всеки миг, раждаше се наново всеки миг, като живота. От хиляди години младите момци и младите девойки танцуват под новоразлистени дървета — тополи, борове, дъбове, платани и стройни палми — и ще танцуват още хиляди години с изгарящи от желание лица. Лицата потъват долу в земята, сменяват се всеки двайсет години, идват други. Но веществото, Той, ще си остава винаги все същият, влюбен, двайсетгодишен, и ще танцува, безсмъртен.

Вдигна момъкът ръка да засуче мустак, но нямаше още мустаци.

— Давай! — извика той. — Давай бре, Фануриос, че ще пукна!

Размаха ръка свирачът, звънна лирата, разлютиха се звънчетата и момъкът рипна, удари три пъти краката си във въздуха, цял бой високо, и грабна с върховете на ботушите си бялата кърпа от главата на съседа си, Манолакас полския.

— Ашколсун бре, Сифакас! — разнесоха се викове, а момите потръпнаха и сведоха надолу очи.

Но момъкът, мълчалив, без да гледа никого, див и строг, опрял сега присвитата си лява ръка върху тънкия си железен кръст, играеше, забил яростен и скромен поглед в земята.

Изведнъж хорото спря. Старият клисар Андрульос се появи отнякъде, вдигна ръце.

— Вдовицата! Вдовицата! Вдовицата! — изкрещя той, изплезил език.

Манолакас полският скочи прав, прекъсна хорото. От площада се виждаше, долу, църквата, окичена все още с миртови и лаврови клонки; играчите спряха разгорещени, старците се надигнаха от пейките; Фануриос постави легнала лирата върху коленете си, измъкна априлската роза над ухото си и я помириса.

— Къде бре, Андрульос? — извикаха разпалени всички. — Къде?

— В църквата; на, ей — сега влезе, прокълнатата от бога, носеше цял наръч лимонови цветчета.

— Дръжте я, момчета! — извика полският и се втурна пръв.

Тъкмо в този миг на прага на църквата се появи вдовицата; носеше черен чембер и се кръстеше.

— Мръсница! Пачавра! Убийца! — разнесоха се викове на площада. — Има и лице да се покаже на туй отгоре! Дръжте я, бре, тя посрами селото ни!

Едни хукнаха заедно с полския надолу към църквата, други, отвисоко, я замерваха с камъни. Един камък я удари в рамото. Вдовицата нададе вик, закри лицето си с ръце, спусна се да бяга, приведена. Ала момците бяха вече стигнали пред портата на църквата и Манолакас бе измъкнал ножа.

Вдовицата отстъпи назад, като пищеше, сви се на две и се затича, залитайки, да се вмъкне в църквата. Но там на прага беше застанал,

мълчалив, старият Маврандонис, с разперени ръце, опрени на рамката на вратата.

Вдовицата отскочи вляво, спусна се и обгърна големия кипарис сред двора. Един камък изсвистя във въздуха, улучи я в главата, падна черният чембер, разпиляха се по раменете косите й.

— За бога! За бога! — стенеше тя и се притискаше о кипариса.

Наредени една до друга горе на площада, момите хапеха белите си забрадки; стариците, провесили се през оградите, пищяха:

— Убийте я, бре, убийте я!

Двама момци се нахвърлиха върху нея, сграбчиха я, раздра се черната й блуза, блесна, бяла като мрамор, гърдата й. Кръвта се стичаше сега, отгоре от главата и, по челото, по бузите, по шията.

— За бога! За бога! — стенеше все тъй вдовицата.

Кръвта, която течеше, блесналата гръд възбудиха до крайност момците; измъкнаха от поясите си ножовете.

— Чакайте! — извика Манолакас. — Моя е! Старият Маврандонис, все още прав на прага на църквата, вдигна ръка; всички спряха.

— Манолакас — произнесе той с тежък глас, кръвта на братовчед ти вика. Дай й покой!

Скочих от оградата, на която се бях покатерил, спуснах се към църквата, но се препънах о един камък и се проснах на земята. Тъкмо в този момент край мен минаваше Сифакас — наведе се, сграбчи ме за врата, както хващаме котките, и ме изправи на крака.

— Какво дириш твоя милост туканка, а, конте, такова? — рече ми той. — Бягай!

— Не ти ли е жал за нея бре, Сифакас, съжали я!

Планинецът се засмя:

— Да не съм нещо жена — рече той, — та да ми е жал? Мъж съм!

И с един скок се озова и той в двора на църквата.

Пристигнах и аз след него, тичешком. Всички сега бяха обградили вдовицата; цареше тежко мълчание; чуваше се само задавеното й, задъхано дишане.

Манолакас се прекръсти, пристъпи една крачка, вдигна ножа, стариците горе на оградата изпищяха радостно, момите спуснаха забрадките си над очите.

Вдовицата отмаля, видя ножа над главата си, измуча като юница. Строполи се до дънера на кипариса и свря глава между раменете си. Косите й покриха земята, блесна снежнобелият врат.

— В името божие! — извика старият Маврандонис и също се прекръсти.

И тъкмо в този миг един див глас се разнесе зад нас:

— Долу ножа, убиецо!

Всички се извърнаха изненадани; Манолакас вдигна глава; Зорбас стоеше пред него, размахваше като бесен ръце и крещеше.

— Абре не ви ли е срам? Какви такива юнаци сте вие? Цяло село да убие една жена! Ще посрамите, бре, цял Крит!

— Върви си по работата, Зорбас! Не се бъркай! — изръмжа Маврандонис.

Обърна се към племенника си.

— Манолакас — рече той, — в името на Христа и на Богородицата, удряй!

С един скок сграбчи Манолакас вдовицата, повали я на земята, притисна с коляното си корема й и вдигна ножа.

Но не свари; Зорбас беше сграбчил ръката на Манолакас, обвил беше около юмрука си голямата си кърпа и се мъчеше да му изтръгне ножа.

Вдовицата се изправи рязко на колене, озърна се бързо, за да избяга; но селяните бяха препречили вратата, стояха в кръг около двора и по пейките, и щом я видяха, че се готви да се изплъзне, с един скок стесниха кръга.

В това време Зорбас се бореше без викове, гъвкав, пъргав, мълчалив; застанал на вратата, аз следях с тревога борбата. Мутрата на Манолакас беше посиняла от ярост; Сифакас и един друг мъжага се приближиха да му помогнат, но Манолакас завъртя свирепо очи.

— Назад! Назад! — извика той. — Никой да не се меси!

И отново налетя бясно на Зорбас и го заблъска с глава като бик.

Зорбас хапеше устни, мълчеше; стискаше като в клещи дясната ръка на полския и се извиваше ту надясно, ту наляво, за да избегне ударите с глава. Побеснелият Манолакас връхлетя, захапа ухото на Зорбас и го задърпа със зъби да го откъсне. Потече кръв.

— Зорбас! — извиках аз уплашено и се спуснах да го спася.

— Бягай, началство! — извика ми той. — Не се меси! Стисна юмрук и нанесе силен удар на Манолакас, под корема в слабините. И дивият звяр изведнаж отмаля, разхлабиха се стиснатите зъби и пуснаха полуоткъснатото ухо, а посинялото лице пребледня. Зорбас го блъсна, повали го долу, изтръгна от ръката му ножа и го трясна на плочите, направи го на парчета.

Избърса с кърпата кръвта, която течеше от ухото му, а след това изтри потъналото си в пот лице; цялото му лице се изцапа с кръв. Изправи се, плъзна поглед наоколо, очите му бяха подути и кръвясали.

— Стани, ела с мен! — извика той на вдовицата.

И се отправи към дворната врата.

Вдовицата се надигна с див порив, сбра всичките си сили, понечи да хукне, но не свари. Старият Маврондонис като светкавица се нахвърли върху нея, повали я, омота три пъти около ръката си косите й и с един замах й отсече главата.

— Вземам греха върху себе си! — извика той и хвърли главата на вдовицата на прага на църквата.

И се прекръсти.

Зорбас се извърна, видя станалото. Изтръгна цял сноп косми от мустаците си, изстена. Приближих се, сграбчих го за ръката; той се извърна, погледна ме; две едри сълзи трептяха на клепките му.

— Да вървим, началство! — каза той със задавен глас.

Вечерта Зорбас не пожела да сложи залък в устата си. „Гърлото ми е свито — казваше той, — не мога да преглътна.“ Проми си ухото със студена вода, напои парче памук с ракия, направи си превръзка.

Седеше на леглото, хванал главата си с ръце, и мълчеше замислен.

Изтегнат на пода, бях се облегнал и аз на стената и чувствувах как по бузите ми бавно се стичат горещи сълзи. Мозъкът ми не работеше, не можех да мисля за нищо, сякаш бях обзет от дълбока, детска скръб, и плачех.

Изведнаж Зорбас вдигна глава избухна; почна да вика, продължавайки на висок глас жестокия си вътрешен монолог:

— Казвам ти, началство, всичко, каквото става на този свят, е несправедливо, несправедливо, несправедливо! Не се подписвам аз под това аз, червейчето, аз плужекът, Зорбас! Защо да умират момците и девойките, а да остават развалините? Защо да умират малките деца?

Аз имах някога едно малко момче, Димитракис, умря ми на три години и никога, никога, чуваш ли, никога няма да му го простя това на господа! И някой ден, ако има мутра да ми се яви пред очите, да го знаеш, ако е истински господ, ще се засрами! Да, да, ще се засрами от мен плужека, Зорбас!

Лицето му изведнъж се разкриви от болка; кръв потече отново от раната му; той прехапа устни, за да не извика.

— Чакай да ти сменя превръзката, Зорбас — казах.

Промих отново с ракия раната му, взех портокаловата вода, която вдовицата ми беше изпратила — намерих шишето на леглото си — и напоих памука.

— Портокалова вода? — каза Зорбас, вдишвайки жадно уханието. — Портокалова вода? Поръси ме и по косата, а така, да си жив! И по ръцете, излей я всичката, карай!

Беше се оживил; погледнах го изненадан.

— Струва ми се, че влизам в градината на вдовицата — рече той.

И отново почна да нарежда.

— Колко години са били потребни — измърмори той, — колко години само, за да успее пръстта да направи едно такова тяло! Гледаше я човек и си казваше: „Ех, да бях на двайсет години, па да се затрие целият човешки род от земята и да се спаси само ей — тази тук, па да направим заедно с нея деца, море, не деца, а същински богове, и да населим отново света!“ А сега…

Скочи прав, очите му се наляха със сълзи.

— Не мога, началство! — каза той. — Трябва да походя, да изкача два-три пъти тази вечер планината, да се уморя, да се успокои главата ми… Ех, мари вдовицо, иде ми да почна да нареждам на висок глас, ще се пръсна!

Изскочи навън, пое към планината, изгуби се в тъмнината.

Изтегнах се на леглото, угасих лампата и почнах, според малкия си нечовешки навик, да отмествам действителността, да й отнемам кръвта, плътта, костите, да я превръщам в отвлечена идея и да я свързвам с всеобщи закони, докато извлека ужасното заключение, че каквото е станало, е трябвало да стане. Каквото е станало, станало е, защото е част от световния ритъм и допринася за хармонията. И да стигна накрая до отвратителното утешение: каквото е станало не само че е трябвало да стане, но е било и е справедливо да стане.

Убийството на вдовицата падна като жестока и ужасна вест в мозъка ми, където всички неща, вече от няколко години насам, се бяха усмирили и подчинили на дисциплина. Тази вест разбуни сърцето ми, но изведнаж върху нея се нахвърлиха всичките ми теории, за да я омотаят с картинки и хитрини и да я направят безопасна — също както пчелите обвиват с восък дивия стършел, проникнал в кошера, за да им ограби меда.

И така, след няколко часа, вдовицата почиваше в паметта ми спокойна, почти усмихната, в божествената неподвижност на символа. Вдовицата беше вече обвита във восък вътре в сърцето ми, не можеше вече да причини паника в мен и да парализира ума ми. Ужасното краткотрайно произшествие се разшири, разпростря се във времето и пространството, отъждести се с великите изчезнали цивилизации, цивилизациите — със съдбата на земята, земята — със съдбата на вселената — и така, възвръщайки се отново при вдовицата, аз я намерих подчинена вече на великите закони, помирена с убийците си, в тиха божествена неподвижност.

Времето беше приело в съзнанието ми своята истинска същност; вдовицата сякаш беше умряла преди хиляди години, а кноските кърдрокоси девойки от егейската цивилизация сякаш бяха умрели тази сутрин.

Потънах в сън, както ще потъна сигурно — по-сигурно нещо от това няма! — и в смъртта, и се плъзнах безшумно в мрака. И не чух нито кога се върна, нито дали въобще се върна Зорбас; на сутринта го намерих горе на планината, викаше и се караше на работниците. Нищо от това, което правеха, не му харесваше; изгони трима работници, които му се опряха, грабна сам брадвата и почна да проправя пътя за стълбовете, който той беше начертал сред камънаците и храсталаците. Изкачи се високо в планината, отиде при работниците, които сечаха боровете, разкрещя се; един от хората се засмя, измърмори нещо, Зорбас се нахвърли върху него.

Вечерта слезе капнал, целият раздран, и седна до мен на брега. С мъка отваряше уста; и когато я отваряше, говореше за стълбове, телени въжета и лигнит, като някакъв алчен предприемач, който бърза да опустоши колкото се може повече този край, да се напечели и да си отиде.

Когато по едно време, в онова състояние на утешение, в което бях изпаднал, се опитах да кажа нещо за вдовицата, Зорбас протегна ръчището си и ми запуши устата.

— Мълчи! — каза той с глух глас.

Затворих уста засрамен. Това ще рече човек, казвах си аз, завиждайки на мъката на Зорбас. Човек с гореща кръв и яки кости, който, когато страда, лее истински едри сълзи, а когато се радва, не пресява радостта си, като я прекарва през гъсти метафизически сита.

Така изтекоха три-четири дни. Зорбас работеше като вол, не ядеше, не пиеше, топеше се. Една вечер му казах, че кира Бубулина е все така на легло, че лекарят не беше дошъл, и че тя бълнува и повтаря името му. Стисна юмрук.

— Добре — рече той.

На другия ден рано-рано отиде в селото и скоро се върна.

— Видя ли я? — запитах го аз. — Как е?

Зорбас свъси вежди.

— Нищо й няма — отвърна той. — Ще умре.

И пое бързо към планината.

Същия ден вечерта, без да хапне нищо, взе тоягата си, излезе навън.

— Къде отиваш, Зорбас? — запитах го аз. — В селото ли?

— Не; ще пообиколя малко и ще се върна.

Тръгна към селото с широки решителни крачки.

Бях изморен, легнах си; започнах отново да прехвърлям през ума си целия свят, изплуваха спомени, съживиха се стари болки, мисълта ми литна и до най-далечните идеи и отново се върна и кацна върху Зорбас.

„Ако се случи да го срещне по пътя Манолакас — помислих си аз, — побеснелият критски мъжага ще се нахвърли върху него и ще го убие.“ Бях научил, че през всичките тези дни се бил заключил в къщата си и ръмжал, срам го било да се покаже в селото и току се заканвал, че ако му падне Зорбас, щял „да го направи на парчета“. А нощес един наш работник го видял да обикаля по късна доба около бараката, въоръжен. „Ако се срещнат тази вечер двамата, ще стане убийство…“

Скочих на крака, облякох се и се отправих бързо към селото. Нощта беше приятна, влажна, миришеше на шибой. Скоро различих в

тъмнината Зорбас, който вървеше бавно, сякаш беше изморен. От време на време се спираше, гледаше звездите, ослушваше се; после отново завързваше и чувах как тоягата му потропва по камъните.

Той наближаваше вече градината на вдовицата; въздухът замириса на лимонов цвят и орлови нокти; и изведнъж, изсред портокаловите дървета, се разнесе, като ромон на бистър ручей, песента на славея. Пееше славеят, пееше в мрака, пресичаше се дъхът на човека. И Зорбас внезапно спря, задушаваше се и той от толкова много сладост.

И неочаквано тръстиките на оградата се размърдаха и острите им листа звъннаха като стоманени остриета.

— Е, кумец — прогърмя един груб глас, — е, дъртако, добра среща!

Смръзнах се; познах гласа.

Зорбас пристъпи още една крачка, вдигна тоягата и отново спря. Различавах добре, под звездната светлина, всяко негово движение.

От тръстиките изведнъж изскочи един висок мъжага.

— Кой е? — извика Зорбас, като издаде напред врат.

— Аз бре, Манолакас!

— Върви си по пътя, махай се!

— Защо ме посрами бре, Зорбас?

— Не съм те посрамил аз, Манолакас, върви си, ти казвам. Хала си ти, ала така пожела случаят, сляп е той, не го ли знаеш това?

— Случай-неслучай, сляп-несляп — рече Манолакас и скръцна със зъби, — аз искам да измия от себе си срама; още тази вечер. Имаш ли нож?

— Не — отвърна Зорбас, — само тояга.

— Върви да си вземеш ножа, тук ще те чакам. Върви!

Зорбас не се помръдваше.

— Страх ли те е? — изсъска подиграателно гласът на Манолакас. — Върви, ти казвам!

— За какво ми е бре, Манолакас, нож? — каза Зорбас, който беше почнал да се разгорещява. — За какво ми е, бре? Спомняш ли си, в черквата, ти, мисля, имаше нож, а аз нямах; но ми се струва, че се справих добре.

Манолакас изрева:

— И ми се смееш на туй отгоре, а? Паднал съм ти тази вечер на сгода, нали, защото съм въоръжен, а ти не си, и ми се подиграваш, а? Донеси си, мръсен македонец такъв, ножа, да премерим сили!

— Хвърли ножа си, а пък аз — тоягата, да премерим сили! — извика му в отговор Зорбас с треперещ от гняв глас. — Ела бре, мръсен критянин такъв!

Замахна Зорбас, хвърли тоягата, чух я, че падна сред тръстиките.

— Хвърли ножа! — разнесе се отново гласът на Зорбас.

На пръсти, съвсем тихо, аз се бях приближил; под звездната светлина успях да доловя блясъка на ножа, който полетя и падна също сред тръстиките.

Зорбас си плю в шепите.

— Хайде! — извика той и скочи, готов да връхлети.

Но преди двамата мъжаги да сварят да се счепкат, аз се втурнах помежду им.

— Чакайте! — извиках. — Ела тук, Манолакас! Ела и ти, Зорбас! Не ви ли е срам!

Двамата противници се приближиха с бавни крачки, хванах дясната ръка на всекиго.

— Подайте си ръка! Смели юнаци сте и двамата, помирете се!

— Той ме посрами… — каза Манолакас, като се помъчи да издърпа ръката си.

— Не можеш да бъдеш посрамен лесно ти, капитан Манолакас! — казах аз. — Цяло село познава храбростта ти; не гледай какво стана онзи ден в църквата; лош час беше тогава, станалото — станало, край! И освен това, не забравяй, че Зорбас е чужденец тук, македонец, и ще бъде голям срам за нас критяните да вдигнем ръка на един другоземец, дошъл в нашия край… Ела, подай ръка, това ще рече юнак, и ела да отидем в бараката да пием по едно вино, да изпечем един аршин суджук за мезе — та да закрепим, капитан Манолакас, помиряването!

Прихванах Манолакас през кръста, дръпнах го малко настрани:

— Стар човек е той — пошепнах му аз на ухото, — не ти приляга на теб, косходжамити мъжага, да се залавяш с него!

Манолакас омекна.

— Тъй да бъде! — рече той. — За твой хатър!

Пристъпи една крачка към Зорбас, протегна тежкото си ръчище.

— Ела, куме Зорбас! — каза той. — Минало — заминало… Дай си ръката!

— Изяде ми ухото — каза Зорбас. — Халал да ти е! Ето ти ръката ми!

Стиснаха си ръцете, продължително, силно; стискаха си ръцете, все по-силно, гледаха се един друг и се настървяваха. Уплаших се, че пак ще се счепкат.

— Здраво стискаш — каза Зорбас. — Юнак си ти, Манолакас!

— И твоя милост здраво стискаш… Я стисни още, ако можеш!

— Стига вече! — извиках аз. — Да отидем да полеем приятелството си!

Застанах по средата — от дясната ми страна — Зорбас, от лявата — Манолакас; поехме обратно към нашия бряг.

— Добър ще бъде тази година берекетът… — казах аз, за да променя разговора. — Имахме обилни дъждове.

Но никой от двамата не поде думата ми; гърдите им бяха все още издути. Цялата ми надежда беше сега вече във виното; стигнахме бараката.

— Добре дошъл, капитан Манолакас, в бедния ни дом! — казах аз. — Зорбас, изпечи ни суджука и дай да се почерпим.

Манолакас седна пред бараката, на един камък. Зорбас запали купчинка съчки, изпече мезето, напълни догоре три чаши.

— За ваше здраве! — казах аз, като вдигнах пълната чаша. — За твое здраве, капитан Манолакас! За твое здраве, Зорбас! Чукнете се!

Чукнаха се, Манолакас изля няколко капки вино на земята.

— Така да ми изтече кръвта — произнесе той с тържествен тон, — така да ми изтече кръвта, ако вдигна още веднаж ръка на теб, Зорбас!

— Така да ми изтече и на мен кръвта — произнесе и Зорбас, като изля и той няколко капки на земята, — ако не съм и забравил вече ухото, което ти ми изяде, Манолакас!

XXIII

На разсъмване Зорбас седна на леглото си и ме събуди.

— Спиш ли, началство?

— Какво има, Зорбас?

— Сънувах сън. Странен сън; чака ни, струва ми се, път в скоро време. Слушай, та да се посмееш. Уж тук в залива стои някакъв голям параход, същински град. И свири за тръгване. А аз тичам уж от селото да сваря да го хвана; и нося и един папагал в ръка. Стигам, покатервам се на парахода, идва капитанът. „Билет!“ — вика ми той. „Колко струва?“ — питам аз и измъквам цял куп банкноти от джоба си. „Хиляда драхми!“ — „Бре, аман! Не може ли осемстотин?“ — му викам. „Не, хиляда!“ — „Имам само осемстотин, вземи ги!“ — „Хиляда! Нито стотинка по-долу! Иначе, хайде вън, бързо!“ Ядосах се тогава и аз: „Слушай, капитане — му викам, — за твое добро ти го казвам, вземи осемстотинте, които ти давам, иначе ще се събудя, серсемино, и ще загубиш и тях!“

Зорбас прихна да се смее:

— Брей, каква машина е човекът! Туряш й хляб, вино, риба, репички, и излизат въздишки, смях и сънища. Фабрика! Вътре в главата ни има, струва ми се, цял кинематограф, от ония, дето говорят.

Изведнъж Зорбас скочи от постелята си.

— Ама защо папагалът? — каза той разтревожен. — Какво означава това, че папагалът идва с мен? Ах! Май че…

Но не свари да довърши думата си — един вестоносец, нисък, червенокос, същински дявол, влезе запъхтян:

— За бога, вика горката мадама, да съобщим, каза, на лекаря да дойде, защото умирала, казва, умирала, горката, и върху вас щял да падне грехът за това.

Засрамих се; в объркването, което беше предизвикала в нас вдовицата, бяхме съвсем забравили нашата стара приятелка.

— Боли я, сиромашката — продължи в настроение червенокосият, — кашля, целият хан се тресе. Ех, бре, каква

магарешка кашлица само! Бух! Бух! Селото се тресе!

— Не се смей! — извиках му аз. — Мълчи!

Грабнах лист хартия, написах няколко реда.

— Тичай, занеси това писъмце на доктора; няма да се върнеш тук, докато не го видиш, че яхва кобилата си, чу ли? Бягай!

Грабна писъмцето, напъха го в пояса си и пое по нагорнището.

Зорбас беше вече скочил на крака; облече се бързо, мълчаливо.

— Чакай, ще дойда с теб — казах му аз.

— Бързам, бързам… — отвърна той и пое към селото.

Скоро след това и аз се отправих нататък. Пуста беше градината на вдовицата; Мимитос седеше отпред, свит, плах, като бито куче. Беше отслабнал, очите му бяха хлътнали, горяха. Извърна се, забеляза ме, грабна един камък.

— Какво правиш тук, Мимитос? — запитах го аз и хвърлих трепетен поглед към градината.

Почувствувах около врата си две топли всемогъщи ръце… Ухание на лимонови цветчета и лаврово масло. Не говорехме нищо; виждах в здрача очите й, пламенни, изпълнени с трепет, съвсем черни; а зъбите й, изтъркани с орехов лист, блестяха, остри и снежнобели.

— Какво ме питаш? — изръмжа Мимитос. — Ай, върви си по работата!

— Искаш ли една цигара?

— Зарязах тютюна. Всички сте мръсници! Всички! Всички! Всички!

Той млъкна задъхан, сякаш търсеше думите си и не можеше да ги намери.

— Мръсници… подлеци… лъжци… Убийци!

И намерил сякаш думата, която търсеше, скочи на крака и запляска с ръце:

— Убийци! Убийци! Убийци! — викаше пронизително той и изведнъж почна да се смее.

Сърцето ми се сви.

— Прав си, Мимитос, прав си! — измърморих аз и се отдалечих с бързи крачки.

На влизане в селото видях стария Анагностис — наведен над тоягата си, гледаше внимателно две жълти пеперуди, които се гонеха над пролетната морава. Сега, когато беше остарял и не го измъчваха

вече грижите за нивята, за жената, за децата, имаше време и наблюдаваше света. Видя сянката ми по земята, вдигна глава.

— Накъде рано-рано по живо, по здраво? — рече ми той.

Но като видя разтревоженото ми лице, без да дочака отговор, добави:

— Върви бързо, чедо; я я завариш, я не — жива… Ех, клетата!

Широкото многоотрудено легло, най-преданият й другар, беше преместено сред малката стаичка и я изпълваше цялата. Над нея стоеше надвесен довереният й таен съветник, със зеления си фрак, с жълтото си кепе, с кръглите си зли очи, умислен и разтревожен — папагалът. Гледаше как там долу господарката му лежеше и стенеше; и навеждаше рязко, извърната малко встрани, човекоподобната си глава, за да се ослуша…

Не, не, това не бяха толкова добре познатите му пламенни любовни степания, нежното гугукане на гълъбицата, гъделичкането, кикотенето… И тази пот, която се стичаше на ледени капки по лицето на господарката му, и, лененорусите, мръсни, несресани коси, полепнали по слепите й очи, и това тежко мятане ту насам, ту натам в леглото — за първи път виждаше всички тези неща папагалът и се тревожеше… Опита се да извика: „Канаваро! Канаваро!“, но свитото му гърло не издаде никакъв звук.

А нещастната му господарка стенеше, повехналите й пълни ръце ту повдигаха, ту отпускаха завивките, задушаваше се. Беше без мазила, подпухнала, миришеше на вкисната пот и на плът, която почва да се разкапва. Чехлите й, пробити, разкривени, се подаваха изпод кревата и сърцето на човека се свиваше, като ги гледаше; тези чехли го натъжаваха повече от самата им собственица.

Зорбас, седнал до възглавието на болната, гледаше чехлите и не можеше да откъсне очи от тях; стискаше зъби, за да сдържи сълзите си. Влязох вътре, застанах зад него, но той не ме усети.

Нещастната жена се мяташе, за да поеме въздух, задушаваше се. Зорбас грабна от един пирон на стената някаква шапка с изкуствени рози, за да й повее; бързо и несръчно се движеше ръката му, сякаш пред себе си имаше мокри дървени въглища и ги раздухваше, за да се разгорят.

Мадам Ортанс отвори изплашено очи; огледа се наоколо; светът се беше замъглил, не можеше да различи никого; нито дори Зорбас с

розовата шапка.

Мрак се стелеше наоколо, сини валма дим се издигаха от земята и се преобразяваха, превръщаха се ту в хилещи се уста, ту в приближаващи се нозе с криви нокти, ту в черни криле.

Впи клетницата нокти в мръсната си възглавница, изцапана от сълзи, лиги и пот, и нададе силен вик:

— Не искам да умра! Не искам!

Но двете селски оплаквачки я бяха вече подушили и бяха довтасали; вмъкнаха се в стаята и се нагласиха на пода, опрели гръб на стената.

Папагалът с кръглите очи видя това, ядоса се, изпъна шия, извика: „Канав…“, ала Зорбас, раздразнен, протегна ръчището си към клетката и папагалът притихна.

И отново се разнесе задавеният, отчаян вик:

— Не искам да умра! Не искам!

Двама голобради, почернели от слънцето младежи надникнаха през вратата, изгледаха внимателно болната, кимнаха си, зарадвани, едни на друг и изчезнаха.

И неочаквано на двора се разнесе изплашено кудкудякане и пърхане на криле, сякаш някой гонеше кокошките, за да ги хване.

Първата оплаквачка, старата Маламатеня, се обърна към другарката си:

— Видя ли ги, стрино Леньо, видя ли ги? Бързат, гладниците им недни, да изколят още отсега кокошките, да ги излапат. Всички хаймани от селото са се насъбрали на двора и всеки миг ще се хвърлят на юруш!

Извърна се към леглото на умиращата.

— Умри, мари, по-скоро — измърмори тя с цялата си душа, — умри, мари, та да сварим и ние да си похапнем!

— Пък да ти кажа правото — рече стрина Леньо, като присви беззъбата си устица, — пък да ти кажа правото, кира Маламатеня, добре правят… Задигай, ако искаш да ядеш, и крадi, ако искаш да имаш, ми заръчваше покойната ми майка. Да претупаме и ние на бърза ръка оплакването, та да сварим някое мезе, да задигнем някоя и друга макара, за бог да прости. Деца, кучета, санким, няма, кой тогава ще й изяде кокошките и зайците? Кой ще й изпие виното? Кой ще й наследи макарите, гребените, карамелите? Ех, какво да ти кажа, кира

Маламатеня, господ да ми прости, ама ми иде ей тъй да се юрна и каквото докопам!…

— Чакай, мари безбожнице, не бързай! — рече кира Маламатеня и сграбчи другарката си за ръката. — Същото нещо, на, кълна ти се, ми се върти и на мен в главата, ама чакай да издъхне най-напред!

В това време клетата мадам Ортанс опипваше трескаво под възглавницата си, нещо търсеше. Беше измъкнала от сандъка си, още щом беше усетила опасността, едно разпятие от лъскава бяла кост и го беше пъхнала под възглавието си. От години вече го беше забравила сред скъсаните ризи и кадифените дрипи на дъното на сандъка си. Сякаш Христос беше някакво лекарство, което човек взема само когато заболее тежко; докато е жив и здрав и яде, и пие, и люби, не му трябва.

Тя напипа костения Христос и го притисна върху потъналите си в пот провиснали гърди.

— Кристосчето ми… Кристенцето ми… — шепнеше тя сластно и притискаше и целуваше последния си любовник.

Думите й, объркани, наполовина френски, наполовина гръцки, бяха изпълнени с нежност и страст. И папагалът чу това, усети промяната в тона на гласа, спомни си за някогашните бели нощи и скочи зарадван.

— Канаваро! Канаваро! — изкрещя той пресипнало, като петел, който вика слънцето.

Зорбас този път не се помръдна да му запуши устата. Гледаше с дълбока жал как жената плаче и целува разпънатия бог и как някаква неочаквана благост се разлива по изтощеното, изпито лице.

Вратата се отвори, старият Анагностис влезе на пръсти, като държеше шапката си в ръка; приближи се до болната, наведе се, направи няколко метана.

— Прости ми, мадама — каза й той, — прости ми и бог да ти прости и на теб. Ако някога съм изрекъл някоя по-тежка дума, хора сме, прости ми!

Но мадамата лежеше сега спокойна, потънала в неизказано блаженство и не чуваше стария Анагностис. Всичките й грижи бяха изчезнали, самотните старини, немотията, униженията, тъжните вечери, когато седеше на пустия си праг и плетеше памучни селски чорапи като някаква незначителна почтена женица. Тази парижанка, тази лудетина, тази изкусителка, която беше подрусвала на коленете си

четирите Велики сили и която бяха поздравявали четирите велики флоти!

Лазурно море, пенливи вълни, железните плуващи крепости танцуват, веят се пъстроцветни знамена. Яребици се пекат и ухаят, и барбуни на скара и пристигат ледените плодове в гравираните кристални съдове, и отхвръква тапата на шампанското чак до тавана на броненосеца.

Бради черни, кестеняви, сиви, светлоруси, четири вида парфюми, одеколон, виолетки, мускус, амбра, вратите на желязната кабина се затварят, спускат се тежките завеси, светват електрическите лампи — мадам Ортанс затваря очи; целият й изпълнен с любов, изпълнен с грижи живот, ах, господи! — трая има-няма един миг…

Тя преминава от колене на колене, прегръща извезани със злато мундири, заравя пръсти в гъсти благоуханни бради… Как се казват, не си спомня нито тя, нито папагалът й; само Канаваро помни, защото беше най-разточителен и защото само неговото име папагалът можеше да произнесе; другите бяха заплетени и мъчни и затова се бяха заличили от паметта.

Въздъхна тежко мадам Ортанс и притисна силно, страстно, разпнатия Христос:

— Канаваро мой… Канаваренцето ми… — мърмореше в бълнуването си тя и го притискаше върху изпотените си спъхнали гърди.

— Започва вече да изфирясва — измърмори стрина Леньо. — Видяла е сигурно ангела си и се е уплашила… Да развържем чемберите и да отидем до нея.

— Мари, не те ли е грях от бога! — рече кира Маламатеня. — Жива ли, мари, ще я оплачем?

— Ее, кира Маламатеня — изписука заглушено стрина Леньо, — не виждаш ли, мари, сандъците и дрехите й, и отпреде в дюкяна стоката, и на двора кокошките и зайците й, та си седнала да ми разправяш да издъхне! Кой превари, той натовари!

И като каза това, тя скочи на крака, а другата я последва ядосана. Развързаха черните си чембери, разплетоха редките си бели коси, вкопчиха се о ръба на леглото. И първа стрина Леньо даде сигнал, като проточи пронизителен, предизвикващ тръпки, писък:

— Иииииий!

Зорбас се спусна, сграбчи двете старици за косите, запрати ги на другия край на стаята:

— Млък, мръсни гарги такива! — извика той. — Жива е, бре, още, да ви вземат дяволите!

— Уу, изкуфял старик! — изръмжа кира Маламатеня, като върза отново чембера си. — Отде, по дяволите, ни се домъкна и този тук, пришелецът!

Многострадалната капитанка, мадам Ортанс, чу пронизителния писък, приятното видение изчезна, потъна флагманският кораб, печеното, шампанското, парфюмираните бради изчезнаха и тя отново падна умираща в това мръсно легло, на края на света. Понечи да се надигне, сякаш искаше да избяга, да се спаси, но пак се повали назад и отново изписка тихо, жално:

— Не искам да умра… Не искам…

Зорбас се наведе над нея, докосна с мазолестото си ръчище горещото й чело, отлепи косите от лицето й, птичите му очи се наляха със сълзи.

— Мълчи, мълчи, душо моя — измърмори той, — аз съм тук, Зорбас, не се бой!

И ето че изведнаж видението отново се върна, като някаква огромна морскосиня пеперуда, и покри пак цялото легло. Сграбчи умиращата ръчището на Зорбас, протегна бавно ръка и обгърна наведения му врат; устните и помръднаха:

— Канаваро мой… Канаваренцето ми…

Костеният Христос се отърколи от възглавницата, падна на пода и се отлепи; някакъв мъжки глас се разнесе на двора:

— Абре, тури кокошката, ти казвам, водата завря.

Зорбас смъкна полека ръката на мадам Ортанс от врата си. Изправи се; беше бял като платно. Избърса с опакото на ръката очите си, от които течаха сълзи. Погледна болната, но не различи нищо; не виждаше. Избърса отново очите си и тогава видя, че повехналите й подути крака потреперват и устата й се сгърчиха. Тя потрепери един-два пъти, завивките се смъкнаха на пода и я разкриха — полугола, плувнала в пот, подпухнала, жълто-зелена. Нададе тънък, пронизителен писък, като кокошка, която колят; и сетне застина неподвижна, с широко отворени, ужасени, стъклени очи.

Папагалът скочи на долния етаж на клетката си, вкопчи се в решетката, погледна и видя как Зорбас протегна ръчището си над господарката му и полека, с безкрайна нежност, й затвори очите…

— Бързо, запретнете се, мари момичета, гибердяса вече! — изкрещяха оплаквачките и се спуснаха към леглото.

Нададоха проточен, остър писък, заклатиха горната част на тялото си напред-назад, свиха юмруци и захванаха да се бият по гърдите; и така, полека-лека, това печално монотонно люлеене ги замайваше слабо, просмукваха се от отровата на прастари болки, разчупваше се кората на сърцето, подемаше се, възлизаше оплакването:

„Не ти приляга, не ти прилича в земята таз постеля…“

Зорбас излезе на двора; едва сдържаше плача си, а се срамуваше да плаче пред жените. Помня, веднаж ми беше казал: „Не ме е срам да плача, не; ала пред мъже. Мъже сме, един еснаф, не е срамота; но пред жените трябва да се показваме винаги смели; защото, ако и ние надуем гайдите, какво ще стане с тях горките? Светът ще пропадне!“

Измиха я с вино, отвори старата оплаквачка сандъка, извади чисти дрехи, преоблече я, изля отгоре й и едно шишенце одеколон, което намери вътре; довтасаха от близките градини зелените мухи и снесоха яйцата си в ноздрите, в ъгълчетата на очите и по краищата на устните й.

Беше почнало вече да се смрачава. Небето на запад беше потънало в някаква неизразима мекота, тъмно теменужено, а високо горе червени пухкави облачета с позлатени краища плуваха бавно във вечерната светлина и непрекъснато се преобразяваха — ту в кораби, ту в лебеди, ту във фантастични чудовища от разнищен памук и коприна. А през тръстиките на двора блещукаше в далечината развълнуваното море.

Две охранени гарги хвръкнаха от една смокиня и дойдоха, та кацнаха на двора и замаршируваха по плочите; Зорбас се ядоса, грабна един камък и ги прогони.

На другия край на двора селските хайти си бяха устроили богат гуляй. Изнесоха навън голямата кухненска маса, разтарашуваха се, намериха хляб, чинии, вилици, ножове, домъкнаха от килера една дамаджана с вино, свариха три кокошки, и сега, весели, изгладнели, ядяха и пиеха и чукаха чашите си.

— Бог да я прости! А на всичко, което е сторила — тури му пепел!

— И дано всичките й любовници, бре момчета, станат ангели и да понесат душата й.

— Я бре, погледнете стария Зорбас — каза Манолакас, — гони гарги! Овдовя горкият, я да го повикаме да пие една за бог да прости! Ей, капитан Зорбас, ей, земляк!

Зорбас се извърна. Застлана трапеза, кокошките димяха, виното искреше в чашите, яки, изпечени от слънцето момци, с усукани чембери на главата, само безгрижие и младост.

— Зорбас, Зорбас — прошепна той, — дръж се! Тук те искам!

Приближи се, пи една чаша вино, пи втора, трета, на един дъх; изяде една кокоша кълка, говореха му, не отговаряше, ядеше и пиеше бързо, лакомо, на големи залъци, на големи глътки, мълчалив. Беше извърнал лице към стаята, където лежеше, неподвижна, старата му приятелка, и слушаше оплакването, което долиташе през отвореното прозорче. От време на време печалният напев секваше и се разнасяха викове, като кавга, шум от отваряне и затваряне на долапи и бързи тежки стъпки, сякаш някои се бореха; и сетне отново се подемаше оплакването, монотонно, отчаяно, нежно, като жужене на пчели.

Оплаквачките сновяха припряно насам-натам из стаята, където лежеше мъртвата, нареждаха и тарашуваха като бесни. Отвориха един долап, намериха пет-шест лъжички, малко захар, една тенекиена кутийка с кафе, една кутия локум. Стрина Леньо се спусна, грабна кафето и локума, старата Маламатеня — захарта и лъжичките; посегна бързо, грабна и два локума, натъпка ги в устата си и оплакването заизскача сега задавено, заглушено, през локумите:

„Цветя да се сипят върху теб и ябълки в престилката ти…“

Две старици се вмъкнаха в стаята, нахвърлиха се на сандъка; заровиха с ръце, задигнаха няколко кърпички, две-три кърпи за ядене, три чорапа, един жартиер; пъхнаха ги в пазвата си, обърнаха се към мъртвата и се прекръстиха.

Кира Маламатеня видя стариците, които разграбваха сандъка, побесня:

— Ти карай, мари, оплакването, карай, аз сега ще дойда! — извика тя на стрина Леньо и се завря и и тя с главата надолу в сандъка.

Парцали от раздран атлаз, една избеляла лилава рокля, прастари червени пантофки, едно счупено ветрило, едно ново червено чадърче, и на дъното — една извехтяла тривърха адмиралска шапка, бяха й я подарили някога. Когато оставаше сама, поставяше я на главата си пред огледалото, сериозна, меланхолична, и козируваше.

Някой се приближи до вратата; стариците се отдръпнаха, стрина Леньо се вкопчи отново за леглото на мъртвата и започна да се бие по гърдите и да пищи:

„Тъмночервените карамфили около шията ти…“

Зорбас влезе; погледна мъртвата жена, притихнала, спокойна, жълта като восък, покрита с мухи; тя лежеше със събрани ръце и все още с кадифената панделка около шията си.

„Едно парче земя — помисли той, — едно парче земя, което изпитваше глад, смееше се, любеше. Една буца кал, която плачеше. А сега? Кой дявол ни докарва на този свят и кой дявол ни взема?“

Плю, седна; нали беше ял и пил, набрал беше сили.

Навън, на двора, момците бяха вече извили хоро; дойде и изкусният свирач на лира Фануриос, преместиха настрана масата, газените тенекии, коритото, панера за прането, направиха място и почнаха да играят хоро.

Довтасаха и първенците, барба Анагностис с дългата си, извита като кука на края тояга и широката си бяла риза; Кондоманольос, трътлест и омазнен; учителят, с една дебела бакърена мастилница на пояса и зелена перодръжка, затъкната над ухото. Стария Маврандонис го нямаше; беше хванал балкана, бягаше от съд.

— Добре сме ви заварили, бре момчета! — рече барба Анагностис, като вдигна ръка. — Приятна веселба! Яжте и пийте, с божията благословия, ала не викайте; срамота е. Мъртвецът слуша; слуша бре, момчета!

Кондоманольос обясни:

— Дойдохме да опишем, санким, имота на покойната, да го раздадем на бедните в селото. Изядохте каквото изядохте, изпихте каквото изпихте, стига! Да не сте посмели да се юрнете и да го ударите на грабеж, нещастници, че видите ли? — каза той и размаха заканително тоягата си.

Зад тримата първенци се показаха десетина жени, рошави, боси, дрипави. Всяка от тях носеше или празен чувал под мишницата, или

някой кош на гръб. Приближаваха се крадешком, стъпка по стъпка, мълчаливо.

Барба Анагностис се извърна, видя ги, кипна:

— Ей, циганки такива! — извика им той. — Назад! Какво? Юруш ли дойдохте да правите? Първо ще опишем всичко едно по едно на книга, а сетне ще ги раздадем както си му е редно, по право, на бедните. Назад, ви казвам, да не вдигна тоягата!

Учителят измъкна от пояса си продълговатата бакърена мастилница, разгъна един дебел лист хартия и се отправи към дюкянчето, за да почне оттам описа.

Но тъкмо в този миг се разнесе някакъв страшен шум — гърмяха газени тенекии, търкаляха се макари, блъскаха се и се разбиваха на парчета филджани. А от кухнята се носеше оглушително дрънкане на тенджери, чинии, вилици.

Спусна се старият Кондоманольос, като размахваше тоягата си. Но къде по-напред да свари! Старици, мъже, деца, излизаха тичешком през вратите, прескачаха през прозорците и оградите, тупваха от терасата и мъкнеха каквото им беше попаднало: тигани, тенджери, дюшеци, зайци… Някои пък бяха извадили от пантите им прозорците и вратите и ги носеха на гръб. Мимитос беше задигнал и той чехлите на покойницата, вързал ги беше с една връв и ги беше провесил на шията си — сякаш мадам Ортанс го беше яхнала през раменете и си отиваше и само чехлите й се виждаха…

Учителят свъси вежди, затъкна отново мастилницата в пояса си, сви неизписания лист хартия и без да каже дума, с голямо наскърбено достойнство, прекрачи прага и си отиде.

А горкият барба Анагностис викаше, умоляваше, размахваше тоягата си:

— Засрамете се, бре момчета, засрамете се, ами че мъртвецът слуша!

— Да отида ли да повикам попа? — рече Мимитос.

— Кой поп бре, серсемино? — извика Кондоманольос разярено. — Ами че тя, бре, беше от франгите, не си ли виждал как се кръстеше? С четири пръста, нечестивата! Хайде да я закопаем в земята, че да не засмърди и омърси селото!

— Започва вече да червясва, на, честен кръст! — каза Мимитос и се прекръсти.

Барба Анагностис поклати тясната си благородническа глава:

— Чудно ли ти се вижда бре, перко? Ами че човекът е пълен с червеи още от часа на раждането си, ала не ги виждаме; а те, щом видят, че почваме да смърдим, излизат от дупките си — бели, бели, като ония в сиренето!

Първите звезди се появиха и увиснаха високо във въздуха, трептящи като сребърни звънчета; цялата нощ звънна.

Зорбас откачи клетката с папагала над леглото на умрялата. Осиротялата птица беше притихнала изплашена в един ъгъл; гледаше, гледаше, не можеше да разбере; скри глава под крилото си и се сви.

Когато Зорбас откачи клетката му, папагалът скочи; понечи да заговори, но Зорбас протегна ръка:

— Мълчи — каза му той ласкаво, — мълчи… Ела с мен.

Наведе се Зорбас, загледа се в умрялата; гледа я дълго време, гърлото му се сви; понечи да се наведе да я целуне, но се въздържа:

— Хайде на добър час — прошепна той.

Взе клетката и излезе на двора. Забеляза ме, приближи се.

— Хайде да си вървим… — каза ми той тихо и ме хвана под ръка.

Изглеждаше спокоен, но устните му трепереха.

— Всички ще поемем по този път… — казах аз, за да го утеша.

— Хубаво утешение! — изсъска той саркастично. — Да си вървим!

— Чакай, Зорбас, сега ще я вдигнат; чакай да видим… Не може ли да издържиш?

— Ще издържа… — отвърна той задавено.

Постави клетката на земята и скръсти ръце.

От стаята на мъртвата излязоха гологлави барба Анагностис и Кондоманольос и се прекръстиха, зад тях четирима от хоро играчите, все още с априлските рози над ухото, кефлии, полупияни, носеха за четирите й ъгли външната порта, върху която беше просната мъртвата. Зад тях следваха свирачът на лира с лирата си, десетина направили главата мъже, които още дъвчеха, и пет-шест жени с по някоя тенджера или стол в ръце. Мимитос вървеше последен, с пробитите чехли, преметнати през врата му.

— Убийци! Убийци! Убийци! — викаше той и се смееше.

Топъл, влажен вятър духаше и морето се разлюти; вдигна свирачът лъка си — радостен, като ромон бликна в топлата нощ гласът му:

„Слънце мое, защо избърза да залезеш толкоз рано…“

— Да вървим! — каза Зорбас. — Всичко свърши…

XXIV

Вървяхме мълчаливо по тесните селски улички. Къщите се чернееха, потънали в мрак, някъде куче излайваше, вол изпухтяваше. Понякога до нас достигаха с повеите на вятъра, весели, шумливи, като игрив ручей, звуците на звънчетата на лирата.

Излязохме от селото, поехме към нашия бряг.

— Зорбас — казах, за да наруша тежкото мълчание, — какъв е този вятър? Южняк ли?

Но Зорбас вървеше напред, понесъл като фенер клетката с папагала, и не отвърна.

Когато стигнахме на нашия бряг, той се обърна:

— Гладен ли си, началство?

— Не, не съм гладен, Зорбас.

— Спи ли ти се?

— Не.

— И на мен не ми се спи. Да поседнем на камъчетата край брега; искам да те попитам нещо.

И двамата бяхме уморени, но не искахме да легнем да спим. Не искахме да изтървем горчилото на този ден; сънят ни се струваше като бягство в миг на опасност и ни беше срам да спим.

Седнахме досам морето; Зорбас постави клетката между коленете си и дълго време стоя така мълчалив. Едно страшно съзвездие изскочи иззад планината, многооко чудовище с извита опашка; от време на време някоя звезда се откъсваше и падаше.

Зорбас гледаше звездите със зяпнала уста, сякаш ги виждаше за първи път.

— Какво ли става там горе! — прошепна той. И най-сетне, след малко, се реши, заговори:

— Можеш ли да ми кажеш, началство — каза той и гласът му прозвуча тържествен, развълнуван, сред топлата нощ, — можеш ли да ми кажеш какво означават всички тези неща? Кой ги е направил? Защо

ги е направил? И от всичко най-много това (гласът на Зорбас беше изпълнен с гняв и ужас): защо да умираме?

— Не знам, Зорбас! — отвърнах аз и се засрамих, сякаш ме питаха за най-простото нещо, за най-необходимото, и не можех да го обясня.

— Не знаеш! — възкликна той и изблещи очи.

По същия начин изблещи очи и една друга нощ, когато ме попита дали знам да играя хоро и аз му отговорих, че не знам.

Помълча малко и изведнаж избухна:

— Тогава какви са тия загубени книги, дето четеш? Защо ги четеш? Щом не казват нищо за това, какво казват?

— Казват за тревогата на човека, задето не може да отговори на това, което ти питаш, Зорбас — отвърнах.

— По дяволите тревогата им! — извика Зорбас, като тупна възмутено с крак по камъните.

Папагалът се стресна от неочакваните викове:

— Канаваро! Канаваро! — закрещя той, сякаш викаше за помощ.

— Пукни и ти! — сопна му се Зорбас и удари с юмрук по клетката.

Обърна се отново към мен:

— Аз искам да ми кажеш отде идем и къде отиваме. Твоя милост толкова години си се блъскал над мъдростите; изстискал си навярно две-три хиляди оки хартия; какъв сок изцеди?

Такава мъка звучеше в гласа на Зорбас, че дъхът ми се пресече; ех, да можех да му дам отговор!

Осъзнах дълбоко, че най-висшето нещо, което би могъл да достигне човекът, не е Познанието, нито Добродетелта, нито Добротата, нито Победата, а нещо друго, по-високо, по-героично и отчаяно: Страхът, свещеният Ужас. Какво има отвъд свещения Ужас? Умът на човека не може да отиде по-нататък.

— Не отговаряш? — произнесе Зорбас с тревога.

Опитах се да дам на другаря си да разбере какво е свещеният Ужас.

— Ние сме съвсем мънички червейчета, Зорбас — отвърнах аз, — върху едно листенце на гигантско дърво. Това листенце е нашата Земя; другите листа са звездите, които виждаш как се движат в нощта. Пълзим по листенцето си и го опипваме с трепет; подушваме го —

мирише на хубаво или смърди; вкусваме го — яде се; удряме го — кънти и вика като живо същество.

Някои хора, най-безстрашните, стигат до края на листенцето; надвесваме се през ръба, разтворили очи, наострили уши, надолу над хаоса. Настръхваме. Предугаждаме страшната бездна под нас, чуваме изрядко отдалече шумоленето на другите листа на гигантското дърво, чувствуваме как сокът се изкачва от корените на дървото и издува сърцето ни. И така надвесени над пастта, усещаме с цялото си тяло и цялата си душа как ни завладява ужас. От този миг започва…

Спрях се. Исках да кажа: „От този миг започва Поезията“, но Зорбас нямаше да ме разбере и млъкнах.

— Какво започва? — запита той с трепет. — Защо спря?

— … започва голямата опасност, Зорбас — казах аз. — На едни им се завива свят и захващат да бълнуват, други ги обзема страх и се мъчат да намерят някакъв отговор, който да укрепи сърцето им, и казват: „Бог“; трети гледат от края на листенцето бездната, спокойно, смело, и казват: „Харесва ми.“

Зорбас мисли дълго време; мъчеше се да разбере.

— Аз — каза най-сетне той — гледам всеки миг смъртта; гледам я и не ме е страх; обаче никога, никога не казвам: „Харесва ми.“ Не, никак не ми харесва! Нали съм свободен? Не се подписвам под това!

Замълча, но след малко отново извика:

— Не, няма да протегна аз сам врата си към Смъртта, като агне, и да й кажа: „Заколи ме, аго, та да отида в рая!“

Мълчах; Зорбас се извърна, изгледа ме ядосан.

— Не съм ли свободен? — извика той отново.

Да казваш „Да“ на необходимостта, да превръщаш неизбежното в своя свободна воля — този е може би единственият път за човека към избавлението. Знаех това и затова мълчах.

Зорбас видя, че нямах вече какво да му кажа, вдигна клетката полека, за да не се събуди папагалът, постави я до главата си и се изтегна.

— Лека нощ, началство — каза той, — стига.

Горещ южняк духаше отдалеч, откъм Африка, и караше зеленчуците и плодовете и гърдите на Крит да зреят. Чувствувах как облъхва челото ми, устните и шията ми, и пращеше и растеше, като някакъв плод, мозъкът ми.

Не можах да заспя, не исках. Не мислех за нищо; чувствувах само в тази топла нощ, че нещо вътре в мен, някой вътре в мен, съзряваше. Виждах, изживявах ясно това изумително зрелище — как се променях. Онова, което става винаги в най-тъмните подземия на нашата душа, ставаше сега явно, открито, пред мен. Седях, притиснал крака към гърдите си, край брега на морето и наблюдавах чудото.

Звездите избледняха, небето просветля и върху светлината се очертаха, изписани с тънко перо, планините, дърветата, чайките. Разсъмваше се.

Изминаха доста дни; житата бяха узрели, свеждаха отрупана с плод глава; по маслиновите дървета щурците стържеха въздуха, блестящи насекоми бръмчаха сред жарката светлина. Морето димеше.

Зорбас, мълчалив, поемаше още от зори към планината, привършваше вече монтирането на въжената линия, забити бяха стълбовете, опънато — въжето, окачени — макарите. Той се връщаше по тъмно от работа, капнал; наклаждаше огън, сготвяше, нахранвахме се, избягвахме да събуждаме големите демони вътре в нас — любовта, смъртта, ужаса. Не отваряхме разговор нито за вдовицата, нито за мадам Ортанс, нито за бога. Мълчахме и двамата и гледахме в далечината морето.

Една сутрин станах, измих се; сякаш стана и се изми сам светът и заблестя като съвсем нов; поех по пътя за селото; вляво от мен, морето, синьо като индиго, спеше; вдясно, изправени като войска със златни копия — жита; отминах смокинята на Господарската щерка, отрупана със зелени листа и мънички смокини, закрачих бързо, без да се извърна, край градината на вдовицата, влязох в селото. Осиротяла, пуста беше вече малката страннoприемница; вратите и прозорците липсваха, кучета влизаха и излизаха от двора, стаичките бяха празни и разнебитени. В стаята на мъртвата нямаше вече нито легло, нито сандък, нито стол; всичко беше разграбено и само в един ъгъл беше останал един скъсан, разкривен пантоф с червен пискюл. Предан, той все още пазеше формата на крака на господарката си; този жалък

пантоф, по-състрадателен от душите на хората, не беше още забравил любимия си, многострадален крак.

Забавих се доста, а в това време Зорбас беше вече запалил огън и се канеше да готви; още щом вдигна глава и ме погледна, разбра откъде идвах; смръщи вежди. След толкова дни тази вечер той отново отключи сърцето си; заговори.

— Всяка мъка, началство — каза той, сякаш искаше да се оправдае, — разбива сърцето ми на две; но то, изпосеченото, бързо зараства и раната не личи; покрит съм със зараснали рани; затова издържам.

— Много бързо, Зорбас, забрави горката Бубулина — казах аз и гласът ми, без да ща, прозвуча рязко.

Зорбас се засегна, повиши тон.

— Нов път — извика той, — нови планове, престанах да си спомням за това, което е станало вчера, престанах да се питам какво ще стане утре; сега какво става, ей в този миг, това ме интересува. Казвам си: „Какво правиш сега, Зорбас!“ „Спя.“ „Е, поспи си тогава добре!“ „Какво правиш сега, Зорбас?“ „Работя.“ „Е, поработи си тогава добре!“ „Какво правиш сега, Зорбас?“ „Прегръщам една жена.“ „Е, прегръщай я тогава добре, Зорбас, забрави всичко, нищо друго не съществува на света, само тя и ти, карай!“

И след малко продължи:

— През живота й, на Бубулина, дето казваш, никой Канаваро не й е дал толкова радост, колкото аз, дето ме гледаш, аз дрипльото, старият Зорбас. Защо, ще речеш? Защото канаваровците я целували и в същия този миг, когато я целували, мислели за флотата си, и за Крит, и за царя си, и за нашивките си, и за жените си, а пък аз забравях всичко, всичко, и тя, мръсницата, го разбираше — и запомни това, премъдрий, за жената по-голяма радост от тази няма! Истинската жена, да го знаеш, повече се радва заради радостта, която дава, отколкото заради радостта, която получава от мъжа.

Наведе се, сложи още дърва в огнището и след малко отново заговори:

— В други ден ще бъде тържественото откриване на въжената линия. Не ходя вече по земята, въздушен съм, чувствувам върху раменете си макарите!

— Помниш ли, Зорбас, каква примамка ми подхвърли в онова кафене в Пирея, за да се хвана на въдицата ти? Че си можел уж да сготвяш такива чорби, че майката да яде и на детето си дори да не дава — и се случи пък да обичам тъкмо това ядене най-много. Как разбра това?

Замълча; наостри слух.

— Знам ли и аз, началство? Ей тъй ми дойде. Като те гледах как седиш в един ъгъл на кафенето, съвсем кротко, сдържан, и зъзнеш наведен над някаква книжка със златна подвързия — не знам, казах си, че сигурно обичаш чорби. Ей тъй ми дойде, ти казвам, върви го разбери.

Замълча; наостри слух.

— Мълчи — рече той, — някой иде!

Чуха се бързи стъпки и тежко, задъхано дишане на тичащ човек; и изведнаж, сред отблясъците на пламъците, пред нас изскочи един калугер с раздрано расо, гологлав, с опърлена брада, с половин мустак. Миришеше на газ.

— Я, добре дошъл, отче Захариас! — извика Зорбас. — Я, добре дошъл, отче Йосиф! Защо си в този хал?

Калугерът се тръшна на земята, до огъня; челюстите му тракаха.

Зорбас се наведе, намигна му.

— Да — отвърна калугерът.

Зорбас подскочи зарадван.

— Да си жив, калугере! Сега вече ще отидеш в рая, няма да се отървеш; и ще носиш и една газена тенекия в ръка.

— Амин! — измърмори калугерът и се прекръсти.

— Как стана? Кога? Разправи!

— Видях Архангел Михаил, брате Канаваро, получих заповед. Слушай, да видиш: седях в готварницата и чистех зелен фасул; бях съвсем сам, вратата беше затворена, братята бяха на вечерня, навред пълна тишина. Заслушвах се в песента на птичките и ми се струваше, че са ангели. Бях спокоен, приготвил бях всичко, чаках. Бях купил една тенекия газ и я бях скрил в параклиса на гробищата, под Светата Трапеза, та да я благослови Архангел Михаил…

Чистех, значи, вчера привечер зеления фасул, мислех за рая и си казвах: „Христе боже, нека бъда удостоен и аз с царството небесно, пък ако ще вечно да чистя зарзават в готварницата на рая!“ Ей за това

си мислех и сълзите ми течаха. По едно време изведнъж чувам над себе си пърхане на криле; разбрах, наведох глава. И тогава чух един глас: „Захариас, вдигни очи, не се бой!“ Ала аз треперех и паднах ничком. „Вдигни очи, Захариас!“ — чу се отново гласът. Вдигнах очи и видях: вратата се беше отворила и на прага й стоеше Архангел Михаил, такъв, какъвто е нарисуван на вратата на олтара, съвсем същия — с черни крила, с червени тузлуци, със златен шлем. Само че не държеше меч, държеше една горяща главня. „Здравей, Захариас!“ — рече ми той. „Аз съм раб божий — отвърнах аз. — Заповядай!“ — „Вземи горящата главня, бог с теб!“ Протегнах ръка, усетих, че дланта ми се опари. Ала архангелът беше изчезнал; видях само през вратата една огнена диря по небето, като при падаща звезда.

Калугерът избърса потта от лицето си; беше станал съвсем блед. Зъбите му тракаха, сякаш имаше силна треска.

— И после? — каза Зорбас. — Смелост, калугере!

— В това време братята излизаха от вечернята и влизаха в трапезарията. Игуменът, като минаваше край мен, ми тури един ритник, сякаш бях куче. Братята се разсмяха, аз — ни гък. Въздухът още миришеше на сяра от преминаването на архангела, но никой не го усети. Седнаха в трапезарията. „Захариас — вика ми домакинът, — няма ли да ядеш ти?“ Аз — ни дума. „Той се наяжда с хляба на ангелите!“ — каза Дометиос педерастът; братята отново се разсмяха. А аз станах, поех към гробищата; проснах се по очи в нозете на архангела и почувствувах, че кракът му ме притисна тежко по врата. Цели часове минаха като един миг; така навярно преминават и часовете, и вековете в рая. В полунощ — навред тишина, калугерите спяха — станах. Прекръстих се, целунах крака на архангела. „Да бъде воля твоя!“ — казах, грабнах тенекията с газ, отворих я, бях натъпкал пазвата си с парцали, излязох навън.

Беше тъмно като в рог. Луната не беше още изгряла, манастирът беше съвсем черен, като ада. Влязох в двора, изкачих се по стълбата, стигнах пред килията на игумена; залях вратата, прозорците, стените с газ, изтичах до килията на Дометиос и започнах оттам да заливам килиите и дългия пруст — както ми беше заръчал ти. След това влязох в черквата, взех една свещ, запалих я от кандилото на Христа и подпалих манастира…

Калугерът млъкна задъхан; очите му се изпълниха с пламъци.

— Слава богу! — изръмжа той, като се прекръсти. — Слава богу! Манастирът изведнаж се обви в пламъци. „В геената огнена!“ — извиках аз силно и си плюх на петите. Тичах, тичах, чувах как камбаните бият, как калугерите викат, а аз все тичах, тичах…

Съмна се. Скрих се в гората. Зъзнех. Изгря слънцето, чувах как калугерите тичаха из гората и ме търсеха; ала господ беше спуснал върху мен мъгла и те не ме виждаха. Към здрач чух отново глас: „Слез долу при морето, бягай!“ — „Архангеле, води ме!“ — извиках аз и поех отново. Не знаех къде отивам, архангелът ме водеше; ту като сияние, ту като черна птица сред дърветата, ту като пътека, която се спускаше надолу. И аз тичах, тичах подир него, с пълно доверие; и ето, велика е милостта му! — намерих те, Канаваро мой, спасих се.

Зорбас не казваше дума; но по цялото му лице се беше разляла една широка, демонична, беззвучна усмивка; ъглите на устните му достигаха чак до косматите му магарешки уши.

Яденето беше вече готово, той го свали от огъня.

— Захариас — каза Зорбас, — какво е това „хлябът на ангелите“?

— Дух — отвърна калугерът и се прекръсти.

— Дух, значи, с други думи — въздух? Не храни това, човече божи, седни да хапнеш хляб и рибена чорба и някоя мръвка, та да дойдеш на себе си; добре поработи, яж!

— Не съм гладен — отвърна калугерът.

— Не е гладен Захариас, ами Йосиф? И Йосиф ли не е гладен?

— Йосиф — каза тихо калугерът, сякаш разкриваше някаква голяма тайна, — Йосиф, прокълнатият, изгоря, слава богу!

— Изгоря! — извика със смях Зорбас. — Как? Кога? Видя ли го?

— Брате Канаваро, изгоря в същия миг, в който запалих свещта от кандилото на Христа. Видях го, с очите си го видях как излезе през устата ми като черна панделка с огнени букви; попадна в пламъка на свещта, сгърчи се като змия и стана на пепел. Олекна ми, слава богу. Струва ми се, че съм влязъл вече в рая.

Стана от мястото си край огъня, където се бе свил.

— Ще отида — каза той — да легна край морето; имам такава заповед.

Пое все покрай брега и се изгуби в нощта.

— На твоята съвест ще ти тежи, Зорбас — казах аз. — Ако го открият калугерите, загубен е.

— Няма да го открият, бъди спокоен, началство; разбирам и аз нещичко от такъв вид контрабанда. Утре рано-рано ще го обръсна, ще му дам да се облече като хората и ще го кача на кораб. Не се тревожи, началство, дребна работа е това… Хубава ли е чорбата? Яж с апетит хляба на хората и не се съкълдисвай.

Нахрани се с охота Зорбас, сръбна си, избърса мустаците си. Имаше сега кеф за разговор.

— Видя ли? — каза той. — Умря дяволът вътре в него. И сега е празен, празен е нещастникът, свърши се! И той стана вече като другите.

Помисли един миг и неочаквано запита:

— Мислиш ли, началство, че този дявол е бил…

— Сигурно — отвърнах аз. — Беше го завладяла мисълта да изгори манастира, изгори го, успокои се. Тази именно мисъл искаше да яде месо, да пие вино, да съзрее, да се превърне в действие. Другият, Захариас, нямаше нужда от месо и вино; той съзряваше чрез постене.

Зорбас прехвърли и така, и иначе това през ума си.

— Аха, струва ми се, че имаш право, началство — каза той. — Изглежда, че и аз имам вътре в себе си пет-шест демона!

— Всички имаме, Зорбас, не се плаши. И колкото повече имаме, толкова по-добре. Стига само всичките да вървят към една и съща цел по различни пътища. Тези думи развълнуваха Зорбас; подпря голямата си глава между коленете и се замисли.

— Каква цел? — запита той най-сетне, като вдигна очи.

— Знам ли и аз, Зорбас? Трудни неща ме питаш, как да ти ги кажа?

— Кажи ги просто, да ги разбера; аз досега оставях демоните си да правят свободно каквото си щат, да вървят по който път им се хареса — и затова едни ме наричат нечестен, други — честен, едни — серсемин, други — премъдър Соломон. А аз съм всичко това и още други работи — руска салата; просвети ме тогава, ако можеш. Каква цел?

— Струва ми се, Зорбас, но може и да греша, че има три вида хора: тези, които си поставят за цел да изживеят, както казват те, живота си: да хапнат, да пийнат, да полюбят, да забогатеят, да се прославят… След това идат тези, чиято цел не е собственият им живот, а животът на всички хора; те съзнават, че всички хора представляват

едно цяло и се стремят да просветят, да обичат, да направят колкото се може повече добро на хората. И накрая идат онези, които си поставят за цел да изживеят живота на цялата вселена — всички, хора, животни, растения, звезди, сме едно цяло, едно и също вещество, което води една и съща страшна борба. Каква борба? Да превърне материята в дух.

Зорбас се почеса по главата.

— Дебелоглав съм — каза той, — не схващам лесно. Ех бре, началство, да можеше тези неща, дето ми ги разправяш, да ги изиграеш като хоро, да ти ги разбера!

Прехапах устни отчаян. Къде можех всички тези отчаяни размишления да ги изиграя като хоро!

— Или пък да можеше, началство, всички тези неща да ми ги разкажеш като приказка. Както правеше Хюсеин ага. Той беше един стар турчин, наш съсед; беше много стар, много беден, нямаше нито жена, нито деца, съвсем сам. Дрехите му бяха протрити, но блестяха от чистота; сам си ги переше, готвеше, миеше пода и привечер идваше в бащината ми къща и сядаше на двора заедно с баба ми и другите старици съседки и плетеше чорапи.

Та този, значи, Хюсеин ага, беше свят човек; веднаж ме сложи на коленете си, постави ръка на главата ми, сякаш ми даваше благословията си.

„Алексис — рече ми той, — ще ти доверя едно нещо; малък си още и няма да го разбереш; ще го разбереш, когато пораснеш. Слушай, чедо мое: господ не могат го побра седемте ката на небето и седемте ката на земята; ала го побира сърцето на човека. И затова внимавай, Алексис, жив да си, внимавай да не нараниш никога сърцето на човека!“

Слушах мълчаливо Зорбас. Да можех и аз да си отварям устата само когато отвлечената идея достигнеше най-високия си връх — когато станеше приказка! Но това само един велик поет може да го постигне или един народ, след дълги векове безмълвен труд.

Зорбас стана.

— Ще отида да видя — каза той — какво прави нашият подпалвач. Да му метна отгоре някоя черга, че ще измръзне. Ще взема и една ножица, ще потрябва.

Засмя се.

— Когато хората станат — каза той — хора като хората, този тук Захариас, дето го гледаше, началство, ще седне до самия Канарис[1]!

Взе една черга, взе и ножицата и пое покрай брега. Непълната луна се показа; бледа, болнава, печална светлина заля земята.

Останал сам край угасналия огън, претеглях думите на Зорбас — те бяха пълни със смисъл и с топла миризма на земя и с човешка тежест. Думите му се изкачваха дълбоко от недрата на неговото същество и още пазеха в себе си човешката топлина. Моите думи бяха книжни, слизаха от главата, едва поръсени с една капка кръв; и ако имаха някаква стойност, то тази си стойност те дължаха именно на тази капка кръв.

Бях се проснал по корем и ровех топлата пепел, когато неочаквано се появи Зорбас, с провесели ръце, объркан.

— Началство — каза той, — да не се уплашиш…

Скочих прав.

— Калугерът умря.

— Умря ли?

— Намерих го изтегнат върху една скала, осветен от луната, коленичих до него и започнах да му режа брадата и останалия мустак. Режех, режех, не мърдаше; увлякох се, отрязах му и косите до корен; изкарах може би (Половин ока вълна, направих го като яйце. По едно време като ме хвана един смях! „А бре, синьор Захариас — извиках му аз и го побутнах, — събуди се да видиш чудото на Богородицата!“ Но той не се помръдваше. Побутнах го отново — нищо! „Да не би пък да е хвърлил петалата, клетият?“ — рекох си аз. Разгърнах расото му, разкрих гърдите му, сложих ръка на сърцето му. Так? Так? Так? Нищо! Тишина. Машината не работеше вече.

Колкото повече говореше Зорбас, толкова повече му се повишаваше настроението; смъртта го беше за миг пообъркала, но бързо я беше поставил на място.

— Какво да го правим сега, началство? Аз викам да го запалим. Който газ вади, от газ умира — нали така казва Евангелието? И да видиш, расото му е като колосано от лой, сега се е напоило и с газ, ще пламне като Юда на велики четвъртък.

— Прави каквото щеш — казах аз недоволно.

Зорбас потъна в размисъл.

— Беля — каза той най-сетне, — голяма беля… Ако го запаля, расото му ще изгори като борина, но той самият е слаб, клетият, кожа и кости, няма да стане лесно на пепел; няма си, видиш ли, лой горкият, та да поддържа огъня…

Поклати глава.

— Ако съществуваше бог — каза той, — нямаше ли да предвиди всички тези работи, да го направи дебел, с много сланина, та да се отървем? Какво ще кажеш и твоя милост?

— Не ме меси, ти казвам; прави каквото щеш, но по-бързо.

— Най-добре ще бъде от тази работа да излезе някакво чудо. Да повярват и калугерите, че сам господ е станал берберин и го е обръснал, а след това го е убил, задето е напакостил на манастира…

Почеса се отново по главата.

— Ама какво чудо? Какво чудо? Тук те искам, Зорбас!

Нащърбената луна наближаваше вече да залезе; докосваше морския хоризонт, златисточервена, като нажежена мед.

Бях уморен, легнах си. Когато се събудих, на разсъмване, видях, че Зорбас седи до мен и приготвя кафе. Беше много блед; а очите му — подути и зачервени от безсъние. Но дебелите му кози устни се усмихваха лукаво.

— Не съм спал, началство, цяла нощ; имах работа.

— Каква работа, безбожнико?

— Правех чудото.

Засмя се. Постави пръст на устните си.

— Няма да ти кажа! Утре ще бъде откриването на въжената линия; ще дойдат онези шопари да направят водосвет; и тогава вече ще чуеш за новото чудо на Богородицата Отмъстителка, велика е милостта й!

Поднесе кафето.

— Море, мен ме бива за игумен — каза той. — Ако отворех манастир, бас държа, че щях да накарам останалите да спуснат кепенци и щях да им взема клиентелата. Сълзи ли искаш? Една напоена с вода гъба, и всичките ми икони щяха да се разплачат. Гръмотевици ли искаш? Щях да наглася някаква машинка под Светата трапеза, та да реве. Призраци ли искаш? По цяла нощ двама от доверените ми калугери щяха да се разхождат по покрива на манастира с чаршафи. И щях да подготвям всяка година куци, слепи,

парализирани на събора на нейна милост — и щяха уж да виждат изведнаж отново светлината и да скачат да играят хоро…

Не се смей, началство! Имах един чичо, който веднъж намери едно старо умиращо муле; бяха го изоставили в една пустош да пукне. И чичо ми го прибра, водеше го всяка сутрин на паша, а вечерта го връщаше в къщи. „Е, барба Хараламби — викаха му селяните, — за какво ти е тази кранта?“ — „Ами че тя си ми е фабрика за фъшкии!“ — отвръщаше чичо ми. А пък на мен манастирът щеше да ми бъде, началство, фабрика за чудеса.

---

[1] Константинос Канарис — гръцки адмирал, герой от освободителната война срещу турците през 1821–1828 г. Прочут със своята храброст. — Б. пр. ↑

XXV

Навечерието на този първи май не ще забравя през целия си живот. Въжената линия беше готова, стълбовете, стоманеното въже, макарите блестяха на утринното слънце; големи окастрени борове бяха натрупани на върха на планината и работниците горе чакаха да ги закачат на въжето и да ги спуснат към морето.

Голямо гръцко знаме се вееше на горния край на въжената линия, на върха на планината, и още едно — на долния й край, при морето. Пред бараката Зорбас беше изправил една бъчвичка с вино, а един работник въртеше на ръжен тлъсто агне; след водосвета и откриването поканените щяха да пият по чаша вино и да вземат по едно мезенце, да пожелаят добри печалби.

Зорбас беше откачил от бараката и клетката с папагала и я беше поставил внимателно върху един висок камък, близо до първия стълб.

— Сякаш виждам господарката му — измърмори той нежно, извади от джоба си шепа фъстъци и му ги даде.

Беше облякъл празничните си дрехи: бяла риза, разтворена, сивото сако, зеления панталон и хубавите си обувки с гуми; мустаците му бяха почнали да избеляват и ги беше намазал с някакъв крем.

Той изтича да посрещне като голям благородник други големи благородници, първенците, и захвана да им обяснява какво нещо е въжената линия, какво богатство ще донесе на селото и как Богородицата го била просветлила — велика е милостта й! — да я направи така добре.

— Сериозна работа е това — говореше той, — трябва да намериш точния наклон — цяла наука! По цели месеци си блъсках главата, ала напразно; ами че не му достига ум на човека за големите работи, трябва му и божие просветление. Видя ме тогава Всемилостивата как се измъчвам и ме съжали: „Горкият Зорбас — ще да си е рекла тя, — добър човек е, доброто на селото желае, нека му помогна.“ И, о, чудо!

Зорбас се спря, прекръсти се три пъти.

— О, чудо! Една нощ насън ми се явява една облечена в черно жена — беше света Богородица, велика е милостта й! — и в ръцете си държи една малка, ей такава на, въздушна железничка. „Зорбас — вика ми тя, — нося ти от небесата модела. На, ще държиш този наклон, давам ти благословията си!“ И като каза това, изчезна; а аз скачам от сън, изтичвам до мястото, дето правех пробите — и какво да видя? Връвчицата беше приела сама точния наклон и миришеше на смирна; навярно я беше докоснала ръката на Богородицата!

Кондоманольос тъкмо отваряше уста да попита нещо, когато по каменистата пътека се показаха петима калугери на мулета; пред тях тичаше още един калугер с голям дървен кръст на рамо. Викаше нещо. Какво викаше? Не можехме още да разберем.

Чуха се псалмопения, калугерите размахваха ръце, кръстеха се, от камъните хвърчаха искри.

Петият калугер довтаса, пот се стичаше от него; вдигна високо кръста, завика:

— Християни, чудо! Християни, чудо! Отците, носят Богородицата Всемилостивата… Паднете ничком и й се поклонете!

Селяните се спуснаха развълнувани — първенци и работници, — наобиколиха калугера и се прекръстиха. Аз стоях настрана; Зорбас ми хвърли бърз, сияещ поглед.

— Приближи се и твоя милост, началство — каза ми той, — приближи се да чуеш за чудото на Всемилостивата!

Калугерът, припряно, задъхано, почна да разказва:

— Слушайте, християни! Божие чудо, чудо на чудесата! Слушайте, християни! Дяволът беше обладал душата на прокълнатия Захариас и онази нощ го накарал да залее светия манастир с газ. Но господ ни побутна, събудихме се, видяхме пламъците, скочихме на крак; килията на игумена, прустът, нашите килии горяха. Забихме камбаните, завикахме: „Помогни ни, Богородице наша Отмъстителко!“ и хукнахме със стомни и кофи, и на разсъмване огънят беше угасен, слава на милостта й!

Отидохме в параклиса, сред който стои чудотворната й икона, коленичихме: „Богородице Отмъстителко — извикахме ние, — вдигни копието си и прободи виновника!“ Събрахме се на двора, гледаме, липсва Захариас, Юдата. „Той ни е изгорил, той!“ — извикахме всички и се пръснахме да го намерим. Търсихме го цял ден — нищо; търсихме

го цяла нощ — нищо. И тази сутрин, на разсъмване, отидохме отново в параклиса; и какво да видим, братя християни? Божие чудо, чудо на чудесата! Захариас лежеше в нозете на Богородицата, мъртъв; а на копието, дето държи Богородицата, на върха му — една голяма капка кръв.

— Господи помилуй! Господи помилуй! — шепнеха селяните, падаха на колене и току правеха метани.

— И още нещо страшно! — продължи калугерът, като преглътна слюнките си. — Когато се наведохме да вдигнем трижди прокълнатия, останахме всички със зяпнала уста: Богородицата му беше обръснала косата, мустаците, брадата — като на франкски поп!

Извърнах се, като едва сдържах смеха си, и погледнах Зорбас.

— Безбожнико! — казах му тихо.

Но Зорбас гледаше калугера с изблещени очи и безспирно се кръстеше с умиление.

— Велик си, господи! Велик си, господи! И чудни са делата ти! — мърмореше той.

В това време калугерите пристигнаха, слязоха от мулетата, икономът носеше в ръце чудотворната икона, застана с нея върху един камък и всички се спуснаха един през друг да й се поклонят. Зад него дебелият Дометиос държеше дискос и събираше пари, като ръсеше с розова вода твърдите селски чела; трима калугери, застанали около него, поставили косматите си ръце върху корема, пееха, потънали в пот.

— Ще пообиколим из селата в Крит — каза тлъстият Дометиос, — та верующите да се поклонят на иконата и да дадат каквото ги просветли милостта й… Да съберем пари, да възстановим светия манастир…

— Шопарите им недни! — измърмори Зорбас. — Пак ще излязат с кяр!

Приближи се до игумена.

— Игумене свети — каза той, — всичко е готово за водосвета. Нека и милостта й да благослови делото ни!

Слънцето се беше изкачило високо, никакъв ветрец не повяваше, беше станало много горещо. Отците застанаха около първия стълб с гръцкото знаме; избърсаха с широките си ръкави челата, почнаха да пеят благословията за „основа на дом“: „Господи, господи, закрепи

тази машина върху здрав камък и ни вятър, ни вода да не могат да й навредят…“, топнаха китката в медното котле и поръсиха стълба, стоманеното въже, макарите, Зорбас и мен, а сетне селяните, работниците и морето.

След това вдигнаха внимателно, сякаш беше болна жена, иконата, поставиха я права на високия камък до папагала и застанаха около нея да гледат откриването на линията. От другата страна на стълба застанаха първенците, а в средата — Зорбас; аз се бях оттеглил настрана, до морето, и чаках.

Изпробването трябваше да се извърши само с три трупи: света Троица! Прибавихме обаче още един бор, в чест на Богородицата Отмъстителка.

Калугери, селяни, работници, всички се прекръстиха.

— В името господне и на света Богородица! — измърмориха те.

С един скок Зорбас се озова до първия стълб, задърпа въжето, смъкна знамето; това беше уговореният знак, който работниците горе на планината чакаха. Всички се оттеглихме и вперихме поглед към върха.

— Во имя отца! — извика игуменът.

Какво стана след това, не може да се опише; катастрофата настъпи мълниеносно, едва успяхме да се спасим. Цялата въжена линия се разтърси; дървото, което работниците бяха закачили на въжето, полетя като някаква демонична стихия надолу, искри хвърчаха, големи трески се отцепваха и летяха във въздуха, и когато след няколко секунди то стигна долу, от него беше останал само един полуизгорял пън.

Зорбас ме погледна като бито куче; калугерите и селяните се оттеглиха още по-надалеч, вързаните наблизо мулета почнаха да ритат. Тлъстият Дометиос се строполи на земята.

— Съжали се над мен, господи! — шепнеше той, изплашен до смърт.

Зорбас вдигна ръка.

— Няма нищо — каза той. — Така става с първото дърво винаги; сега ще се слегне машината, гледайте!

Издигна знамето, даде знак и се оттегли тичешком.

— И сина! — извика отново игуменът и гласът му леко трепереше.

Спуснаха второто дърво; стълбовете се разклатиха, дървото летеше все по-бързо, подскачаше като делфин, връхлиташе върху нас, но не свари — разби се на трески и се разпиля насред път.

— Дявол да го вземе! — измърмори Зорбас, като прехапа мустаците си. — Не съм улучил наклона.

Спусна се като бесен към стълба, свали знамето, даде отново знак; калугерите, застанали зад мулетата, се прекръстиха; първенците чакаха, нащрек, готови да побегнат.

— И светаго духа! — произнесе с пресеклив глас игуменът и повдигна полите на расото си.

Третото дърво беше един грамаден бор; още щом го пуснаха, се разнесе страшен грохот.

— Лягайте долу, нещастници! — извика Зорбас, като побягна.

Калугерите се проснаха по очи, селяните хукнаха да бягат.

Дървото подскочи, стовари се отново върху стоманеното въже, полетяха искри и преди да сварим да видим нещо, то беше прехвърлило и планина, и бряг, и беше паднало, сред облак от пръски и пяна, далеч в морето. Много от стълбовете се бяха наклонили и се тресяха; мулетата скъсаха въжетата си и побягнаха.

— Няма нищо! Няма нищо! — извика Зорбас извън себе си. — Сега ще се слегне машината, напред!

Вдигна отново знамето; чувствуваше се, че е отчаян и бърза всичко това да свърши час по-скоро.

— И на светата Дева Отмъстителната! — заекна игуменът, скрит зад една скала.

Четвъртото дърво полетя надолу; разнесе се едно страшно „крак!“, сетне второ „крак!“ и всички стълбове се повалиха, един подир друг, като колода карти.

— Господи помилуй! Господи помилуй! — завикаха работници, селяни, калугери — и хукнаха презглава.

Една голяма треска нарани Дометиос по бедрото; друга една едва не извади окото на игумена. Селяните се бяха изпарили; само Богородицата стоеше изправена върху камъка с копието в ръка и гледаше със строгия си поглед хората; а до нея нещастният папагал, с настръхнала зелена перушина, трепереше.

Калугерите грабнаха Богородицата, вдигнаха Дометиос, който ръмжеше от болки, хванаха мулетата, яхнаха ги и си отидоха;

работникът, който въртеше агнето на ръжена, го беше зарязал и то беше почнало да изгаря.

— Агнето ще стане на въглен! — извика Зорбас и изтича да го завърти.

Седнах до него; сега вече нямаше нито един човек на брега, бяхме останали съвсем сами. Извърна се и ми хвърли неуверен, колеблив поглед… Не знаеше как щях да погледна на провала, как щеше да завърши това премеждие. Наведе се пак над агнето, взе нож, отряза едно парче, опита го; махна веднага агнето от огъня, изправи го.

— Локум — каза той, — локум, началство! Искаш ли едно мезенце и твоя милост?

— Донеси и виното, донеси и хляба, огладнях.

Скочи пъргаво Зорбас, дотърколи бъчвичката до агнето, донесе един голям пшеничен самун и две чаши. Взехме по един нож, отрязахме две големи парчета месо и дебели резени хляб и започнахме да ядем, да ядем лакомо.

— Видя ли колко е вкусно, а, началство? — каза Зорбас. — Топи се в устата! Тук няма, видиш ли, тлъста паша, животните пасат суха трева и затова месото им е толкова вкусно. Само веднаж, помня, ядох такова вкусно месо като това. Беше по онова време, знаеш, когато бях извезал с косите си „Света София“ и я носех като амулет… Стари истории!

— Разправяй, разправяй!

— Стари истории, ти казвам, началство! Гръцки щуротии!

— А бре разправяй, обичам ги аз тях!

— Българите, значи, ни бяха обградили. Беше се стъмнило. Виждахме ги околовръст как палеха огньове по билото на планината, удряха зилове и виеха като вълци, за да ни изплашат. Те бяха около триста души; ние — двайсет и осем и капитан Рувас — бог да го прости ако е умрял, храбър юначага беше! — главатарят ни.

— Ей, Зорбас! — вика ми той. — Я набучи агнето на ръжена!

— По-вкусно става, капитане — казах аз, — в трап.

— Приготви го както щеш, но бързо; гладни сме!

Изкопахме един трап, зарових агнето с кожата, натрупахме голям куп жар отгоре, извадихме от торбите си хляба, седнахме около огъня.

— Може да е и последното ни агне! — обади се капитан Рувас. — Страх ли го е, бре момчета, някого от вас?

Всички се засмяхме; никой не се и унижи да отговори. Заловихме се за бъклицата.

— За твое здраве, капитане! Лек ти куршум!

Пихме веднаж, пихме дваж, изровихме агнето. Брей, какво беше това нещо, началство! Като си го спомня, още ми текат лигите! Топи се, мозък! Нахвърлихме се всички на него, ама юнашки!

— По-вкусно месо от това не съм ял досега! — каза капитанът. — Бог с нами!

Пи и той, на един дъх, той, дето никога не пиеше.

— Изпейте, момчета, някоя хайдушка! — заповяда той. — Онези отсреща вият като вълци, ние пък ще пеем като хора. Да изкараме „Старият Димос“.

Глътнахме бързо залъците си, дръпнахме му още по една, гръмна песента, екнаха доловете:

Остарях, бре момчета, четирийсет години хайдутин…

Кеф — не ти е за разправяне!

— Бря, дано да е на добро! — каза капитанът. — Какъв е този кеф! Я разгледай, бре Алексис, гърба… Какво казва?

Позачистих с ножчето си гърба на агнето, приближих се към огъня.

— Не виждам гробове, капитане; не виждам смърт. Ще се отървем и този път, изглежда.

— От твоята уста в божите уши — каза най-храбрият от момците, който беше младоженец. — Да сваря да направя един син, пък сетне каквото ще да става!

Зорбас отряза едно голямо парче откъм бъбреците.

— Хубаво беше онова агне — каза той, — ама и това, да е живо и здраво, не пада по-долу!

— Налей, Зорбас, да пием! Напълни догоре чашите и — до дъно!

Чукнахме се, пихме. Чудесно критско вино от Йера-Петра, черно като заешка кръв; пиеш го и ти се струва, че се причестяваш сякаш с кръвта на земята и се разпалваш, жилите ти преливат от сила, а сърцето ти — от доброта; ако си страхливец, ставаш юнак, ако си юнак

— хала! Забравяш дребнавите заяждания, разчупваш тесните граници, сливаш се с хората, животните, с бога, ставаш едно цяло с тях.

— Дай да видим сега и ние какво казва гърбът на агнето — рекох аз. — Хайде, почвай гаданията, Зорбас!

Той изсмука хубаво — хубаво гърба, почисти го сетне с ножа, вдигна го към светлината, разгледа го внимателно.

— Всичко е наред — каза той. — Хиляда години ще живеем, началство; желязно сърце…

Наведе се, разгледа отново гърба.

— Път виждам — каза той, — голям път; и на края на пътя една голяма — голяма къща с много врати. Сигурно е някакъв град, началство; може да е обаче и манастирът, на който аз ще бъда портиер и ще върша контрабандата, дето приказвахме.

— Налей да пием, Зорбас, и зарежи гаданията. Аз да ти кажа каква е тази къща с многото врати — това е земята с гробовете; тя е краят на пътя. За твое здраве, безбожнико!

— За твое здраве, началство! Късметът, разправят, бил съвсем сляп; не знае накъде върви, блъска се в минувачите и на когото попадне, го наричат късметлия. По дяволите такъв късмет! Не ни трябва на нас, началство!

— Не ни трябва на нас, Зорбас! Карай!

Пиехме, глождехме агнето, светът ставаше по-лек, морето се смееше, люлееше се земята като палуба на кораб, две чайки крачеха по крайбрежните камъчета и разговаряха като хора.

Станах.

— Хайде, Зорбас! — извиках. — Научи ме да играя хоро!

Скочи Зорбас, лицето му светна.

— Хоро ли, началство? — възкликна той. — Хоро ли? Ела!

— Напред, Зорбас, промени се животът ми, карай!

— Ще те науча най-напред на зейбекското — диво, юнашко. Него играехме ние комитаджиите преди боя.

Събу обувките си, махна и моравите си чорапи, остана по риза; но пак се задушаваше — хвърли и нея.

— Гледай краката ми, началство — изкомандува ми той. — Внимавай!

Протегна крак, докосна съвсем леко земята, протегна другия, преплетоха се диво, радостно стъпките, закънтя земята.

Хвана ме за рамото:

— Ела, юначето ми, двамата заедно!

Ударихме го на игра; Зорбас ме поправяше, сериозен, с търпение, с нежност; придобивах смелост, чувствувах как израстват криле на тромавите ми крака.

— Браво, юначина! — извика Зорбас, като пляскаше с ръце, за да отмерва такта. — Браво, юначето ми! По дяволите хартиите и мастилниците! По дяволите благата и изгодите! Ех море, сега като почваш да играеш хоро и твоя милост и научаваш езика ми, какво още имаме да си кажем!

Разчисти с босите си ходила камъчетата, плесна с ръце.

— Началство — извика той, — имам много неща да ти казвам, не съм обичал друг човек както теб, имам много неща да ти казвам, но езикът ми не може да ги изрече… Ще ги изиграя на хоро тогава! Дръпни се настрана, да не те настъпя! Хайде! Хоп! Хоп!

Подскочи високо, краката и ръцете му се превърнаха на криле. Така както го гледах да полита изправен нагоре, над земята, на фона на небето и морето, той ми изглеждаше като някакъв стар архангел — бунтовник. Защото танцът на Зорбас беше изпълнен с предизвикателство, упорство и бунт. Сякаш викаше: „Какво можеш да ми направиш, Всемогъщий? Нищо не можеш да ми направиш; само да ме убиеш. Убий ме, пет пари не давам; изкарах си яда, казах, каквото исках да кажа; сварих и да поиграя хоро и вече не ми трябваш!“

Гледах Зорбас как танцува и за първи път почувствувах демоничния бунт на човека да победи тежестта и материята, праотцовското проклятие. Възхищавах се на издръжливостта му, на пъргавината му, на гордостта му: долу върху пясъка буйните и същевременно изкусни стъпки на Зорбас издълбаваха луциферовската история на човека.

Той спря. Погледна купищата развалини от сгромолясалата се въжена линия; слънцето клонеше към залез, сенките се удължиха. Изблещи очи, сякаш внезапно си беше спомнил нещо. Извърна се, погледна ме; постави, както имаше обичай, ръка върху устата си.

— Брей, брей, началство! — възкликна той. — Видя ли какви искри хвърляше, проклетникът!

Избухнахме и двамата в смях. Зорбас се нахвърли върху мен, сграбчи ме в прегръдките си и почна да ме целува.

— Смееш се и твоя милост, а? — извика ми той с нежност. — Смееш се и твоя милост, а, началство? Браво, юнако мой!

Превивахме се от смях и двамата и се боричкахме върху крайбрежните камъчета; и изведнаж тръшнахме се и двамата долу, изтегнахме се върху чакъла и заспахме прегърнати.

На разсъмване станах и поех бързо край брега към селото, а сърцето ми подскачаше. Рядко съм изпитвал такава радост през живота си. Това не беше радост, това беше някакво възвишено, абсурдно, неоправдано настроение. Не само неоправдано, но и в разрез с всяко основание — бях загубил всичките си пари: работници, въжена линия, вагонетки, бяхме построили и едно малко пристаните за товаренето на въглищата; а сега нямахме вече какво да натоварим, всичко беше загубено.

И тъкмо сега изпитвах едно неочаквано чувство на избавление. Сякаш бях открил в суровия, мрачен череп на Нуждата свободата, която си играеше в едно малко ъгълче; и почнах да играя и аз с нея.

Когато всичко ни тръгне наопаки, каква радост е само да поставим душата си на изпитание, за да проверим дали притежава издръжливост и стойност! Като че ли някакъв враг, невидим, всемогъщ — едни го наричат бог, а други дявол, — връхлита връз нас, за да ни повали, но ние стоим прави. И така всеки път, когато вътрешно сме победители, макар и външно да сме напълно сразени, истинският мъж изпитва неизразима гордост и радост; външната беда се превръща в най-висше, най-сурово щастие.

Една вечер Зорбас ми беше казал:

— В една покрита със сняг планина в Македония една нощ се вдигна страшен вятър; той разтърсваше малката колибка, в която се бях сврял, и се мъчеше да я събори. Ала аз я бях закрепил здраво, седях съвсем сам пред запаленото огнище, смеех се и предизвиквах вятъра и му виках: „Няма да влезеш в колибата ми, няма да ти отворя вратата, няма да угасиш огнището ми, няма да ме събориш!“

Тези думи на Зорбас бяха вдъхнали смелост на душата ми; разбрах как трябва да се държи един човек и как да говори на Нуждата.

Крачех бързо по брега, говорех и аз с невидимия враг, виках: „Няма да влезеш в душата ми, няма да ти отворя вратата, няма да

угасиш огнището ми, няма да ме събориш!“

Слънцето не се беше още подало иззад планината, цветовете играеха по морето и небето, сини, зелени, розови и седефени, а отвъд, сред маслиновите дървета, се пробуждаха и цвъркаха малките пойни птички.

Вървях край морето, за да се сбогувам с този пуст бряг, да го запечатам в паметта си и да го отнеса със себе си.

Бях изживял много радости на този бряг, животът със Зорбас беше направил по-широко сърцето ми, а някои негови думи бяха успокоили духа ми, намирайки най-просто разрешение на сложни вътрешни мои терзания. Този човек, със своя безпогрешен инстинкт, с орловия си първичен поглед, караше напреко, по сигурни и къси пътища, и стигаше просто, без мъка, на върха на усилието — при безусилието.

Мина една компания, мъже, жени, с пълни кошници, мезета и шишета, отиваха в градините в околността да погуляят по случай първи май; един момински глас се извиси като водоскок, запя. Една малка девойка, с издути гърди, премина тичешком пред мен, запъхтяна, и се изкачи върху един висок камък, за да се спаси; един чернобрад мъж я гонеше, блед и сърдит.

— Слез… Слез… — викаше й той с дрезгав глас.

Ала девойката, с пламнали бузи, вдигна ръце, сплете пръсти зад главата си, и като полюляваше бавно запотеното си тяло, запя:

Кажи ми го на шега, кажи ми го престорено,
кажи ми, че не ме обичаш, ала мен не ме е еня…

— Слез… Слез… — викаше й чернобрадият и дрезгавият му глас умоляваше и заплашваше.

И изведнаж с един скок той я сграбчи за крака и го стисна, а девойката, сякаш това и чакаше, за да се облекчи, избухна в плач.

Отминах бързо, всички тези радости изпълваха с горчилка сърцето ми; спомних си за пълната, напарфюмирана стара сирена, преситена от любов, която се простуди една вечер и земята се разтвори и я погълна.

Разтърсих глава от ужас. Понякога земята става прозрачна и виждаме великия промишленик, Червея, как работи денонощно долу в пръстените си фабрики; но бързо извръщаше лице настрана, защото всичко може да понесе да види човек, освен мъничкото бяло червейче.

Ускорих крачките; бях щастлив! Вървях, вървях, поех по стръмна планинска пътека, стривах между пръстите си един бодлив стрък от цъфнала мащерка, наближаваше пладне. Съвсем черна, сянката ми се свиваше в краката ми, един сокол се зарея във висинето, и крилете му трептяха толкова бързо, че изглеждаше неподвижен; една яребица чу стъпките ми, подхвръкна от храсталаците и металическият плясък на крилете й прогърмя във въздуха.

Бях щастлив; ако можех, щях да запея, за да ми олекне; надавах само несвързани викове. „Какво ти става? — казвах си аз, като сам се присмивах на себе си. — Нима си бил такъв, а аз да не знам тава? Толкова много ли обичаш живота? Стой мирно! Не те ли е срам?“ Но никой не отвръщаше; и продължавах да се изкачвам по нагорнището, като крещях. Разнесе се звън на хлопки, кози, черни, кафяви, сиви, се показваха по скалите; най-отпред, тежко, с изпънат врат, вървеше пръчът, въздухът се изпълни с пърчотина.

— Ей, куме! Накъде си поел? Кого гониш?

Козарят беше изскочил върху една скала, свиреше, пъхнал пръсти в устата си, и ми викаше.

— Имам работа! — отвърнах аз и продължих да се катеря.

— Чакай да пиеш малко мляко, да се поразхладиш! — извика отново той, като скачаше от скала на скала и се приближаваше към мен.

— Имам работа! — извиках пак аз, сякаш не желаех с разговор да пресека радостта си.

— Не приемаш да пиеш от млякото ми! — рече обиден овчарят. — Хайде, на добър час!

Пъхна пръсти в устата си, изсвири на стадото и изчезна заедно с него зад скалите.

След малко стигнах до върха на планината; и сякаш този връх беше моята цел, успокоих се. Изтегнах се под сянката на една скала и се загледах в далечината, в полето и морето; вдишвах дълбоко, въздухът миришеше на градински чай и мащерка.

Станах, набрах цял наръч градински чай, направих си възглавница и отново легнах; бях уморен, затворих очи.

За миг мисълта ми литна далеч, към високи планински плата, покрити със сняг, помъчих се да си представя във въображението си стадата хора и добитък, които бягаха на север, и приятеля си, как крачи най-отпред, като овен — водач. Но скоро съзнанието ми се замъгли, обхвана ме неудържимо желание за сън.

Помъчих се да упорствувам да не заспя, отворих очи. Един гарван беше кацнал срещу мен на една скала, тъкмо на върха на планината; синкавочерните му пера блестяха на слънцето и различавах ясно голямата му жълта човка. Ядосах се, това ми се стори като лош знак, взех един камък и го запратих по него; гарванът спокойно, бавно размаха криле.

Затворих отново очи, не можех повече да устоя, и изведнъж, мигновено, се унесох в сън.

Спал съм навярно не повече от няколко секунди, когато внезапно нададох вик и скочих на крака; гарванът размахваше все още криле над главата ми и се отдалечаваше. Приседнах на скалата, треперещ; един сън, бърз като саблен удар, като просветление свише, беше разсякъл мозъка ми.

Сънувах, че уж съм в Атина и вървя съвсем сам нагоре по улица Хермес. Слънцето жареше, улицата беше пуста, магазините затворени, мъртвило. И изведнаж тъкмо когато отминавах Капникареа, видях приятеля си — той тичаше откъм площад Синтагма, бледен, запъхтян, подир един много висок мъж, който вървеше напред с гигантски крачки. Приятелят ми носеше официалната си дипломатическа униформа; той ме зърна и ми извика, задъхан, отдалеч:

— Е, учителю мой, как си? От години не съм те виждал; ела тази вечер да си поговорим.

— Къде? — извиках и аз, сякаш той беше много далеч и трябваше да напрегна всички сили, за да ме чуе.

— На площад Омония, вечерта, в шест. В кафене „Райската чешма“.

— Добре — отвърнах аз, — ще дойда.

— Така казваш — разнесе се сега укорно гласът му, — така казваш, но няма да дойдеш.

— Ще дойда непременно! — извиках. — Подай ми ръка!

— Бързам!

— Защо бързаш? Подай ми ръка!

Той подаде ръка; и изведнаж ръката му се откъсна от рамото му, понесе се по въздуха към мен и сграбчи моята ръка.

Изплаших се от студения досег, извиках и се събудих внезапно.

Видях гарвана, все още над главата ми, как размахваше криле и се отдалечаваше; устните ми тръпнеха от горчилка.

Извърнах лице към изток, впих поглед във въздуха, сякаш исках да пронижа пространството и да видя; бях сигурен, че приятелят ми се намираше в опасност. Извиках три пъти името му:

— Ставридакис! Ставридакис! Ставридакис!

Сякаш исках да му вдъхна смелост; но гласът ми се изгуби във въздуха на няколко сажена от мен.

Поех обратно надолу, спусках се главоломно по планината, опитвах се, изморявайки тялото, да изместя мъката. Напразно разумът ми се мъчеше да се подиграе с тайнствените предизвестия, които понякога успяват да достигнат до душата на човека; вътре в мен някаква първична увереност, по-дълбока от логиката, съвсем животинска, ме изпълваше с ужас. Същата увереност навярно чувствуват и някои животни, овцете, мишките, преди да стане земетресение. В мен се пробуди прачовешката душа, такава, каквато е била още преди да се откъсне напълно от пръстта и когато е чувствувала, без извращаващата намеса на логиката, истината.

— Той се намира в опасност… Той се намира в опасност… — шепнех аз. — Ще умре… Може би той сам не знае още това… Ала аз го знам със сигурност.

Слизах тичешком от планината, препънах се о куп камъни, отърколих се презглава заедно с камъните. Ръцете и краката ми бяха целите в кръв, покрити с драскотини, ризата ми се раздра.

— Ще умре… Ще умре… — казвах си аз и гърлото ми все повече се свиваше.

Издигнал е клетият човек около душата си висока, непристъпна преграда, укрепил е едно малко място, където се мъчи да сложи ред и сигурност във всекидневния си физически и духовен животец. Всичко вътре в това място трябва да следва предначертания път, свещената рутина, да се подчинява на прости, лесно разбираеми закони, за да можем по този начин да предвидим с известна сигурност какво

предстои да стане и как е най-изгодно за нас да се държим. Вътре в това място, защитено от бурните атаки на тайнственото, властвуват малките, стоноги, пълзящи уверености. Един-единствен е омразният смъртен враг, когото всичко и всички от хиляди години се мъчат с общи усилия да прогонят. Великата Увереност. И тъкмо тази Велика Увереност беше сега прескочила преградата и се бе нахвърлила върху мен.

Когато стигнах на нашия бряг, поотдъхнах си малко; сякаш бях стигнал до втората укрепена линия на редута си и се прегрупирах.

„Всички тези неща — казах си — са рожби на нашето собствено неспокойство и приемат в съня ни блестящото одеяние на символа. Ние самите ги създаваме; те не идват да ни търсят отдалеч; не са известия, които достигат до нас от всемогъщи тъмни краища; те са наши, без никаква извън нас стойност, предавания. Нашата душа не е приемателят, а предавателят; не трябва да се плашим.“

Успокоих се; разумът постави отново ред в разстроеното ми от черната вест сърце, подряза крилата на странния прилеп, прекрои го, съши го, преобрази го, превърна го в обикновена мишка, успокои се.

А когато вече стигнах в бараката, аз се смеех на наивността си и се срамувах, че умът ми се бе толкова лесно смутил; бях се върнал отново в свещения път на рутината, бях гладен, жаден, капнал и ме смъдяха драскотините от камъните; но най-вече изпитвах голямо душевно облекчение: страшният враг, който беше прескочил оградата, бе спрян на втората укрепена линия на душата ми.

XXVI

Всичко свърши. Зорбас събра стоманеното въже, инструментите, вагонетките, железните части, дървения строителен материал, натрупа ги на брега и зачака гемията, на която щеше да ги натовари.

— Подарявам ти ги, Зорбас — казах. — Твои са. Добри печалби!

Зорбас стисна гърлото си, сякаш искаше да задържи някакво изхлипване.

— Разделяме ли се? — прошепна той. — Къде ще отидеш, началство?

— Заминавам за чужбина; много хартия има да яде още козата, дето е вътре в мен.

— Не ти ли дойде още акълът, началство?

— Дойде ми, Зорбас, ти да си жив и здрав; ала аз следвам тъкмо твоя път; ще направя с книгите това, което си направил и ти с черешите; ще се наям с толкова много хартия, че ще ми се догади, ще повърна и ще се отърва.

— Ами какво ще стане с мен без твоята дружба, началство?

— Не тъжи, Зорбас, ще се срещнем отново и ще превърнем в дело — кой знае, велика е силата човешка! — нашия голям план: да изградим манастир, такъв, какъвто ние го искаме, без бог, без дявол, със свободни хора, и ще седиш ти, Зорбас, на вратата, с ключовете в ръка, като свети Петър, и ще отваряш и затваряш…

Зорбас, седнал на земята, опрял гръб на бараката, току пълнеше и изпразваше чашата си, пиеше и мълчеше.

Беше се мръкнало, бяхме се нахранили и сега водехме последния си разговор, като си посръбвахме от време на време; на другия ден щяхме да се разделим — аз щях да замина за Кастро.

— Да… да… — казваше Зорбас, подръпваше мустаците си и пиеше на голо.

Лятното небе беше пълно със звезди; нощта над нас искреше; сърцето вътре в гърдите ни искаше да зареве, но се сдържаше.

„Прости се, сбогувай се завинаги — мислех си аз, — погледни го добре, никога вече очите ти няма да видят Зорбас!“

Понечих да се хвърля в старческите прегръдки и да почна да плача, но ме досрамя; опитах се да се засмея, за да прикрия вълнението си, но не можах; гърлото ми беше свито.

Гледах как Зорбас изправя тънкия си кокалест врат и пие мълчаливо; гледах го и си мислех каква наистина изумителна загадка е този живот и как хората се срещат и се разделят като есенни листа, отнесени от вихъра; и как напразно се мъчиш да сграбчиш и задържиш с погледа си лицето, тялото, движенията на любимия ти човек — и въпреки това след няколко години няма да можеш вече да си спомниш дали очите му са били сини или черни…

„От твърд бронз — виках аз в себе си, — от стомана би трябвало да бъде направена душата на човека, а не от въздух!“

Зорбас пиеше, държеше едрата си глава изправена, неподвижна. Струваше ти се, че се ослушва в нощта в нечии приближаващи се стъпки или в нечии отдалечаващи се стъпки, които се чуваха само вътре в него, дълбоко в душата му…

— Какво мислиш, Зорбас?

— Какво искаш да мисля, началство? Нищо. Нищо, ти казвам! Нищо не мисля.

И след малко, като наля чашата си:

— За твое здраве, началство!

Чукнахме се. И двамата разбирахме, че не би могла да продължи много една такава мъка. Трябваше или да се разплачем, или да го ударим на хоро и да се напием до смърт.

— Посвири, Зорбас! — предложих аз.

— Сандурът, нали вече казахме, началство, сандурът иска весело сърце. Ще посвиря след един месец, след два месеца, след две години, знам ли и аз? И ще запея тогава как се разделят двама души завинаги.

— Завинаги! — извиках аз изплашено.

Повтарях в себе си тази страшна безвъзвратна дума, но нямах смелост да я чуя изречена; изплаших се.

— Завинаги! — каза отново Зорбас, като преглътна мъчително. — Завинаги! Тези работи, дето ми ги разправяш, че пак ще се срещнем, че ще изградим манастир — това са утешения за болния,

докато бере душа… Не ги приемам! Не ги ща! Какво? Женички ли сме, та да търсим утешения? Не щем утешения! Да, завинаги!

— Може и да остана… — казах аз, изплашен от грубата нежност на Зорбас. — Може и да дойда с теб; свободен съм!

Зорбас поклати глава.

— Не, не си свободен — каза той. — Само въжето, с което си вързан, е малко по-дълго от това на другите хора; това е всичко. Твоя милост, началство, имаш дълга връв, сновеш насам-натам и мислиш, че си свободен; ала не късаш връвта. А щом не скъсаш връвта…

— Ще я скъсам някой ден! — казах настървено, защото думите на Зорбас докоснаха една открита рана в душата ми и ме заболя.

— Трудно е, началство, много е трудно. За това трябва луда глава, луда глава, чуваш ли? Всичко залагаш! Но ти имаш разум и това ще ти изяде главата. Разумът е бакалин, води тефтери, пише — толкова дадох, толкова взех, това е печалбата, това е загубата. Той е, видиш ли, добро стопанче, не залага всичко, запазва винаги нещо в резерва. Не къса той връвта, не! Държи го, мръсницата му недна, здраво го държи в ръцете си; и ако й се изплъзне — отиде, отиде горкият! Но ако не скъсаш връвта, кажи ми, какъв вкус има животът? Лайкучка, лайкучка! Не е ром, та да прекатури света!

Замълча; наля си да пие, но се отказа.

— Прощавай, началство, аз съм селянин човек; думите се лепят по зъбите ми, както калта по краката; не мога да ги усуквам и да майсторя вежливости, не мога; ама ти разбираш.

Изпразни чашата си, погледна ме.

— Разбираш! — извика той, сякаш го обхвана внезапно гняв. — Разбираш и това ще ти изяде главата! Ако не разбираше, щеше да бъдеш щастлив. Какво ти липсва? Млад си, пари имаш, ум имаш, здрав си, добър човек си, нищо не ти липсва. Нищо не ти липсва, дявол да го вземе! Само едно; казахме — лудата глава. А щом тя ти липсва, началство…

Поклати едрата си глава, отново замълча.

Едва не избухнах в плач; всичко, каквото казваше Зорбас, беше истина… Когато бях дете — велики стремежи, свръхчовешки копнежи, седях сам и въздишах, защото светът не можеше да ме побере.

А после, полека-лека, с времето, ставах все по-благоразумен; поставях граници, отделях силното от слабото, човешкото от

божественото, държах здраво хвърчилото си да не избяга.

Една едра звезда проряза небето и изчезна; Зорбас подскочи, изблещи очи и я загледа изплашено, сякаш виждаше за първи път падаща звезда.

— Видя ли звездата? — каза ми той.

— Да.

Замълчахме.

И изведнъж Зорбас изпъна високо тънката си кокалеста шия, изду гърди и проточи див, безнадежден вик. И неочаквано страшният вик се превърна в турски думи и из глъбините на Зорбас се издигна стар, монотонен напев, изпълнен със страст и мъка, и самота. Разкъса се сърцето на земята, разля се сладостната ориенталска отрова, разкапаха се в мен всичките фибри, които ме свързваха с добродетелта и надеждата:

Ики киклик бир тепенде отийор;
Отме де, киклик, беним дертим йетийор,
аман, аман!

Пустиня, ситен безкраен пясък, трепти розов, син, жълт въздухът, слепоочията се отпускат, надава проточен, безумен вик душата и се радва, че никакъв вик не й отговаря. Пустош… пустош… И неочаквано очите ми се наляха със сълзи:

Две яребици пееха на една могила.
Не пей, яребице, стига ми моята мъка!
Аман! Аман!

Зорбас млъкна; избърса рязко с пръст потта от челото си и я изтръска на земята. Наведе се и се загледа в пръстта.

— Каква е тази песен, Зорбас? — запитах след продължително мълчание.

— На камиларя. Тази песен пее камиларят в пустинята. От много години не съм се сещал за нея и не съм я пял. И сега…

Гласът му беше сух, свито беше гърлото му.

— Началство — каза, — време е да си легнеш. Утре ще станеш на разсъмване, за да отидеш в Кастро да хванеш парахода. Лека нощ!

— Не ми се спи — отвърнах. — Ще постоя още. Това е последната вечер, която прекарваме заедно.

— Ами че тъкмо затова трябва да свършим бързо — извика Зорбас и захлупи празната си чаша — знак, че не искаше да пие повече. — На, ей така, както истинските мъже изведнъж зарязват цигарите, виното, комара; юнашки.

Баща ми, трябва да знаеш, беше юнак и половина; не ме гледай мен, аз съм само един прътльо, и на малкия му пръст не мога да се хвана. Той беше от старите гърци, дето се казва; като се ръкуваше с човек, пръстите му строшаваше. Аз мога да говоря понякога кротко, като човек; ала баща ми мучеше, цвилеше и пееше; рядко от устата му излизаше свястна човешка дума.

Той, значи, имаше всички страсти; но скъса с всички, като с нож. Пушеше като комин; една сутрин станал, отишъл на нивата да оре, стигнал, опрял се на оградата, пъхнал трескаво ръка — какъвто страстен пушач си беше! — в пояса си да извади кесията за тютюн, та да си свие една цигара, преди да почне работа. Измъкнал кесията — празна, ни щипка; забравил бил да я напълни в къщи.

Позеленял от яд, изревал; и изведнаж, с един скок се обърнал и почнал да тича към селото; завладяла го била, видиш ли, страстта. Но неочаквано, както си тичал — човекът, ти казвам, е загадка! — спрял се, засрамил се, измъкнал кесията за тютюн, разкъсал я на парчета със зъби и я стъпкал като бесен.

— Мръсница! Мръсница! — ревял той. — Курва такава!

И от този ден нататък, през целия си живот, цигара не сложи в устата.

Така правят юнаците, началство! Лека нощ!

Стана, прекрачи бързо крайбрежните камъчета, не се и извърна дори, стигна до самото море и после изчезна в мрака.

Не го видях повече. Преди още да пропеят петлите, мулетарят дойде, яхнах мулето и заминах. Подозирам, но може и да греша, че се бе скрил някъде сутринта, за да ме види; но не изтича да си кажем

обичайните думи при раздяла, да се просълзим, да размахаме ръце и кърпички, да разменим клетви.

Раздялата стана изведнаж, като с нож.

В Кастро получих телеграма; взех я, гледах я дълго време, ръката ми трепереше. Знаех с положителност какво гласеше; гледах с ужасяваща увереност колко думи има, колко букви.

Обзе ме желание да я накъсам; защо да я чета, щом като знам? Ала все още нямаме, уви, доверие в душата си; разумът, това търговче, този галантерист, се подиграва с нея, както се подиграваме със старите врачки и баячки. Отворих телеграмата — беше от Тбилиси; за миг буквите заиграха пред очите ми, не различавах нищо; но постепенно буквите застанаха отново неподвижно, прочетох:

„Вчера след обяд, вследствие бързо развила се пневмония, Ставридакис почина.“

Изминаха пет години, големи години, страшни, през които времето ускори своя ход, географските граници заиграха хоро, разтягаха се, свиваха се като фисхармоники държавите. По едно време Зорбас и аз се изгубихме сред вихъра, между нас застанаха глад и ужаси. Понякога през първите три години получавах по някоя кратка пощенска картичка от него.

Веднаж от Света гора получих картичка с лика на Богородица Пазителка на Вратата, с големи печални очи и твърда, волева челюст; и ми пишеше с тежкото си дебело перо, което разкъсваше хартията: „Тук работите не вървят, началство; тук калугерите подковават и бълхите; ще се махна!“ А след няколко дни — друга картичка: „Не мога да обикалям повече манастирите с папагала в ръка като някакъв панаирджийски съсметчия; и затова го подарих и аз на един мераклия калугер; той има един кос, който пее, проклетникът му неден — да ти вземе акъла просто! — като същински псалт «Господи помилуй». Ще научи, значи, и горкия папагал да пее псалми. Ех, какви неща е видял, мръсникът му с мръсник, през живота си, а сега… И поп ли стана,

папагале? Дотам ме докара орисията! Целувам те приятелски. Отец Алексиос, отшелник“

Изминаха се шест-седем месеца; и получавам от Румъния картичка с изобразена на нея една пълна разгърдена жена: „Жив съм още, ям мамалига, пия бира, работя при петролните сонди, мазен съм като бакалски плъх. Ала тук човек намира всичко, що му душа сака. Същински рай за такива стари грешници като мен; разбираш ме, началство: широк живот — тесни гащи. Целувам те приятелски. Алексис Зорбеску — бакалски плъх“.

Изминаха се още две години и един ден получавам нова картичка, от Сърбия този път: „Жив съм още, тук е дяволски студено, принудих се тогава да се оженя; погледни отзад, за да видиш мутричката й — парче и половина. Коремът й е малко издут, защото ми готви вече едно Зорбасченце. А аз съм облякъл костюма, който ти ми подари; а пък венчалната халка, която виждаш на ръката ми, е на горката Бубулина — господ светица да я направи (всичко става!). Тази я казват Люба. Палтото, което нося, с яка от лисича кожа, е прикя на жена ми; донесе ми и една свиня със седем прасенца съвсем особен сой. И две деца от първия си мъж; вдовица е, видиш ли. Открих на една планина, тук наблизо, магнезит; омотах пак един капиталист, карам я като бей. Целувам те приятелски. Алексис Зорбич, бивш вдовец“.

На лицето на картичката имаше снимка на Зорбас — охранен, облечен като жених, с кожен калпак, с контешко бастунче и с дълго, съвсем ново палто. И увиснала на ръката му, една хубава славянка на около 25 години, цяла дива кобилка, с широки бедра, кокетка, с високи ботуши, с разкошна гръд. И отдолу — едрите, изсечени като с тесла букви на Зорбас: „Аз, Зорбас, и безкрайното дело — жената; сега се казва Люба.“

През всички тези години обикалях из чужбина. Имах си и аз своето безкрайно дело; но то нямаше нито разкошна гръд, нито палто да ми даде, нито прасета. И един ден в Берлин получих телеграмата, за която споменах в началото: „Открих великолепен зелен камък, ела веднага. Зорбас“.

Нямах, казахме, куража да зарежа всичко и да извърша и аз веднъж в живота си една смела абсурдна постъпка; и получих

писъмцето, което преписах в началото и където вече Зорбас ме счита, и с право, за загубен човек, писарушка.

Оттогава не ми писа повече; отново страшни световни събития ни разделиха, светът продължаваше да залита като ранен, като пиян, личните чувства и грижи бяха оставени настрана.

Често обаче говорех за него на приятелите си и възкресявах в себе си тази голяма душа; възхищавахме се от гордата и уверена, над всеки разум, походка на необразования човек. Духовни върхове, за които на нас ни бяха необходими цели години огромни усилия, за да ги покорим, той ги достигаше само с няколко плавни думи, и ние казвахме: „Велика душа е Зорбас“, или пък ги надминаваше и тогава казвахме: „Той е луд!“

Така течеше времето, сладостно отровено от спомените. И другата сянка, тази на приятеля ми, която беше паднала върху моя критски бряг по време на Зорбас, потискаше и тя душата ми и не ме оставяше — защото и аз не я оставях.

За тази обаче сянка не говорех на никого; това беше разговор, който скришом водех с другия бряг и чрез който се приучвах да се примиря със смъртта; това беше моят мост към Ада. И когато душата на мъртвия го преминаваше, чувствувах я изнемощяла и бледа, не можеше да говори от изтощение, нямаше сили да ми стисне ръката.

Понякога си мислех с тревога — може би приятелят ми не е успял изцяло да превърне в друга субстанция тук на земята тялото си, да преработи и укрепи душата си, та да не бъде обхваната в решителния миг от паника пред смъртта и да се разсее във въздуха. Може би, казвах си аз, го грози опасност и ще се погуби, защото не е имал време да обезсмърти това, което е могло да бъде обезсмъртено от тленния му състав.

Но неочаквано силите му нарастваха — неговите ли? Или пък аз си спомнях изведнъж за него с по-голяма обич? — и той идваше силен, подмладен и ми се струваше, че почти чувам стъпките му по стълбите.

Неотдавна бях направил сам един излет из снежните планини на Енгадин, където някога приятелят ми и аз, и една жена, която обичахме, прекарахме възвишени, възхитителни дни и нощи.

Изтегнал се бях в леглото си в същия хотел, в който бяхме отседнали и тогава. Спях; лунната светлина се лееше, през отворения

прозорец навлизаха, в спящото ми съзнание, планините, заледените борове, дълбоката синя нощ.

Чувствувах в съня си неизразимо блаженство; сякаш сънят беше някакво дълбоко море, синьо и прозрачно, и аз се бях изтегнал в дълбините му, щастлив и неподвижен; и толкова голяма бе чувствителността ми, че ако някакво корабче само преминеше по повърхността на водата, на хиляди сажена над мен, щеше да разсече тялото ми.

И изведнаж една сянка падна върху ми; разбрах кой беше. И прозвуча гласът, изпълнен с укор:

— Спиш ли?

А аз отговорих също така с укор:

— Забави се; от месеци не съм чувал гласа ти… Къде ходиш?

— Аз съм винаги при теб, но ти ме забравяш. Нямам всякога сили да викам и ти искаш да ме изоставиш. Хубава е луната, хубави са отрупаните със сняг дървета, хубав е животът в горния свят, ала не ме забравяй и мен.

— Никога не те забравям, знаеш това. В първите дни заминах за чужбина, бродех из диви планини, изтощавах тялото си, не мигвах по цели нощи и плачех за теб. Съчиних и поеми, за да не се задуша от мъка; но поемите бяха жалки и не облекчиха никак мъката ми, та да си отдъхна. Едната от тях почва така:

Докато ти вървеше редом със смъртта, възхищавах се на осанката
и на напетостта и на двама ви по стръмното нагорнище —
като двама другари, които се събуждат сутрин и тръгват…

А в друга една, също незавършена поема, ти виках:

Дръж здраво душата си, скъпи мой,
да не се разпилее!

Той се усмихна горчиво; надвеси лицето си над мен, потръпнах от ужас, когато видях бледнината му.

Гледа ме дълго време, мълчаливо, с празните си очни кухини; в тях нямаше вече очи; само две малки бучки пръст.

— Какво мислиш? — прошепнах. — Защо не говориш?

И отново прозвуча, като дълбока, далечна въздишка, гласът му:

— Ах, какво остана от една душа, за която светът беше малък! Няколко стиха от един друг, разпилени и уродливи, нито дори едно цяло четиристишие! Бродя горе по земята, спохождам любимите си същества, но сърцето им е затворено. Откъде да вляза? Как да се съживя? Като куче обикалям около заключената къща на господаря… Ах, ако можех да живея свободен, без да се залавям, като давещ се, за топлите ви, живи тела!

Сълзи бликнаха из очните му кухини, пръстта в тях се превърна в кал.

Но след малко гласът му укрепна.

— Най-голямата радост, която си ми доставил — каза той, — беше веднаж на именния ми ден, в Цюрих, помниш ли? Ти говори за мен. Помниш ли? Имаше и една друга душа с нас…

— Спомням си — отвърнах, — това беше тази, която наричахме нашата Дама…

Замълчахме. Колко века изтекоха оттогава! На празничната трапеза, докато навън валеше сняг и ние седяхме в топлата стая, три обичащи се същества, аз бях възхвалил приятеля си.

— Какво мислиш, учителю мой? — попита сянката със съвсем лека ирония.

— Много неща, всичко…

— А аз за последните ти думи; вдигна чаша и каза: „Мадам, когато Ставридакис е бил бебе, старият му дядо го слагал на едното си коляно, а на другото опирал критската си лира и свирел юнашки песни; да пием тази вечер за негово здраве: нека съдбата нареди тъй, че на коленете на бога да седи вечно!“ Господ много скоро се вслуша в молбата ти, учителю мой!

— Няма значение — казах аз, — любовта побеждава смъртта.

Той се усмихна горчиво, но не продума нищо; чувствувах как тялото му се разтапя, как опипва в тъмнината, как се превръща в ридание, въздишка и присмех…

Дни наред вкусът на смъртта се запази на устните ми; сърцето ми изпита облекчение. Смъртта навлезе в живота ми с познато, любимо лице, като приятел, дошъл да ни вземе и който седи в ъгъла и чака, докато привършим работата си, и не бърза. Духът ми се успокои, когато почувствува така близък смисъла на смъртта.

Смъртта се разлива понякога в живота ни като миризма, която замайва; особено когато си се уединил и има луна, и цари дълбока тишина, и тялото ти е току-що окъпано и леко и не се противи много на душата, и спиш. Тогава, за миг, общата стена между живота и смъртта става прозрачна и виждаш какво става отвъд, под земята.

В един такъв неосезаем миг, тук в уединението ми, Зорбас се появи в съня ми. Не си спомням никак какъв беше, какво каза, защо дойде; когато се събудих, сърцето ми биеше до пръсване; и изведнъж, без да знам защо, очите ми се наляха със сълзи.

И тогава ме завладя неудържимо желание — не желание, а нужда — да възстановя живота, който изживяхме ние двамата на онзи критски бряг, да принудя паметта си да си спомни, да събера всички пръснати разговори, викове, жестове, смеховете, плачовете, хората на Зорбас — и да ги спася.

Толкова неудържимо и внезапно беше това ми желание, че се уплаших да не би то да е знак, че някъде по света, през тези дни, Зорбас издъхва; защото почувствувах душата си толкова свързана с неговата, че смятах за невъзможно някоя от двете да умре, без другата да се разтърси и да извика от болка.

Поколебах се за миг дали да събера всички следи от Зорбас в паметта си и да ги изложа с думи. Обхвана ме някакъв детински страх; казвах си: „Ако сторя това, ще рече, че Зорбас наистина се намира в опасност; нека се противопоставя на ръката, която тласка моята ръка.“

Съпротивлявах се два дни, три дни, седмица.

Залових се с други писания, предприемах екскурзии, четях; с подобни хитрости се мъчех да измамя невидимото присъствие. Но мислите ми изцяло бяха съсредоточени, неспокойни, тежки, върху Зорбас.

Един ден седях на терасата на къщата си в Егина, край морето; беше по обяд, слънцето жареше, и аз гледах насреща голите прелестни склонове на Саламин. И изведнъж, без да съм и помислял преди за

това, взех хартия, проснах се върху нажежените плочи на терасата и почнах да пиша този синаксар на Зорбас.

Пишех бързо, развълнувано, възкресявах нетърпеливо миналото, мъчех се да си припомня и да спася целия Зорбас. Сякаш върху мен щеше да падне цялата отговорност, ако той изчезнеше, и затова работех ден и нощ, за да закрепя изцяло образа му, образа на „Стареца“ ми.

Работех като магьосниците на дивите племена в Африка, които рисуват по пещерите Праотеца, когото са видели насън, и се мъчат да го нарисуват колкото е възможно по-вярно, за да може душата му да познае тялото си и да се върне отново в него.

За няколко седмици синаксарът беше завършен.

В деня, в който го завърших, отново седях, привечер, на терасата и гледах морето; поставил бях ръкописа на коленете си, готов. Каква беше тази радост, какво беше това облекчение, които изпитвах — сякаш някаква тежест се беше смъкнала от мен; бях като жена, която току-що е родила и държи новороденото в прегръдките си.

И тогава — слънцето вече залязваше — на терасата се качи Сула, едно момиченце, което ми носеше писмата от града; закръглено, босо, цялото само живот. Остави ми едно писмо и си отиде тичешком. Разбрах. Така поне ми се стори — че разбрах; защото, когато го отворих и прочетох, не скочих и не извиках, не се изненадах. Бях сигурен. Знаех, че именно в този миг, когато ще държа на коленете си завършения ръкопис и ще гледам залязващото слънце, щях да получа това писмо.

Спокойно, без да се разплача, аз го прочетох; беше от някакво село близо до Скопие, написано на развален немски език. Превеждам го изцяло:

> „Аз съм учител в селото и ви пиша, за да ви съобщя скръбната вест, че Алексис Зорбас, който имаше тук мина за магнезит, почина миналата неделя в шест часа следобед. Преди да издъхне, той ме повика.
>
> «Ела тук, даскале — рече ми той, — имам един приятел, еди-кой си, в Гърция; когато умра, пиши му, че съм умрял и че до последния си миг съм бил с целия си и

съм мислил за него. И че каквото и да съм извършил, не се разкайвам за нищо. Да е жив и здрав, да му кажеш, и че е вече време да му дойде акълът… И ако дойде някой поп да ме изповяда и причести, кажи му да се пръждосва оттук и да върви по дяволите! Правил съм, правил съм, какво ли не съм правил през живота си, и пак малко съм направил; хора като мен трябваше да живеят по хиляда години. Лека нощ!»

Това бяха последните му думи; и веднага след това той се надигна на възглавниците си, отметна завивките, понечи да стане. Спуснахме се да го задържим, Люба, жена му, аз и неколцина яки съседи; но той ни отхвърли настрани, стана от леглото, отиде до прозореца. И там се хвана за перваза, загледа се далеч, към планините, изблещи очи и почна да се смее, а сетне да цвили като кон. И така, целият изправен, с нокти, впити в прозореца, го свари смъртта.

Жена му Люба ми поръча да ви пиша, че ви поздравява и че покойният й говорил, казва, много често за ваша милост и че е наредил сандурът му да ви бъде предаден на вас след неговата смърт, за спомен.

И затова вдовицата му ви моли, ако се случи да минете през селото им, да заповядате да преспите в къщата й и да получите, сутринта, когато ще си тръгнете по живо по здраво, и сандура.“

Издание:
Издателство „Христо Г. Данов“, Пловдив, 1984
Художествено оформление: Веселин Павлов
Рисунка на корицата: Чавдар Щипков
Редактор: Манон Драгостинова
Технически редактор: Ирина Йовчева

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

http://chitanka.info

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.